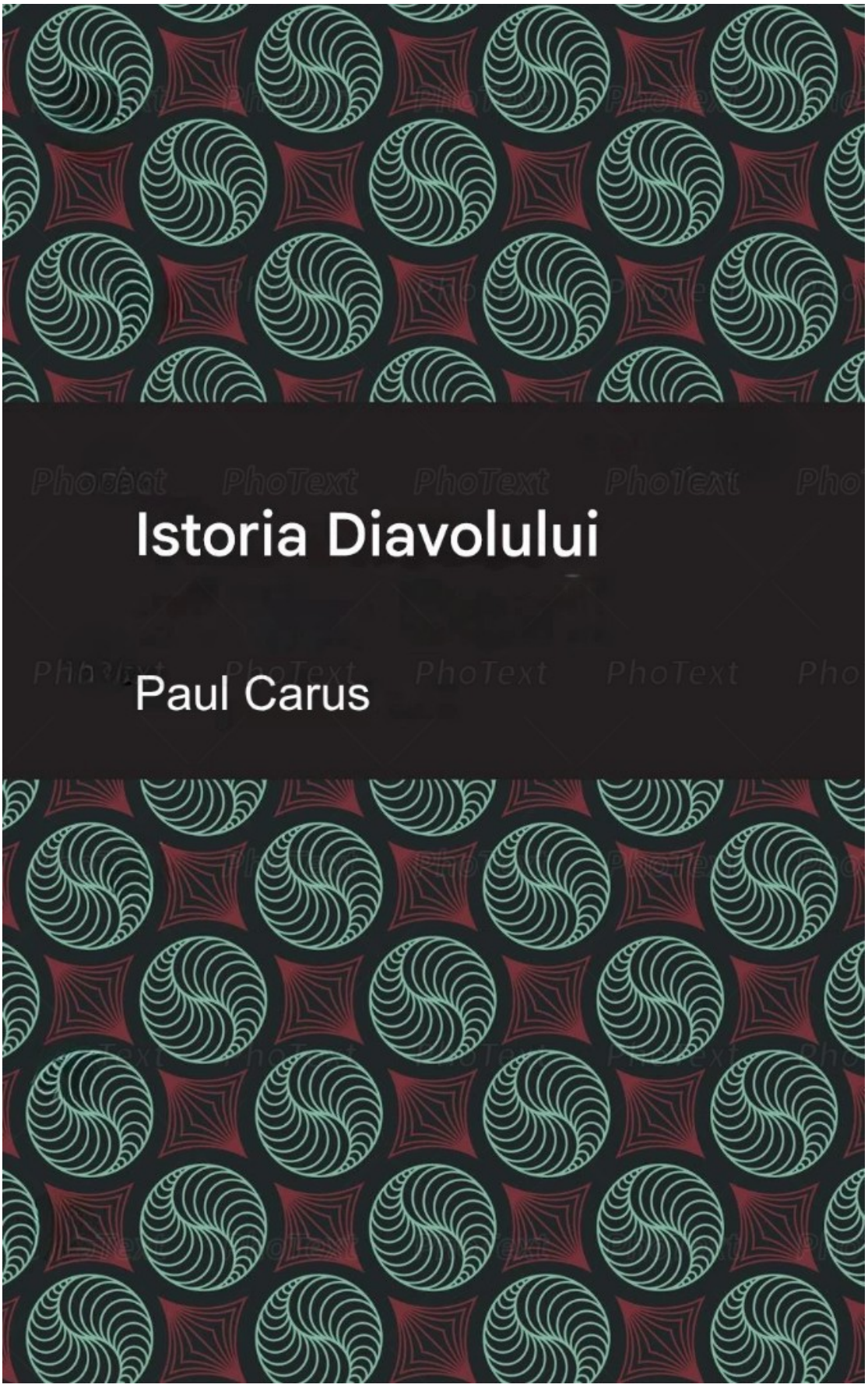
Istoria Diavolului
Paul Carus

Istoria Diavolului

Paul Carus

Istoria diavolului a fost publicată pentru prima dată în 1900.

„Ich kann mich nicht bereden lassen,
Macht mir den Teufel nur nicht klein;
Ein kerl den alle Menschen hassen,
„Der muss was sein!”

—GOETHE

Cuprins

Binele și răul ca idei religioase
Închinarea la diavol
Egiptul Antic
Accad și semiții timpurii
Dualismul persan
Israel
Brahmanismul și hinduismul
Budism
Zorii unei noi ere
Creștinismul timpuriu
Ideea de mântuire în Grecia și Italia
Demonologia Europei de Nord
Primul diavol
Inchiziția
Epoca Reformei
Abolirea urmăririi penale împotriva vrăjitoarelor
În versuri și fabulă
Problema filozofică a binelui și răului

BINELE ȘI RĂUL CA IDEI RELIGIOASE

Această lume a noastră este o lume a contrariilor.

Există lumină și umbră, există căldură și frig, există bine și rău, există Dumnezeu și Diavolul.

Concepția dualistă despre natură a fost o fază necesară în evoluția gândirii umane. Aceleași concepții despre spiritele bune și rele predomină printre toate popoarele pământului chiar la începutul acelei etape a dezvoltării lor care, în frazeologia lui Tylor, este numită în mod obișnuit Animism. Dar principiul unității domină dezvoltarea gândirii. Omul încearcă să-și unifice concepțiile într-un monism consecvent și armonios. Prin urmare, în timp ce credința în spiritele bune a tins spre formarea doctrinei monoteismului, credința în spiritele rele a condus în mod natural la acceptarea unei singure zeități malefice supreme, concepută ca întruchipând tot ceea ce este rău, distructiv și imoral.

Monoteismul și monodiabolismul, ambele originare simultan din tendințele monistice ale evoluției mentale a omului, constituie împreună un dualism care pentru mulți este încă cea mai acceptabilă concepție despre lume. Cu toate acestea, acesta nu este scopul final al filosofiei umane. De îndată ce gânditorii omenirii devin conștienți de dualismul implicat în această interpretare a lumii, tendința se manifestă din nou către o concepție superioară, care este o viziune pur monistă.

Va elimina monismul ideea de Diavol pentru a-L face pe Dumnezeu Unul și Totul? Sau îi va aboli atât pe Dumnezeu, cât și pe Diavol, pentru a lăsa loc doar unei lumi a materiei în mișcare? Va fi viitorul omenirii, așa cum profețește M. Guyau, o perioadă în care religia va dispărea și va face loc areligiei?

Cei care nu apreciază misiunea dualismului în evoluția gândirii umane și știu doar că doctrinele sale sunt de nesuportat, se așteaptă în mod firesc ca viitorul omenirii să fie ireligios, și există liber-cugetători care declară că ateismul va înlocui toate concepțiile diferite despre Dumnezeu. Dar acest lucru nu este probabil. Tendințele moniste ale epocii nu vor distruge, ci vor purifica și vor înălța religia. Animismul sălbaticului este o etapă necesară a evoluției mentale a omului: apare ca o eroare pentru omul mai dezvoltat dintr-o perioadă semi-civilizată; dar eroarea conține un adevăr care se dezvoltă în mod natural într-o concepție mai perfectă a lumii înconjurătoare. În mod similar, ideile religioase din prezent sunt simboluri. Luate în sensul lor literal, ele sunt de nesuportat, dar înțelese în natura lor simbolică, ele sunt semințe din care va crește o concepție mai pură a adevărului. Tendințele gândirii filosofice predominante astăzi conduc la o concepție pozitivă a lumii, care înlocuiește simbolurile cu afirmații de fapt și aduce cu sine nu o negare a alegoriilor religioase, ci o concepție mai profundă și mai corectă.

O stare de areligie în care omenirea ar adopta și a propovădui public o doctrină a ateismului este o imposibilitate. Ateismul este o negație, iar negațiile nu pot rămâne în picioare, deoarece au sens doar atunci când sunt confruntate cu problemele pozitive pe care le resping. Totuși, viziunea noastră antropomorfă actuală despre Dumnezeu, numită pe scurt antropoteism, care, de regulă, îl concepe ca o ființă individuală infinit de mare, va trebui să cedeze unei viziuni superioare în care vom înțelege că ideea unui Dumnezeu personal este o simplă comparație. Dumnezeu este mult mai mult decât o persoană. Când vorbim despre Dumnezeu ca persoană, ar trebui să fim conștienți de faptul că folosim o alegorie care, dacă ar fi luată literal, nu poate decât să-L minimalizeze. Dumnezeul viitorului nu va fi personal, ci suprapersonal.

Dar cum vom ajunge la această cunoaștere a Dumnezeului suprapersonal? Răspunsul nostru este: cu ajutorul științei. Să urmăm în religie aceeași cale pe care o parcurge știința, iar îngustimea sectarismului se va dezvolta într-o religie cosmică largă, care va fi la fel de vastă și cu adevărat catolică precum este știința însăși.

Simbolurile nu sunt minciuni; simbolurile conțin adevăr. Alegoriile și parabolele nu sunt falsități; ele transmit informații: mai mult, ele pot fi înțelese de cei care nu sunt încă pregătiți să primească adevărul simplu. Astfel, atunci când, în progresul științei, simbolurile religioase vor fi recunoscute și cunoscute în natura lor simbolică, această cunoaștere nu va distruge religia, ci o va purifica și o va curăța de mitologie.

Îl definim pe Dumnezeu ca fiind „acea prezență autoritară în Tot, care impune o conduită morală definită". Dumnezeu este acel ceva care constituie armonia legilor naturii; Dumnezeu este necesitatea intrinsecă a matematicii și logicii; Dumnezeu, mai presus de toate, este ceea ce experiența ne învață a fi trăsăturile inalienabile ale dreptății, dreptății, moralității. Această prezență este atât imanentă, cât și transcendentă: este imanentă ca și caracteristică constitutivă a legii care pătrunde în univers; este transcendentă, căci este condiția oricărei ordini cosmice posibile; și în acest sens este supracosmică și supranaturală.

Nu spunem că Dumnezeu este impersonal, căci cuvântul „impersonal" implică absența acelor trăsături care constituie personalitatea; implică vagitate, indefinibilitate și lipsă de caracter. Dumnezeu, însă, așa cum se manifestă în ordinea universului, este foarte definit. El nu este vag, ci posedă calități destul de marcate. El este așa cum este și nu diferit. Ființa Sa este universală, dar nu indeterminabilă. Natura Sa nu constă în generalități indiferente, ci prezintă o asemănare distinctă. Într-adevăr, toată asemănarea din lume, atât în natura fizică, cât și în domeniul spiritului, depinde de Dumnezeu așa cum este definit aici, și ce este personalitatea omului decât întruparea acelei logici cosmice pe care o numim rațiune? Dumnezeu, deși nu este o ființă individuală, este prototipul personalității; deși nu este o persoană, gândind gânduri așa cum facem noi, deliberând, cântărind argumente și ajungând la o decizie, El este totuși ceea ce condiționează personalitatea; El posedă toate acele calități care, atunci când sunt reflectate în creaturile animate, adaugă sufletelor lor noblețea chipului lui Dumnezeu, numită personalitate. De aceea spunem că Dumnezeu nu este impersonal, ci suprapersonal.

În timp ce ideea de Dumnezeu a primit multă atenție din partea filosofilor și teologilor progresiști, omologul său, figura întunecată a Celui Rău, a fost mult neglijat. Și totuși, Diavolul este, la urma urmei, o personalitate foarte interesantă, grotescă, romantică, plină de umor, patetică, ba chiar grandioasă și tragică. Și dacă trebuie să declarăm că ideea de Dumnezeu este un simbol care semnifică o prezență reală în lumea faptelor, nu ar trebui să ne așteptăm ca ideea de Diavol să reprezinte și o realitate?

Este aproape imposibil să epuizăm subiectul, deoarece ar fi nevoie de volume întregi pentru a scrie o istorie aproximativ completă a demonologiei. Prin urmare, trebuie să ne limităm la a schița doar câteva dintre cele mai importante caracteristici ale dezvoltării credinței în Diavol și ale naturii ideii de rău.

ÎNCHINAREA LA DIAVOL

Dintr-o trecere în revistă a relatărilor culese de la Waitz, Lubbock și Tylor despre starea primitivă a religiei, studentul demonologiei are convingerea că venerarea Diavolului precede în mod natural venerarea unei Zeități benigne și bune din punct de vedere moral. Există cel puțin multe cazuri în care putem observa o tranziție de la stadiul inferior al venerării Diavolului la stadiul superior al venerării lui Dumnezeu și nu pare să existe nicio excepție de la regula conform căreia frica este întotdeauna primul stimulent pentru venerarea religioasă. Acesta este motivul pentru care figura întunecată a Diavolului, adică a unei zeități malefice puternice, apare ca cel mai important personaj în trecutul cel mai îndepărtat al aproape oricărei credințe. Demonolatria, sau venerarea Diavolului, este prima etapă în evoluția religiei, căci ne temem de cei răi, nu de cei buni.

Domnul Herbert Spencer își bazează religia pe Necunoscut, declarând că sălbaticul venerează acele puteri pe care nu le înțelege. Pentru a da religiei o temelie pe care nici măcar omul de știință nu îndrăznește să o atingă, el afirmă existența unui Necunoscut absolut și îl recomandă ca bază a religiei viitorului. Dar faptele nu sunt de acord cu propoziția domnului Spencer. Un proverb german spune:

"Was ich nicht weiss
Macht mich nicht heiss."

(„Ceea ce nu știu
nu mă interesează.")

Sau, așa cum se spune uneori în engleză:

„Ce nu văd ochii,
inima nu jelește."

Ceea ce este absolut necunoscut nu ne privește, iar sălbaticul nu venerează tunetul pentru că nu știe ce este, ci pentru că știe suficient despre fulgerul care i-ar putea lovi coliba pentru a-l venera. El venerează tunetul pentru că se teme de el; se teme de el din cauza pericolelor sale cunoscute și evidente pe care nu le poate controla.

Să-i ascultăm pe oamenii care au adunat și au cernut cu grijă faptele. Waitz, vorbind în lucrarea sa Anthropologie (Vol. III, pp. 182, 330, 335, 345) despre indienii care nu erau încă semi-creștinizați, afirmă că se spune că triburile din Florida l-au venerat solemn pe Duhul Rău, Toia, care îi chinuia cu viziuni, și că au avut puțină considerație pentru Duhul Bun, care se preocupa puțin de omenire. Iar Martius face această remarcă caracteristică despre triburile grosolane din Brazilia:

„Toți indienii au o convingere vie despre puterea unui principiu malefic asupra lor; în mulți se întrezărește și o licărire a binelui; dar îl venerează pe unul mai puțin decât se tem de celălalt. S-ar putea crede că ei consideră Ființa Binelui mai slabă în raport cu soarta omului decât Răul."[1]

Căpitanul John Smith, eroul colonizării Virginiei, în 1607, descrie cultul lui Okee (un cuvânt care aparent înseamnă ceea ce este sub controlul nostru) astfel:[2]

„În Virginia nu există încă niciun loc descoperit atât de sălbatic în care sălbaticii să nu aibă o religie, dragă, și arcul și săgețile. Toate lucrurile care le-ar putea face rău dincolo de posibilitatea lor de a fi preveniți le adoră cu felul lor de cult divin; cum ar fi focul, apa, fulgerul, tunetul, armele noastre de rânduire, caii etc. Dar zeul lor principal pe care îl venerează este Diavolul. Îl numesc Oke[3] și îl slujesc mai mult din frică decât din dragoste. Ei spun că au consultații cu el și se modelează cât mai aproape de forma lui pe cât își pot imagina. În templele lor au imaginea lui sculptată cu dispreț, apoi pictată și împodobită cu lanțuri, cupru și mărgele și acoperită cu o piele în așa fel încât deformarea se potrivește bine unui astfel de zeu." (Ediția originală, p. 29.)

„Într-o parte a țării, au loc anual un sacrificiu de copii. Un astfel de sacrificiu a avut loc la Quiyoughcohanock, la aproximativ 16 kilometri de James Towne, și a fost efectuat astfel."

„Cincisprezece dintre cei mai tineri băieți cuminți, cu vârste cuprinse între 10 și 15 ani, i-au vopsit în alb. După ce i-au adus afară, oamenii și-au petrecut după-amiaza dansând și cântând în jurul lor cu zornăitoare."

„După-amiaza, i-au pus pe acei copii la rădăcina unui copac. Lângă ei, toți bărbații stăteau de gardă, fiecare având în mână o bastinadă, făcută din trestii legate. Aceasta a format o alee între ei, prin care au fost desemnați 5 tineri să-i aducă pe acești copii. Așa că fiecare dintre cei cinci a trecut prin gardă, pentru a aduce un copil, fiecare pe rând: garda îi bătea fără teamă cu bastinadele lor, iar ei îndurau și îi primeau cu răbdare pe toți; apărând copiii cu trupurile lor goale de loviturile nemiloase pe care le dădeau zdravăn, deși copiii scapă. În tot acest timp, femeile plâng și urlă foarte tare; aducând rogojini, piei, mușchi și lemne uscate, ca lucruri potrivite pentru înmormântarea copiilor lor."

„După ce copiii au trecut astfel pe lângă gardă, aceasta a dărâmat copacul, crengile și ramurile cu atâta violență, încât le-au sfâșiat corpul și le-au făcut cununi pentru cap sau le-au împodobit părul cu frunze. Ce altceva s-a făcut cu copiii nu s-a văzut; dar au fost aruncați cu toții într-o grămadă într-o vale, ca morți: unde au dat un ospăț mare pentru toată lumea."

„Fiind întrebat despre semnificația acestui sacrificiu, șeful tribului Werowance a răspuns că nu toți copiii erau morți, ci [doar] că Oke sau Divell le-a supt sângele din pieptul stâng [dintre cei] care i-au fost trași la sorți, până când au murit. Dar restul au fost ținuți în pustie de către tineri până la expirarea a nouă luni, timp în care nu trebuiau să aibă de-a face cu nimeni: și dintre aceștia au fost făcuți preoți și slujitori ai lor."

„Acest sacrificiu îl considerau atât de necesar, încât, dacă l-ar omite, Oke-ul sau Divel-ul lor și toți ceilalți Quiyoughcosugh-i ai lor (care sunt ceilalți zei ai lor) nu le-ar permite să aibă cerbi, curcani, porumb sau pește; și totuși, ar face mari măceluri printre ei."

„Pentru a-i abate de la această idolatrie oarbă, mulți și-au folosit cele mai bune îndemânări, în special cu Werowances din Quiyoughcohanock; a căror devotament, înțelegere și bună dispoziție le-au întrecut cu mult pe toate cele din acele țări: care, deși nu puteam încă să-i părăsim pe zeii săi falși, totuși el credea că Dumnezeul nostru îi întrecea pe ai lor la fel de mult cum tunurile noastre le-au întrecut arcurile și săgețile lor; și de multe ori a trimis președintelui, la James Town, oameni cu daruri, rugându-i să se roage Dumnezeului său pentru ploaie, căci zeii lui nu-i trimiteau."

„Și în această ignoranță lamentabilă se sacrifică aceste suflete sărmane Diavolului, necunoscându-L pe Creatorul lor." (Ediția originală, pp. 32, 33, 34.)[4]

Practici similare predominau în aproape toate triburile indiene care locuiau insulele și cele două continente ale Americii cu câteva secole în urmă. Ilustrația lui M. Bernhard Picart[5], realizată conform relatării lui Peter Martyr,[6] un martor ocular, dovedește că triburile din Hispaniola, numită acum Haiti, aduceau omagiu Ființei Supreme sub numele de Jocanna, iar practicile lor arată că erau închinători ai diavolului de cea mai rea speță. Chiar și cei mai civilizați americani, mexicanii, nu depășiseră încă acest stadiu al credinței religioase. Este adevărat că ideea unui Dumnezeu alb al Iubirii și Păcii nu le era cu totul străină, dar frica de oribilul Huitzilopochtli îi îndemna încă să păteze altarele templelor sale cu sângele victimelor umane.

Jertfele umane sunt frecvent menționate în Biblie. Astfel, regele Moabului, când a fost presat de copiii lui Israel, „a luat fiul său cel mare, care trebuia să domnească în locul lui, și l-a adus jertfă arsă pe zid" (2 Regi, iv. 27). Prin această teribilă soluție, a reușit să salveze orașul, deoarece relatarea biblică continuă: „Și a fost o mare indignare împotriva lui Israel; și s-au îndepărtat de el și s-au întors în țara lor."

Profeții predicau constant împotriva practicilor păgâne ale acelor israeliți care, imitând religia vecinilor lor, căutau să „își sacrifice fiii și fiicele diavolilor" sau să-i lase „să treacă prin focul lui Moloh ca să-i devoreze"; dar atât de aproape de concepția religioasă a sălbaticului era chiar și credința mai pură a lui Israel, încât Iefta încă mai credea că Dumnezeu îi cerea „să-și ofere fiica ca jertfă de tot" (Judecători, xi. 29-40).

Cele mai civilizate națiuni de pe pământ păstrează încă în legendele lor antice urme ale faptului că, într-o perioadă timpurie a dezvoltării lor religioase, au jertfit ființe umane în slujba zeităților mânioase. Când gloria Atenei era la apogeu, Euripide a reprezentat dramatic soarta tragică a Polixenei, care a fost sacrificată pe mormântul lui Ahile pentru a liniști spiritul eroului mort și a asigura astfel întoarcerea în siguranță a armatei grecești.

Progresul civilizației a dus la o modificare, dar nu la o abolire directă a sacrificiilor umane. Găsim la sălbaticii mai avansați și chiar în zorii unei civilizații superioare o practică prin care victima, fie că este vorba de un copil, o virgină sau un tânăr, este oferită fără a fi sacrificată și are șansa fie de a scăpa prin noroc, fie de a fi salvată printr-o faptă îndrăzneață. Urme ale acestei concepții se găsesc în poveștile despre Perseu și Andromeda, despre Palnatoke, țintașul, care, la fel ca William Tell, a împușcat un măr din capul copilului său, despre Susano, în folclorul japonez, care a ucis șarpele cu opt capete care devora anual una dintre fiicele unui țăran sărac, și legende antice similare. În același timp, victimele umane au fost înlocuite cu animale, așa cum indică diverse legende religioase. Astfel, o căprioară a fost înlocuită cu Ifigenia și un berbec cu Isaac.

Sacrificiile umane sunt una dintre principalele trăsături caracteristice ale cultului Diavolului, dar nu singura. Există, în plus, și alte practici diabolice care se bazează pe ideea că Divinitatea se delectează asistând la torturi, iar culmea abominației este atinsă în canibalism, care, așa cum ne învață antropologia, nu se datorează lipsei de hrană, ci poate fi întotdeauna atribuit unei superstiții religioase, în special ideii că cel care se împărtășește din inima sau creierul adversarului său dobândește curajul, puterea și alte virtuți ale omului ucis.

Ultimele rămășițe ale ideii că mânia Divinității trebuie potolită prin sânge și că dobândim puteri spirituale mâncând carnea și bând sângele victimei persistă și astăzi în interpretările medievale ale anumitor dogme bisericești și vor dispărea doar în fața luminii pătrunzătoare a unei reforme religioase neînfricate și consecvente. Trebuie să ne amintim, totuși, că anumite superstiții, în stadiile incipiente ale dezvoltării religioase a omenirii, sunt la fel de inevitabile ca diversele erori prin care trec știința și filosofia în evoluția lor naturală.

Religia începe întotdeauna cu frică, iar religia sălbaticilor poate fi definită direct ca „frica de rău și diversele eforturi depuse pentru a scăpa de rău". Deși frica de rău în religiile națiunilor civilizate nu mai joacă un rol atât de important, aflăm totuși prin investigații istorice că, într-un stadiu incipient al dezvoltării lor, aproape toată venerația era adusă puterilor răului, care erau privite cu o venerație și un respect deosebite.

Cultul real al diavolului continuă până când puterea pozitivă a binelui este recunoscută și omul descoperă prin experiență că binele, deși progresul său poate fi foarte lent, este întotdeauna victorios în cele din urmă. Este firesc ca puterea care promovează dreptatea să fie recunoscută treptat ca fiind conducătorul suprem al tuturor puterilor, iar atunci puterea răului încetează să mai fie un obiect de venerație; nu mai este venerată și nici măcar ispășită, ci este luptată împotriva ei, iar încrederea într-o victorie finală a dreptății, dreptății și adevărului predomină.

---

1 Citat din Tylor, *Primitive Culture*, II, p. 325.
2 „O hartă a Virginiei. Cu o descriere a comitatului etc., scrisă de căpitanul Smith etc. Oxford. Tipărită de Joseph Barnes. 1612."

3 În micul dicționar al limbii sălbaticilor din Virginia, tipărit în aceeași broșură, căpitanul Smith traduce „Oke” pur și simplu prin „zei”.
4 Vezi Lucrările căpitanului John Smith din Willoughby etc., editate de Edward Arber. Birmingham, 1884, p. 74 și următoarele.
5 Ceremoniile și obiceiurile religioase ale diverselor națiuni ale lumii cunoscute. III, p. 129.
6 Vezi lucrarea sa, De rebus oceanicis et novo orbe.

EGIPTUL ANTIC

SET, SAU SETH, PE CARE GRECII ÎL NUMEAU TYPHON, demonul nefast al morții și răului în mitologia egipteană, este caracterizat ca „un zeu puternic (a-pahuti), a cărui mânie este de temut". Inscripțiile îl numesc „cel puternic din Teba" și „Conducătorul Sudului". El este conceput ca soarele care ucide cu săgețile căldurii; el este ucigașul, iar fierul este numit oasele lui Typhon. Animalele vânate îi sunt consacrate; iar simbolurile sale sunt grifonul (akhekh), hipopotamul, crocodilul, porcul, broasca țestoasă și, mai presus de toate, șarpele âpapi (în greacă „apophis"), despre care se credea că îl așteaptă pe muribund în domeniul zeului Atmu (numit și Tmu sau Turn), care reprezintă soarele sub orizontul vestic.

Imaginile lui Set sunt ușor de recunoscut după urechile sale lungi, erecte și cu vârful pătrat și botul său asemănător unei trompe, despre care se spune că indică capul unui animal fabulos numit Oryx. Consoarta și omologul feminin al lui Set se numește Taour sau Taourt. Grecii o numeau Theouris. Ea apare în mod obișnuit ca un hipopotam în postură erectă, cu spatele acoperit cu pielea și coada unui crocodil.

Set este adesea pus în contrast cu Osiris. Set era zeitatea deșertului, a secetei și a setei febrile și a oceanului steril; Osiris reprezintă umezeala, Nilul, puterile fertilizante și viața. Plutarh spune:

„Luna (reprezentându-l pe Osiris) este, cu lumina sa fertilizantă și fecundatoare, favorabilă producerii animalelor și creșterii plantelor; soarele, însă (reprezentându-l pe Tifon), este hotărât, cu focul său nestăvilit, să supraîncălzească și să pârjolească animalele; face, prin flăcările sale, o mare parte a pământului nelocuibilă și cucerește adesea chiar și luna (și anume, Osiris)."

Ca dușman al vieții, Set este identificat cu orice distrugere. El este descreșterea lunii, scăderea apelor Nilului și apusul soarelui. Astfel, a fost numit ochiul stâng sau negru al soarelui în descreștere, guvernând anul de la solstițiul de vară până la solstițiul de iarnă, care este în contrast cu ochiul drept sau strălucitor al lui Hor, soarele în creștere, care simbolizează creșterea vieții și răspândirea luminii de la solstițiul de iarnă până la solstițiul de vară.

Set nu a fost întotdeauna și nici pentru toți egiptenii o zeitate satanică. El era venerat oficial într-o provincie neimportantă la vest de Nil, dar acesta era punctul de plecare natural al drumului spre oaza nordică. Locuitorii, care erau în mare parte ghizi pentru caravanele deșertului, aveau motive întemeiate să rămână în relații prietenoase cu Set, stăpânul deșertului. Mai mult, știm că un mare templu era dedicat lui Set, ca zeu al războiului, în Tanis, lângă mlaștinile dintre ramurile estice ale Deltei, un oraș important de frontieră și, în timpul invaziei, probabil sediul stăpânirii străine a hicsoților și hitiților, care își identificau propriul zeu Sutech cu egipteanul Set. Dar chiar și printre hicsoți, Set era venerat ca zeul teribil al puterii irezistibile, al forței brute, al războiului și al distrugerii.

Există o veche pictură murală a orașului Karnak, aparținând epocii dinastiei a XVIII-a, în care zeul Set apare ca instructor al regelui Thothmes al III-lea în știința tirului cu arcul.[1]

Sety I, al doilea rege al dinastiei a XIX-a, regii păstori, își trage numele de la zeul Set - semn al înaltei onoare de care era ținut printre regii păstori; și într-adevăr, suntem informați că îl considerau pe Set, sau Sutech, ca fiind singurul Dumnezeu adevărat, singura zeitate, care era singura vrednică să primească onoruri divine.

Dacă vremea regilor păstori trebuie identificată cu așezarea fiilor lui Iacov în Egipt și dacă monoteismul hicsoților este rădăcina religiei lui Moise, ce hrană de gândit stă în faptul că aceeași venerație a unei puteri înfricoșătoare care ne confruntă în viață se transformă la egipteni în demonologia lui Set, iar la israeliți în cultul lui Yahveh!

În ciuda terorii pe care o inspira, Set nu a fost inițial doar un demon malefic, ci una dintre marile zeități, care, ca atare, era temut și împăcat.

Spune Heinrich Brugsch (Religion und Mythologie der alten Aegypter, p. 706):

„Cartea Morților egiptenilor antici și numeroasele inscripții ale piramidelor recent deschise nu sunt, într-adevăr, altceva decât talismane împotriva imaginarului Seth și a asociaților săi. Aceasta este, din păcate, și cea mai mare parte a literaturii antice care a ajuns până la noi."

Când un om moare, el trece de orizontul vestic și coboară prin lăcașul lui Atmu în Amenti, Lumea de Dincolo. Salvarea personalității sale depinde, conform credinței egiptene, de conservarea „dublului" său sau a „celuilalt sine", care, rămânând în mormânt, se află în mumie sau în orice statuie a corpului său.

Dublul, ca și cum ar fi viu, se presupune că are nevoie de hrană și băutură, care îi sunt asigurate prin incantații. Formulele magice potolesc foamea și setea dublului din mormânt și zădărnicesc, prin invocații ale zeităților bune, toate intențiile malefice ale lui Set și ale gazdei sale. Citim într-o inscripție din Edfu (Brugsch, Religion und Mythologie der alten Aegypter, p. 707):

„Trăiește, Ra, tu ești radiant în strălucirea ta,
Cât timp există întuneric în ochii lui Apophis!
Ave Ra, bunătatea Ta este bună,
„În timp ce Apophis e rău în răutatea lui!"

Teama de foame, sete și alte rele, sau chiar de distrugerea pe care dublura lor ar putea-o suferi în mormânt, era o sursă perpetuă de anticipări înfricoșătoare pentru fiecare egiptean pios. Neliniștea de a scăpa de torturile viitoarei lor stări a dus la îmbălsămarea morților și la construirea piramidelor. Totuși, în ciuda tuturor superstițiilor și a fastului ridicol acordat înmormântării trupului, găsim pasaje în inscripții care dovedesc că, în opinia multor oameni

atenți, cel mai bun și într-adevăr singurul mijloc de protecție împotriva influențelor tifonice după moarte era o viață de dreptate. Acest lucru este exprimat cu forță în ilustrația capitolului CXXV din Cartea Morților, care este reprodusă aici conform ediției lui Lepsius a papirusului de la Torino. (Republicată de Putnam, Cartea Morților).

Imaginea Sălii Adevărului, așa cum este păstrată în papirusul de la Torino, îl înfățișează pe Osiris cu coroana atef pe cap și cu ciomagul și biciul în mâini. Deasupra bestiei din Amenti îi vedem pe cei doi genii Shai și Ranen, care reprezintă Mizeria și Fericirea. Cei patru genii funerari, numiți Amset, Hapi, Tuamutef și Kebhsnauf, plutesc deasupra unui altar încărcat bogat cu ofrande. Friza prezintă doisprezece grupuri de șerpi uraeus, flăcări și pene ale adevărului; pe ambele părți, solzii sunt susținuți de un babuin, care este animalul sacru al lui Thoth, iar în mijloc Atmu își întinde mâinile peste ochiul drept și stâng, simbolizând apusul și răsăritul soarelui, moartea și învierea.

Mâ[2], zeița adevărului și „îndrumătoarea zeilor", decorată cu o pană ridicată care este emblema ei, o conduce pe cea plecată în Sala Adevărului. Îngenunchind, cea plecată îi invocă pe cei patruzeci și doi de asesori pe nume și neagă că ar fi comis vreunul dintre cele patruzeci și două de păcate ale codului moral egiptean. Omițând numele asesorilor, citățm aici un extras din mărturisire. Cea plecată spune:

„N-am făcut rău. — N-am comis violență. — N-am chinuit pe nimeni. — N-am furat. N-am făcut pe nimeni să fie ucis cu trădare. — N-am micșorat ofrandele. — N-am făcut niciun rău. — N-am rostit o minciună. — N-am făcut pe nimeni să plângă. — N-am comis acte de auto-poluare. — N-am curvit. — N-am încălcat legea. — N-am comis nicio perfidie. — N-am afectat pământul cultivat. — N-am fost acuzator. — N-am fost niciodată mânios fără un motiv întemeiat. — N-am ignorat cuvintele adevărului. N-am comis vrăjitorie. — N-am blasfemiat. — N-am făcut ca un sclav să fie maltratat de stăpânul său. — N-am disprețuit pe Dumnezeu în inima mea."

Apoi, cel plecat își pune inima pe balanța adevărului, unde este cântărită de Hor, cu cap de șoim, și de Anubis, cu cap de șacal, „directorul greutății", greutatea fiind modelată după figura zeiței adevărului. Thoth, scribul cu cap de ibis al zeilor, citește raportul lui Hor către Osiris, iar dacă acesta anunță că greutatea inimii este egală cu adevărul, Thoth poruncește ca aceasta să fie pusă înapoi în pieptul celui plecat, act care indică întoarcerea sa la viață. Dacă cel plecat scapă de toate pericolele care îl așteaptă în coborârea sa spre Amenti și dacă greutatea inimii sale nu este găsită insuficientă, i se permite să intre în „barca soarelui", în care este condus către câmpurile elizee ale celor binecuvântați.

Dacă faptele rele ale celui plecat depășeau faptele sale bune, acesta era condamnat să fie devorat de Amemit (adică devoratorul), numit și „fiara din Amenti", sau era trimis înapoi în lumea de sus sub forma unui porc.

În timp ce dublul rămâne în mormânt, sufletul, reprezentat ca o pasăre cu cap de om, se înalță spre cer, unde devine una cu toți marii zei. Sufletul eliberat exclamă (Erman, ibid., p. 343 și următoarele):

„Eu sunt zeul Atum, eu care am fost singur,
„Eu sunt zeul Ra la prima sa apariție,
„Eu sunt marele zeu care s-a creat pe sine și și-a creat numele «Stăpânul zeilor, care nu are egal al său»."
„Am fost ieri și știu și mâine. Câmpul de luptă al zeilor a fost creat când am vorbit."
„Vin în casa mea, vin în orașul meu natal."
„Întrețin zilnic comuniunea cu tatăl meu, Atum."
„Necurățeniile mele sunt izgonite și păcatul care era în mine este biruit."
„Zei de sus, întindeți mâinile, sunt ca voi, am devenit unul dintre voi."
„Întrețin comuniunea zilnică cu tatăl meu, Atum."

Devenind una cu zeii, sufletul dispărut suferă aceeași soartă ca și Osiris. La fel ca el, este ucis de Set și, la fel ca Osiris, renaște în Hor, care răzbună moartea tatălui său. În același timp, se presupune că sufletul vizitează frecvent dublura celui dispărut în mormânt, așa cum este descrisă în mormântul scribului Ani.

Lăcașul Fericirii (în egipteană Sechnit aanru, scris și aahlu), așa cum este reprezentat în papirusul de la Torino al Cărții Morților, ni-l arată pe cel plecat cu familia sa, și pe Thoth, scribul zeilor, în spatele lor, în actul de a jertfi celor trei zei, acesta din urmă fiind decorat cu pana adevărului. Apoi traversează apa. Pe de altă parte, oferă sufletului său o tavă parfumată, care apare sub forma unei păsări cu cap de om. Există, de asemenea, cei trei zei în formă de mumie ai orizontului, cu un altar de ofrande în fața șoimului, simbolizându-l pe Ra, „stăpânul cerului". În partea din mijloc a imaginii, cel plecat ară, seamănă, seceră, treieră, depozitează recolta și celebrează o mulțumire cu ofrande aduse Nilului. Partea de jos prezintă două scoarțe, una pentru Ra Harmakhis, cealaltă pentru Unefru; și cele trei insule: prima este locuită de Ra, a doua este numită locul regenerator al zeilor, a treia este reședința lui Shu, Tefnut și Seb.

O ilustrare foarte instructivă a credinței egiptene ne este oferită de mormântul bine conservat al lui Rekhmara, prefectul Tebei sub Thothmes al III-lea din dinastia a XVIII-a, ale cărui inscripții au fost traduse în franceză de Ph. Virey și publicate în 1889 de Mission Archéologique Française.

Vizitatorul mormântului intră printr-o ușă de la capătul estic; când mergem spre vest, îl vedem pe Rekhmara, pe peretele din stânga, trecând de la viață la moarte. Aici se ocupă de treburile guvernului, acolo primește în numele faraonului omagiul prinților străini; mai departe, organizează lucrările de construire a magazinelor la Teba. El supraveghează artiștii angajați la Templul lui Amon și este apoi înmormântat în fast. În cele din urmă, își asumă înfățișarea lui Osiris din Occident și primește sacrificii în calitatea sa de zeu. Ne confruntăm acum cu o ușă oarbă prin care Rekhmara-Osiris coboară în Occident și se întoarce la viață spre Orient ca Osiris

din Orient. Prin sacrificii funerare și incantații, dublura sa este din nou investită cu utilizarea diferitelor simțuri; este onorat la un festival și primit cu grație de faraon; într-un cuvânt, acționează așa cum a făcut-o în viață. Când ne întoarcem la intrarea de unde am plecat, Rekhmara primește ofrandele familiei sale și inspectează progresul lucrărilor la care s-a ocupat în viață.

În mormântul lui Rekhmara, Set primește ofrande la fel ca alți mari zei. Cel plecat este numit moștenitorul lui Set (Suti) și este purificat atât de Hor, cât și de Set. Ca o imitație a lui Osiris, cel plecat este abordat și ucis de Set, care apoi este învins sub forma animalelor de sacrificiu care sunt sacrificate. Dar când cel plecat este redat la folosirea simțurilor și a puterilor sale mentale, Set joacă din nou un rol important și apare peste tot ca unul dintre cele patru puncte cardinale, care sunt „Hor, Set, Thoth și Seb".[3]

Conform legendei originale, Set reprezenta moartea soarelui, iar ca personalitate este descris ca ucigașul lui Osiris, care s-a împăcat în cele din urmă cu Hor. El a rămas, însă, un zeu puternic și avea funcții importante de îndeplinit pentru sufletele morților. Mai presus de toate, trebuia să-l lege și să-l cucerească pe șarpele Apophis (Apap), așa cum citim în Cartea Morților (108, 4 și 5):

„Îl folosesc pe Set ca să-l ocolească [șarpele]; îl folosesc ca să-i arunce un lanț de fier în jurul gâtului, ca să-l facă să vomite tot ce a înghițit."

Pe măsură ce sensul alegoric al legendei lui Osiris este șters și Osiris este conceput ca o persoană reală care, reprezentant al bunătății morale, cedează în lupta sa cu răul și moare, dar este înviat în fiul său Hor, Set este din ce în ce mai privat de divinitatea sa și începe să fie considerat un demon malefic.

Domnia lui Men-Kau-Ra, constructorul celei de-a treia piramide din Giza (conform lui Brugsch, 3633 î.Hr. și conform lui Mariette, 4100 î.Hr.), trebuie să fi schimbat caracterul vechii religii egiptene. „Rugăciunea către Osiris de pe capacul sicriului său", spune Rawlinson (Vol. II, p. 67), „marchează o nouă dezvoltare religioasă în analele Egiptului. Absorbția sufletului justificat în Osiris, doctrina cardinală a Ritualului Morților, își face apariția aici pentru prima dată."

Conform canonului mai vechi, Set este întotdeauna menționat printre marile zeități, dar mai târziu nu mai este recunoscut ca zeu, iar numele său este înlocuit cu cel al unui alt zeu. Egiptenii din dinastia a XXII-a au mers până acolo încât au șters numele lui Set din multe dintre inscripțiile mai vechi și chiar au schimbat numele foștilor regi care erau compuși ai lui Set, cum ar fi Set-nekht și alții. Ceb (numit și Seb sau Keb) cu cap de crocodil și zeități similare, în măsura în care natura lor sugera Set, au suferit o degradare similară; și aceasta, trebuie să presupunem, a fost consecința naturală a unei încrederi sporite în victoria finală a influenței zeilor bunătății și virtuții.

Plutarh, vorbind despre zilele sale, spune (Despre Isis și Osiris, Capitolul XXX) că:

„Puterea lui Tifon, deși diminuată și zdrobită, se află încă în ultimele sale agonii și convulsii. Egiptenii îl umilesc și îl insultă ocazional la anumite festivaluri. Cu toate acestea, îl îmbunătățesc și îl liniștesc prin intermediul anumitor sacrificii."

Set, marele și puternicul zeu al timpurilor preistorice, a fost transformat în Satan odată cu ascensiunea cultului lui Osiris. Set a fost suficient de puternic pentru a-l ucide pe Osiris, așa cum noaptea învinge lumina soarelui; dar soarele se naște din nou în zeul-copil Hor, care îl cucerește pe Set și îl obligă să-l facă pe bătrânul șarpe al morții să-și predea prada. Pe măsură ce soarele apune pentru a răsări din nou, așa și omul moare pentru a renaște. Puterea rea este plină de teamă, dar o cauză dreaptă nu poate fi zdrobită și, în ciuda morții, viața este nemuritoare.

---

1 Vezi Lepsius, Denkmäler, vol. V, p. 36. Tabloul este reprodus pe scurt de Adolf Erman în lucrarea sa „Viața în Egiptul antic", trad. în engleză, p. 282.
2 Numite și Maâ't sau „cele două adevăruri", adică despre lumea de sus și despre lumea de jos.
3 Le Tombeau de Rakhmara, de Ph. Virey. Paris: Le Roux. 1889.

ACCAD ȘI SEMIȚII TIMPURII

ÎN JURUL ANULUI 3000 Î.HR., cu mult înainte de apariția națiunilor semitice, printre care babilonienii, asirienii, israeliții și mai târziu arabii erau cei mai proeminenți, trăia în Mesopotamia o națiune de mare putere și importanță, cunoscută sub numele de Accad. Și, ciudat de spus, accadienii nu erau o rasă albă, ci una întunecată. Sunt numiți „puncte negre" sau „fețe negre"; totuși, nu trebuie să presupunem din acest motiv că erau de fapt la fel de negri ca etiopienii, deoarece tăblițele bilingve găsite în movilele Babiloniei vorbesc și despre ei ca Adamatu[1] sau cu pielea roșie, ceea ce face probabil că erau roșiatic-închis sau brun. Cât de mult le datorează semiții accadienilor, a căror stăpânire a încetat în jurul anului 1500 î.Hr. și a căror limbă a început să dispară sub domnia regelui asirian Sargon (722–705), putem deduce din faptul că multe instituții religioase, legende și obiceiuri printre semiți erau de origine accadiană.

Astfel, știm cu siguranță că, în modul lor de a determina timpul, ei posedau deja instituția unei săptămâni de șapte zile și că Sabatul era ziua lor sfântă de odihnă. Sensul literal al cuvântului accadian original este explicat ca „o zi în care munca este ilegală", iar traducerea asiriană Sabattu înseamnă „o zi de odihnă pentru inimă". Mai mult, legendele creației, ale pomului vieții și ale potopului, menționate în Geneza și, de asemenea, în înregistrările asiriene, erau bine cunoscute accadienilor, iar din forma convențională a pomului vieții, care în cele mai vechi imagini poartă conuri de brad, putem deduce că ideea este o tradiție veche pe care accadienii au adus-o cu ei din fosta lor casă mai rece din munții Mediei acoperiți de brad. În plus, avem reminiscențe ale tradițiilor accadiene în multe nume ebraice, ceea ce dovedește fără umbră de îndoială influența de lungă durată a civilizației antice a Accadului. Râurile paradisului, menționate în Geneza, sunt nume babiloniene. Astfel, Eufratul, sau Purat, este apa curbată; Tigru este Tiggur, curentul; Hid-Dekhel, „râul cu mal înalt", este un alt nume pentru Tigru, care în inscripții este numit Idikla sau Idikna; Gihon a fost identificat de unii asiriologi cu Arakhtu (Araxes), iar de Sir H. Rawlinson cu Jukha; iar regele Sargon numește Elamul „țara celor patru râuri".

Numele râurilor Edenului indică faptul că oamenii de la care provine legenda paradisului trebuie să fi trăit pe malurile Eufratului și Tigrului. În aceste circumstanțe, suntem surprinși să aflăm că porțiunea cultivată a terenurilor deșertice de la vest de Eufrat se numea Edinna[2], un nume care seamănă foarte mult cu Edenul.

Cam pe vremea lui Alexandru cel Mare, un preot babilonian pe nume Berosus a scris o carte interesantă despre istoria și religia Babilonului. Aceasta este acum pierdută, dar, așa cum diverși autori greci, Alexandru Polihistor, Apolodor, Abydenus, Damascius[3] și Eusebiu au citat în mare parte din rapoartele sale, știm destul de multe despre informațiile pe care le-a oferit lumii cu privire la țara sa.

Toate acestea erau foarte interesante, dar nu existau dovezi ale credibilității înregistrărilor lui Berosus. Legendele babiloniene ar fi putut fi derivate din Vechiul Testament. Totuși, de la săpăturile reușite ale bibliotecilor asiriene din piatră, avem cele mai sigure dovezi cu privire la sursa și vechimea acestor tradiții. O mare parte dintre ele ne-au parvenit de la vechii accadieni.

Știm că babilonienii aveau mai multe legende care au fost recepționate în Vechiul Testament, cele mai izbitoare fiind legenda potopului, a turnului Babel, a distrugerii orașelor corupte de o ploaie de foc (amintindu-ne de Sodoma și Gomora), a aventurilor din copilărie ale regelui Sargon I (amintindu-ne de Moise) și a creării lumii. Numele Babel, care în asiriană este babilant sau babilu, adică Poarta lui Dumnezeu, este o traducere semitică a accadianului Kadingirra-ki, cu același sens; literal: „Poarta + a lui Dumnezeu + locul". Etimologia numelui Babel din balbel, „a încurca", care este sugerată atât în relatarea asiriană a poveștii, cât și în Geneză, este una dintre acele erori etimologice populare care se găsesc frecvent la autorii antici. În legenda distrugerii orașelor apar mai multe nume care indică o sursă accadiană. Legenda potopului[4] este în concordanță cu toate detaliile importante cu povestea analogă din Geneză. Este a unsprezecea parte a unei epopei mai ample care îl celebrează pe Izdubar,[5] un erou solar și un Hercule asirian, care trece prin cele douăsprezece semne ale zodiacului, al unsprezecelea fiind Vărsătorul, corespunzând celei de-a unsprezecea luni a accadienilor, numiți „ploioșii".[6]

Cine nu a văzut încă, chiar și în cele mai moderne catedrale ale noastre, imagini și statui ale celor patru evangheliști împodobite cu cele patru ființe reprezentative ale creației animale? Matei este însoțit de un înger sau de un om înaripat, Marcu de un leu, Luca de un bou, iar Sfântul Ioan de un vultur. Creaturile reprezintă heruvimii Vechiului Testament, care de primii creștini erau concepuți ca păzitori și prototipuri cerești ale scriitorilor Evangheliilor. Dar aceste simboluri nu sunt originale la evrei; ele au o epocă mai venerabilă decât chiar și Vechiul Testament; căci le găsim pe zidurile vechilor palate regale din Ninive și nu poate exista nicio îndoială că concepția evreiască despre heruvimi este moștenirea unei antichități extrem de îndepărtate.

Despre Sargon I, regele Agadei, care, conform unei tablete a regelui Nabonidus, a trăit în 3754 î.Hr. și a construit un templu dedicat lui Samas, domnul EA Wallis Budge spune în lucrarea sa „Viața și istoria babiloniană", p. 40:

„Există o legendă curioasă despre acest rege, care spune că s-a născut într-un oraș de pe malurile Eufratului, că mama sa l-a conceput în secret și l-a născut într-un loc umil; că l-a așezat într-o arcă de papură și a închis-o cu smoală; că l-a aruncat în râu în arca etanșă; că râul l-a dus cu el; că a fost salvat de un om pe nume Akki, care l-a educat în propria sa meserie; și că din această poziție zeița Istar l-a făcut rege."

În ceea ce privește originea asirio-babiloniană a acestor legende, nu există nicio îndoială. Cei mai buni experți sunt de acord că Haldeea a fost patria originală a acestor povești și că evreii le-au primit inițial de la babilonieni." (Smith Sayce, Relatarea caldeeană a Genezei, p. 312.)

Numeroasele ilustrații care au fost găsite pe sigiliile asiriene și babiloniene timpurii dovedesc că legendele erau bine cunoscute și făceau parte din literatura țării înainte de al doilea mileniu î.Hr." (Ib., p. 331.)

Este probabil ca toate vechile legende caldeene să fi existat în mai multe versiuni. Din povestea creației deținem două relatări care variază considerabil; dar una dintre ele, care este narată pe șapte tăblițe, prezintă un interes deosebit pentru noi, nu numai pentru că este principala sursă a primului capitol al Vechiului Testament, ci și pentru că deținem în ea unul dintre cele mai vechi documente în care este menționată existența Celui Rău. El este numit în asiriană Tiamtu, adică adâncul, și este reprezentat ca șarpele care bate marea, șarpele nopții, șarpele întunericului, șarpele rău și șarpele puternic și puternic.

Derivarea relatării biblice a Creației din surse asiriene poate fi la fel de puțin pusă la îndoială ca și cea a altor legende, nu numai datorită concordanței sale în ceea ce privește mai multe aspecte importante și multe aspecte neimportante, ci și pentru că uneori chiar cuvintele folosite în Geneză sunt aceleași ca în inscripțiile asiriene. Găsim în ambele relatări coincidențe precum crearea femeii din coasta omului și trimiterea păsărilor din arcă pentru a verifica dacă apele s-au potolit. Mai întâi păsările s-au întors imediat, apoi s-au întors, conform inscripțiilor cuneiforme de pe tăblițele asiriene, cu picioarele acoperite de noroi; în cele din urmă, nu s-au mai întors. Mai mult, ebraicul Mehûmâh, confuzie, haos, este asirianul Mummu, în timp ce ebraicul tehôm, adâncul, și tohû, pustiu, corespund asirianului Tiamtu (= Tiamat).

Săpătorii noștri nu au găsit încă o relatare despre căderea omului și despre șarpele care i-a sedus pe Adam și Eva să guste din fructul pomului vieții. Există, totuși, o mare probabilitate să fi existat o legendă similară, deoarece deținem imagini care reprezintă două persoane așezate sub un copac și un șarpe în apropiere.

Pomul vieții este o idee care trebuie să fi fost foarte populară printre asirieni și babilonieni, căci artiștii lor nu se satură să-l înfățișeze în orice formă. Este posibil să dateze din acea perioadă îndepărtată când fructele pomilor constituiau o parte importantă a hranei cu care se susținea viața umană.[7]

Tiamat este haosul apos original din care au fost generate cerul și pământul. Filosofii babilonieni văd în ea mama lumii și sursa tuturor lucrurilor, în timp ce în mitologie apare ca reprezentanta dezordinii și mama monștrilor adâncurilor.

După o lungă luptă, Tiamat a fost cucerită, așa cum citim în a patra tăbliță a poveștii creației, de către Zeul Soarelui, Belus sau Bel-Merodach. Lupta, însă, nu este încheiată, căci demonul răului este încă în viață, iar Bel trebuie să lupte împotriva celor șapte demoni ai furtunii care întunecă luna. El ucide dragoni și spirite rele, iar reapariția inteligenței divine în creaturile raționale este simbolizată în mitul conform căruia Bel i-a poruncit unuia dintre zei să-i taie capul, adică al lui Bel, pentru a amesteca sângele cu pământul pentru procrearea animalelor care ar trebui să poată suporta lumina.

Reproducem aici o scurtă relatare a poveștii babiloniene a creației, în care Tiamat joacă un rol important. Profesorul Sayce spune (Records of the Past, New Series, Vol. I, pp. 128–131):

„O bună parte a poemului constă în cuvintele puse în gura zeului Merodac, derivate posibil din poezii mai vechi. Prima tăbliță sau carte, însă, exprimă doctrinele cosmologice din vremea autorului. Se deschide înainte de începutul timpului, expresia «în acel moment» răspunzând expresiei «la începutul» Genezei. Cerurile și pământul nu fuseseră încă create și, din moment ce numele trebuia să fie același cu lucrul numit, numele lor nu fuseseră încă pronunțate. Exista doar un haos apos, Mummu Tiamat, «haosul adâncurilor». Din sânul acestui haos au ieșit zeii, precum și lumea creată. Mai întâi au venit divinitățile primordiale, Lakhmu și Lakhamu, cuvinte cu sens necunoscut, apoi An-sar și Ki-sar, «firmamentul superior» și «firmamentul inferior». În cele din urmă s-au născut cei trei zei supremi ai credinței babiloniene, Anu, zeul cerului, Bel sau Illil, stăpânul lumii fantomelor, și Ea, zeul râului și al mării."

„Dar înainte ca zeii mai tineri să poată găsi o locuință potrivită pentru ei și creația lor, a fost necesar să distrugă «dragonul» haosului împreună cu toți urmașii ei monstruoși. Sarcina a fost îndeplinită de zeul soarelui babilonian Merodac, fiul lui Ea, An-sar promițându-i victoria, iar ceilalți zei i-au oferit armele. A doua tăbliță era ocupată cu o relatare a pregătirilor făcute pentru a asigura victoria luminii asupra întunericului și a ordinii asupra anarhiei."

„A treia tăbliță descria succesul zeului luminii asupra aliaților lui Tiamat. Lumina a fost introdusă în lume și nu a mai rămas decât să o distrugă pe Tiamat însăși. Lupta este descrisă în a patra tăbliță, care ia forma unui poem în onoarea lui Merodach și este probabil un poem anterior încorporat în textul său de către autorul epopeii. Tiamat a fost ucisă, iar aliații ei puși în robie, în timp ce cărțile destinului, care până atunci fuseseră deținute de rasa mai veche de zei, au fost acum transferate zeităților mai tinere ale noii lumi. Cerul vizibil a fost format din pielea lui Tiamat și a devenit simbolul exterior al lui Ansar și locuința lui Anu, Bel și Ea, în timp ce apele haotice ale dragonului au devenit marea legilor, condusă de Ea."

„Cerurile fiind astfel făcute, a cincea tăbliță ne spune cum erau dotate cu locuințe pentru soare, lună și stele și cum corpurile cerești erau legate de legi fixe pentru a putea reglementa calendarul și a determina anul. A șasea tăbliță descria probabil crearea pământului, precum și a legumelor, păsărilor și peștilor. În a șaptea tăbliță este relatată crearea animalelor și reptilelor și, fără îndoială, și cea a omenirii."

„Se va observa din aceasta că, în liniile sale principale, epopeea asiriană a creației seamănă izbitor cu relatarea acesteia din primul capitol al Genezei. În fiecare caz, istoria creației este împărțită în șapte acte succesive; în fiecare caz, lumea actuală a fost precedată de un haos apos. De fapt, același cuvânt este folosit pentru acest haos atât în relatările biblice, cât și în cele asiriene - tehôm, Tiamat - singura diferență fiind că în povestea asiriană „adâncul" a devenit un personaj mitologic, mama unui puiet haotic. Ordinea creației, în plus, este de acord în cele două relatări; mai întâi lumina, apoi crearea firmamentului cerului, ulterior numirea corpurilor cerești „pentru semne și pentru anotimpuri și pentru zile și ani" și, în continuare, crearea

fiarelor și a „târâtoarelor”.” Însă cele două relatări diferă și în unele detalii importante. În epopeea asiriană, pământul pare să nu fi fost făcut decât după numirea corpurilor cerești, în loc de înainte de aceasta, ca în Geneză, iar ziua a șaptea este o zi de muncă în loc de odihnă, în timp ce nu există nimic care să corespundă afirmației din Geneză că „duhul lui Dumnezeu se mișca pe fața apelor”. Dar cea mai importantă diferență constă în interpolarea luptei dintre Merodac și puterile răului, drept consecință a căreia lumina a fost introdusă în univers și s-a format firmamentul cerurilor.

„De mult s-a observat că această concepție a luptei se află într-un paralelism curios cu versetele Apocalipsei (Apocalipsa xii, 7-9): «Și a fost război în cer. Mihail și îngerii lui s-au luptat împotriva dragonului; și dragonul s-a luptat și îngerii lui, și n-a biruit; și nu s-a mai găsit locul lor în cer. Și marele dragon a fost aruncat afară, șarpele cel vechi, numit Diavolul și Satan, care înșală toată lumea». De asemenea, ne amintim de cuvintele lui Isaia, xxiv. 21, 22: «Domnul va pedepsi oștirea celor înalți care este în înălțimi și pe împărații pământului de pe pământ. Și vor fi adunați cum sunt adunați prizonierii în groapă și vor fi închiși în temniță».”

Babilonienii venerau multe zeități, dar zeul lor preferat era Bel, care este adesea identificat cu Merodac, din cauza luptei sale cu Tiamat.

Bel-Merodac este unul dintre cei din marea trinitate Anu, Ea și Bel, care pe un cilindru antic este reprezentat plutind deasupra arborelui vieții în fața căruia sunt văzute două forme umane, aparent rege și regină, într-o atitudine de adorație.

Trinitatea babiloniană era considerată masculină și feminină și este demn de remarcat faptul că reprezentanta feminină a tatălui divin Anu, nașa Anna, numită și Istar, era venerată sub simbolul unui porumbel, care, într-o formă mai pură și mai nobilă, reapare în creștinism ca o emblemă a celei mai semnificative spiritualități.

Bel-Merodac este Hristosul babilonienilor, căci este descris ca fiind fiul zeului Ea, personificarea întregii cunoașteri și înțelepciuni. Profesorul Budge spune:

„Omniprezentul și omnipotentul Marduk (Merodach) a fost zeul «care a mers înaintea lui Ea» și a fost vindecătorul și mediatorul omenirii. El a revelat omenirii cunoașterea lui Ea; în toate incantațiile este invocat ca zeul «puternic să salveze» împotriva răului și a bolilor.”

—Viața și istoria babiloniană, p. 127

Lupta dintre Bell-Merodach și Tiamat a fost un subiect favorit al artiștilor asirieni. Într-una dintre ele, care este păstrată acum la Muzeul Britanic, Cel Rău este reprezentat ca un monstru cu gheare și coarne, cu coadă și aripi și acoperit cu solzi.

Referitor la Cel Rău și la iad, așa cum erau concepuți de babilonieni, dl. Budge spune, pp. 139, 140:

„Hadesul lor nu era cu mult diferit de Șeol sau de «groapa» din Biblie, nici Diavolul nu era prea diferit de Satan despre care citim."

„Concepția babiloniană despre iad ne este făcută cunoscută printr-o tăbliță care relatează coborârea lui Istar acolo în căutarea tânărului ei soț, Tamuz, încântător. S-a afirmat că același cuvânt pentru Hades, adică Sheol, ca cel folosit în Scripturile ebraice, a fost găsit în textele babiloniene; dar această afirmație a fost făcută în timp ce mijloacele pentru a o dovedi definitiv nu există în prezent. Doamna din Hadesul babilonian se numea Nin-kigal, iar locul în sine avea un râu care trecea prin el, peste care spiritele trebuiau să treacă. Exista, de asemenea, „un poartă al apelor" (care ne amintește de Charon al grecilor) și avea șapte porți. Tăblița menționată mai sus ne spune că—"

În țara fără întoarcere, în locuri îndepărtate, în regiuni ale stricăciunii.
Istar, fiica zeului Lunii, cu atenția fermă
fixă, fiica zeului Lunii, atenția ei fixată
casa corupției, locuința zeității Irkalla (a merge)
la casa a cărei intrare este fără ieșire
pe drumul al cărui drum este fără întoarcere
la casa a cărei intrare este lipsită de lumină
un loc unde mult praf este hrana lor, iar carnea lor este noroi.
unde lumina nu se vede niciodată, unde locuiesc în întuneric
fantome (?) ca niște păsări se învârt în jurul bolților
Peste uși și lambriuri este un praf gros.

„Poarta exterioară a acestui «tărâm fără întoarcere» era puternic păzită și zăvorâtă, căci portarul, refuzând să-i permită intrarea lui Istar, spune zeița—"

„Deschide-ți poarta și lasă-mă să intru;"
Dacă nu deschizi poarta și eu nu intru,
Forțez poarta, zăvorul îl sparg,
Ating pragul și trec ușile,
Eu înviez morții, devoratori ai celor vii,
„(căci) morții sunt mai mulți decât vii."

„Există un alt nume pentru Hades, semnele care îl formează însemnând «casa țării morților». O glosă îi dă pronunția Arali. Acesta este, așadar, iadul babilonian. Este dificil de spus unde își imaginau că este Hadesul lor, dar unii au presupus că îl credeau în vest."

Pe lângă Tiamat, în mitologia asiriană și babiloniană existau nenumărați demoni ale căror nume sunt cunoscute prin inscripții și ale căror portrete sunt păstrate pe statui, basoreliefuri și cilindri. Formulele magice care erau folosite pentru a le respinge influența sunt întotdeauna rostite de șapte ori în limba sumero-accadiană, care era considerată mai sacră datorită vechimii sale, deoarece devenise ininteligibilă pentru oamenii de rând și a rămas folosită doar în scopuri

liturgice. Asirienii se așteptau să-i sperie pe demoni arătându-le propria lor formă și îndemnându-i să se distrugă reciproc într-o luptă intestină. Lenormant prezintă pe scurt demonologia asirienilor în *Histoire ancienne de l'Orient*, V, p. 494.

„În armata Binelui, precum și în armata Răului, există un sistem ierarhic de spirite mai mult sau mai puțin puternice, în funcție de rangul lor. Textele menționează ekim și telal sau războinic; maskin sau vânător; alal sau distrugător; labartu, labassu, ahharu, tipuri de fantome, năluci și vampiri. Adesea sunt citați mas, lamma și utuq; și se face o distincție între mas bun și cel rău, lamma bun și cel rău, utuq bun și cel rău. Există, de asemenea, alapi sau tauri înaripați, nirgalli sau lei înaripați și nenumăratele tipuri de arhangheli cerești. Zeii Anna și Ea, numiți spiritul cerului (zi an na) și spiritul pământului (zi ki a), ca zei ai fiecărei științe, sunt invocați în mod obișnuit în incantații ca fiind singurii capabili să protejeze omenirea împotriva atacurilor spiritelor rele. Monumentele din Caldeea dovedesc existența unei demonologii extrem de complexe, gradația exactă..." despre care nu se știe încă suficient."

Despre Diavolul vântului de sud-vest, care generează boli, Lenormant spune (ibid. V, p. 212):

„Muzeul Luvru posedă imaginea unui demon oribil în postură verticală, cu cap de câine, picioare de vultur, labe de leu și coadă de scorpion. Jumătate din cap arată craniul fără carne. Are patru aripi întinse. Un inel în vârful capului servea la suspendarea figurii. Pe spatele statuii se află inscripția în sumero-accadiană, care indică faptul că aceasta reprezintă demonul vântului de sud-vest și că ar trebui plasată la ușă sau la fereastră pentru a-i alunga influența dăunătoare. Vântul de sud-vest din Caldeea provine din deșerturile Arabiei, iar suflarea sa arzătoare pârjolește totul, producând aceleași ravagii ca și khamsinul din Siria și simonul din Africa."

Nirgallii sunt descriși de același savant după cum urmează (ibid. V, p. 215):

„La Kuyunjik, în palatul lui Asurbanipal, vedem în mai multe colțuri o serie de monștri cu corpuri umane, capete de leu și picioare de vultur. Apar în grupuri de câte doi, luptând unul cu altul cu pumnale și bâte. Și ei sunt demoni și exprimă în limba sculptorului formula atât de des întâlnită în incantații: «Demonii răi ar trebui să iasă afară, ar trebui să se omoare reciproc»."

Există o tablă antică de bronz care prezintă imaginea lumii în ghearele Diavolului. Lenormant, când vorbește despre concepția caldeeană despre iad, face aluzie la această remarcabilă piesă antichității și o descrie astfel:

„O placă de bronz din colecția lui M. De Clercq conține, într-o imagine sinoptică a lumii, o reprezentare a iadului și este necesar să oferim aici o descriere a acesteia. O parte a plăcii de bronz este ocupată în întregime de un monstru patruped, cu patru aripi, care stă pe gheare de vultur. Ridicându-se pe picioarele din spate, pare că intenționează să sară peste placa de care se sprijină. Capul său se întinde peste margine ca peste vârful unui zid. Fața monstrului sălbatic și urlător se înalță, pe cealaltă parte a plăcii, deasupra unei imagini care este împărțită în patru

benzi orizontale reprezentând cerurile, pământul și iadul. În banda superioară se văd reprezentările simbolice ale corpurilor cerești. Dedesubt apare o serie de șapte persoane îmbrăcate în robe lungi și având capete de leu, câine, urs, berbec, cal, vultur și șarpe. Aceștia sunt geniile cerești numite ighigi. A treia bandă prezintă o scenă funerară, care se întâmplă, fără îndoială, pe pământ. Două personaje îmbrăcate în piele de pește, după moda zeului…" Anu stau la capul și la picioarele unei mumii. Mai departe sunt doi genii - unul cu cap de leu, celălalt cu cap de șacal - care se amenință reciproc cu pumnalele lor, iar un om pare să fugă de această scenă de groază. Imaginea celei de-a patra fâșii este scăldată de revărsările oceanului, care, conform mitologiei tradiționale a caldeenilor, ajunge sub temeliile pământului. Un monstru urât, pe jumătate bestial, pe jumătate uman, cu aripi și gheare de vultur și o coadă care se termină cu un cap de șarpe, stă pe țărmul oceanului, pe care plutește o barcă. Aceasta este barca zeității Elippu, menționată frecvent în textele religioase și probabil prototipul bărcii lui Charon din mitologia greacă. În barcă se află un cal care poartă pe spate o zeitate gigantică cu cap de leu, ținând în mâini doi șerpi; și doi lei mici sar la pieptul ei pentru a-i suge laptele. În colț sunt fragmente de tot felul, membre umane, vaze și resturile unui ospăț.

„Astfel, această mică tăbliță de bronz conține imaginea lumii așa cum o reprezenta imaginația caldeenilor: zeii și puterile siderale, îngerii și demonii, ighigii și anunnakii, pământul și oamenii, cu ființe supranaturale care exercită o influență directă asupra lor: morții protejați de anumiți demoni și atacați de alții conform concepției filozofice despre bine și rău, și antagonismul celor două principii care constituie baza religiei asirio-caldeene. Anu protejează morții în același mod ca Osirisul egiptean. Există râul subteran care amintește de Styxul și Acheronul grecilor, precum și de Nilul subteran al lui Amenti." (p. 291.)

Este de la sine înțeles că vechile legende biblice, departe de a-și pierde valoarea prin faptul că se dovedesc a fi mult mai vechi, câștigă o valoare suplimentară; acum sunt mai interesante pentru noi ca niciodată. Anterior, relatarea biblică a creației era considerată chiar începutul evoluției religioase a omului, dar acum știm că este doar o piatră de hotar pe drum. Nu este nici începutul, nici sfârșitul. Este pur și simplu rezumatul unei lungi istorii de cercetare și speculație anxioasă, care ar fi rămas uitată dacă nu am fi descoperit tăblițele asiriene care mărturisesc aspirațiile care au precedat alcătuirea Vechiului Testament. Dar există un lucru care pare ciudat: credința caldeeană în nemurirea sufletului nu a găsit ecou în literatura evreilor. Au refuzat ei să o includă în concepția evreiască despre lume pentru că nu o credeau; sau au ignorat-o pur și simplu pentru că erau prea realiști și nu se lăsau duși de iluzii nici măcar de cele mai înalte feluri?

Civilizația Asiriei și Babilonului a fost mai strălucită, mai puternică și mai cosmopolită decât civilizația Israelului. Cu toate acestea, există această diferență importantă între legendele și speculațiile religioase ale acestor două națiuni, și anume că, în timp ce tăblițele asiriene sunt politeiste și mitologice, textul ebraic este monoteist. Ornamentele mitologice ale poveștii originale au fost purificate și simplificate. Fără a fi orbi la frumusețile poetice ale originalului, care, în felul său, nu este mai puțin venerabil decât versiunea ebraică ulterioară, trebuie să spunem că aceasta din urmă este o îmbunătățire evidentă. Simplitatea sa mai mare și lipsa

detaliilor fantastice îi conferă o sobrietate și o grandoare deosebite, care lipsesc absolut din mitul asirian al creației.

Deși recunoaștem fără echivoc superioritatea relatării ebraice, trebuie totuși să menționăm, în semn de dreptate față de civilizația asiriană și babiloniană, că monoteismul nu a fost nicidecum o credință exclusiv evreiască. Existau imnuri monoteiste de mare forță și frumusețe religioasă, atât în Egipt, cât și în Babilon, cu mult înainte de existența poporului Israel, și nu este imposibil ca ceea ce Sir Henry Rawlinson numește „partidul monoteist" din Babilon sau frații lor din Egipt să fi fost fondatorii monoteismului evreiesc. Este cert că filosofii din Egipt și Babilon nu au fost lipsiți de influență asupra dezvoltării religiei israelite.

Monoteiștii egipteni și babilonieni au suferit aparent mitologia populară ca expresie simbolică a adevărului religios, în timp ce în perioadele ulterioare liderii religioși ai evreilor nu au avut răbdare cu idolatrii și, devenind intoleranți față de politeism, au reușit să șteargă din literatura lor sacră superstițiile populare ale vremii lor; au rămas doar câteva vestigii, care sunt acum indicii valoroase care indică natura textului înainte de a fi schimbat de mâinile redactorilor ulteriori.

---

1 O etimologie populară a asociat acest cuvânt Adamatu cu Adamu sau Admu, „om", care mai târziu, așa cum a subliniat Rawlinson, reapare în Biblie ca nume al primului om. Vezi Relatarea caldeeană a Genezei, de George Smith, p. 83.

2 Sir Henry Rawlinson consideră că Gân Eden sau Grădina Edenului este Gan-Duniyas (numită și Gan-Duni), care înseamnă „încântare", un nume al Babiloniei în inscripțiile asiriene.

3 Vezi Fragmente antice ale lui Cory, pp. 51–56.

4 Vezi George Smith, Relatarea caldeeană a Genezei, editată de prof. A. H. Sayce, p. 304, precum și prelegerea de abilitare a Dr. Paul Haupt, Der keilinschriftliche Sint fluthbericht, Leipzig, 1881.

5 Aceasta este forma adoptată în mod obișnuit a numelui; deși transcrierea corectă este Gilgamesh. El este numit și „Gistubar". Sensul literal al cuvântului este „masă de foc". Vezi Histoire Ancienne de l'Orient de Lenormant, V, p. 199.

6 Unele dintre imaginile Zodiacului sunt izbitor de asemănătoare cu cele folosite de hărțile astrologice moderne; de exemplu, centaurul și scorpionul, care pot fi văzute pe un basorelief asirian din Muzeul Britanic, reprodus în lucrarea lui Lenormant, Histoire Ancienne de l'Orient, V, p. 180.

7 Este demn de remarcat faptul că „fagus", fagul, și „φηγός", stejarul, ambele identice etimologic cu cuvântul englezesc „beech" și cu cuvântul german „Buche", înseamnă „mănâncă" sau „copacul cu fructe comestibile". Cuvântul „acorn", care nu derivă din „stejar", ci este legat de „acre", câmpul, înseamnă „recoltă sau fruct"; nu are nicio legătură cu cuvântul german „Eichel" (ghindă), ci este același cu cuvântul german „Ecker", care este denumirea fructului fagului.

DUALISMUL PERSAN

TRECEREA DE LA CULTUL DIAVOLULUI la cultul lui Dumnezeu marchează originea civilizației; iar printre națiunile antichității, perșii par să fi fost primii care au făcut acest pas cu o deliberare conștientă, căci ei au insistat cu cea mai mare ardoare asupra contrastului care există între bine și rău, atât de mult încât religia lor este considerată chiar și astăzi cea mai consecventă formă de dualism.

Fondatorul dualismului persan a fost Zarathustra sau, așa cum îl numeau grecii, „Zoroastru" – un nume care în traducerea sa literală înseamnă „splendoare aurie".

Se presupune pe bună dreptate că Zoroastru, marele profet al mazdeismului (credința în Mazda, Cel Atotștiutor), nu a fost atât fondatorul unei noi ere, cât veriga finală dintr-un lung lanț de aspiranți la profeți dinaintea lui. Câmpul era copt pentru recoltă când a apărut el, iar alții trebuie să fi pregătit calea pentru mișcarea sa.

În toate scrierile ulterioare, Zoroastru este reprezentat ca un semizeu, fapt care i-a sugerat profesorului Darmesteter ideea că ar fi o figură mitică. Cu toate acestea, și deși știm puține lucruri despre viața lui Zoroastru, avem dovezi documentare în „Gathas" că a fost o personalitate istorică reală.

Prof. AV Williams Jackson, într-un eseu intitulat „Despre perioada lui Zoroastru"[1], ajunge la concluzia că acesta a trăit între a doua jumătate a secolului al VII-lea și mijlocul secolului al VI-lea, iar Dr. EW West[2] subliniază că reforma calendarului, în care vechile nume persane ale lunilor au fost înlocuite cu nume zoroastriene, a fost introdusă în anul 505 î.Hr. Aceasta dovedește că regii dinastiei ahemene erau zoroastrieni.[3] Profesorul Jackson spune:

„Regatul Bactria a fost scena slujirii zeloase a lui Zoroastru, după cum presupun. Născut, cred, în Atropatene, la vest de Medie, acest profet fără onoare în propria țară a întâlnit un sol potrivit pentru semințele învățăturii sale în Iranul de est. Vocea sa răsunătoare a reformei și a unei credințe mai nobile a găsit un ecou în inima regelui bactrian Vishtaspa, al cărui braț puternic a oferit sprijinul necesar cruciadei care a răspândit noua credință în vest și în est în tot ținutul Iranului. Aluziile la această cruciadă nu sunt neobișnuite în literatura zoroastriană. Avansul ei trebuie să fi fost rapid. Un război religios aprig, care într-un fel a fost fatal pentru Bactria, pare să fi urmat cu Turan. Aceasta a fost aceeași rasă sălbatică din istorie la ușa căreia este pusă moartea victoriosului Cyrus. Deși tradiția ne spune trista poveste că focul altarului sacru a fost stins în sângele preoților când Turan a luat cu asalt Balkh, această înfrângere momentană nu a fost decât forța adunată a victoriei; triumful era aproape. Scânteia spirituală a regenerării persista printre jar și..." era destinat să izbucnească în curând în flacăra puterii persane care a cuprins Media aflată în decădere și a format torța-far care a luminat țara Iranului în istoria timpurie."

Gatha-urile sunt imnuri; sunt un produs al secolelor al V-lea și al VI-lea înainte de Hristos, a căror autenticitate este dovedită suficient nu numai de literatura persană ulterioară, cărțile Pahlavi, ci și de autori greci, în special de pasaje citate de Plutarh și Diogene Laertes din Theopomp, care a scris la sfârșitul secolului al IV-lea înainte de Hristos. Gatha-urile pretind a fi scrise de Zoroastru, care apare în ele nu ca un semizeu, ci ca un om care se luptă și suferă, uneori încântat de grandoarea aspirațiilor sale, ferm convins de misiunea sa profetică, iar apoi din nou abătut și plin de îndoieli cu privire la succesul final al mișcării căreia i-a dedicat toate energiile. Prof. LH Mill, traducătorul Gatha-urilor, spune:

„Doctrinele și îndemnurile lor se referă la o mișcare religioasă reală care are loc simultan cu alcătuirea lor; iar acea mișcare a fost excepțional de pură și foarte serioasă."

„Faptul că există vreo falsificare în Gatha, vreo dorință de a transmite doctrine comunității sacre în numele marelui profet, așa cum se întâmplă în Vendidad și mai târziu în Yasna, este complet exclus. Gatha sunt autentici în marea lor masă."

Pe vremea lui Zoroastru existau două partide religioase: închinătorii daêva-ilor sau zeilor naturii și închinătorii lui Ahura, Domnul. Zoroastru apare în Gathas ca un preot de cel mai înalt rang care a devenit liderul partidului Ahura. Zoroastru nu numai că i-a degradat pe vechii zei ai naturii, daêva-ii, în demoni, dar i-a considerat și reprezentanți ai unei puteri diabolice pe care a numit-o Angrô Mainyush sau Ahriman, care înseamnă „spiritul rău", și Druj,[4] adică falsitate.

Sciții din câmpiile Asiei de Nord, cei mai periculoși vecini ai Persiei, își venerau cea mai înaltă zeitate sub simbolul unui șarpe și era firesc ca șarpele Afrasiâb,[5] zeul inamicului, să fie identificat cu arhidiavolul Ahriman.

Perșii sunt adesea numiți în mod eronat adoratori ai focului, dar este de la sine înțeles că, așa cum soarele nu este un zeu și nu poate, potrivit lui Zoroastru, în sine să primească onoare divină sau să fie venerat, tot așa flacăra care este aprinsă în cinstea lui Ahura Mazda este un simbol doar al celui care este lumina sufletului și principiul oricărei bunătăți.

Zoroastru învăța că Ahriman nu a fost creat de Ahura, ci că acesta poseda o existență independentă. Spiritul rău, desigur, nu era egal cu Domnul în demnitate și nici măcar în putere; cu toate acestea, amândoi erau creatori și amândoi erau originali prin faptul că erau ei înșiși necreați. Erau reprezentanții unor principii contradictorii. Și această doctrină constituie dualismul religiei persane, care este exprimat cel mai inconfundabil în cuvintele celei de-a treizecea Yasne.[6]

„Sunt bine cunoscute cele două spirite primordiale, corelate, dar independente; unul este mai bun, iar celălalt este mai rău în ceea ce privește gândirea, cuvântul și fapta, iar între aceste două, cel înțelept să aleagă corect."

Ahura Mazda, Domnul Omniștiutor, se revelează prin „cuvântul excelent, pur și emoționant”.[7] Pe inscripția stâncii din Elvend, care fusese făcută la ordinul regelui Darius, citim aceste rânduri[8]:

„Există un singur Dumnezeu, omnipotentul Ahura Mazda,
El este Cel care a creat pământul aici;
El este Cel care a creat raiul acolo;
El este Cel care a creat omul muritor.”

Spiritul nobil al religiei lui Zoroastru reiese din următoarea formulă, care era în uz comun printre perși și servea drept introducere la fiecare cult liturgic:[9]

„Fie ca Ahura să se bucure! Fie ca Angrô să fie distrusă de cei care fac cu adevărat voia supremă a lui Dumnezeu.”
„Laud gândurile bine gândite, cuvintele bine rostite și faptele bine făcute. Îmbrățișez toate gândurile bune, cuvintele bune și faptele bune; resping toate gândurile rele, cuvintele rele și faptele rele.”
„Îți aduc jertfă și rugăciune, o, Ameshâ-Spentâ![10] chiar cu plenitudinea gândurilor mele, a cuvintelor mele, a faptelor mele și a inimii mele: îți dau chiar și viața mea.”
„Recit «Lauda Sfințeniei», Ashem Vohu:[11]
„Sfințenia este cel mai bun dintre toate binele. Bine este pentru ea, bine este pentru sfințenia care este perfecțiunea sfințeniei!”
„Mărturisesc că sunt un închinător al lui Mazda, un adept al lui Zarathustra, unul care urăște daêvas (diavolii) și respectă legile lui Ahura.”

Lenormant îl caracterizează pe Zeul lui Zoroastru astfel:

„Ahura Mazda a creat asha, puritatea, sau mai degrabă ordinea cosmică; el a creat atât constituția morală, cât și pe cea materială a lumii; el a făcut universul; el a făcut legea; el este, într-un cuvânt, creator (datar), suveran (ahura), omniscient (mazdâo), zeul ordinii (ashavan). El corespunde exact lui Varuna, cel mai înalt zeu al vedismului.”

„Această concepție spirituală a Ființei Supreme este absolut pură în Avesta, iar expresiile conform cărora Ormuzd are soarele drept ochi, cerul drept veșmânt, fulgerul drept fii, apele drept soții, sunt fără echivoc alegorice. Creatorul tuturor lucrurilor, Ormuzd este el însuși necreat și etern. El nu a avut început și nu va avea sfârșit. El și-a îndeplinit opera de creație pronunțând «Cuvântul», «Ahuna-Vairyo, Honover», adică «Cuvântul care a existat înainte de orice altceva», amintindu-ne de Cuvântul etern, Logosul Divin al Evangheliei.” Histoire Ancienne de l'Orient, V, p. 388.

Referitor la Ahriman, Lenormant spune:

„Creația a ieșit din mâinile lui Ormuzd, pur și perfect ca el. Ahriman a fost cel care a pervertit-o prin influența sa infamă și a lucrat continuu pentru a o distruge și a o răsturna, căci el este distrugătorul (paurou marka), precum și spiritul răului. Lupta dintre aceste două principii, al binelui și al răului, constituie istoria lumii. În Ahriman îl găsim din nou pe vechiul șarpe mânios din perioada indo-iraniană, care este personificarea răului și care în Vedism, sub numele de Ahi, este considerat o ființă individuală. Mitul șarpelui și legendele Avestei se amestecă în Ahriman sub numele de Aji Dahâka, despre care se spune că a atacat Atar, Traêtaona și Yima, dar este el însuși detronat. Este sursa mitului grecesc conform căruia Apollo îl ucide pe dragonul Python. Religia indo-iraniană cunoaște doar lupta care s-a purtat în atmosferă între zeul focului și demonul-șarpe Afrasiâb. Și a fost, potrivit profesorului... Darmesteter, doctrina acestei lupte, care, odată generalizată și aplicată la toate lucrurile din lume, a dus în cele din urmă la stabilirea dualismului."

James Darmesteter, traducătorul Zend-Avestei, spune:

„Existau două idei generale la baza religiei indo-iraniene; în primul rând, că există o lege în natură și, în al doilea rând, că există un război în natură" (Cărțile sacre ale Orientului, IV, p. lvii).

Legea din natură dovedește înțelepciunea lui Ahura, care este de aceea numit Mazda, Înțeleptul. Războiul din natură se datorează intruziunii lui Ahriman în creația lui Ahura.

Sacrificiul cu foc era însoțit de consumarea băuturii haoma, o ceremonie care ne amintește, pe de o parte, de sacrificiul soma din epoca vedică din India și, pe de altă parte, de Cina Domnului a creștinilor. Știm din scripturile sacre ale perșilor că niște prăjituri mici (draona) acoperite cu bucăți mici de carne sfântă (myazda) erau consacrate în numele unei ființe spirituale, al unui zeu sau înger sau al unei mari personalități decedate și apoi distribuite tuturor închinătorilor prezenți. Dar și mai sacră decât draona cu myazda este băutura haoma, care era preparată din planta albă haoma, numită și gaokerena. Profesorul Darmesteter spune: „Prin consumul de gaokerena, oamenii, în ziua învierii, vor deveni nemuritori."

Modul în care sacramentul persan de a bea gaokerena era încă celebrat în vremurile creștinismului timpuriu trebuie să fi fost foarte asemănător cu comuniunea creștină, căci Justinus, când vorbește despre Cina Domnului printre creștini, adaugă „că și această solemnitate au introdus-o duhurile rele în misterele lui Mithra".

După moarte, conform doctrinei zoroastriene, sufletul trebuie să treacă peste cinvato peretush, adică „podul contabilului", unde se decide soarta sa viitoare. Acest pod se întinde peste abisul căscat al iadului, de la vârful Judecății până la divinul Munte Alborz și devine, conform celor mai comune afirmații ale doctrinei, larg pentru cei buni, o cale cu nouă sulițe lățime, în timp ce pentru cei răi este ca muchia unui brici. Răufăcătorii cad în puterea lui Ahriman și sunt condamnați la iad; cei buni intră în garô demâna, viața de fericire; în timp ce cei în care binele

și răul sunt egale, rămân într-o stare intermediară, Hamêstakân-urile cărților Pahlavi, până la marea zi a judecății (numită âka).

Cele mai caracteristice trăsături ale religiei persane după viața lui Zoroastru constau în învățătura că o mare criză este aproape, care va duce la renovarea lumii numită frashôkereti în Avesta și frashakart în Pahlavi. Vor veni mântuitori, născuți din sămânța lui Zoroastru, iar în cele din urmă marele Mântuitor care va aduce învierea morților. El va fi „fiul unei fecioare" și „Atotcuceritorul". Numele Său va fi Victoriosul (verethrajan), Dreptatea întrupată (astvat-ereta) și Mântuitorul (saoshyañt). Atunci cei vii vor deveni nemuritori, dar trupurile lor vor fi transfigurate astfel încât să nu arunce umbre, iar morții vor învia, „în trupurile lor fără viață, viața încorporată va fi restaurată". (Fr. 4. 3.)[12] Credința persană în venirea unui salvator care va face omenirea nemuritoare pare să reapară într-o formă mai intensă în zilele lui Ioan Botezătorul și ale lui Isus din Nazaret, care predicau că Împărăția cerurilor este aproape. Sfântul Pavel încă mai credea că a doua venire a lui Hristos va avea loc în timpul vieții sale. Morții care dorm în Domnul vor învia, iar trupurile celor care sunt încă în trup vor fi transfigurate și vor deveni nemuritoare.

Influența religiei lui Zoroastru asupra iudaismului și a creștinismului timpuriu nu poate fi pusă la îndoială. Nu numai că textul original al cărții Ezra declară în mod direct că „Regele Cirus a construit casa Domnului în Ierusalim, unde îl venerează în focul veșnic" (διὰ πυρὸς ἐνδελεχοῦς), dar există și multe ceremonii evreiești păstrate până în zilele noastre, care seamănă foarte mult cu ritualul mazdeismului antic. În plus, există o dovadă documentară păstrată în „Evanghelia arabă a copilăriei" (Capitolul 7), care arată că magii au venit din Răsărit la Ierusalim, conform unei profeții a lui Zoroastru.

Concepția persană despre lume, la fel ca religia evreilor, era prea abstractă pentru a favoriza orice dezvoltare artistică.[13] Prin urmare, nu deținem reprezentări ale spiritelor bune sau rele care să fie exclusiv și specific persane. Chiar și imaginea lui Ahura Mazda (așa cum o găsim pe diverse basoreliefuri) nu se bazează pe o concepție care ar putea fi considerată originală. Figura din care se ridică bustul zeului luminii și bunătății poate fi urmărită până la emblemele asiriene și, din câte știm, poate fi de origine accadiană. Există, de exemplu, un cilindru asirian care reprezintă un închinător stând în fața idolului unui zeu. În spatele lui se află pomul vieții și un preot care poartă în mâna stângă un rozariu, în timp ce zeitatea plutește deasupra lor într-o formă similară cu imaginile Ahura-Mazda ale perșilor.

Ahura Mazda este reprezentat ca un disc înaripat fără cap, în stilul imaginilor solare caldeene, într-un cameo care îl reprezintă venerat de doi sfincși, între care se vede planta sacră haoma (vezi p. 59). Într-un alt cameo (vezi p. 59) apare ca o figură umană fără aripi, ridicându-se dintr-o semilună ce plutește deasupra focului sacrificial. Deasupra lui se află o imagine a soarelui, iar în fața lui stă un preot sau un rege într-o atitudine de adorație.

Există câteva reprezentări magnifice ale lui Ahura-Mazda pe monumentele persane antice, care ne atrag atenția în mod special. Înfățișarea sa este impresionată de o măreție și o măreție

deosebite, care ridică imaginea sa deasupra concepției asiriene despre zeități. În mâini ține fie un inel, fie scurtul toiag regal al conducătorilor, apărând în vârf ca o floare de lotus.

Prof. AV Williams Jackson explică inelul din mâinile lui Ahura Mazda drept „Cercul Suveranității”[14] și interpretează bucla cu serpentine în care figura plutește ca o variantă a aceleiași idei, deoarece în unele dintre imagini apare ca o coroană sau o ghirlandă de talie cu panglici.[15]

Nu este posibil ca bucla cu serpentine să fie inițial un disc care reprezintă discul soarelui, după modelul decorațiunilor templelor egiptene. În orice caz, există un număr mare de sculpturi asiriene de același tip, care sunt, fără echivoc, reprezentări ale soarelui. Un cilindru (publicat în Culte de Mithra al lui Lajard, placa XLIX, nr. 2), care ilustrează mitul coborârii zeului Isdubar la Hasisatra, îi prezintă pe cei doi genii-scorpion de la orizont, urmărind răsăritul și apusul soarelui. Aici soarele apare, asemenea figurii din care se ridică Ahura Mazda, ca un disc înaripat cu coadă de pană și serpentine. În plus, găsim aceeași imagine în zeitatea care protejează arborele vieții, ceea ce nu poate decât să semnifice influența benignă a soarelui asupra plantelor (vezi p. 36); iar vechiul cilindru babilonian, care reprezintă lupta lui Merodach cu spiritul rău care întunecă luna (vezi p. 37), prezintă cadranul cu pene în aceeași formă convențională, acoperit cu nori.[16]

O reprezentare a lui Ahriman nu a fost încă descoperită printre antichitățile persane. Există, totuși, un basorelief la Persepolis care îl înfățișează pe rege în actul de a ucide un unicorn. Monstrul este foarte asemănător cu Tiamat-ul asirian (vezi p. 41) și nu ne putem îndoi că sculptorul persan a imitat stilul predecesorilor săi asirieni.

Avem puține informații privind originea dualismului lui Zoroastru, dar îl putem totuși reconstitui, cel puțin în linii mari. Căci există martori, chiar și astăzi, ai trecutului istoric al vechii religii persane. O sectă numită Izediți sunt reprezentanții fosili ai cultului Diavolului care au precedat noțiunile mai pure ale cultului zoroastrian predominant în Zend-Avesta. Urmând autoritatea unui călător german, Tylor spune (Primitive Culture, vol. II, p. 329):

„Izediții sau yezidiții, așa-numiții închinători ai diavolului, rămân încă un popor numeros, deși oprimat, în Mesopotamia și în țările învecinate. Adorația lor față de soare și groaza de focul pângăritor se potrivesc cu ideea unei origini persane a religiei lor (persană „izat” = Dumnezeu), o origine care stă la baza unui amestec mai superficial de elemente creștine și musulmane. Această sectă remarcabilă se distinge printr-o formă specială de dualism. Deși recunosc existența unei Ființe Supreme, respectul lor deosebit este acordat lui Satan, conducătorul oștirii angelice, care are acum mijloacele de a face rău omenirii și, prin restaurarea sa, va avea puterea de a o răsplăti. «Nu-i va răsplăti atunci Satan pe bieții izediți, care sunt singurii care nu l-au vorbit niciodată de rău și au suferit atât de mult pentru el?» Martiriu pentru drepturile lui Satan!, exclamă călătorul german, căruia un bătrân închinător al diavolului cu barba albă i-a expus astfel speranțele religiei sale.”

Acest crez aparte al izediților este similar religiei sălbaticilor care se închină la diavol, în măsura în care recunoașterea puterilor bune nu lipsește în totalitate, ci este, ca să spunem așa, un element pur negativ; importanța pozitivă a bunătății nu este încă recunoscută. Este probabil ca perșii din timpurile preistorice să fi fost la fel de închinători la diavol ca și izediții. Daêva, zeitățile forțelor irezistibile ale naturii, erau pacificați prin sacrificii. Recunoașterea puterii efortului moral, așa cum este reprezentată în virtuțile personificate, Ameshâ Spentâ, a fost produsul unei dezvoltări lente. Astfel, în Persia, cultul diavolului de către daêva a cedat în fața religiei superioare a cultului lui Dumnezeu; iar această schimbare marchează un pas decisiv înainte, rezultând la scurt timp după aceea în faptul că perșii au devenit una dintre națiunile conducătoare ale lumii.

---

1 Jurnalul Societății Orientale Americane, vol. XVII, p. 96.

2 Într-o scrisoare adresată profesorului Jackson, la care se face aluzie la pagina 20 a eseului său.

3 Povestea conform căreia viața lui Cresus a fost salvată prin influențe zoroastriene asupra minții lui Cirus, așa cum a fost relatată de Nicolaus Damascenus, care a scris în secolul I î.Hr., este destul de probabilă. Citim (în fragm. 65, Müller, Fragm. Hist. Gr., iii, 409) că scrupulele religioase au apărut pe lângă alte considerații, iar cuvintele lui Zoroastru (Ζωροάστρου λόγια) au fost evocate ca focul să nu fie pângărit. Prin urmare, perșii au strigat că viața lui Cresus trebuie cruțată. Comparați cu Harlez, Avesta tradusă, Introd., pp. xliv, lxvii. Druj, demon, este întotdeauna feminin, în timp ce Ahriman este masculin.

5 Forma turană a lui Afrasiâb a fost probabil Farrusarrabba.

6 Compară cu Cărțile sacre ale Orientului, XXXI, p. 29.

7 „Cuvântul creator care era la început” (Ahuna-Vairyo, Honover) amintește nu doar de ideea creștină a lui λόγος ὸς ἦν ἐν ἀρχή, ci și de Brahman Vâch (cuvânt, etimologic același cu latinescul vox), care este glorificat în al patrulea imn al Rig Vêda, ca „pătrunzând cerul și pământul, existând în toate lumile și extinzându-se până la ceruri”.

8 Traducere din traducerea franceză a lui Lenormant, lc, p. 388.

9 Cf. Cărțile Sacre ale Orientului, vol. XXII, p. 22.

10 Cei șase Ameshâ-Spentâ (cei nemuritori și cei care fac bine) sunt ceea ce creștinii ar putea numi arhangheli. Inițial, au fost șapte, dar primul și cel mai mare dintre ei, Ahura Mazda, a ajuns să umbrească divinitatea celorlalți șase. Aceștia au rămas zei puternici, dar el a fost considerat tatăl și creatorul lor. Citim în Yast, XIX, 16, că au „una și aceeași gândire, una și aceeași vorbire, una și aceeași acțiune, unul și același tată și domn, care este Ahura Mazda”. La început, Ameshâ Spentâ erau simple personificări ale virtuților, dar mai târziu li s-a încredințat guvernarea diferitelor domenii ale universului. Haurvatât și Ameretât (sănătate și nemurire) aveau grijă de ape și copaci. Khshathrem Vairîm (suveranitatea perfectă) reprezenta fulgerul. Emblema sa fiind alama topită, era venerat ca stăpân al metalelor. Asha Vahita (sfințenia excelentă), ordinea morală mondială simbolizată prin sacrificiu și ofrande arse, stăpânea focul. Spenta Armaití (ebvie divină) a continuat să fie considerată zeița pământului, poziție pe care, conform vechilor tradiții, o deținea încă din epoca indo-iraniană; iar Vohu Manô (gândul bun) supraveghea crearea vieții animate. (Vezi Darmesteter, Ormuzd et Ahriman, Paris: 1877. pp. 55, 202–206. Comp. Encyclopœdia Britannica, sv „Zoroaster,” and Sacred Books of the East, Vol. IV, p. LXXI, et seq.) Londra, 1884.

11 Darmesteter spune: „«Ashem Vohu» este una dintre cele mai sfinte și mai frecvent recitate rugăciuni.”

12 Pentru o prezentare concisă a religiei persane, care în multe privințe prefigurează doctrinele creștine despre un Mântuitor și despre învierea trupească a morților, vezi excelentul articol al profesorului A.V. Williams Jackson, „Doctrina persană antică despre o viață viitoare", publicat în Biblical World, august 1896.

13 Pentru arta persană, vezi lucrarea lui Marcell Dienlafoy, L'art antique de la Perse, în care, în scopul de față, vinieta din titlu și ilustrațiile de la p. 4 prezintă interes.

14 Vezi articolul său despre „Cercul suveranității", în Proceedings of American Oriental Society, mai 1889.

15 Vezi KO Kiash, Sculpturi persane antice; și, de asemenea, Rawlinson, JRAS, X, p. 187. Kossowicz, Inscripții Palaeo Persicae Achaemeniodorum, p. 46 și următoarele.

16 Nu este nevoie să enumerăm alți cilindri și basoreliefuri de același fel, deoarece acestea se găsesc prea frecvent în arheologia asiriană. Vezi, de exemplu, ilustrațiile din Lenormant, ll V, pp. 177, 230, 247, 296, 299 etc.

ISRAEL

Azazel, Zeul Deșertului

ETAPELE PRIMITIVE ALE CIVILIZAȚIEI EBRAICE nu sunt suficient cunoscute pentru a descrie schimbările și fazele pe care ideea israelită a Divinității a trebuit să le treacă înainte de a atinge puritatea concepției lui Yahveh. Totuși, israeliții trebuie să fi avut și un demon nu foarte diferit de Tifonul egiptean, căci obiceiul de a sacrifica un țap lui Azazel, demonul deșertului, sugerează că israeliții tocmai ieșiseră dintr-un dualism în care ambele principii erau considerate egale.

Citim în Levitic XVI:

„Aaron să tragă sorți pentru cei doi țapi: unul pentru Domnul și celălalt pentru Azazel. Aaron să aducă țapul asupra căruia a căzut sorțile Domnului și să-l aducă jertfă de păcat. Dar țapul asupra căruia a căzut sorțile pentru Azazel să fie adus viu înaintea Domnului, ca să se facă ispășire pentru el și să-l trimită la Azazel în pustie."

Numele Azazel derivă din „aziz", care înseamnă putere, și „El", Dumnezeu. Zeul războiului de la Edessa se numește Asisos (Ἄσισος), cel puternic. Bal-aziz era zeul puternic, iar Rosh-aziz, capul celui puternic, este numele unui promontoriu de pe coasta feniciană. Prin urmare, Azazel înseamnă Puterea lui Dumnezeu.

Menționarea lui Azazel trebuie considerată ca o ultimă rămășiță a unui dualism anterior. Azazel, zeul deșertului, a încetat să mai fie zeul puternic și a devenit doar o umbră a fostei sale puteri, căci țapul ispășitor nu mai este o jertfă. Doar țapul lui Yahveh este oferit ca jertfă pentru păcat, în timp ce țapul ispășitor duce în deșert blestemul păcatului poporului și, astfel, închinarea la Azazel s-a transformat într-o simplă recunoaștere a existenței sale.

Aceste ceremonii de sacrificiu, însă, care, deoarece făceau parte din spectacole religioase, au fost abandonate doar cu reticență, sunt vestigiile persistente în literatura ebraică ale unui dualism mai vechi în care puterea răului primea o parte egală de venerație cu puterea binelui.

Superstiții

VECHIUL TESTAMENT CONȚINE MULTE idei nobile și adevăruri mărețe; într-adevăr, este o colecție remarcabilă de cărți religioase, decât cea mai venerabilă în literatura lumii. Totuși, există neghină printre grâu, iar multe erori lamentabile au fost considerate, chiar și de unii dintre conducătorii vechilor israeliți, părți esențiale ale religiei lor. Scriitorii Bibliei nu numai

că L-au făcut pe Dumnezeu responsabil și complice la crimele pe care propriul lor popor le-a comis, de exemplu, furtul (Exodul XI), crima și violul (Numeri XXXI, 17-18); dar au nutrit și aceleași superstiții care erau în mod obișnuit la modă printre sălbatici. Astfel, obiceiul de a îngropa oamenii de vii sub pietrele de temelie este menționat ca fiind sancționat de Dumnezeul lui Israel. Când Ierihonul a fost distrus la porunca specială a lui Dumnezeu, toți locuitorii săi au fost uciși, „atât bărbați, cât și femei, tineri și bătrâni, și boi, oi și măgari", cu singura excepție a Rahavului, o femeie de proastă reputație care trădase orașul în mâinile dușmanilor compatrioților ei. Și Iosua a jurat poporului, zicând:

„Blestemat să fie omul care se va ridica și va zidi cetatea aceasta Ierihon! El îi va pune temeliile în întâiul său născut și îi va pune porțile în cel mai mic fiu al său."

Ierihonul, însă, avea să fie cu siguranță reconstruit mai devreme sau mai târziu, căci, fiind cheia Palestinei și dominând intrarea în țară de pe rutele deșertice, era prea important atât din punct de vedere comercial, cât și strategic pentru a fi lăsat în ruine; iar omul care a întreprins lucrarea era încă suficient de superstițios și sălbatic pentru a asculta de blestemul lui Iosua: Citim în prima Carte a Regilor, cu referire la domnia lui Ahab (Cap. XVI, 34):

„În zilele lui, Hiel din Betel a zidit Ierihonul; i-a pus pietrele de temelie în numele lui Abiram, întâiul său născut, și i-a așezat porțile în numele lui Segub, fiul său cel mic, după cuvântul pe care-l spusese Domnul prin Iosua, fiul lui Nun."

Teribilele urmăriri penale împotriva vrăjitoarelor care au hărțuit creștinismul în Evul Mediu își au rădăcinile în pasaje din Vechiul Testament.

Legile din Exod (xxii. 18) prevăd pedeapsa capitală pentru vrăjitorie, iar aceeași poruncă este repetată în Levitic, unde citim:

„Dacă sufletul se întoarce după cei ce cheamă duhurile și vrăjitorii, Îmi voi întoarce fața împotriva acelui suflet și-l voi nimici din mijlocul poporului său." (Levitic 20:6)

„Dacă un bărbat sau o femeie are un duh de la care se zvonește sau este un vrăjitor, să fie pedepsiți cu moartea; să-i ucidă cu pietre: sângele lor să fie asupra lor." (Lev. 20:27)

În ciuda severității legii împotriva vrăjitorilor și vrăjitoarelor, israeliții erau întotdeauna înclinați să recurgă la ajutorul lor. Saul, care făcuse tot posibilul să-i extermine pe ghicitori (1 Samuel xxviii: 9), când era în cea mai mare anxietate, a apelat la vrăjitoarea din Endor.

Din diverse pasaje reiese evident că israeliții credeau în spirite rele care locuiesc în întuneric și în locuri pustii. (Vezi Lev. xvii. 7; Deut. xxx. 17; ib. xxxii. 17; 2 Cron. xi. 15; Isaia xiii. 21; ib. xxxiv. 14; Ier. 1. 39; Psalmi cvi. 37.) Numele lor sunt Seirim (himere sau spirite ale caprelor), Lilith (cea nocturnă), Shedim (demoni). Seirim ne amintesc de imaginile asiriene care reprezintă spirite rele sub formă de capre. Este dificil de spus dacă acești diverși demoni ai evreilor trebuie

considerați reziduul unei etape religioase inferioare care a precedat perioada cultului monoteist Yahveh sau ca martori ai existenței superstițiilor care cu siguranță bântuiau imaginația celor neculți nu mai puțin în acele vremuri decât o fac acum, în această epocă a civilizației avansate.
Se pare că ascensiunea unei religii mai pure a fost lentă, iar obiceiurile unei epoci sălbatice au persistat mult timp. Vestigiile cultului diavolului, cu unele dintre cele mai bestiale ritualuri ale sale și chiar sacrificii umane[1], au continuat să existe chiar și atunci când o lumină mai strălucitoare a început să strălucească în lume.

Satan

CÂND AZAZEL A ÎNCEPUT SĂ FIE neglijat, Satan a apărut. Credința într-un Dumnezeu al Răului a fost înlocuită de credința într-un demon malefic. Iar Satan, ispititorul și inițiatorul tuturor relelor, a fost identificat în mod natural cu șarpele care „era mai șiret decât orice fiară a câmpului" (Geneza iii. 1).

Satan, fiul, ca nume în sensul de Diavol, este rareori menționat în Vechiul Testament. Cuvântul Satan, care înseamnă „dușman", este folosit frecvent, dar, ca nume propriu, semnificând Diavolul, apare doar de cinci ori. Și este demn de remarcat faptul că același eveniment este, în două pasaje paralele, atribuit, în cel mai vechi lui Yahveh, iar în cel mai nou, lui Satan.
Citim în 2 Samuel 24:1:

„Mânia Domnului S-a aprins împotriva lui Israel și L-a îndemnat pe David împotriva lor, zicându-le: «Du-te și numără pe Israel și pe Iuda!»"

Același fapt este menționat în 1 Cronici 21:1:

„Satan s-a ridicat împotriva lui Israel și l-a provocat pe David să facă numărătoarea lui Israel."

În toate cărțile mai vechi ale literaturii ebraice, în special în Pentateuh, Satan nu este menționat deloc. Toate actele de pedeapsă, răzbunare și ispită sunt săvârșite de Yahveh însuși sau de îngerul său, la porunca sa directă. Așadar, ispita lui Avraam, măcelul întâilor născuți din Egipt, pucioasa și focul care au plouat peste Sodoma și Gomoria, duhul rău care a venit peste Saul, ciuma care l-a pedepsit pe David - toate aceste lucruri se spune în mod expres că au venit de la Dumnezeu. Chiar și duhul pervers care i-a făcut pe egipteni să rătăcească (Isaia 19:14), duhul mincinos care era în gura profeților lui Ahab (1 Regi 22:23; vezi și 2 Cronici 18:20-22), ignoranța și indiferența (Isaia 29:10), sunt atribuite direct actelor lui Dumnezeu.

Profetul Zaharia vorbește despre Satan ca despre un înger a cărui misiune este să acuze și să ceară pedepsirea celor răi. În Cartea lui Iov, unde se găsește cea mai poetică și mai grandioasă imagine a Celui Rău, Satan apare ca un slujitor rău intenționat al lui Dumnezeu, căruia îi place să îndeplinească funcțiile de ispititor, torționar și răzbunător. El acuză pe nedrept, asemenea

unui procuror care urmărește penal din simplul obicei al acuzării și își găsește plăcerea să-i condamne chiar și pe cei nevinovați, în timp ce dreptatea și bunătatea lui Dumnezeu nu sunt puse la îndoială.

Este demn de remarcat faptul că Satan, în cărțile canonice ale Vechiului Testament, este un adversar al omului, dar nu al lui Dumnezeu; el este un supus al lui Dumnezeu și un slujitor credincios al lui Dumnezeu.

Ideea evreiască despre Satan a primit unele trăsături suplimentare de la atributele zeilor națiunilor înconjurătoare. Nimic nu este mai comun în istorie decât schimbarea zeităților națiunilor ostile în demoni ai răului. În acest fel, Beelzebub, zeul fenician, a devenit un alt nume pentru Satan; iar Hinom (adică Gheena), locul unde fusese venerat Moloh, în valea Tofet, a devenit numele ebraic pentru iad în locul cuvântului Șeol, lumea morților de sub pământ. Idolul lui Moloh era făcut din alamă, iar stomacul său era un cuptor. Potrivit profeților (Isaia lvii, 5; Ezechiel xvi, 20; Ieremia xix, 5), copiii erau puși în brațele monstrului pentru a fi consumați de căldura idolului. Strigătele victimelor erau înecate de tobe, de unde („tof", adică tobă) locul a fost numit „Tofet". Chiar și regele Manase, mult după David, și-a trecut fiul prin focul lui Moloh (2 Regi 21:1). Iosia a încercat să pună capăt acestei practici teribile prin pângărirea Tofetului, în valea copiilor lui Hinom (2 Regi 33:10).

Astfel, însuși numele acestei zeități străine a devenit în mod natural și pe bună dreptate printre israeliți simbolul urâciunii și al superstiției diabolice.

Legătura istorică dintre religia lui Israel și mitologiile Asiriei și Babilonului începe acum să fie mai bine înțeleasă, deoarece am învățat să descifrăm vechile înregistrări cuneiforme. Există multe reminiscențe semnificative ale luptei dintre Bel Merodach și Tiamat rămase în Vechiul Testament, iar Hermann Gunkel, după ce a oferit o traducere literală a mai multor pasaje cu comentarii explicative, spune (Schöpfung und Chaos, p. 88):

„Niciodată în literatura existentă nu este relatat mitul luptei lui Yahveh cu dragonul. Iudaismul, a cărui operă distinctivă a fost colecția canonului, nu admitea mituri care aveau iz de păgânism. Cu toate acestea, faptul că în toate pasajele care vorbesc despre dragon, mitul nu este portretizat, ci pur și simplu presupus, dovedește că era foarte cunoscut și foarte popular în rândul oamenilor. Absența mitului din canon - și acest lucru în interesul cititorului creștin nu trebuie deplorat - este o dovadă distinctă și concludentă că deținem în Vechiul Testament doar un fragment din literatura religioasă veche."

„Mitul a fost încă de la început în Israel un imn adus lui Yahveh. Prin urmare, imnul lui Yahveh este locul preferat pentru a face referire la mitul dragonului - despre care avem un exemplu frumos în Psalmul lxxxix. Poetul care portretizează opresiunea umanității de către Yahveh (Iov xl. și următoarele; ix. 13; xvi. 13; de asemenea, Psalmul civ.); profetul care terorizează poporul păcătos cu imagini ale omnipotenței lui Yahveh (Am. ix.); cel care trezește poporul care

lâncezește sub o stăpânire străină (Isaia li. 9 și următoarele): toți fac referire directă la puterea lui Yahveh chiar și asupra dragonului."[3]

Este demn de remarcat faptul că sfeșnicul cu șapte brațe al arcului lui Tit conține pe bază figuri de dragoni, pe care putem presupune pe bună dreptate a fi Leviatan, Behemot și Rahab, monștrii mitologici ai lui Israel.

---

1 Vezi pp. 10–12 ale acestei cărți.

2 Nu există niciun motiv să punem la îndoială relatările biblice despre Moloh, căci Diodor (20, 14) descrie cultul zeului național al Cartaginei, pe care îl identifică cu grecul „Cronos", în același mod; astfel încât, având în vedere faptul că Cartagina este o colonie feniciană, avem motive întemeiate să credem că acest Cronos este aceeași zeitate ca și amonitul Moloh, care era sătul de aceleași sacrificii oribile.

3 Se poate adăuga că referințele din pasajele în cauză sunt absolut ininteligibile decât dacă sunt interpretate într-o lumină similară cu cea oferită de Gunkel. Pentru cititorul fără comentariu, acestea sunt afirmații pecetluite, deoarece simpla traducere din Biblia noastră nu oferă niciun ajutor pentru înțelegerea sa.

BRAHMANISM ȘI HINDUISM

INDIA, PATRIA PRIMITIVĂ A RELIGIEI ȘI FILOSOFIEI, prezintă o tendință la fel de puternică pentru monism precum a arătat națiunea persană pentru dualism. Însă monismul antic al Indiei este predispus să se piardă în pantism - o teorie conform căreia numai Totul (sau mai degrabă concepția absolutului ca Tot) este posedat de realitate, în timp ce toate existențele concrete sunt considerate o simplă farsă, o iluzie, un vis.[1]

Politeismul hinduismului popular[2] este practic un panteism în care diversele zeități sunt considerate aspecte ale Unului și Totului, în care discriminarea dintre bine și rău este complet pierdută din vedere. Astfel, lupta dintre bine și rău este contemplată ca un proces de încarnări repetate ale zeilor, necesar, conform ideii brahmanilor, din cauza apariției tiraniei și nedreptății, a lipsei de respect față de preoți, a încălcării supremației brahmanilor de către casta războinicilor sau a altor tulburări. În timp ce dușmanii zeilor - giganți, demoni și alți monștri - nu sunt radical răi și nu pot fi considerați diavoli în sensul Satanului creștin, zeii brahmani, la rândul lor, nu sunt nicidecum reprezentanți ai bunătății pure. Nu numai că aceștia își asumă frecvent forme care, după gustul oricărei națiuni occidentale, ar fi extrem de urâte și diabolice, dar aceleași zeități care, într-un aspect, sunt puteri binefăcătoare ale vieții, sunt, într-un alt aspect, demoni ai distrugerii.

Brahm, cel mai înalt zeu al brahmanismului, reprezintă Totul sau ideea abstractă a existenței. El este conceput ca o trinitate numită Trimurti, formată din Brahma, Vishnu și Siva.

Brahma, primul născut dintre toate ființele, stăpânul tuturor creaturilor, tatăl tuturor universurilor, este mintea divină care este începutul a tot. El este numit Aja, cel nenăscut, deoarece a avut originea, dar nu a fost conceput.

Brahma își are originea în tat, adică o ființă nediferențiată, în care a existat din eternitate într-o formă embrionară.

Consoarta lui Brahma, Sarasvati, numită și Brahmi sau Brahmini, este zeița poeziei, învățării și muzicii.

Brahma este creatorul omului. În Yajurveda ni se spune că zeul a produs din sine sufletul, care este, prin urmare, o parte a propriei sale ființe, și l-a îmbrăcat cu un corp - un proces care este relatat în ordine inversă în Geneza ebraică, unde Elohim creează mai întâi corpul și apoi insuflă viață în corp, ceea ce face din om un suflet viu.

Brahma este reprezentat cu patru capete și patru mâini, în care ține o lingură, un bazin de sacrificiu, un rozariu și Vedele. Una dintre cele patru mâini este adesea reprezentată ca fiind

goală. El stă pe un lotus care crește din buricul lui Vishnu, reprezentând spiritul care clocește peste ape.

Brahma ocupă primul loc în speculațiile filozofilor, unde este identificat cu suflarea vitală a lumii, Atman sau sinele care apare în sufletul omului, dar nu a exercitat o mare influență asupra oamenilor. Zeii oamenilor trebuie să fie mai puțin abstracți, mai concreți și mai umani. Astfel, este firesc ca Vishnu, a doua persoană a trinității, zeitatea avatarelor sau a încarnărilor, să fie, din toate punctele de vedere practice, mult mai important decât Brahma.

Vishnu apare în următoarele zece încarnări:[3]

În prima încarnare, numită Matsya-Avatar, Vishnu ia forma unui pește pentru a recupera Vedele furate de demonii malefici și ascunse în inundațiile unui potop care a acoperit întregul pământ. Această încarnare este interesantă deoarece citim în Pistis Sophia (una dintre cele mai importante cărți gnostice) că cărțile lui Ieou, care au fost dictate de Dumnezeu lui Enoh în paradis, au fost păstrate de Kalapatauroth de distrugerea din potop.[4]

Pentru a le permite zeilor să obțină băutura dătătoare de nemurire, amrita, Vishnu a apărut ca o broască țestoasă imensă în kurm-avatar, a doua sa încarnare. El a ridicat pe spate stâlpul lumii, muntele Mandaras, iar șarpele lumii, Vasuki (sau Anantas, adică infinit), a fost înfășurat în jurul lui ca o frânghie. Zeii au apucat coada, demonii (daityas) capul și au început să amestece oceanul, ceea ce a produs bijuteria lui Vishnu, Kaustubha; Varunani, zeița mării; Apsaras, spirite frumoase, corespunzătoare nimfelor grecești; calul lui Indra, cu șapte capete; Kamadhenu, vaca abundenței; Airavata, elefantul lui Indra; arborele abundenței; Chandra, zeul lunii; Sura, zeița vinului; și, în final, Dhanvantari, indianul Esculap, care posedă apa vieții. Șarpele a început acum să scuipe venin, care i-a orbit pe demoni, în timp ce zeii au băut Amrita. Varunani, când este concepută ca zeiță a frumuseții, este numită Lakshmi sau Shri; și este demn de remarcat faptul că, la fel ca Afrodita la greci, ea provine din spuma oceanului.

A treia încarnare este Varaha-avatar, în care Vishnu, sub forma unui mistreț, îl ucide cu colții săi pe demonul Hiranyaksha, care amenința să distrugă lumea.

Fratele lui Hiranyaksha, Hiranya-Kasipu, a avut un fiu pe nume Prahlada, care era un devotat pios al lui Vishnu. Tatăl nefiresc a încercat să-l omoare pe fiul său, dar acesta din urmă a scăpat de orice pericol pentru că nu a încetat să se roage la Vishnu. Când Hiranya-Kasipu și-a exprimat îndoiala cu privire la omniprezența lui Vishnu, declarând batjocoritor că nu se putea afla într-o coloană spre care arăta, zeul mânios a decis să-l pedepsească pe batjocoritor. Coloana s-a rupt în două, iar Vishnu, ieșind din interiorul ei sub forma unui monstru pe jumătate om pe jumătate leu, l-a sfâșiat pe Hiranya-Kasipu în bucăți. Această a patra încarnare se numește Narasinhaavatar. Morala sa este de a imprima oamenilor soarta tristă a celor care nu cred în Vishnu.

Nepotul lui Pralada, Balis, era un rege pios, dar tocmai din acest motiv periculos pentru zei, căci era pe cale să finalizeze al sutul mare sacrificiu, prin care ar fi dobândit suficientă putere pentru a-l detrona pe Indra. Vishnu a venit în ajutorul zeului cerului și a apărut în fața lui Balis ca un pitic, sub deghizarea unui cerșetor brahman. Balis l-a onorat cu daruri și i-a promis că îi va îndeplini dorința, după care piticul a cerut trei pași de pământ. Acest lucru i-a fost acordat cu bucurie sub un jurământ rigid, care ar fi fost obligatoriu atât pentru zei, cât și pentru oameni. Apoi, piticul a luat o formă uriașă și a pășit cu primul pas peste întregul pământ, cu al doilea peste atmosferă, cu al treilea în infinitatea cerurilor. Acesta este motivul pentru care Vishnu este numit Tripadas sau Trivikramas, zeul cu trei pași. Astfel, Balis a fost împiedicat să finalizeze al sutul sacrificiu, iar Indra a fost din nou în siguranță pe tronul său. Această încarnare a piticului este numită Vamana-avatar.

A șasea încarnare, numită avatarul Parashura, este istorică prin caracterul său, deoarece reflectă luptele dintre casta războinicilor și brahmani pentru supremație. Se spune că Jamadagni, un brahman pios, a primit de la zei vaca miraculoasă, Kamadugha (sau Surabhi), care i-a oferit lui, soției sale, Renuka, și fiului lor, Rama, tot luxul. Karttavirya, un rege al castei războinicilor, îl vizitează și, văzând bogăția brahmanului, încearcă să-i ia vaca, dar vaca ucide pe toți cei care îndrăznesc să se apropie de ea și se înalță la cer, după care Karttavirya, în mânia sa, îl ucide pe piosul Jamadagni. Rama, fiul brahmanului ucis, invocă ajutorul lui Vishnu pentru pedepsirea regelui rău, iar zeul nu numai că îi oferă un arc și un topor de luptă, acesta din urmă fiind numit în sanscrită paracus, în greacă πέλεκυς (de unde și numele acestui avatar), dar se și întrupează în Rama. Karttavirya este descris ca fiind în posesia a o mie de brațe, mânuind o mie de arme, dar Rama, înzestrat cu puterile divine ale lui Vishnu, îl cucerește după o luptă decisivă.

Avatarul Rama Chandra s-a înrădăcinat puternic în mintea indiană și este descris în Ramayana, o epopee care este Odiseea hindusă, cu a cărei narațiune legenda lui Rama seamănă foarte mult.

Rama Chandra a trăit cu soția sa Sita (adesea considerată o încarnare a lui Lakshmi) și cu fratele său vitreg, Lakshmana, în sălbăticia din sud, unde se retrăsese pentru a-și asculta tatăl, care îl alungase pe nedrept și îl numise pe Bharata, un alt fiu al său, moștenitor al tronului. Regele-demon, Ravana, a purtat război împotriva lui Rama și l-a răpit pe Sita în timp ce el și fratele său erau la vânătoare. Este imposibil să relatăm aici în detaliu aventurile lui Rama, cum s-a luptat cu giganți și demoni, cum regii maimuțelor, Lugriva și Hanuman, i-au devenit aliați, cum Hanuman a sărit în Lanka, insula Ceylon, pentru a recunoaște țara inamică, cum maimuțele au construit un pod peste strâmtoare aruncând pietre în apă, cum Rama l-a urmărit pe Ravana până în Lanka și, în final, cum l-a învins pe Ravana și și-a recuperat credincioasa soție Sita.

La fel ca al șaselea avatar, avatarul lui Rama Chandra conține probabil reminiscențe istorice. De asemenea, seamănă atât cu Războiul Troian, cât și cu Saga Gudrun, epopeile națiunilor

occidentale care relatează povestea unei soții răpite. Partea mitică a tuturor acestor povești descrie rătăcirile zeului soare în căutarea consoartei sale, luna.

În a opta sa încarnare, avatarul Krishna, Vishnu a atins statutul de om-zeu ideal al hindușilor. Kansa, numit Kalankura (adică cocor), tiranul din Mathura, primește profeția că al optulea fiu al surorii sale, Devaki, îi va lua tronul. Prin urmare, decide să-i ucidă pe toți copiii surorii sale. Al optulea ei fiu, Krishna, însă, a fost o încarnare a lui Vishnu, care a vorbit imediat după nașterea sa, și-a mângâiat mama și i-a dat instrucțiuni tatălui său, Vasudeva, cum să-l salveze. Vasudeva a dus copilul, protejat de regele șarpe, peste râul Jamuna și l-a schimbat în Gokula cu o fată pe care Yasuda tocmai o născuse păstorului Nanda. Kansa a apucat imediat fetița, dar înainte ca acesta să o poată ucide, ea s-a ridicat în aer, i-a explicat regelui mânios că Krishna fusese salvat și a dispărut sub formă de fulger. Kansa a decis acum să-i omoare pe toți bebelușii din imperiul său, dar Krishna a scăpat din nou. O doică demonică a fost trimisă să-l otrăvească cu laptele ei veninos, dar el a mușcat-o și a ucis-o, în timp ce tatăl său vitreg a decis să se mute într-o țară mai îndepărtată pentru a scăpa de ostilitățile continue ale regelui. Krishna l-a ucis pe șarpele uriaș, Kali-naga, l-a învins pe uriașul Shishoo-polu, a ucis pasărea monstruoasă care încerca să-i scoată ochii și, de asemenea, un măgar sălbatic malign. De asemenea, a ars măruntaiele lui Peck-Assoort, un dragon în formă de aligator, care îl devorase și l-a sufocat pe Aghi-Assoor, dragonul care încercase să-l înghită. Când Krishna a crescut tânăr, a devenit favoritul fetelor din Gokula. Când cânta la flaut, fiecare dintre dansatoarele credea că iubitul pe care îl îmbrățișa era Krishna însuși. S-a îndrăgostit de fata de la țară, Radha, a cărei poveste este cântată în poemul lui Jagadeva, Gitagovinda. I-a protejat pe văcari împotriva furtunii și a focului și, în cele din urmă, a mărșăluit împotriva Kansa, l-a ucis și a luat stăpânire pe tronul său.

Krishna joacă, de asemenea, un rol important în Mahabharata, Iliada hindușilor, care descrie războiul dintre Kuru și Pandu,[5] ambii descendenți ai lui Bharata și ambii nepoți ai lui Vyasa. Dhritarashtra, tatăl Kuru, era rege al Hastinapurului, dar fiind orb, Bhishma, unchiul său, a domnit în locul său. După o testare a facultăților tinerilor prinți, în care Pandu Arjuna, arcașul iscusit și hindusul Tell, s-a dovedit superior tuturor celorlalți, cel mai bătrân prinț Pandu, Yudhishthira, a fost instalat ca moștenitor. Kuru, însă, care au reușit să rămână la putere, au încercat să-i ardă pe Pandu, dar au scăpat și au trăit o vreme sub deghizarea brahmanilor cerșetori. Aliandu-se prin căsătoria cu Draupadi[6], fiica lui Drupada, regele Panchalei, cu un monarh puternic, pandușii au reapărut la Hastinapur și l-au convins pe Dhritarashtra să împartă regatul între fiii săi, kuru, și nepoții săi, pandușii; dar la un festival, ținut la Hastinapur, Yudhishthira, șeful pandușilor, a pus la zaruri regatul său, toate bunurile sale și pe Draupadi însăși, pierzând totul. Kurușii le-au promis verișorilor lor că le vor returna partea din regat după treisprezece ani, dacă vor trăi doisprezece ani cu Draupadi în pădure și vor rămâne încă un an în exil; dar când această perioadă a trecut, kurușii au refuzat să renunțe la țară sau la vreo parte a ei, iar războiul a devenit astfel inevitabil. Atunci Duryodhana, prințul kuru, și Arjuna, eroul principal al pandușilor, l-au chemat pe Krishna pentru ajutor și ajutor. Krishna a decis să nu ia parte activă în luptă, ci a lăsat în seama lui Arjuna, pe care îl văzuse primul, alegerea între compania sa (a lui Krishna) ca simplu consilier sau armata sa (a lui Krishna) de

o sută de milioane de războinici. Arjuna l-a ales pe Krishna însuși și a lăsat cele o sută de milioane de războinici rivalilor săi, Kuru. Cele două armate s-au întâlnit pe câmpul de luptă de la Kurukshetra, lângă Delhi. În timpul bătăliei, așa cum citim în Bhagavadgita, Krishna îl însoțește pe Arjuna ca și conducătorul său de car și îi explică profunzimea și amploarea filosofiei religioase a hindușilor. Pandu îi cuceresc pe Kuru, iar Yudhishthira devine rege al Hastinapurului. După diverse aventuri suplimentare, Pandu mor și merg în rai, unde găsesc acea odihnă și fericire care sunt de neatins pe pământ.

Mahabharata, la fel ca Războiul Rozelor, nu prezintă niciuna dintre părți într-o lumină favorabilă; dar epopeea este scrisă din punctul de vedere al Pandu-ilor, al căror comportament este întotdeauna preamărit, în timp ce Kuru-ii sunt caracterizați pe tot parcursul ca fiind extrem de nedemni și meschini.

Krishna este Apollo, Orfeu și Hercule hinduși într-o singură persoană și nu există niciun zeu în Panteonul hindus care să fie mai drag inimii brahmanilor decât el. Multe dintre aventurile sale, cum ar fi evadarea din fața hindusului Irod, masacrul pruncilor, transfigurarea sa etc., reapar într-o formă modificată în legendele budiste și au o oarecare asemănare cu evenimentele relatate despre Hristos în Noul Testament.

În a noua sa încarnare, Vishnu apare ca Buddha, iluminatul, ca învățător al moralei, al purității, carității și iubirii pline de compasiune față de toate ființele. Este dificil să se stabilească diferențele dintre avatarul lui Buddha al brahmanilor și Buddha al budiștilor. Cel din urmă, fără îndoială, a fost o personalitate istorică, pe nume Gautama, fiul lui Shuddhodana din casta războinicilor, în timp ce primul este doar o figură ideală a perfecțiunii etice. Burnouf[7] propune să-i considere pe amândoi ca fiind destul de distincți și are dreptate, dar nu trebuie din acest motiv să negăm că, pe de o parte, idealul unui avatar al lui Buddha a fost un factor important în formarea budismului, în timp ce, pe de altă parte, învățăturile lui Gautama, de la apariția budismului, au influențat puternic și modificat considerabil idealul lui Buddha al brahmanilor. Oricare ar fi relația istorică dintre Buddha hindus și Buddha al budiștilor, un lucru este sigur: Buddha a fost primit de brahmani ca unul dintre membrii Panteonului hindus.

Zeitatea hindusă cea mai apropiată ca spirit de avatarul lui Buddha este Jagannath, zeul iubirii și al milei.

Al zecelea avatar nu a fost încă finalizat. Se așteaptă ca Vishnu să apară pe un cal alb înaripat pentru a-i răsplăti pe cei virtuoși, a-i converti pe păcătoși și a distruge tot răul.

Calul are un picior ridicat, iar când își pune piciorul jos, timpul întrupării își va găsi împlinirea.
A treia persoană a trinității indiene este Siva, Cel de Bun Augur, reprezentând sfârșitul lumii și regenerarea ei. El este reprezentat în mod obișnuit prin linga ca simbol al facultății creative și prin focul atotdevorator, a cărui flacără cu limbă este reprezentată într-un triunghi care își întoarce vârful în sus Δ.

Sir Monier Monier Williams (în Brahmanism and Hinduism, p. 68) spune despre această zeitate, care este „mai mistică și mai puțin umană decât Vishnu întrupat”, că simbolul său, linga, „nu este niciodată în mintea unui Saiva (sau adorator al lui Siva) legat de idei indecente, nici de dragostea sexuală”. Linga, sau, așa cum îl numeau romanii, falusul, organul masculin al generației, devine la începutul civilizației, aproape printre toate națiunile lumii, un obiect de mare venerație și respect. Ca simbol al principiului creativ, este considerat cel mai esențial atribut atât al Dumnezeului-Creator însuși, cât și al tuturor celor care dețin autoritatea în numele său. Linga se dezvoltă în mâna vraciului într-o baghetă magică, în mâna preotului într-un toiag și în mâna regelui într-un sceptru. Yoni-ul, sau organul feminin, este considerat simbolul consoartei lui Siva, Parvati, și este venerat în legătură cu linga de către secta Sactis. Pietrele perforate sunt considerate embleme ale yoni-ului, prin care trec pelerinii în scopul regenerării, o ceremonie în care hindușii pun mare încredere în semnificația sa de alungare a păcatelor. (Vezi Charles Coleman, Mitologia hindușilor, p. 175.)

Consoarta lui Siva, Kali, este una dintre cele mai mari divinități ale Indiei. Este zeița cu o sută de nume, reprezentând nu numai puterea naturii, ci și cruzimea nemiloasă a legilor naturii. Este numită Parvati, mama binecuvântată, și Durga, care înseamnă „greu de trecut prin ele”, simbolizând războiul și tot felul de pericole. În panteonul hinduismului modern, ea este figura centrală; și în ciuda universalității lui Brahma în speculațiile filosofice, în ciuda omniprezenței lui Vishnu și a reîncarnărilor sale constante, așa cum sunt relatate în miturile și legendele antice, în ciuda omnipotenței lui Siva și a locului înalt acordat lui în dogmatologia hindusă, ea este principalul destinatar al cultului hindus în toată țara. Ca Kali, ea este identificată cu timpul, devoratoarea atotcuprinzătoare, și este reprezentată ca bucurându-se de distrugere, pierzare și crimă în orice formă, călcându-și în picioare chiar și propriul soț. Nu există aproape niciun sat fără un templu dedicat ei, iar imaginile ei pot fi văzute în mii de forme. Înfățișarea ei este plăcută doar ca Pavarti; În toate celelalte forme, ea este înspăimântătoare și este greu de înțeles respectul pe care hindușii pioși o nutresc pentru această zeitate diabolică, care printre budiștii din Tibet este transformată într-un demon diabolic sub numele de mKha'sGroma.

Panteismul care stă la baza întregii mitologii hinduse își găsește expresia în venerarea lui HariHara, care este o combinație între Vishnu și Siva. În Mahatmya, sau colecția de legende despre templele din HariHara, un oraș din provincia Mysore, Isvara spune:[8]

„Există eretici printre oameni care resping Vedele și Shastrele, care trăiesc fără ceremonii purificatoare și reguli de conduită stabilite și sunt plini de ură față de Vishnu: tot așa există și adepți eretici ai lui Vishnu, care sunt în mod similar plini de ură față de Shiva. Toți acești oameni răi vor merge în iad atâta timp cât va dăinui această lume. Nu voi primi închinare de la niciun om care face o distincție între Vasudeva și propria mea divinitate: voi împărți fiecare astfel de om în două cu ferăstrăul meu. Căci am asumat forma lui HariHara pentru a distruge învățătura că există o diferență între noi: și cel care știe în sinea lui că HariHara este zeul zeilor, va moșteni cel mai înalt cer.”

HariHara este înfățișată ca o combinație a celor doi zei într-o singură figură, jumătate bărbat și jumătate femeie, deoarece, conform versiunii sudice a legendei, Vishnu a luat forma unei femei frumoase care a fost îmbrățișată atât de fervent de Siva încât amândoi au devenit unul.

În mitologia hindusă există nenumărate alte zeități, printre care Indra, zeul tunetului, este cel mai mare, ca erou printre zeii de rang secundar, amintindu-ne de Thor al nordicilor; dar Varuna, Cronosul hindus, Agni, zeul focului, au fost și ei uneori foarte proeminenți.

Există, în plus, zei de gradul al treilea, cum ar fi Kama, Amorul hindus, Ganesa, zeul înțelepciunii cu cap de elefant[9] și Karttikeya[10], conducătorul demonilor buni, pe păun, ambii fii ai lui Siva, și alții. În plus, avem un număr mare de deva, spirite și goblini. Unii dintre ei sunt buni, cum ar fi Gandharva, alții cel puțin nu sunt rău intenționați din fire, cum ar fi Apsara (un fel de elfi hinduși), dar majoritatea sunt periculoși și demonici. Aceștia sunt cei care fac năzbâtii în general, Asura, Preta sau fantomele, Bhuta sau spiritele fantomatice, Graha care ucid copii, Rakshasa, care sunt fie giganți, fie vampiri, ca să nu mai vorbim de toți ceilalți demoni cu putere și importanță mai mică.

---

1 Pantismul, teoria Totului (din πᾶν, rădăcina ΠΑΝΤ), este diferită de panteism, teoria care identifică Totul (πᾶν) cu Dumnezeu (θεός).

2 Sir Monier-Monier Williams face distincție între brahmanism, vechea credință a aryașilor indieni, și hinduism, forma modernă a aceleiași religii, așa cum s-a dezvoltat după expulzarea budismului din India.

3 Întrucât intenția noastră este să fim concișI, nu intrăm în această expunere a celor zece avatare în detalii care ar putea fi omise și neglijăm să menționăm variantele miturilor.

4 MS., p. 354, Traducere în engleză după cea mai recentă traducere a lui Schwartze realizată de GRS Meade, p. 354.

5 Pandușii sunt numiți și Pandava și Kurus Kamava.

6 Faptul că cei cinci Pandu o aveau în comun pe Draupadi ca soție dovedește vechimea îndelungată a poveștii. Poliandria era aparent o practică nu neobișnuită în vremurile străvechi. Ea predomină și astăzi printre triburile de munte mai puțin cultivate. Dar, fiind în contradicție cu obiceiurile ariene din epoca în care a fost versificat Mahabharata, Vyasa (Homer sau „aranjatorul" poemului și presupusul său autor) încearcă să o explice alegoric, declarând că Draupadi este Lakshmi, iar cei cinci frați Pandu reprezintă cinci forme diferite ale unuia și aceluiași Indra.

7 Histoire du Buddhisme, I, p. 338.

8 Legendele altarului HariHara, traduse din sanscrită de reverendul Thomas Foulkes.

9 Ganesa, care înseamnă stăpânul (isa) oștirilor (gana), este inițial însuși Siva și a fost invocat sub acest nume de scriitorii de cărți pentru a alunga demonii răi.

10 Karttikeya este numit și Subrahmanya și Skanda.

BUDISM

BUDISMUL ESTE O REVOLUȚIE RELIGIOASĂ împotriva relelor dominante în brahmanism. Gautama Shakyamuni, care se pretindea Iluminatul, Buddha, a respins sacrificiile sângeroase, autoritatea Vedelor, încrederea în ritualuri și sistemul de caste și a propovăduit o religie a efortului moral care urma să fie obținut prin iluminare, sau bodhi. El a recunoscut existența răului și a căutat mântuirea în abolirea radicală a oricărui egoism prin extinderea unei iubiri atotcuprinzătoare față de toate creaturile.

Multilateralitatea budismului este bine ilustrată în concepția budistă despre rău și despre o evadare finală din rău, care este predată gânditorului sub forma unei filozofii și maselor needucate sub forma unui mit poetic, oferind artistului o bună oportunitate de a reprezenta gânduri profunde sub formă alegorică.

Mara, cea rea

RĂUL ESTE PERSONIFICAT ÎN MARA, Diavolul budist, care reprezintă ispita, păcatul și moartea. El este identificat cu Namuche, unul dintre demonii malefici din mitologia indiană cu care se luptă Indra. Namuche este spiritul ticălos care împiedică ploaia și produce seceta. Numele Namuche înseamnă „a nu lăsa apele să treacă”. Cu toate acestea, Indra, zeul furtunilor, îl obligă să renunțe la lichidele fertilizante și restaurează elementul aducător de viață pământului.

Mara este numit și Papiyan[1] Cel Rău sau Cel Malefic, Ucigașul, Ispititorul. În plus, se spune că este Varsavarti[2], adică „cel care îndeplinește dorințele”. Varsavarti, într-adevăr, este unul dintre numele sale preferate. În calitatea sa de Varsavarti, Mara personifică împlinirea dorinței sau tripla sete[3], și anume, setea de existență, setea de plăcere, setea de putere. El este regele Cerului desfătării senzuale.

Există un adevăr profund în această concepție despre Mara ca Varsvarti. Înseamnă că egoismul omului este Satan, iar satisfacerea reală a egoismului este Iadul.

Aceasta ne amintește de una dintre „Märchen”-urile lui Leander, în care ni se spune că odată un om a murit și s-a trezit în lumea cealaltă. Acolo, Sfântul Petru i-a apărut și l-a întrebat ce își dorește. Apoi a comandat micul dejun, ziarele și toate conforturile cu care era obișnuit în viață, iar acest fel de viață a durat multe secole, până când s-a săturat de ea și a început să-l înjure pe Sfântul Petru și să se plângă de cât de monoton era în Rai, după care Sfântul Petru l-a informat că se află în Iad, căci iadul este locul unde fiecare are propria sa voință dulce, iar raiul este locul

unde fiecare urmează numai voința lui Dumnezeu. În mod similar, conform concepției budiste, raiul desfătării senzuale este iadul, locuința Celui Rău.

În Dhammapada, Mara nu este atât o persoană, cât o personificare. Natura alegorică a Celui Rău este resimțită clar în fiecare pasaj în care apare numele lui Mara. Citim, de exemplu:

„Cel care trăiește căutând doar plăceri, cu simțurile nestăpânite, nestăpânit în mâncare, leneș și slab, pe acela Mara îl va doborî cu siguranță așa cum vântul doboară un copac slab."

Budismul, în puritatea sa originală și ortodoxă, nu cunoaște nimic despre diavoli în afară de Mara, care reprezintă plăcerile egoiste, senzualitatea, păcatul și moartea; dar mitologia budistă, de la vechile Jataka până la cel mai modern folcloru al Chinei și Japoniei, a populat universul cu spirite rele de tot felul, cum ar fi demonii tunetului și fulgerului, pentru a personifica diversele rele ale vieții și pericolele care pândesc peste tot în natură.

În timp ce consecințele malefice ale păcatului sunt descrise în torturile Iadului, care sunt similare cu credința creștină, evadarea finală din rău este exprimată în credința că toți budiștii buni vor renaște în Paradisul Occidental.

Mara, dușmanul lui Buddha

ÎN VIAȚA LUI BUDDHA, Mara joacă un rol important. El este principiul care constituie un obstacol în calea atingerii statutului de Buddha. După ce a povestit cum, în noaptea marii renunțări, zeitatea ușii a deschis poarta pentru a-l lăsa pe viitorul Buddha să iasă, Jataka continuă:

„În acel moment, Mara a venit acolo cu intenția de a opri Bodisatul; și, stând în aer, a exclamat: «Nu te îndepărta, o, stăpâne! Peste șapte zile, roata imperiului va apărea și te va face suveran peste cele patru continente și cele două mii de insule adiacente. Oprește-te, o, stăpâne!»"

Prințul a refuzat să asculte insinuația vicleană a Marei.

Când Buddha, în căutarea sa pentru iluminare, încercase timp de șapte ani să găsească calea cea dreaptă în ascetism și automortificare, sănătatea sa a început să cedeze și s-a zbârcit ca o ramură ofilită. În acest moment, Mara s-a apropiat și i-a sugerat ideea de a renunța la căutarea sa pentru iluminare. Citim în Padhana Sutta:[4]

„A venit Namuche rostind cuvinte pline de compasiune: «Ești slab, urât la față, moartea este în vecinătatea ta. Trăind viața, o, Venerabile, e mai bine! Trăind, vei putea face fapte bune. Grea este calea efortului, greu de parcurs, greu de urmat.»"

„Vorbind astfel către Mara, Bhagavat i-a spus: «O, tu, prietene al leneșului, tu, cel rău, cu ce scop ai venit aici? Chiar și cea mai mică faptă bună nu-mi este de niciun folos și ce fapte bune sunt necesare ar trebui să-i spună Mara? Am credință și putere; și în mine se găsește pricepere. În timp ce mă străduiesc astfel, de ce îmi ceri să trăiesc? În timp ce carnea se ospătează, mintea devine mai liniștită, iar atenția, înțelegerea și meditația mea devin mai statornice. Trăind astfel, mintea mea nu caută plăceri senzuale. Iată puritatea unei ființe!»”

„Prima ta armată se numește poftă; a doua nemulțumire; a treia se numește foame și sete; a patra dorință; a cincea se numește lene și somnolență; a șasea lașitate; a șaptea îndoială; a opta ipocrizie și stupoare, câștig, faimă, onoare și orice celebritate este obținută în mod fals de cel care se înalță și îi disprețuiește pe alții. Aceasta, o, Namuche, este a ta, armata de luptă a Celui Negru. Nimeni altcineva decât un erou o cucerește, iar oricine o cucerește obține bucurie. Vai de viața în această lume! Moartea în luptă este mai bună pentru mine decât să trăiesc învins.”

„Văzând din toate părțile o armată așezată și pe Mara pe elefantul său, mă duc la luptă ca să nu mă alunge din locul meu. Această armată a ta, pe care lumea oamenilor și a zeilor nu o poate cuceri, o voi zdrobi cu înțelepciune, așa cum se zdrobește un vas de lut necopt cu o piatră.”

„După ce mi-am supus gândurile și mi-am întărit atenția, voi rătăci din împărăție în împărăție, instruind ucenici. Ei vor fi zeloși și energici, ascultători de disciplina celui fără poftă și vor merge într-un loc unde nu este jale.”

„Și Mara a spus: «Timp de șapte ani l-am urmat pe Bhagavat, pas cu pas, dar nu am găsit nicio greșeală în Cel Perfect Iluminat și Gânditor.»”

Când Buddha s-a dus la Mara din arborele Bo, Cel Rău a propus să-i zdruncine hotărârea, fie prin ispitele fiicelor sale, fie prin forță. „A sunat strigătul de război și s-a îndreptat spre luptă.” Pământul s-a cutremurat când Mara, călare pe elefantul său, s-a apropiat de Buddha. Zeii, printre care Sakka, regele zeilor, și Brahma, au încercat să oprească armata lui Mara, dar niciunul dintre ei nu a reușit să reziste și fiecare a fugit direct din fața lui. Buddha a spus:

„«Iată această mulțime care își exercită toată puterea și puterea împotriva mea numai. Mama și tatăl meu nu sunt aici, nici vreun frate, nici vreo altă rudă. Dar am aceste Zece Perfecțiuni, ca niște vechi servitori prețuiți de mult timp la masa mea. Prin urmare, se cuvine să fac din Cele Zece Perfecțiuni scutul și sabia mea și să dau o lovitură cu ele care va distruge această oștire puternică.» Și a rămas așezat și a reflectat asupra Celei Zece Perfecțiuni.”

—*Budismul în traduceri*
De HC Warren, pp. 77–78

Mara a făcut să sufle un vârtej, dar în zadar; a făcut să vină o furtună cu ploaie pentru a-l îneca pe Buddha, dar nicio picătură nu i-a udat robele; a făcut să cadă o ploaie de pietre, dar pietrele s-au transformat în buchete; a făcut să cadă o ploaie de arme - săbii, sulițe și săgeți - să se năpustească asupra lui, dar acestea s-au transformat în flori celeste; a făcut să cadă o ploaie de

cărbuni aprinși din cer, dar și ei au căzut inofensivi. În același fel, cenușa fierbinte, o ploaie de nisip și o ploaie de noroi s-au transformat în aliuri celeste. În cele din urmă, a făcut să se formeze întuneric, dar întunericul a dispărut în fața lui Buddha, așa cum noaptea dispare în fața soarelui. Mara a strigat: „Siddhattha, ridică-te de pe scaun. Nu-ți aparține. Îmi aparține." Buddha a răspuns: „Mara, nu ai împlinit cele zece perfecțiuni. Acest scaun nu-ți aparține, ci mie, care am împlinit cele zece perfecțiuni." Mara a negat afirmația lui Buddha și a chemat armata sa ca martori, în timp ce Buddha a declarat: „Nu am martori animați prezenți"; dar, întinzându-și mâna dreaptă spre pământul cel puternic, el a spus: „Îmi veți fi martor?" Și pământul cel puternic a tunat: „Vă sunt martor." Și elefantul Marei a căzut în genunchi, iar toți adepții Marei au fugit în toate direcțiile. Când oștirile zeilor au văzut armata lui Mare fugind, au strigat: „Mara este învins! Prințul Siddhattha a învins! Să sărbătorim victoria!"

Când Buddha a atins iluminarea, Mara l-a ispitit încă o dată, spunându-i:

„Treci acum din existență, Doamne! Lasă-L pe Cel Binecuvântat să moară acum! Acum este timpul ca Cel Binecuvântat să treacă!"

Buddha a răspuns astfel:

„Nu voi muri, o, Cel Rău! până când nu numai frații și surorile ordinului, ci și ucenicii laici de ambele sexe nu vor deveni adevărați ascultători, înțelepți și bine instruiți, pregătiți și învățați, versați în Scripturi, îndeplinind toate îndatoririle mari și mici, corecți în viață, umblând conform preceptelor – până când ei, după ce au învățat astfel doctrina, nu vor putea să le spună și altora despre ea, să o predice, să o facă cunoscută, să o stabilească, să o deschidă, să o explice minuțios și să o clarifice – până când ei, atunci când alții încep doctrine deșarte, nu vor putea prin adevăr să o învingă și să o respingă și astfel să răspândească adevărul făcător de minuni!"
„Nu voi muri până când această religie pură a mea nu va deveni plină de succes, prosperă, răspândită și populară în toată întinderea ei, până când, într-un cuvânt, nu va fi fost bine proclamată printre oameni!"

Când, cu puțin timp înainte de moartea lui Buddha, Mara a repetat cuvintele sale citate mai sus: „Pleacă acum, Doamne, din existență", Buddha a răspuns:

„Fă-te fericit; dispariția finală a lui Tathagata va avea loc în curând."

Mara în arta budistă

ÎN DIVERSELE SCULPTURI CARE REPREZINTĂ scene din viața lui Buddha există o figură care ține în mână un fel de bâtă dublă sau vajra - adică fulger, așa cum este numit de obicei. Întrucât expresia acestui om cu fulgerul arată în mod clar răutate, interpretarea s-a sugerat în mod firesc că trebuie să fie unul dintre discipolii lui Buddha care era antagonist învățăturilor sale.

Explicația comună a acestei figuri, prin urmare, l-a desemnat ca Devadatta, Iuda Iscarioteanul budist, care a încercat să-și întemeieze propria sectă și care, conform legendelor budiste, este reprezentat ca un intrigant hotărât să-l ucidă pe Buddha. Diversele reprezentări ale acestei figuri, însă, nu sunt în întregime cele ale unui discipol care încearcă să-l depășească pe Buddha în severitate și severitate a disciplinei, ci poartă adesea caracterul unui faun grec și seamănă mai degrabă cu Silenus, tatăl adoptiv al lui Bachus, reprezentând tot felul de excese în petreceri și alte plăceri. Mai mult, aceeași figură cu fulgerul apare în reprezentările intrării lui Buddha în Nirvana, într-un moment în care Devadatta era de mult mort. Din aceste motive, Alfred Grünwedel propune abandonarea interpretării tradiționale a purtătorului de fulger ca fiind Devadatta și se pare că a găsit interpretarea corectă atunci când spune:[5]

„Această figură care îl însoțește pe Buddha din momentul în care părăsește casa tatălui său până când intră în Nirvana și care îl pândește în speranța de a trezi în el un gând de poftă, ură sau invidie, care îl urmează ca o umbră, nu poate fi nimeni altcineva decât Mara Papiyan, Cel Rău, demonul pasiunii. Fulgerul din mâna lui Mara nu este altceva decât vechiul atribut al tuturor zeilor indieni. În calitatea sa de zeu al plăcerii, Mara este îndreptățit în mod special la acest atribut al zeilor hinduși. Ca Vasavatti, el domnește în cel mai înalt domeniu al cerului plăcerii, înconjurat de dansatoare și muziciene."

Se pare probabil că contrastul dintre Mara sau Varsavarti și Buddha a început treptat să fie înțeles greșit. Căci purtătorul de fulger, Vajrapani, se transformă treptat într-un însoțitor obișnuit al lui Buddha, iar Vajra, sau fulgerul, este interpretat acum ca un atribut al lui Buddha însuși. Astfel s-a întâmplat ca printre budiștii din nord, Vajra să devină atributul indispensabil al lamașilor. Se numește Dorje în Tibet și Ojir în Mongolia.

ATACUL LUI MARA ASUPRA LUI Buddha sub arborele bo este un subiect favorit al artiștilor budiști, care profită cu bucurie de această ocazie pentru a-și arăta ingeniozitatea în conceperea tot felul de forme frumoase și hidoase. Femeile frumoase reprezintă ispitele fiicelor lui Mara, iar monștrii hidoase descriu terorile armatei lui Mara.

În mitologia budistă, Mara, Cel Rău, este reprezentat, în armonie cu spiritul învățăturilor lui Buddha, ca Prinț al Lumii. Mara este cel care ține roata vieții și a morții (Chavachakra, adică roata devenirii) în mâinile sale, căci toate ființele vii locuiesc în domeniul morții. Mâna morții este asupra fiecăruia care se naște. El este conducătorul în domeniile nidana, cele douăsprezece verigi ale lanțului cauzalității sau originii dependente.

Cele Doisprezece Nidana

CELE DOISPREZECE NIDANA SUNT o doctrină foarte veche, care probabil datează încă de la Buddha însuși și poate conține elemente mai vechi. Deși sensul general al lanțului cauzalității este indicat în mod clar de prima și ultima verigă, care implică faptul că ignoranța, necunoașterea sau infatuarea stau la baza tuturor relelor, există mari dificultăți în interpretarea detaliilor, iar domnul Warren consideră că este o combinație a două lanțuri cauzale care reprezintă gânduri similare. El spune:

„Cărțile sacre budiste par să revendice Originarea Dependentă ca fiind descoperirea specifică a lui Buddha și presupun că ar vrea să ne facă să înțelegem că el a inventat întreaga formulă de la început până la sfârșit. Trebuie observat însă că formula se repetă, că ființa umană este adusă în existență de două ori - prima dată sub numele de conștiință, nume și formă și prin intermediul ignoranței și karmei, a doua oară la naștere și prin intermediul dorinței (cu cele patru ramuri ale sale numite atașamente) și din nou karmei, de data aceasta numită existență."[6] Prin urmare, deși Buddhaghosa se străduiește enorm să explice această repetare ca fiind intenționat destinată unor scopuri practice, totuși, suntem mult mai înclinați să presupunem că formula completă în forma sa actuală este un mozaic asamblat din două sau mai multe care erau curente în timpul lui Buddha și de către el - poate extinse, poate contractate, dar în orice caz transformate într-una singură. Dacă Buddha a adăugat la formula Originării Dependente, s-ar părea că adăugarea a constat în primele două propoziții. Căci ignoranța, desigur, este opusul înțelepciunii, iar înțelepciunea este metoda de a scăpa de de ignoranță."

—Budismul în traduceri, p. 115

Indiferent de formularea originală, formula tradițională a cauzei răului a fost, fără schimbări, păstrată cu fidelitate în progresul triumfal al budismului din India până în Japonia. Unul dintre cele mai vechi pasaje în care sunt enumerate cele douăsprezece nidana se găsește în Întrebările regelui Milinda, p. 79, unde citim:

„Din cauza ignoranței au apărut Confecțiile,[7] prin cauza Confecțiilor conștiința, prin cauza conștiinței nume-și-formă, prin cauza nume-și-formă cele șase organe de simț, prin cauza lor contactul, prin cauza contactului senzația, prin cauza senzației setea, prin cauza setei pofta, prin cauza poftei devenirea, prin cauza devenirii nașterea, prin cauza nașterii bătrânețea și moartea, durerea, lamentarea, tristețea, durerea și disperarea. Astfel se face că punctul suprem în trecutul acestui timp nu este evident."

—Tradus de TW Rhys Davids în *Cărți sacre ale Orientului*, vol. XXXV

Samyutta Nikaya enumeră ca a doua nidana „karma", adică acțiunea. Pasajul spune:

„De ignoranță depinde karma;
„De karma depinde conștiința;
„De conștiință depind numele și forma;
„De nume și formă depind cele șase organe ale simțurilor;
„De cele șase organe de simț depinde contactul;

„De contact depinde senzația;
„De senzație depinde dorința;
„De dorință depinde atașamentul;
„De atașament depinde existența;
„De existență depinde nașterea;
„De naștere depind bătrânețea și moartea, tristețea, jalea, mizeria, durerea și disperarea. Astfel apare această întreagă acumulare de mizerie."
„Dar odată cu dispariția completă și încetarea ignoranței, karma încetează;
„La încetarea karmei încetează și conștiința;
„Odată cu încetarea conștiinței, încetează numele și forma;
„Odată cu încetarea numelui și a formei, cele șase organe ale simțurilor încetează;
„La încetarea activității celor șase organe de simț, contactul încetează;
„La încetarea contactului, încetează și senzația;
„Odată cu încetarea senzației, încetează și dorința;
„Odată cu încetarea dorinței, încetează și atașamentul;
„La încetarea atașamentului, existența încetează;
„La încetarea existenței, încetează și nașterea;
„Odată cu încetarea nașterii, încetează bătrânețea și moartea, tristețea, jalea, mizeria, durerea și disperarea. Astfel încetează întreaga acumulare de mizerie."

—Budismul în traduceri, Warren, p. 166

Termenii Pali sunt: (1) avijja (ignoranță), (2) sankhara (formație organizată) sau kamma (Karma), (3) vinnyana (conștiință), (4) nama-rupa (nume și formă, adică individualitate), (5) salayatana (cele șase câmpuri, adică cele cinci simțuri și mintea), (6) phasso (contact), (7) vedana (senzație), (8) tanha (sete), (9) upadana (poftă), (10) bhava (creștere), (11) jati (naștere), (12) jaramarana etc. (bătrânețe, moarte, tristețe etc.).

Se pare că avem trei lanțuri de cauzalitate combinate într-unul singur. Un lanț explică faptul că Karma, adică fapta sau activitatea, produce mai întâi vinnyana (conștiință) și apoi nama-rupa (nume și formă sau personalitate); celălalt începe cu senzația, așa cum este cunoscută în cele șase simțuri sau salayatana, care prin contact (phasso) produce mai întâi conștiință (vedana) și apoi sete (tanha). Al treilea grup, care poate fi adăugarea specific budistă la cele două formule mai vechi, se bazează pe prima, sau prima și a doua, și cele patru verigi finale ale lanțului tradițional, afirmând că ignoranța (avija) produce orbește în organizațiile sale de lucru aleatorii (sankharas). Aceste sankharas sau organisme elementare sunt posedate de poftă (upadana), care duce la concepție (bhava) și naștere (jati), producând astfel bătrânețe, moarte, tristețe și mizerie de orice fel.

Roata Vieții

VIAȚA ÎN ROTAȚIA EI ETERNĂ este reprezentată în mitologia budistă ca o roată ținută în ghearele Celui Rău.

Judecând după o comunicare a lui Caroline A. Foley (în Journal of the Royal Asiatic Society, 1894, p. 389), alegoria roții lumii, roata vieții, trebuie să fie mult mai veche decât se crede în mod obișnuit, deoarece este menționată deja în Divyavadana, pp. 299–300. Caroline Foley spune:

„Acolo se relatează cum Buddha l-a instruit pe Ananda să facă o roată (cakram karayitavyam) pentru a ilustra ceea ce un alt discipol, Maudgalyayana, a văzut când a vizitat alte sfere, lucru pe care se pare că îl obișnuia să îl facă. Roata trebuia să aibă cinci spițe (pancagandakam), între care urmau să fie reprezentați iadurile, animalele, preta, zeii și oamenii. În mijloc, un porumbel, un șarpe și un porc trebuiau să simbolizeze pofta, ura și ignoranța. De jur împrejurul roții trebuia să parcurgă cercul cauzalității (pratityasamutpado) în douăsprezece rânduri, în ordine regulată și inversă. Ființele trebuiau reprezentate «ca fiind născute într-un mod supranatural (aupapadukah), ca prin mecanismul unei roți de apă, căzând dintr-o stare și fiind produse în alta». Roata a fost făcută și plasată în «marea poartă de intrare» (dvarakoshtake), iar un bhikshu a fost numit să o interpreteze."

Samsara, sau circuitul vieții, rondul etern al nașterii, morții și renașterii, așa cum este exprimat sumar în doctrina celor doisprezece nidana sau lanțul cauzalității cu douăsprezece verigi, este pictat în jurul anvelopei roții.

Cât de atent a fost păstrată concepția budistă despre Mara, ca Prinț al lumii, ținând în ghearele sale roata vieții, putem afla dintr-o comparație a unei fresce vechi din peșterile pustii din Ajanta, India Centrală,[8] cu imagini tibetane și japoneze ale aceluiași subiect.[9] Toate prezintă în centru cele trei cauze ale individualității, și anume ura, disprețul și lenea, simbolizate printr-un șarpe, un cocoș și un porc. Acestea sunt numite și cele trei focuri sau cele trei rădăcini ale răului, care sunt raga (pasiune), doso (păcat), moho (infatuare). Pictura hindusă prezintă șase diviziuni - tărâmul zeilor, tărâmul oamenilor, tărâmul naga (sau șerpilor),[10] tărâmul paradisului, tărâmul fantomelor și tărâmul iadului. Pictura tibetană prezintă aceleași domenii, doar că mai puțin distinct separate, în timp ce pictura japoneză prezintă doar cinci diviziuni. Pentru a arăta omniprezența lui Buddha ca principiu care susține întreaga viață, imaginea japoneză prezintă o statuie a lui Buddha în butuc, în timp ce în roata hindusă fiecare diviziune conține o figură a lui Buddha. Acest Buddha în lume este Buddha transformărilor, Nirmana-Kaya, reprezentând tendința vieții spre iluminare. În afara roții apar alte două figuri ale lui Buddha. În colțul din dreapta se află Buddha, învățătorul, în atitudinea de a expune legea bună a dreptății. Este Dharma-Kaya, Buddha întruchipat în dharma, adică legea, religia sau adevărul. În colțul din stânga se află Buddha în starea de repaus, reprezentat ca Sambhoga-Kaya, Buddha care a intrat în Nirvana și a atins cea mai înaltă fericire.

Cele douăsprezece nidana sunt un element esențial în roata vieții budistă și sunt reprezentate în mod obișnuit prin douăsprezece imagini mici fie pe anvelopă, fie în jurul anvelopei.

Pe roata japoneză, care prezintă nidana mai clar decât roțile mai vechi, seria începe de jos, urcând spre partea stângă și coborând din nou pe partea dreaptă.

Prima nidana (în Pali Avijja), ignoranța, este înfățișată ca un om pasionat cu înfățișare brutală. A doua nidana (în pali Sankhara, sanscrită Samskara), care este tradusă în mod obișnuit, dar greșit, în engleză prin „confecție", reprezintă constituțiile ultime ale vieții sau formele primare de organizare, adică o dispoziție a structurilor care au tendința de a repeta funcția odată îndeplinită. Este reprezentată ca o roată de olar pe care sunt fabricate vase. Cuvântul nu trebuie confundat cu samsara, care este întreaga roată a vieții sau ciclul etern al transmigrării.

A treia nidana este vinnyana, sau conștiința, fiind simțirea care își are originea prin repetarea funcției în dispozițiile sau structurile organizate formate anterior. Este percepția senzorială animală, reprezentată ca o maimuță.

A patra nidana este „nama-rupa", adică numele și forma, expresie care denotă ceea ce numim personalitate, numele unei persoane și aspectul său personal. Este reprezentată de un pilot care conduce o barcă.

A cincea nidana este numită cele șase câmpuri sau „shadayatana", care sunt ceea ce numim cele cinci simțuri și mintea, sau gândirea, considerată de budiști drept al șaselea simț. Este reprezentată ca un organism uman.

A șasea nidana este „phasso" sau „sparsa", adică contactul celor șase câmpuri cu obiectele lor, reprezentat ca o îmbrățișare a îndrăgostiților.

Ridicându-se din contactul celor șase câmpuri cu obiectele lor, a șaptea nidana este produsă ca „vedana", adică senzație sau sentiment, ilustrată de un îndrăgostit care oftează. Dacă a șasea nidana este pusă în scenă în grădina din „Faust" de Goethe, a șaptea este caracterizată de cântecul Margaretei: „Pacea mea s-a dus, inima mea mă doare" (Scena XV).

Din sentiment, ca a opta nidana, se naște „tanha", adică setea sau dorința. Imaginea prezintă flirtul a doi îndrăgostiți despărțiți.

A noua nidana este „upadana", adică agățarea de existență. Imaginea ni-l arată pe îndrăgostit urmând pașii iubirii sale.

A zecea nidana este „bhava" (îmbrățișarea miresei), sau existența în continuarea sa, găsindu-și expresia artistică în uniunea îndrăgostiților, care, așezați pe spatele unui elefant, își celebrează ospățul nunții.

A unsprezecea nidana este nașterea, „jati", reprezentată în imagine ca o femeie în durerile durerii.

Grupele rămase reprezintă a douăsprezecea nidana și diversele sale suferințe, care constau în bătrânețe, boli, moarte, lamentări, plângeri, pedepse și tot felul de necazuri.

Cele douăsprezece imagini de pe roata hindusă sunt mai puțin distincte, dar nu există nicio îndoială că semnificația lor este exact aceeași. Începând de sus, în partea dreaptă, găsim mai întâi un om furios, reprezentând ignoranța, apoi o figură care ar putea fi un olar care formează vase de lut pe roata olarului, reprezentând formarea dispozițiilor sau a formelor sufletești primare. A treia imagine reprezintă o maimuță urcând într-un copac, simbolizând percepția animală sau individualitatea organismelor. A patra imagine prezintă o corabie pe un râu, reprezentând originea minții sub alegoria unui pilot. A cincea imagine pare a fi o casă construită pe cinci pietre de temelie, pe care le interpretăm ca fiind cele cinci simțuri, suprastructura reprezentând mintea, al șaselea simț. Urmează apoi a șasea imagine, o femeie, aprinzând dorința de contact. A șaptea reprezintă sentimentul sub forma a doi îndrăgostiți care oftează. A opta imagine reprezintă setea sau dorința ca doi îndrăgostiți separați. A noua imagine, amintindu-ne de Adam și Eva în Paradis, este un bărbat care culege flori sau fructe dintr-un copac; ilustrează degustarea mărului iubirii sexuale. A zecea imagine ilustrează sarcina, a unsprezecea naștere, iar a douăsprezecea este demonul morții care duce corpul alb al unui mort.

ROATA VIEȚII, așa cum este reprezentată frecvent în templele budiste din Japonia, poate fi urmărită, în rătăcirile sale din India, prin Tibet și China, până într-o antichitate îndepărtată, deoarece știm cu siguranță că această concepție a celui Rău în relația sa cu lumea a existat acum aproximativ două mii de ani, în zilele în care budismul încă înflorea în India, dar nu este improbabil ca aceasta să fie datată într-o perioadă anterioară lui Buddha. Putem presupune pe bună dreptate că, atunci când trăia Buddha, existau astfel de reprezentări sau reprezentări similare ale semnificației răului în viață și că el a utilizat imaginea tradițională în scopul răspândirii propriei sale religii, adăugând la aceasta propria sa interpretare și turnând astfel vin nou în sticle vechi. Există posibilitatea ca imaginea să fie datată din epoca demonolatriei, când predomina ideea că zeul bun nu trebuie venerat, ci doar zeul rău, deoarece singurul el este periculos pentru omenire.

Faptul că aceeași idee, așa cum este exprimată în roata vieții budistă, a existat în cea mai îndepărtată antichitate a primelor noastre civilizații, poate fi observat dintr-o privire asupra imaginii tăbliței caldeene de bronz (la pagina 46 a acestui volum), care reprezintă cele trei lumi, tărâmul zeilor, lăcașul oamenilor și domeniul morților, ca fiind ținute în ghearele unui monstru teribil. Asemănarea tăbliței cu roata vieții budistă este prea izbitoare pentru a fi întâmplătoare.
Simbolurile, formulele și riturile religioase sunt, de regulă, păstrate cu meticulozitate chiar și după o schimbare radicală a ideilor fundamentale care sunt întruchipate în ele. Judecând prin analogie din evoluția religioasă a altor națiuni, trebuie să presupunem că forma originală de

cult la accadieni era la fel de demonolică precum este într-un anumit stadiu de civilizație printre toate triburile sălbatice, iar această placă de bronz pare să păstreze trăsăturile persistente ale unei concepții preistorice despre lume. Cea mai simplă explicație care se sugerează este de a considera monstrul care deține imaginea lumii drept zeitatea răului, care în perioada în care religia consta încă doar în frica de rău, era venerat ca adevăratul prinț al lumii, a cărui mânie era îmbunată prin sacrificii sângeroase.

Dacă această opinie s-ar dovedi a fi corectă, placa caldeeană de bronz a monstrului care ține lumea în gheare ar fi veriga de legătură dintre zorii noțiunilor religioase și întemeierea budismului, unde venerarea zeității malefice a dispărut complet. Dar influența acestui vechi mod de exprimare se extinde chiar și în sfera originii creștinismului, deși aici dispare din vedere. În Noul Testament, termenul budist „roata vieții" este folosit încă o dată, dar este doar un ecou al unui trecut îndepărtat; semnificația sa originală nu mai este înțeleasă. Vorbind despre marile daune cauzate lumii de limbă, Sfântul Iacob spune:

„οὕτως ἡ γλῶσσα καθίσταται ἐν τοῖς μέλεσιν ἡμῶν ἡ σπιλοῦσα ὅλον τὸ σῶμα τὸ σῶμαƧαƆου σῶμα τὸν τροχὸν τῆς γενέσεως, καὶ φλογιƧομένη ὑπὸ τῆς γεέννης."

[Astfel, limba care întinează tot trupul stă printre mădularele noastre; și aprinde roata devenirii și este aprinsă de iad.]

Versiunea King James traduce termenul τροχὸς γενέσεως, care în Vulgata se citește rosa nativitatis, prin „cursul naturii".

Budismul nordic

BUDISMUL DIN TIBET nu este încă suficient explorat din cauza inaccesibilității țării, dar putem spune cu siguranță că demonologia sa este foarte dezvoltată și prezintă urme de puternice influențe hinduse. Printre spiritele rele se numără Groma lui Kha, forma tibetană a zeiței hinduse Kali (vezi p. 99), care este reprezentată ca un monstru înfricoșător cu cap leonin, înconjurat de un halou de flăcări și gata să devoreze tot ce vede.

În China, taoismul, confucianismul și budismul coexistă pașnic alături și aproape că nu există o casă în țară unde omagiul obișnuit să nu fie adus lui Lao-Tze și Confucius, precum și lui Buddha. Într-adevăr, există numeroase exemple în care acești trei mari maeștri sunt reprezentați împreună ca dominând viața morală a Chinei.

În Japonia, condițiile sunt similare, cu excepția faptului că în locul taoismului popular găsim șintoismul, care este cultul aborigen al naturii al țării, constând în prezent în respectarea festivalurilor naționale, formă sub care a fost declarat recent religia oficială de stat a țării.

Folclorul taoismului chinez și al șintoismului japonez a fost întruchipat în mod natural în mitologia budiștilor și, prin urmare, găsim în templele lor nenumărate reprezentări ale iadului cu toate elementele lor tradiționale; Emma, judecătoarea severă din Meifu, tribunalul întunecat; Kongo, șeriful și tot personalul teribil de executori judecătorești, torționari și călăi, printre care Gozu cu cap de bou și Mezu cu cap de cal nu lipsesc niciodată. Lângă pupitrul judecătorului se află cea mai perfectă oglindă imaginabilă, căci reflectă întreaga personalitate a fiecărei ființe. Întrucât personalitatea omului, conform concepției budiste despre suflet, este constituită din faptele săvârșite în timpul vieții, oglinda face evidente toate cuvintele, gândurile și acțiunile delincventului care este condus în fața ei; după care acesta este tratat conform meritelor sale. Dacă faptele bune prevalează, el este răsplătit prin reîncarnarea într-o stare superioară de existență, fie pe pământ, fie în Paradisul Occidental, fie într-unul dintre cerurile zeilor; sau, dacă faptele rele predomină, el se scufundă în sfere inferioare, caz în care trebuie să se întoarcă la viață sub forma acelei creaturi care reprezintă caracterul său deosebit; sau, dacă a fost foarte rău, este condamnat la iad, unde este dus în ho nokuruma, carul de foc, mijlocul de transport al regiunilor infernale. Sentința este pronunțată în aceste cuvinte:

„Faptele tale rele nu sunt opera mamei, tatălui, rudelor, prietenilor, consilierilor tăi. Tu singur le-ai făcut pe toate; tu singur trebuie să culegi roadele." (Devad. S.)

Târât la locul chinurilor, este legat de fieruri înroșite, cufundat în lacuri de sânge încinse, greblat peste cărbuni aprinși și „nu moare până când ultima rămășiță a vinovăției sale nu a fost ispășită".

Însă Diavolul nu este întotdeauna luat în serios și se pare că chinezii și japonezii expun tot umorul de care sunt capabili în imaginile și statuile lor cu diavoli, printre care Oni-no-Nembutzu, Diavolul în călugăr, este probabil cea mai grotescă figură.

În dezvoltarea ulterioară a budismului nordic, toate relele acestei lumi, reprezentate în diverse personalități diabolice, sunt concepute ca încarnări ale lui Buddha însuși, care, arătând consecințele malefice ale păcatului, se străduiește să convertească omenirea la sfințenie și virtute.

În templele budiste din China și Japonia găsim așa-numiții Mandara, care reprezintă concepția budismului despre lume în întregimea sa cosmică. Cuvântul Mandara înseamnă „un ansamblu complet" și prezintă un grup sistematic de încarnări ale lui Buddha. Statuia celui mai înalt Buddha, care locuiește în Nirvana, stă întotdeauna în centru. Este „Bodhi", iluminarea sau „Sambodhi", iluminarea perfectă, adică Adevărul, corectitudinea eternă sau, mai degrabă, Veritatea, realitatea obiectivă reprezentată în adevăr, care este aceeași pentru totdeauna. El este personificat sub numele de Amitabha, care înseamnă lumină nemărginită, fiind acel ceva a cărui recunoaștere constituie statutul de Buddha. El este ca Dumnezeu, Tatăl creștinilor, omniprezent și etern, lumina și viața lumii și autoritatea supremă a conduitei morale. O altă încarnare proeminentă a lui Buddha este Maitreya, viitorul Buddha, care este spiritul sfânt

creștin. El este mângâietorul a cărui apariție a fost promisă de Buddha cu puțin timp înainte de a se despărți de discipolii săi.

Catalogul Muzeului Guimet din Paris, cel mai bun muzeu religios din lume, descrie o Mandara, în care cel mai înalt Buddha din centrul grupului este înconjurat de o serie de încarnări ale sale de diferite grade și demnități. Aceștia sunt Bodhisattva, profeții și înțelepții lumii, care fie au învățat omenirea, fie le-au dat exemple bune prin viața lor virtuoasă. În dreapta vedem un grup de figuri personificate abstracte - evlavia, caritatea, știința, religia, aspirația la progres. În stânga se află o a treia clasă, constând din figurile urâte ale demonilor, a căror înfățișare este destinată să sperie oamenii și să-i îndepărteze de senzualitate, egotism și dorințe rele.

Prin urmare, diavolii budismului nu sunt dușmanii lui Buddha și nici măcar antagoniștii săi, ci miniștrii și colaboratorii săi. Ei împărtășesc natura lui Buddha, căci și ei sunt învățători. Sunt nuielele pedepsei, reprezentând blestemul păcatului și, ca atare, au fost, de asemenea, concepuți în mod potrivit ca încarnări ale Bodhi-ului. În această interpretare, diavolii budiști încetează să mai fie torționari și devin instrumente ale educației care își contribuie la sistemul general de realizare a mântuirii finale a omului.

Mântuirea creștină constă într-o ispășire a păcatelor prin sacrificiul sângeros al unui răscumpărător fără păcat; mântuirea budistă se obține prin iluminare. Prin urmare, Hristos este cel care suferă, omul nevinovat care moare pentru a plăti cu viața sa datoria altora care sunt vinovați. Buddha este învățătorul care, prin exemplu și învățătură, le arată oamenilor calea mântuirii.

---

1 Papiyan înseamnă „mai mult sau foarte rău”; este forma comparativă a sanscritei, papin, care înseamnă rău.

2 Varsavarti este sanscrită. Forma Pâli este Vasavatti, derivată din vasa, dorință, dorință. Childers explică cuvântul ca „a aduce în supunere”. Mara este numit și Paranimmita Vasavatti, ceea ce înseamnă „a aduce în supunere ceea ce este creat de alții”.

3 Pâli tanha; sanscrită, trishna.

4 Cărți înfricoșătoare ale Estului. Vol. X, partea a doua, pp. 69–71.

5 Buddhistische Kunst în India. Berlin: Speman, p. 87.

6 Visudhi Magga declară că existența karmică este echivalentă cu existența.

7 Confecție este o traducere proastă a cuvântului Sankhâra, formațiune sau formă de faptă. Vezi Dharma, pp. 16–18.

8 Descris de LA Waddell, MB, MRAS, în Journal of the Royal Asiatic Society, aprilie 1894. Reprodus luxos în culori pe Planșa 8, Vol. I, din „Picturile din templele budiste din peșteri din Ajanta”, de John Griffiths. Londra, Griggs, 1896.

9 Imaginile tibetane și japoneze sunt explicate de profesorul Bastian în lucrarea sa Ethnologisches Bilderbuch.

10 Trebuie să ne amintim că în unele părți ale Indiei șarpele este simbolul perfecțiunii și al înțelepciunii – o credință adoptată de ofiți, o sectă gnostică ce venera șarpele din Grădina Edenului ca instructor în cunoașterea binelui și răului și întemeietor al științei.

ZORII UNEI NOI ERE

Societăți și congregații gnostice

TRANZIȚIA DE LA VECHIUL la Noul Testament este o epocă a neliniștii. Evreii se familiarizaseră cu civilizația Asiriei și Babilonului și se bucurau de relații de prietenie cu perșii. Dar schimbul de idei și schimbul general de idei dintre națiunile Asiei Occidentale s-a extins și a devenit mai viu de pe vremea lui Alexandru cel Mare, căci acum, atât opiniile grecești, cât și cele indiene, s-au amestecat și au produs o fermentație puternică în credințele religioase ale poporului. Putem presupune pe bună dreptate că doctrinele hindușilor au ajuns în Siria în forme vagi și adesea contradictorii, dar erau noi și atractive și apte să revoluționeze etica tradițională a poporului. Anterior, procrearea copiilor era considerată o datorie, iar dobândirea bogăției o binecuvântare, acum se știa că existau și oameni care căutau mântuirea în castitate și sărăcie absolute. Cea mai înaltă moralitate a călugărilor din India nu mai era puterea de a se menține în lupta pentru existență, ci renunțarea la orice luptă și o renunțare radicală la sine.

Există în special trei idei care au dominat întreaga mișcare și au acționat ca un aluat în aluat: ideea spiritualității sufletului, speranța evadării sufletului din existența trupească și metoda de a obține această eliberare prin înțelepciune (σοφία) sau iluminare (γνῶσις).

Realizarea idealului gnostic era numită πληρῶμα sau împlinire, care era așteptată fie prin atingerea mântuirii de către suflet, după modelul Nirvanei budiste, fie pentru întreaga lume prin apariția unui salvator - un mesia.

Spiritul vremii s-a manifestat prin înființarea diferitelor societăți religioase, care au luat naștere oarecum după modelul mișcărilor teosofice moderne. În aproape toate orașele mari existau grupuri de studenți ai noilor probleme, care investigau doctrinele mântuirii și nemuririi și, în plus, existau entuziaști care încercau să aplice noile principii în viața practică. Primii se numeau μαθηταί, învățăcei sau discipoli, cei din urmă sfinți (ἅγιοι) sau vindecători (θεραπευταί, therapeutae).[1]

În ceea ce privește problema răului, cea mai deosebită sectă au fost gnosticii din Siria, pe care părinții Bisericii îi numeau închinători la șerpi sau ofiți, deoarece, familiarizându-se cu cărțile biblice, îl considerau pe Yahveh, demiurgul sau autorul acestei lumi vizibile și materiale, ca o zeitate malefică, în timp ce șarpele, cu promisiunea sa de a da cunoaștere sau gnoză omului, le apărea ca un mesager al Dumnezeului adevărat și bun. Acest Dumnezeu al bunătății, declarau ei, era diferit de Yahveh, lipsit de pasiuni și plin de iubire și milă. El era, așa cum ne informează Irineu, triunic, fiind în același timp Tatăl, Fiul și Duhul. Tatăl este prototipul omului, o idee care este dusă la bun sfârșit în Cabala ca Adam Kadmon; Fiul este rațiunea eternă sau înțelegerea (Ἔννοια), iar Duhul este principiul feminin al generării spirituale.

Idei similare privind Dumnezeirea treimică și mântuirea de rău sunt relatate despre alte secte și în special despre Simon Magul, care este menționat în Faptele Apostolilor ca fiind botezat de Sfântul Petru și condamnat pentru opinia sa că Duhul Sfânt poate fi cumpărat cu bani.

Cunoaștem secte în Iudeea, nazarinenii, sabeienii[2] sau botezătorii, esenienii și ebioniții, care s-au născut din același spirit căutător al epocii. Dar trebuie să ținem cont de faptul că membrii acestor societăți aparțineau exclusiv clasei mai sărace a societății și formau un al treilea partid, complet distinct de fariseii ortodocși și de saducheii liberali[3]. Totuși, aceștia sunt importanți pentru noi, deoarece din mijlocul lor a pornit omul care era destinat să devină purtătorul de stindard al unei noi credințe și întruchiparea reprezentativă a noii religii - Isus din Nazaret.

Apocrifele Vechiului Testament

LITERATURA ACESTEI PERIOADE nu a mai fost primită în canonul Vechiului Testament și, prin urmare, în ciuda multor calități bune, este considerată chiar și în zilele noastre apocrifă.

Noua concepție despre lume, care accentua contrastul dintre trup și suflet, a dezvoltat un nou ideal moral; iar concepția despre rău a suferit aceleași schimbări subtile ca și concepția despre bine. De când clasele inferioare au început să-și facă simțită influența, este firesc ca în Cărțile Apocrife ale Vechiului Testament concepția despre Satan să devină mai mitologică și, în același timp, mai dualistă. El s-a dezvoltat într-un demon independent al răului, iar acum, poate sub influența concepțiilor persane, adversarul omului a devenit adversarul lui Dumnezeu însuși.

În povestea lui Tobit (150 î.Hr.), un rol important îl joacă un spirit malefic numit Asmodi. Numele său, care în forma sa originală este Aeshma Daeva, indică o origine persană. El încearcă să împiedice căsătoria Sarei, deoarece este îndrăgostit de ea. În Talmud, Asmodi se transformă în demonul poftei.

Printre cărțile apocrife se numără cartea lui Daniel și cele două cărți ale lui Ezdra; dar cele mai nobile gânduri sunt amestecate cu șovinism iudaic și ură amară față de națiunile neamurilor.

Ezra anticipează escatologia generală, precum și multe detalii mai mici ale doctrinelor creștine într-o formă mai definită decât orice alt autor al perioadei. El chiar proclamă (2 Ezra, vii. 28) numele Mântuitorului pe care Domnul îl numește „fiul meu, Isus”.[4]

Ezdra menționează două ființe abisale, Enoh și Leviatan, dar acestea nu iau niciun rol în producerea răului. Ar fi putut la fel de bine să omită să le menționeze. În numele lui Dumnezeu, un înger îi explică originea răului după cum urmează, într-o comparație care ne amintește atât de parabola budistă a orașului Nirvana, cât și de Predica de pe Munte a lui Hristos:

„Un oraș este construit și așezat pe un câmp larg și este plin de toate lucrurile bune. Intrarea în el este îngustă și este așezat într-un loc periculos de cădere, ca și cum ar fi un foc la dreapta și o apă adâncă la stânga. Și o singură cale între amândouă, chiar între foc și apă, atât de îngustă încât nu ar putea merge acolo decât un singur om deodată. Dacă acest oraș ar fi dat acum omului ca moștenire, dacă acesta nu va trece niciodată de pericolul care îi este pus în față, cum va primi el această moștenire?"

„Și am zis: «Așa este, Doamne»."

„Atunci mi-a zis el: «Tot așa este și partea lui Israel. Căci pentru ei am făcut lumea; și când Adam a încălcat poruncile Mele, atunci s-a poruncit ceea ce s-a întâmplat acum. Atunci intrările acestei lumi au fost înguste, pline de întristare și de necazuri; sunt puține și rele, pline de primejdii și foarte dureroase. Căci intrările lumii vechi erau largi și sigure și aduceau roade nemuritoare. Dacă deci cei ce trăiesc se străduiesc să nu intre în aceste lucruri strâmte și dureroase, nu vor putea niciodată să primească pe cele ce sunt pregătite pentru ei.»" (2 Ezra, vii, 6-14.)

O lucrare apocrifă deosebit de interesantă este atribuită patriarhului Enoh.

Cartea lui Enoh își propune să explice într-o formă alegorică planul lui Dumnezeu asupra istoriei lumii. Cartea nu este încă creștină, dar prezintă numeroase urme ale doctrinei profesate de sectele care au apărut la începutul erei creștine ca și concurente ale creștinismului.

În timp ce demonologia lui Enoh are o aură de mituri religioase ale neamurilor, ideile sale despre mântuirea de rău trădează tendințe gnostice.

Citim, de exemplu, în capitolul 42:

„Înțelepciunea a venit să locuiască printre oameni și nu a găsit locuință. Apoi s-a întors acasă și a luat loc printre îngeri."

Citim despre Mesia, numit în mod obișnuit „fiul unei femei", uneori „fiul omului" și cândva „fiul lui Dumnezeu", că el a existat de la început:

„Înainte de a fi create soarele și semnele [din zodiac], înainte de a fi create stelele cerurilor, numele său a fost rostit înaintea Domnului spiritelor. Înainte de crearea lumii, el a fost ales și ascuns înaintea Lui [Dumnezeu] și înaintea Lui va fi din veșnicie în veșnicie."

„Toate tainele înțelepciunii vor curge din gândurile gurii lui, căci Domnul duhurilor i-a dat înțelepciune și l-a glorificat. În el locuiește duhul înțelepciunii și duhul Celui ce dă pricepere și duhul învățăturii și al puterii și duhul tuturor celor ce sunt îndreptățiți și acum dorm. Și El va judeca toate lucrurile ascunse și nimeni nu va spune cuvinte de mântuială înaintea Lui, căci El

este ales înaintea Domnului duhurilor. El este puternic în toate tainele îndreptățirii și nedreptatea nu are loc înaintea Lui."

Și Dumnezeu spune despre fiii pământului:

„Eu și fiul meu ne vom uni cu ei pentru totdeauna și din nou pe cărările dreptății, pentru toată viața lor."

Părerile spiritiste din Cartea lui Enoh, în special personalitatea supranaturală a lui Mesia, nu sunt în mod specific creștine, ci esenice sau gnostice, contrazicând chiar ideea că Mesia se va întrupa și va trăi printre oameni ca un om adevărat.

Este păcat că nu deținem originalul, ci doar o versiune etiopiană a Cărții lui Enoh, care a fost tradusă în germană de Dr. A. Dillmann, deoarece este de mare interes pentru istorici. Respiră spiritul unui gnosticism iudaic și este probabil ca Cartea originală a lui Enoh să fi fost scrisă în anul 110 î.Hr. de către un evreu din partidul fariseilor.[5]

Cartea Înțelepciunii și ideea Trinității Gnostice

CARTEA ÎNȚELEPCIUNII, un produs al iudaismului alexandrin, prezentând urme atât de influențe grecești, cât și orientale, vorbește despre Diavol ca fiind cel care, prin invidie, a introdus moartea în lume. Citim:

„Dumnezeu l-a creat pe om să fie nemuritor și l-a făcut să fie o imagine a propriei sale eternități; cu toate acestea, prin invidia Diavolului a venit moartea în lume, iar cei care sunt de partea lui o găsesc."

Literatura de înțelepciune prezintă numeroase urme de influență indiană. Însuși cuvântul „înțelepciune", sau „sophia", pare a fi o traducere a termenului „bodhi". În același timp, ideea de trinitate începe să prindă rădăcini în mintea evreiască, cea mai veche formă a acesteia fiind modelată după modelul familiei, care este formată din tată, mamă și copil. Cărțile de înțelepciune reprezintă relația Sofiei cu Dumnezeu ca soție a sa și cu Mesia ca fiu al lor. Mulți gnostici au folosit termenii „Sophia", „Pneuma" și „Logos" ca nume pentru a doua persoană a Divinității, care reprezenta maternitatea divină a omului-Dumnezeu. Dar în prima perioadă a dezvoltării Bisericii creștine, idealul unei mame-zeu a fost abandonat, Logosul a fost identificat cu Dumnezeu Fiul, care a devenit acum a doua persoană a Treimii; iar numele „Pneuma" sau „spirit" a fost păstrat doar pentru a treia persoană. Concepția gnostică a Treimii și-a lăsat însă urmele în apocrifele creștine, deoarece în „Evanghelia după Evrei", Hristos a vorbit despre Duhul Sfânt ca despre mama sa.[6]

Ideea Trinității are o origine foarte străveche. O întâlnim în religia Babilonului (vezi p. 40), în Brahmanism (vezi p. 75) și în budism. Budiștii se refugiază în Buddha, Dharma și Sangha, numite cele trei nestemate, reprezentând (1) Buddha învățătorul, (2) religia budistă sau legea bună și (3) frăția sau Biserica budistă. Doctrina Trinității nu este conținută în Noul Testament, toate pasajele care par să o implice fiind false; dar face parte integrantă din aproape toate sistemele gnostice, unde apare fie ca trei principii abstracte, fie ca relația de familie dintre Tată, Mamă și Copil, priviți ca unul singur.

Ideea de Trinitate a lui Dumnezeu ca unitate divină a Tatălui, Mamei și a Pruncului Hristos a fost păstrată printre creștinii orientali până în zilele ascensiunii musulmanismului. Coranul nu știe încă nimic despre concepția spiritualizată a Trinității a Bisericii Occidentale, dar o reprezintă pe Trinitatea creștină ca fiind formată din Dumnezeu, Hristos și Maria. Și această concepție gnostică a Trinității este un ideal natural care, în dezvoltarea ulterioară a creștinismului, s-a dovedit suficient de puternică pentru a influența Biserica Romano-Catolică în devoțiunea sa față de Maria, mama lui Hristos, a cărei personalitate a fost uneori adăugată Treimii și uneori chiar a fost lăsată să înlocuiască Duhul Sfânt.

Forma mai abstractă a Treimii, subliniind-o ca triunitate, și-a găsit expresia artistică în imagini ale lui Dumnezeu ca având trei fețe. Cea mai izbitoare dintre aceste producții este o pictură în ulei veche, descoperită de un artist german la Salerno și publicată pentru prima dată în Die Gartenlaube (1882, nr. 47). Cei patru ochi, în atitudinea lor meditativă, fac o impresie stranie asupra spectatorului, cele trei nasuri alungite arată o libertate față de senzualitate, părul și barba șaten indică putere, iar fruntea lată înțelepciune.

Un gnostic modern

FILOSOFIA LUI JACOB BÖHME ESTE, ÎN acest context, interesantă deoarece reprezintă o renaștere a spiritului gnosticismului în forma sa cea mai bună și tipică. Poate servi ca înlocuitor pentru a caracteriza, prin exemplu, modurile de gândire ale sistemelor gnostice antice și înțelegerea lor a problemei răului.

Jacob Böhme a fost un mistic german, născut în 1575 la Alt-Seidenberg, lângă Görlitz, în Silezia. La fel ca David, a fost păstor în copilărie. După ce a lucrat din al paisprezecelea an ca ucenic cizmar și fiind afiliat la breasla cizmarilor, s-a impus ca maestru cizmar în Görlitz în 1599. Mai târziu în viață, și-a schimbat meseria cu cea de mănușar. Cărțile sale au circulat în timpul vieții sale doar sub formă de manuscris, dar chiar și acest lucru a fost suficient pentru a-i face numele cunoscut dincolo de limitele orașului său natal. A murit duminică, 17 noiembrie 1624, la casa sa din Görlitz, foarte admirat de prietenii săi și persecutat de unii dușmani îngusti la vederi care și-au arătat răutatea chiar și după moartea sa, defăimând monumentul filosofului decedat. Cea mai bună dovadă, însă, a geniului său și a recunoașterii pe care aspirațiile sale sincere au găsit-o în rândul concetățenilor săi apare în faptul că fiul reverendului Gregorius Richter,

pastorul primarius al Görlitzului și cel mai înverșunat adversar al lui Jacob Böhme, a editat o colecție de extrase din scrierile sale, care au fost ulterior publicate complet la Amsterdam în anul 1682.

Asemănarea dintre speculațiile lui Jacob Böhme și gnosticism este evidentă, dar coincidența este aproape spontană. Educația sa a fost foarte limitată și era familiarizat doar superficial cu teoriile lui Paracelsus (Theophrastus Bombast von Hohenheim, 1493–1541), Kasper Schwenkfeld (1490–1561) și Valentin Weigel (1533–1588). Sistemul său propriu este original la el. Acest lucru se datorează în principal unei reflecții asupra Bibliei, pe care a citit-o cu un spirit profund religios, dar păstrând în același timp o mare independență de gândire.

Jacob Böhme îl concepe pe Dumnezeu ca fundamentul de nepătruns al existenței, ca Ungrund. Biograful său din Encyclopædia Britannica spune despre filosofia sa:

„Natura se ridică din El, noi ne cufundăm în El... Aceeași viziune, atunci când este oferită în logica mai rece a lui Spinoza, este uneori respinsă ca fiind ateistă."

„Traducând gândirea lui Böhme din dialectul rudimentar al simbolurilor materiale (despre care uneori ne îndoim dacă le înțelege ca exemple concrete, ilustrații picturale sau doar ca o simplă memoria technica), descoperim că Böhme concepe corelația a două triade de forțe. Fiecare triadă constă dintr-o teză, o antiteză și o sinteză; iar cele două sunt legate printr-o legătură importantă. În viața ascunsă a Dumnezeirii, care este în același timp Nichts și Alles, există triada originală, și anume Atracția, Difuzia și rezultanta lor, Agonia Dumnezeirii nemanifestate. Tranziția se face; printr-un act de voință, Spiritul divin vine la Lumină; și imediat viața manifestată apare în triada Iubirii, Expresiei și a Varietății Vizibile rezultante. Pe măsură ce acțiunea contrariilor și rezultanta lor sunt explicate, relațiile dintre suflet, corp și spirit; dintre bine, rău și liber arbitru; dintre sferele îngerilor, ale lui Lucifer și ale acestei lumi."
„Este o problemă mai dificilă de explicat pe baza acestei filozofii introducerea răului... Răul este un rezultat direct al principiului principal al manifestării divine - este partea mâniei lui Dumnezeu."

Problema ideii de rău este foarte importantă în filosofia lui Jacob Böhme și a găsit o soluție monistă. Fără a identifica binele și răul, el ajunge la concluzia că existența răului este intrinsec necesară și inevitabilă; este înrădăcinată în cele din urmă în natura lui Dumnezeu însuși. Dorința de autorealizare constituie o suferință în Dumnezeu însuși, iar în actul de a se revela, voința sa manifestă atât aspectul luminos, cât și cel întunecat al vieții.

Jacob Böhme îl anticipează pe Schopenhauer. El spune, în cartea sa despre „Viața triplă a omului", p. 56:[7]

„Căci toate lucrurile stau în voință și în voință sunt conduse. Dacă nu concep o voință de a merge, corpul meu rămâne nemișcat. Prin urmare, voința mea mă poartă și, dacă nu am nicio

dorință de a [mă muta într-un] loc, nu există voință în mine. Dar dacă doresc altceva, este de esență voința."

„Cuvântul veșnic este voința veșnică."

Ibidem, p. 17

Materialitatea și senzualitatea sunt identificate cu păcatul, iar păcatul începe nu odată cu căderea propriu-zisă, ci odată cu pofta, somnul fiind un simptom al acestei stări.

„Înainte de a adormi, Adam avea formă de înger, dar după ce a adormit a avut carne și sânge și în carnea lui era o bulgăre de pământ."
Cei trei principii, p. 221

Cu toate tendințele sale gnostice, Jacob Böhme nu este dualist, ci monist. Dualitatea vieții privită sub aspectul unei unități superioare constituie o trinitate ale cărei trei principii sunt reprezentate în frontispiciul cărții lui Jacob Böhme pe această temă[8] ca două sfere suprapuse care, prin întâlnire, produc un al treilea domeniu. Există o bunătate eternă și există o răutate eternă și există un amestec etern al ambelor. Bunătatea eternă conține spiritul divin și toți îngerii. Dar sfera răutății nu este mai puțin eternă. Este, în constituția sa ultimă, materialitatea lumii. Adamul original (un fel de prototip platonic al omului) era spiritual: căderea sa începe odată cu adormirea (p. 124), rezultatul dorinței carnale care îi schimbă natura și duce la crearea femeii pentru a-l ispiti.

Însă Jacob Böhme nu este dualist, căci el concepe cele trei sfere ca fiind una singură. El spune în cartea sa despre Viața triplă a omului, p. 16:

„Îi reamintim cititorului iubitor și căutător de Dumnezeu să recunoască acest lucru despre Dumnezeu. Nu ar trebui să-și concentreze mintea și simțurile pentru a căuta Dumnezeirea pură în singurătate, sus deasupra stelelor, ca și cum ar trăi doar în ceruri... Nu, Dumnezeirea pură este peste tot, în întregime prezentă în toate locurile și scopurile. Pretutindeni este născută Sfintei Treimi într-o singură Ființă, iar lumea îngerească ajunge până la toate scopurile oriunde ai putea gândi; chiar și în mijlocul pământului, pietre și stânci; prin urmare, și în Iad; pe scurt, imperiul mâniei lui Dumnezeu este, de asemenea, peste tot."

Jacob Böhme nu crede în litera Bibliei, ci în spiritul acesteia; și, deși este considerat un mistic, iluminarea pe care o caută este cât se poate de sobră, așa cum te poți aștepta de la un om de cultura sa. El folosește liber Scripturile, dar îi îndeamnă pe bunii creștini să caute mai adânc cheia problemelor existenței. El spune: „Nimeni nu poate veni la Dumnezeu decât prin Duhul Sfânt", iar prin „Duhul Sfânt" înțelege această iluminare spirituală a inimii și a minții. El spune (ibid., 15-16):

„Căutați fundamentul naturii. Astfel veți înțelege toate lucrurile. Și nu vă bazați nebunește pe simpla literă a istoriilor și nu creați legi oarbe după propriile voastre închipuiri, cu care vă persecutați unii pe alții. În aceasta sunteți mai orbi decât păgânii. Căutați inima și spiritul Scripturilor, pentru ca spiritul să se nască în voi și pentru ca centrul Iubirii Divine să se dezlege în voi. Astfel, îl puteți recunoaște pe Dumnezeu și puteți vorbi despre El cu dreptate. Căci nimeni nu se va numi maestru, cunoscător și cunoscător al esenței divine doar din istori, ci din Duhul Sfânt, care apare într-un alt principiu, în centrul vieții omului, și numai celui care cercetează corect și cu seriozitate."

Jacob Böhme își condensează filosofia în explicația frontispiciului cărții sale „Viața între trei", unde spune:

„Fiecare lucrare indică prin forma, esența și caracterul său înțelepciunea și virtutea creatorului său. Acum, dacă contemplăm edificiul măreț și minunat al cerului și pământului vizibile, luăm în considerare mișcările lor, ne uităm la eficiența și forțele lor și judecăm diferențele dintre corpurile creaturilor, cum sunt acestea dure și moi, grosiere și subtile, întunecate și radiante, opace și translucide, grele și ușoare: vom descoperi imediat dubla mamă a revelației lui Dumnezeu, și anume, întunericul și lumina care au suflat din toate forțele lor și au pecetluit miracole și se formează împreună cu firmamentul, stelele, elementele și toate creaturile vizibile și imaginabile, unde viața și moartea, binele și răul sunt deodată în fiecare lucru. Aceasta este a treia dintre cele două vieți ascunse și se numește timpul care se luptă cu deșertăciunea..."

„Astfel, această lume stă în viața amestecată a timpului între lumină și întuneric ca o oglindă autentică a celor două, în care minunile veșniciei sunt revelate sub forma timpului prin Cuvânt, așa cum vestește Ioan. Toate lucrurile au fost făcute prin el și nimic din ce a fost făcut n-a fost făcut fără el."

Mișcarea gnostică și în special faza sa evreiască, manifestându-se în viața sectariană și în literatura postcanonică, este de o importanță mai mare decât se admite în general, deoarece a pregătit calea pentru creștinism. Multe dogme creștine, cum ar fi învierea trupească a morților, Mesia ca fiu al omului, apropierea zilei judecății, sunt, ca să spunem așa, pronunțate provizoriu în Apocrifele Vechiului Testament. O formulare cuprinzătoare a noilor idealuri religioase începe să fie necesară; iar oamenii găsesc în sfârșit în Isus din Nazaret un lider a cărui personalitate puternică oferă un centru în jurul căruia inovațiile în fermentare se pot cristaliza într-o instituție organizată, Biserica Creștină, destinată să devină un factor nou și cel mai influent în istoria lumii.

---

1 Filon explică numele „terapeute" și ca „închinători". Autenticitatea cărții lui Filon, De vita contemplativa, și odată cu ea însăși existența terapeutelor, a fost pusă la îndoială de PE Lucius, ale cărui opinii sunt însă complet respinse de Fred. C. Conybeare, Philo About the Contemplative Life (Clarendon Press, Oxford, 1895)

2 Sfântul Ioan Botezătorul a fost un sabean. Numele este derivat din (tsabha) a boteza.

3 Cuvântul esenieni sau esei (în greacă Ἐσσηνοι și Ἐσσαῖοι, în latină esseni) este derivat de Ewald din păstrător, gardian, un termen rabinic, deoarece se numeau „veghetori, gardieni, slujitori ai lui Dumnezeu”. Alții derivă cuvântul din (a vindeca). Ambele derivări ar aminti de terapeuți. Rădăcina (a zbura, a se refugia) pare a fi destul de probabilă, din punct de vedere filologic, mai ales că termenul este folosit în sensul în care budistul se refugiază în Dharma, ilustrat în expresii precum (a se refugia în Dumnezeu), Psalmii ii. 12; v. 15; vii. 2; xxv. 20; xxxi. 2; xxxvii. 40 etc. O a patra derivare este din (a fi pios, a fi entuziast, a fi zelos în dragoste). Filon spune că sunt numiți „esenieni” datorită sfințeniei lor (παρὰ τὴν ὁσιότητα) și folosește termenul bσιοι, adică „sfinții” sau „cei sfinți”, ca sinonim pentru esenieni. Această aluzie, însă, este de puțin folos, deoarece s-ar potrivi aproape oricăreia dintre diversele derivări.

Cuvântul ebioniți înseamnă săraci.

Se pare că primii creștini au fost cei mai strâns aliați cu nazarinenii, căci încă din anul 54 al erei noastre (vezi Cronologia lui Harnack, p. 237) Sfântul Pavel a fost acuzat de autoritățile evreiești că ar fi un lider al sectei nazarinenilor. (Faptele Apostolilor, xxiv. 5.)

Numele ΝαζωραῖοιName (uneori Ναζαρηνοί) nu are nicio legătură cu numele orașului Nazaret (Ναζαρξθ), care probabil era scris cu sunetul (Tsaddi) sau ts ascuțit. Numele Nazaret nu este menționat nicăieri în forma sa aramaică originală și apare doar în Noul Testament, de unde a ajuns în literatura patristică a creștinismului ulterior. Nici numele nazarean nu trebuie confundat cu cel care abstine nazarean, care, ca semn vizibil al jurământului său, își lăsa părul să crească, ci ambele cuvinte ar fi putut proveni din aceeași rădăcină, primul în sensul de „separatist”. Niphel-ul verbului înseamnă „a se separa de ceilalți; a se abține, a jura, a se dedica”.

4 Pasajul este, desigur, supus suspiciunii că ar fi o interpolare ulterioară.

5 Vezi Dillmann, Das Buch Henoch, p. xliv.

6 Hieron. adv. Pelag. III, 2.

7 Hohe und tiefe Gründe von dem Dreyfachen Leben des Menschen nach dem Geheimnüss der drey Principien göttlicher Offenbahrung. Geschrieben nach göttlicher Erleuchtung. Amsterdam, 1682.

8 Beschreibung der drey Principien göttlichen Wesens. Amsterdam, 1682.

CREȘTINISMUL TIMPURIU

Isus și Noul Testament

CEL RĂU A JUCAT UN ROL important în imaginația oamenilor din vremea lui Hristos. Satan este menționat în mod repetat de către scribi și poporul lui Israel în evangheliile sinoptice, de către Apostoli, în special de Sfântul Pavel, și foarte des în revelația Sfântului Ioan. Isus urmează credința comună a vremii de a atribui bolile mintale posedării demonilor și putem presupune că a împărtășit opinia populară. Cu toate acestea, el vorbește, în general, mai puțin despre Diavol decât contemporanii săi.

Se spune că Iisus din Evanghelii a fost ispitit de Diavol în același mod în care Buddha a fost ispitit de Mâra, Cel Rău. Chiar și detaliile celor două povești despre ispită au multe trăsături de asemănare.

Hristos este foarte impresionant în descrierea consecințelor rele ale păcatului. El compară judecata de apoi cu selecția făcută de pescarii care adună peștii buni în vase, dar îi aruncă pe cei răi (Matei 13, 47). El vorbește despre răsplata „celor buni și credincioși", în timp ce „robul nefolositor" va fi aruncat „în întunericul de afară, unde va fi plânsul și scrâșnirea dinților". Iadul este descris ca „focul care nu se va stinge niciodată" și „viermele care nu moare". Iar oamenii răi sunt comparați cu caprele cărora Fiul Omului le va spune: „Duceți-vă de la Mine, blestemaților, în focul veșnic, care a fost pregătit diavolului și îngerilor lui".

Hristos îl reprezintă pe Diavol ca fiind dușmanul care seamănă neghină printre grâu și, odată, se adresează cu numele de Satan unuia dintre ucenicii săi preferați, care rostește cuvinte care l-ar putea duce în ispită. Citim în Marcu, 8:33 și Matei, 16:23:

„El l-a certat pe Petru, zicând: «Înapoi de la Mine, Satano, căci nu ai gânduri despre lucrurile lui Dumnezeu, ci despre lucrurile oamenilor.»"

Acest fapt în sine pare suficient pentru a dovedi că, deși este natural ca Hristos să fi folosit ideea tradițională a lui Satan ca personificare a puterilor malefice pentru a-i furniza materiale pentru parabolele sale, Satan era pentru el în principal un simbol al lucrurilor rele sau rele din punct de vedere moral.

Dacă relatările din Evanghelie reflectă într-adevăr opiniile reale ale lui Isus din epocă, se pare că ideea sa despre dreptate se baza pe noțiunea că viața viitoare ar fi o inversare exactă a ordinii prezente a lucrurilor. Conform sensului literal al limbajului parabolei, Dives nu este pedepsit pentru păcatele sale, iar Lazăr nu este răsplătit pentru faptele sale bune: soarta

viitoare a primului în Iad și a celui de-al doilea în Rai este rezultatul unei egalizări, așa cum citim în Luca 16:25:

„Avraam a zis: «Fiule, adu-ți aminte că tu ai primit cele bune în viața ta, și Lazăr tot așa a primit cele rele. Acum însă el este mângâiat, iar tu ești chinuit.»"

Și precum pe pământ Dives avea înaintea ochilor necazul lui Lazăr, tot așa acum Lazăr, așezat în sânul lui Avraam, vede cu mulțumire de sine durerile lui Dives.

Nota principală a sentimentului creștin din epoca apostolică este exprimată în a doua epistolă către Tesaloniceni, unde Sfântul Pavel spune:

„Vă rugăm, fraților, pentru venirea Domnului nostru Isus Hristos și pentru adunarea noastră laolaltă cu El,

„Să nu vă clătinați repede în minte sau să nu vă tulburați nici de duh, nici de cuvânt, nici de vreo scrisoare de la noi, căci ziua lui Hristos este aproape."

Crezul Sfântului Pavel că „ziua lui Hristos este aproape" se bazează pe propriile afirmații ale lui Hristos. Citim în Marcu 9:1:

„Și El (Isus) le-a zis: «Adevărat vă spun că sunt unii dintre cei ce stau aici, care nu vor gusta moartea, până nu vor vedea Împărăția lui Dumnezeu venind cu putere.»"

Nu există nicio îndoială că în acest pasaj se face referire la a doua venire a lui Hristos, mai ales că există pasaje paralele scrise în același spirit. În Matei 10:23, Hristos declară că ucenicii Săi, care predicau Evanghelia în Palestina și fugeau dintr-un oraș în altul când erau persecutați pentru numele Său, „nu vor fi străbătut cetățile lui Israel până va veni Fiul Omului".

Sfântul Pavel se aștepta cu încredere că el însuși va vedea ziua Domnului și, având în vedere apropierea ei, a considerat că orice grijă lumească este inutilă. După ce a explicat în epistola sa către Corinteni semnificația evenimentelor din istoria iudaică și pedepsele păcătoșilor, el adaugă:

„Toate aceste lucruri li s-au întâmplat ca să ne slujească drept pilde și au fost scrise ca să ne învețe pe noi, cei peste care au venit sfârșiturile veacurilor."[1] (1 Corinteni 10:2)

Când unii dintre creștinii tesaloniceni au murit, Sfântul Pavel i-a mângâiat declarând că cei care adorm vor fi înviați și luați împreună la cer cu cei care supraviețuiesc. Iar cuvintele lui Pavel sugerau în mod expres că el însuși, împreună cu tesalonicenii cărora li se adresează, vor rămâne, fapt de care este atât de sigur încât își pronunță opinia ca fiind „cuvântul Domnului". El spune:

„Nu voiesc însă, fraților, să fiți în neștiință cu privire la cei ce au adormit, ca să nu vă întristați ca ceilalți care n-au nădejde.

„Căci, dacă credem că Isus a murit și a înviat, tot așa, Dumnezeu va aduce înapoi împreună cu El pe cei ce adorm în Isus."

„Căci aceasta vă spunem prin cuvântul Domnului că noi, cei vii, care vom fi rămas până la venirea Domnului, nu vom lua înaintea celor ce au adormit.

„Căci Însuși Domnul Se va coborî din cer cu un strigăt, cu glasul arhanghelului și cu trâmbița lui Dumnezeu; și întâi vor învia cei morți în Hristos.

„Apoi, noi, cei vii, care vom fi rămas, vom fi răpiți împreună cu ei în nori, ca să întâmpinăm pe Domnul în văzduh; și astfel vom fi pururea cu Domnul."

„De aceea, mângâiați-vă unii pe alții cu aceste cuvinte."

Când primii ucenici au devenit din ce în ce mai dezamăgiți de nearătarea Domnului pe norii cerului, un lider proeminent al Bisericii Creștine a scris o epistolă pentru a le reînvia credința, care era predispusă să sufere din cauza batjocurii celor care nu împărtășeau această credință. Citim în a doua epistolă a Sfântului Petru:

„Vă scriu, preaiubiților, această a doua epistolă; în amândouă vă trezesc mintea curată prin aducerea aminte:

„Ca să vă aduceți aminte de cuvintele spuse mai dinainte de sfinții proroci și de porunca noastră, apostolii Domnului și Mântuitorului,

„Mai întâi știind aceasta, că în zilele din urmă vor veni batjocoritori, umblând după poftele lor,

„Și ziceau: «Unde este făgăduința venirii Lui? Căci, de când au adormit părinții, toate lucrurile rămân așa cum erau de la începutul creației.»"

„... Domnul nu întârzie în împlinirea făgăduinței Sale, cum socotesc unii că este întârziat, ci este îndelung răbdător cu voi, nevrând ca niciunul să piară, ci ca toți să vină la pocăință."

„Ziua Domnului va veni ca un hoț noaptea; în ziua aceea cerurile vor trece cu mare vuiet, trupurile se vor topi de mare căldură, și pământul și lucrările care sunt în el vor fi arse.

„Fiindcă toate aceste lucruri au să se desfacă, ce fel de oameni trebuie să fiți voi în toată sfânta purtare și evlavie,

„Așteptați și grăbiți venirea zilei lui Dumnezeu, în care cerurile, aprinse, se vor descompune și trupurile se vor topi de căldură?

„Totuși, noi așteptăm, după făgăduința Lui, ceruri noi și un pământ nou, în care locuiește dreptatea."

Lumea prezentă rămâne în puterea lui Satan până când se va împlini profeția celei de-a doua veniri a lui Hristos și ar fi bine să fim pregătiți să înfruntăm atacurile sale; așa cum spune autorul primei epistole a Sfântului Petru:

„Fiți treji și vegheați, pentru că potrivnicul vostru, diavolul, umblă ca un leu care răcnește și caută pe cine să înghită."

Pe lângă vechile sale nume de Satan, Belzebul și Diavol (acesta din urmă apare prima dată în Isus, Sirah), Cel Rău este numit în Noul Testament prințul acestei lumi, marele balaur, șarpele cel vechi, prințul diavolilor, prințul puterii văzduhului, duhul care lucrează acum în copiii necredinței, Anticristul. Satan este reprezentat ca fondatorul unui imperiu care luptă cu și contracarează Împărăția lui Dumnezeu pe pământ. El este puternic, dar mai puțin puternic decât Hristos și îngerii Săi. El este învins și condamnat prin Hristos, dar este încă neîncătușat.

A patra carte a lui Daniel[2], recent descoperită, conține o poveste care caracterizează așteptările Bisericii primare. Citim despre un anumit bărbat, care deținea funcția de președinte (προεστώς) într-o congregație creștină din Siria:

„El i-a convins pe mulți dintre frați, împreună cu soțiile și copiii lor, să meargă în pustie ca să-L întâmpine pe Hristos, și au rătăcit prin munți și pustii, pierzându-și drumul; iar sfârșitul a fost că toți, cu excepția câtorva, au fost prinși ca tâlhari și ar fi fost executați de primarul orașului (ἡγεμών) dacă soția sa nu ar fi fost credincioasă și, ca răspuns la rugămințile ei, el nu a pus capăt procedurilor pentru a preveni o persecuție din cauza lor."

Cazuri de acest fel se întâmplau frecvent. Citim despre un alt ofițer creștin (de asemenea, un προεστώς) din Pont că a predicat și el ziua judecății care se apropia:

„I-a adus pe frați într-o asemenea stare de frică și cutremur, încât și-au abandonat pământurile și ogoarele, lăsându-le să fie pustiite și, pe majoritatea dintre ei, și-au vândut bunurile."

Credința în apropierea iminentă a zilei judecății a scăzut în timpul secolului al III-lea, dar a fost reînviată temporar în anul 1000, despre care se credea în mod obișnuit a fi sfârșitul mileniului profețit de Sfântul Ioan cel Dumnezeiesc în Apocalipsa. Dezordinea și mizeria care au rezultat din faptele nechibzuite pe care oamenii le-au comis în așteptarea zilei judecății care se apropia în toată creștinătatea sunt de nedescris. Unii și-au risipit averea pentru a se bucura de ultimele zile ale vieții lor; unii au vândut tot ce aveau și au dat săracilor; unii și-au investit toate

bunurile în liturghii și donații bisericești; și astfel, aproape toți cei care erau umpluți de credința în venirea Domnului au căzut pradă celei mai mizerabile sărăcii și necazurilor.

Eshatologia iudeo-creștină

REVELAȚIA SFÂNTULUI IOAN, scrisă între anii 68 și 70 d.Hr., după moartea lui Nero și înainte de distrugerea Ierusalimului, propune escatologia creștinismului timpuriu, care urmează îndeaproape tradițiile evreilor așa cum sunt păstrate în cărțile profetice ale apocrifelor Vechiului Testament.

Autorul Apocalipsei este un evreu-creștin care, în numele Fiului Omului, informează cele șapte biserici din Asia Mică că Dumnezeu îi urăște pe nicolaiți (i, 6 și 15), o sectă antinomistă printre gnostici care, potrivit lui Irineu (I, Cap. 26), considera legea mozaică, nomosul, ca fiind neesențială pentru mântuire. Avertismentul dat împotriva „celor care spun că sunt apostoli și nu sunt" pare a fi îndreptat împotriva Sfântului Pavel, care, la fel ca nicolaiții, este cunoscut și pentru principiile sale antinomiste puternice și pentru faptul că nu găsește niciun păcat în a mânca cu păgâni, chiar dacă carnea ar fi putut fi oferită ca jertfă idolilor.[3]

O denunțare neplăcută a unui adept al creștinismului antinomist, adică al creștinismului paulinist, din orașul Tiatira, este menționată în capitolul II, versetele 20-29, care probabil se referă la Lidia, o vânzătoare de purpură, care a fost botezată de Pavel (Faptele Apostolilor 16:14-15). Marile promisiuni ale Domnului oferite credincioșilor prin Ioan cel Sfânt sunt strict limitate la creștinul evreu, la cel care păzește legea și se ține cu tărie de ea până la a doua venire a lui Hristos (ii:25). Ca recompensă, Hristos, conform viziunii lui Ioan cel Sfânt, îi permite acestuia marea plăcere de a distruge neamurile, spunând:

„Și celui ce biruiește și păzește până la sfârșit lucrările Mele (adică legea), îi voi da putere peste neamuri; și le va cârmui cu un toiag de fier; se vor sfărâma ca niște vase de olar, așa cum le-am primit de la Tatăl Meu."

Sfântul Ioan crede că judecata lumii este aproape. Mielul deschide cele șapte peceți și patru bărbați călare, unul cu o coroană, unul cu o sabie, unul cu o balanță și ultimul, Moartea, urmată de Iad, sunt eliberați. Martirii lui Dumnezeu primesc haine albe, soarele devine negru ca sacul, iar luna devine ca sângele. Apoi, un înger pronunță un triplu vai asupra locuitorilor pământului. Groapa este deschisă și patru îngeri care fuseseră legați sunt eliberați pentru a ucide a treia parte a oamenilor. Urmează o luptă între o femeie care naște și dragon, dar dragonul este doborât. Apare o fiară cu șapte capete și zece coarne; o altă fiară urmează și face o imagine a primei fiare care ar trebui venerată de oameni. „Numărul fiarei" este „șase sute șaptezeci și șase", ceea ce, conform simbolismului cabalistic, înseamnă „Nero". Împăratul roman este astfel considerat o încarnare a lui Satan și, pentru scurt timp, puterea este dată guvernului păgân asupra lumii. Dar Mielul victorios stă pe Muntele Sion; Evanghelia este

predicată, iar secera recoltei este gata să fie adunată în ciorchinii viței de vie. Apoi, cele șapte cupe ale mâniei sunt turnate asupra omenirii. Cetatea „care domnește peste împărații pământului" (adică Roma), vechiul Babilon, mama urâciunilor, va cădea, iar păsările cerului sunt chemate să se sature cu carnea celor uciși. Satan este legat pentru o mie de ani, dar este eliberat din nou. Într-o luptă finală, Gog și Magog sunt cuceriți, după care sunt create un cer nou și un pământ nou. Un Ierusalim ceresc coboară pe pământ, iar cele douăsprezece seminții locuiesc în cetate, care nu are nevoie de soare, pentru că Dumnezeu este lumina ei. Creștinii păgâni rămân afară: „Neamurile celor ce se vor mântui vor umbla în lumina ei, și împărații pământului își vor aduce slava și cinstea în ea."

Acesta este pe scurt conținutul Apocalipsei Sfântului Ioan cel Dumnezeiesc, care este o carte foarte importantă, deoarece întruchipează opiniile primilor evrei-creștini cu privire la planul lui Dumnezeu în istoria lumii, iar puterile răului joacă în ea un rol extrem de important.

Principala profeție a autorului creștin evreu al revelației a rămas neîmplinită. Printr-o stranie ironie a sorții, creștinismul iudaic a dispărut de pe fața pământului, în timp ce Roma a devenit centrul creștinismului neevreilor, calitate în care s-a ridicat aproape la o putere mai glorioasă decât a deținut vreodată Roma păgână prin superioritatea sa politică. Creștinismul a fost complet romanizat și a rămas sub influența Romei până când Reforma a divizat Biserica în două și a deschis noi posibilități pentru o dezvoltare progresivă a creștinismului, care nu mai era supus dictatelor unui conclav de cardinali italieni și ale unui papă roman.

Coborârea în Infern

CREDINȚA ÎN SATAN ȘI IAD formează o parte esențială a creștinismului timpuriu, iar imediat după moartea sa pe cruce se credea că Hristos s-a luptat cu prințul iadului și l-a învins. Deși cele mai vechi manuscrise ale așa-numitului Crez Apostolic nu conțin pasajul „s-a coborât în iad", care este o adăugare din secolul al VII-lea, nu există nicio îndoială că ideea a prevalat de fapt încă din secolul al II-lea. Evanghelia lui Nicodim, considerată în mod obișnuit un produs al secolului al III-lea, se oprește asupra acestei părți a credinței creștine și oferă o relatare detaliată a coborârii lui Hristos în iad, care în capitolele XV-XVI spune următoarele:

„Satan, prințul și căpitanul morții, i-a zis prințului iadului: „Pregătește-te să-L primești pe Isus din Nazaret, care se lăuda că este Fiul lui Dumnezeu și totuși era un om temător de moarte și a zis: «Sufletul meu este foarte întristat până la moarte».[4] Pe lângă asta, mi-a făcut multe rău mie și multor altora; căci pe cei pe care i-am orbit și șchiopătat și pe cei pe care i-am chinuit cu mai mulți demoni, i-a vindecat prin cuvântul său; da, și pe cei pe care ți i-am adus morți, i-a luat cu forța de la tine."

„La aceasta, prințul iadului i-a răspuns Satanei: Cine este acel prinț atât de puternic și totuși un om care se teme de moarte? Căci toți potentații pământului sunt supuși puterii mele, pe care i-

ai adus în supunere prin puterea ta. Dar dacă este atât de puternic în natura sa, îți afirm cu adevărat că este atotputernic în natura sa divină și niciun om nu se poate împotrivi puterii sale. Prin urmare, când a spus că se teme de moarte, a intenționat să te prindă în cursă și va fi nefericit pentru tine în veșnicie."

„Atunci Satan, răspunzând, a zis prințului iadului: De ce ți-ai exprimat o îndoială și te-ai temut să-L primești pe Isus din Nazaret, atât adversarul tău, cât și al meu? Cât despre mine, l-am ispitit și i-am întărit pe vechii mei oameni, evreii, cu zel și mânie împotriva lui. Am ascuțit sulița pentru suferința lui; am amestecat fiere și oțet și i-am poruncit să bea; am pregătit crucea ca să-L răstignesc și cuiele ca să-I străpungă mâinile și picioarele; și acum că moartea lui este aproape, îl voi aduce aici, supus atât ție, cât și mie."

„Atunci, prințul iadului, răspunzând, a zis: „Mi-ai spus chiar acum că mi-a luat morții cu forța. Cei care au fost ținuți aici până când vor trăi din nou pe pământ au fost luați de aici, nu prin propria lor putere, ci prin rugăciuni făcute către Dumnezeu, iar Dumnezeul lor atotputernic i-a luat de la mine. Cine este atunci acel Isus din Nazaret, care prin cuvântul Său a luat morții de la mine fără să se roage către Dumnezeu? Poate că este același care mi l-a luat pe Lazăr, după ce era mort de patru zile și mirosea și era putrezit, și pe care îl aveam în stăpânire ca mort, dar totuși l-a adus la viață prin puterea Sa."

„Satan, răspunzând, a zis prințului iadului: „Este chiar aceeași persoană, Isus din Nazaret, despre care, când prințul iadului a auzit, i-a zis: «Te conjur pe puterile care sunt ale tale și ale mele, să nu-L aduci la mine.» Căci când am auzit de puterea cuvântului Lui, am tremurat de frică și toți cei nelegiuiți din ceata mea au fost tulburați în același timp; și nu am putut să-l reținem pe Lazăr, dar el s-a scuturat și, cu toate semnele de răutate, a plecat imediat de la noi; și chiar pământul în care era așezat trupul neînsuflețit al lui Lazăr l-a scos imediat viu. Și știu acum că El este Dumnezeul Atotputernic, care poate săvârși astfel de lucruri, care este puternic în stăpânirea Sa și puternic în natura Sa umană, care este Mântuitorul omenirii. Nu aduce, deci, persoana Lui aici, căci El va elibera pe toți cei pe care îi ține în închisoare sub necredință și legați cu lanțurile păcatelor lor și îi va conduce la viața veșnică."

„Și pe când Satan și prințul iadului vorbeau astfel unul cu altul, deodată s-a auzit un glas ca de tunet și ca de vuiet de vânturi, zicând: Ridicați-vă porțile, prinți; și ridicați-vă, porți veșnice, și va intra Împăratul Slavei."

„Când a auzit prințul iadului aceasta, i-a zis Satanei: „Pleacă de la mine și ieși din locuințele mele; dacă ești un războinic puternic, luptă cu Regele Gloriei. Dar ce ai tu de-a face cu el?" Apoi l-a alungat din locuințele sale. Și prințul le-a zis ofițerilor săi nelegiuiți: „Închideți porțile de aramă ale cruzimii și întăriți-le cu zăvoare de fier și luptați cu vitejie, ca să nu fim luați captivi." „Dar când toată ceata sfinților a auzit aceasta, au vorbit cu glas tare, plin de mânie, către prințul iadului: „Deschide-ți porțile, ca să intre Împăratul Slavei."

„Și divinul profet David a strigat, zicând: Nu am profețit eu cu adevărat, când eram pe pământ, și nu am spus: O, de-ar lăuda oamenii pe Domnul pentru bunătatea Lui și pentru lucrările Lui minunate față de copiii oamenilor! Căci El a sfărâmat porțile de aramă și a tăiat zăvoarele de fier. I-a luat din cauza nelegiuirii lor și din cauza nedreptății lor sunt ei chinuiți."

„După acestea, un alt prooroc, și anume sfântul Isaia, a vorbit la fel tuturor sfinților: «Nu v-am prorocit eu drept când eram viu pe pământ? Morții vor trăi și vor învia cei din mormintele lor și se vor bucura cei din pământ, căci roua care vine de la Domnul le va aduce izbăvire.» Și am zis în alt loc: «Unde este biruința ta, moarte? Unde este boldul tău, moarte?»

„Când au auzit toți sfinții aceste lucruri spuse de Isaia, au zis prințului iadului: «Deschide-ți porțile și ia zăvoarele de fier, căci vei fi legat și nu vei mai avea putere.»"

„Atunci s-a auzit un glas puternic, ca un tunet, care zicea: „Ridicați-vă porțile, voinici! Înălțați-vă, porți ale locuinței morților, și va intra Împăratul slavei."

„Prințul iadului, percepând aceeași voce repetată, a strigat ca și cum nu ar fi știut nimic: Cine este acel Rege al Gloriei? David i-a răspuns prințului iadului și a zis: Înțeleg cuvintele acelei voci, pentru că le-am rostit prin spiritul Lui. Și acum, așa cum am spus mai sus, îți spun, Domnul cel puternic și puternic, Domnul puternic în luptă: El este Regele Gloriei și El este Domnul în cer și pe pământ. El a privit în jos să audă gemetele prizonierilor și să-i elibereze pe cei condamnați la moarte. Și acum, tu, prinț murdar și împuțit al iadului, deschide-ți porțile, ca să poată intra Regele Gloriei; căci El este Domnul cerului și al pământului."

„În timp ce David spunea acestea, puternicul Domn S-a arătat în formă de om și a luminat acele locuri care fuseseră întotdeauna în întuneric și a rupt lanțurile care înainte nu puteau fi rupte; și cu puterea Sa invincibilă i-a vizitat pe cei care ședeau în întunericul adânc prin nelegiuire și în umbra morții prin păcat. Moartea cea nelegiuită și cruzii ei slujitori, auzind aceste lucruri, au fost cuprinși de frică în fiecare împărăție a lor, când au văzut claritatea luminii și pe Hristos însuși arătându-se brusc în locuințele lor; au strigat deci și au zis: Suntem legați de tine; pari să ne provoci confuzia înaintea Domnului. Cine ești tu, care nu ai niciun semn de stricăciune în afară de acea înfățișare strălucitoare care este o dovadă deplină a măreției tale, de care totuși pari să nu iei în seamă? Cine ești tu, atât de puternic și atât de slab, atât de mare și atât de mic, un soldat de rangul întâi și totuși un soldat de rând, care poate comanda în formă de slujitor ca un soldat obișnuit? Regele Gloriei, mort și viu, deși odată ucis pe cruce? Care zaci mort în mormânt și ai coborât." Viu pentru noi, iar în moartea ta toate făpturile au tremurat și toate stelele s-au mișcat, și acum ai libertatea ta printre morți și provoci tulburare legiunilor noastre? Cine ești tu, care eliberezi captivii care erau ținuți în lanțuri de păcatul strămoșesc și îi aduci în libertatea lor de dinainte? Cine ești tu, care răspândești o lumină atât de glorioasă și divină peste cei care au fost orbiți de întunericul păcatului?

„În același fel, toate legiunile de diavoli au fost cuprinse de aceeași groază și, cu cea mai supusă frică, au strigat și au spus: De unde vine, o, Isuse Hristoase, că ești un om atât de puternic și

glorios în măreție, atât de strălucitor încât să nu ai nicio pată și atât de pur încât să nu ai nicio vină? Atunci Regele Gloriei, călcând în picioare moartea, l-a apucat pe prințul iadului, l-a lipsit de toată puterea sa și l-a luat cu el pe tatăl nostru pământesc, Adam, spre gloria sa."

„Atunci prințul iadului l-a luat pe Satan și, cu mare indignare, i-a zis: O, prinț al distrugerii, autorul înfrângerii și exilării lui Beelzebul, batjocura îngerilor lui Dumnezeu și detestat de toți oamenii drepți! Ce te-a îndemnat să acționezi așa? De ce ai îndrăznit, fără temei sau dreptate, să-l răstignești și ai adus în regiunile noastre un om nevinovat și drept, pierzând astfel toți păcătoșii, persoanele nelegiuite și nedrepte din întreaga lume?"

„În timp ce prințul iadului vorbea astfel cu Satan, Regele Gloriei i-a spus lui Beelzebul, prințul iadului: Satan, prințul, va fi supus stăpânirii tale pentru totdeauna, în locul lui Adam și al fiilor săi drepți, care sunt ai mei. Atunci Isus și-a întins mâna și a zis: Veniți la Mine, toți sfinții, care sunteți creați după chipul Meu, care ați fost condamnați de pomul fructului oprit și de diavol și de moarte; trăiți acum prin lemnul crucii Mele: diavolul, prințul acestei lumi, este biruit și moartea este învinsă."

Iad

IDEEA DE IAD ÎN RÂNDUL primilor creștini a găsit o descriere detaliată în revelația Sfântului Petru, considerată canonică de Clement din Alexandria, care a adnotat-o împreună cu Epistolele Catolice, în timp ce Fragmentul Muratorian o menționează ca o carte a Noului Testament. Conform mărturiei lui Sozomenos, aceasta era citită anual în unele biserici din Palestina, ca pregătire pentru sărbătoarea Paștelui în jurul anului 440 d.Hr.[5]. Era folosită la Roma și Alexandria la sfârșitul secolului al II-lea, împreună cu revelația Sfântului Ioan, unde, potrivit lui Eusebiu, ambele scrieri aparțineau cărților canonice contestate, adică au fost primite ca fiind canonice, dar nu fără proteste în anumite cercuri.

Conform revelației Sfântului Petru, Raiul și Iadul sunt locuri. Raiul este descris de Sfântul Petru astfel:[6]

„Și i-am vorbit (Domnului): «Și unde sunt cei drepți și care este eonul lor în care trăiesc cei ce posedă această glorie?» Și Domnul mi-a arătat un spațiu vast în afara acestei lumi, revărsat de lumină, iar aerul de acolo era luminat peste tot de razele soarelui. Și pământul însuși înflorea cu flori neofilite și era plin de mirosuri dulci și de plante roditoare înfloritoare, nepieritoare și binecuvântate. Atât de multă bogăție era florile, încât mirosul dulce de acolo a pătruns chiar și până la noi. Locuitorii acelui spațiu erau îmbrăcați cu hainele îngerilor strălucitori; și hainele lor erau asemănătoare cu cele din împrejurimi. Îngerii pluteau în jurul lor. Gloria tuturor celor care trăiau acolo era aceeași și, cu o singură voce, cântau cu bucurie imnuri de laudă către Dumnezeu Domnul în acel loc. Domnul ne-a spus: «Acesta este locul marilor voștri preoți, al poporului drepți.»"

Iadul este descris în următoarele cuvinte:

„Și am văzut un alt loc chiar vizavi, aspru și fiind locul pedepsei. Și cei care sunt pedepsiți acolo și îngerii pedepsitori aveau hainele lor întunecate; așa cum culoarea aerului locului este, de asemenea, întunecată: și unii oameni erau spânzurați de limbile lor: aceștia erau cei care blasfemiaseră calea dreptății; și sub ei era aprins un foc strălucitor și dăunător. Și era o groapă mare și plină cu pământ arzător (βόρβορος), în care stăteau blocați mai mulți oameni care pervertiseră dreptatea, iar îngerii răzbunători i-au atacat. Mai erau și alții acolo: femei spânzurate de împletituri deasupra pământului clocotitor. Acestea erau cele care se împodobiseră pentru adulter; dar cele care se mânjiseră cu miasma adulterului acelor femei erau spânzurate de picioare și aveau capetele în pământ, și am spus: «Nu credeam că voi intra în acest loc».” Am văzut criminali și complicii lor aruncați într-un loc îngust, plin de viermi rele, chinuiți de acele animale și zvârcolindu-se sub această pedeapsă. Viermi ca niște nori negri i-au atacat. Sufletele oamenilor uciși, însă, au stat deoparte și au privit la pedeapsa ucigașilor lor și au spus: „O, Dumnezeule, dreaptă este judecata Ta.” Dar aproape de acel loc am văzut un loc de chin în care sângele și duhoarea celor pedepsiți curgeau până la gât, formând o baltă, și erau femei cărora sângele le ajungea până la gât; în fața lor ședeau mulți prunci care fuseseră aduși pe lume înainte de vreme și plângeau. Și raze de foc ieșeau din copii și mușcau ochii femeilor. Căci ei erau blestemați, cei care au conceput și au făcut avorturi. Și erau bărbați și femei care stăteau în flăcări cu jumătate din trupurile lor și au fost aruncați într-un loc întunecat și au fost biciuiți de duhuri rele. Și au fost devorați în măruntaiele lor de viermi care nu mor. Ei erau cei care i-au persecutat pe cei drepți și i-au predat; și lângă aceștia erau femei și bărbați care își mușcau buzele și erau pedepsiți și primeau fiare încinse în ochi. Ei erau cei care blasfemiaseră și trădaseră calea dreptății. În fața lor erau alți bărbați și femei care își mușcau limba și aveau foc arzător în gură. Ei erau cei care depuneau mărturie mincinoasă. În alt loc erau cremene mai ascuțite decât săbiile și sulițele, transformate în pietre arzătoare. „fierbinți, iar femei și bărbați în zdrențe murdare se tăvăleau pe ele în chinuri. Aceștia erau bogații și cei care se bazau pe bogățiile lor nu au avut milă de orfani și văduve, care disprețuiau poruncile lui Dumnezeu. Într-un alt câmp mare, cu materie, sânge și pământ clocotind, erau cei care luau dobândă și dobândă pe dobândă. Alți bărbați și femei au fost aruncați dintr-o prăpastie înaltă și, ajungând la fund, au fost îndemnați din nou în sus de atacatorii lor să urce pe prăpastie și apoi au fost aruncați din nou în jos, fără a li se da nicio răgaz de la acest chin. Aceștia erau cei care își pângăriseră propriile corpuri.[7] … Și lângă această prăpastie era un loc care era plin în întregime de foc și acolo stăteau oamenii care își făcuseră cu propriile mâini chipuri sculptate și li se închinau în locul lui Dumnezeu, iar lângă ei erau bărbați și femei cu nuiele care îi băteau și nu se opreau din această pedeapsă. Și din nou alte femei și bărbați stăteau în apropiere, arzând, zvârcolindu-se și prăjind. Aceștia erau cei care părăsiseră calea lui Dumnezeu.”

O altă descriere a Iadului, conform opiniilor gnosticilor creștini din secolul al III-lea, este conținută în Pistis Sophia, unde toate locurile de chin sunt descrise pe larg și în toate detaliile. „Este remarcabil”, spune profesorul Harnack,[8] „că Pistis Sophia anticipează, în această privință, precum și în multe alte privințe, dezvoltarea Bisericii Catolice. Insistă asupra puterii mântuitoare a sacramentelor, a misterelor, a penitenței și a practicilor ascetice. În același timp,

recunoaște autoritatea apostolică și încearcă în toate privințele să-și bazeze doctrinele pe canonul Vechiului și Noului Testament." Data sa a fost fixată cu mare precizie în a doua parte a secolului al III-lea.[9] Această carte ciudată conține întrebări despre Maria și despre unii dintre apostoli, la care Hristos, după învierea sa, răspunde pe Muntele Măslinilor și este probabil identică cu o carte gnostică menționată de Epifanie sub titlul Întrebările minore ale Mariei. Harnack atrage atenția asupra faptului că această carte este o dovadă a acordului uimitor al acestui gnosticism ulterior cu creștinismul catolic ulterior. Autorul lucrării Pistis Sophia este aparent impregnat de spiritul gnosticismului sau ofitismului sirian; dar a scris în Egipt, unde gnosticii sirieni au exercitat o influență destul de puternică. Revelația misterelor culminează în doctrina identității lui Hristos cu discipolii săi, care este rostită în mod repetat și cu emfază.[10] Trăsăturile specifice gnostice ale cărții constau în ideea reîncarnării. Așadar, de exemplu, se spune direct că Sfântul Ioan este o reîncarnare a lui Ilie, iar apostolii sunt considerați, la fel ca Hristos, ca posedând o preexistență mistică.

Pistis Sophia dezvăluie toate misterele lumii, printre care misterele Iadului sau, așa cum îl numeau egiptenii, Amenti, care este descris după cum urmează:

„Și Maria a continuat și i-a zis lui Isus: «Din nou, Învățătorule, de ce fel este întunericul din afară? Câte regiuni ale pedepsei există în el?»"

„Și Iisus, răspunzând, i-a zis Mariei: «Întunericul cel dinafară este un dragon uriaș, cu coada în gură; este în afara lumii și îl înconjoară complet.[11] Există multe regiuni ale pedepsei în el, căci sunt în el douăsprezece temnițe [principale] de chinuri oribile.

„În fiecare temniță există un conducător; iar fețele conducătorilor sunt toate diferite unele de altele."

„Primul conducător, din prima temniță, are fața de crocodil și își ține coada în gură. Din fălcile acestui dragon ies tot felul de geruri și tot felul de boli: este numit după numele său autentic, în regiunea sa, Enchthonin."

„Și conducătorul din a doua temniță; fața sa autentică este de pisică: se numește, în regiunea sa, Charachar."

„Și conducătorul din a treia temniță; fața sa autentică este de câine: se numește, în regiunea sa, Acharôch."

„Și conducătorul din a patra temniță; fața sa autentică este de șarpe: se numește, în regiunea sa, Achrôchar."

„Și conducătorul din a cincea temniță; fața sa autentică este de taur negru: se numește, în regiunea sa, Marchour."

„Și conducătorul din a șasea temniță; fața sa autentică este de mistreț: se numește, în regiunea sa, Lamchamôr.”

„Și conducătorul din a șaptea temniță; fața sa autentică este de urs: se numește, în regiunea sa, după numele său autentic, Louchar.”

„Și conducătorul din a opta temniță; fața sa autentică este de vultur: se numește, în regiunea sa, Laraôch.”

„Și conducătorul din a noua temniță; fața sa autentică este de bazilisc: se numește, în regiunea sa, Archeôch.”

„Și în a zecea temniță sunt mulți conducători; fiecare dintre ei, în fața sa autentică, are șapte capete de dragon: iar ceea ce este deasupra tuturor, în regiunea lor, se numește Xarmarôch.”

„Și în a unsprezecea temniță, tot în această regiune, sunt mulți conducători; fiecare dintre ei, cu fețe autentice, are șapte capete de pisică: iar cel mare care îi supraveghează se numește, în regiunea lor, Rhôchar.”

„Și în a douăsprezecea temniță sunt, de asemenea, mulți conducători extrem de numeroși, fiecare dintre ei, în fața sa autentică, are șapte capete de câine: iar cel mare care este peste ei este numit în regiunea lor, Chrêmaôr.”

„Acești conducători, așadar, ai acestor douăsprezece temnițe, care se află în interiorul dragonului întunericului din afară, fiecare are un nume pentru fiecare oră și fiecare dintre ei își schimbă fața în fiecare oră.”

„Și fiecare dintre aceste temnițe are o ușă care se deschide spre înălțime, astfel încât dragonul întunericului de afară conține doisprezece temnițe ale întunericului, fiecare dintre ele având o ușă care se deschide spre înălțime; și un înger al înălțimii veghea la fiecare dintre ușile temnițelor.”

„Aceștia, Ieou[12], primul om, supraveghetorul luminii, bătrânul primei legi, i-a pus să păzească dragonul, ca nu cumva dragonul și conducătorii lui să răstoarne temnițele din el cu susul în jos.”

„Și după ce Mântuitorul a vorbit astfel, Maria Magdalena a răspuns și a zis: «Învățătorule, oare sufletele care sunt aduse în acea regiune sunt conduse în ea prin aceste douăsprezece uși, de fiecare după judecata pe care au meritat-o?»”

„Mântuitorul a răspuns și i-a zis Mariei: «Niciun suflet nu este adus în dragon prin aceste uși; ci sufletele blasfemiatorilor și ale celor care rămân în doctrinele rătăcitoare și ale celor care propovăduiesc astfel de doctrine, precum și ale celor care au relații sexuale cu bărbați, ale celor

pângăriți și nelegiuiți, ateiști, ucigași, adulterini, vrăjitori, toate sufletele, atunci, de acest fel, dacă nu s-au pocăit cât sunt încă în viață și au rămas persistent în păcatul lor, și toate celelalte suflete care au rămas în afara [lumii luminii], adică, care au epuizat numărul ciclurilor atribuite lor în sferă fără să se pocăiască, - ei prind aceste suflete, în ultimul lor ciclu, pe ele și toate sufletele pe care tocmai ți le-am enumerat și le duc prin deschizătura din coada dragonului în temnițele întunericului exterior. Și când au terminat de adus acele suflete în întunericul exterior prin deschizătura din coada sa, acesta își pune coada înapoi în gură și le închide. Acesta este modul în care „Sufletele sunt aduse în întunericul din afară."

„Și dragonul întunericului de afară are douăsprezece nume autentice care sunt scrise pe ușile sale, un nume pentru ușa fiecărei temnițe; și aceste douăsprezece nume sunt toate diferite unele de altele, dar toate cele douăsprezece sunt conținute unul în celălalt, astfel încât cel care rostește un nume le va rosti pe toate. Și acestea vi le voi spune când voi explica emanația pleromei. Aceasta este, așadar, calea în care este întunericul de afară, care este și dragonul."

„După ce Mântuitorul a spus aceste lucruri, Maria a răspuns și i-a zis Mântuitorului: «Învățătorule, sunt oare chinurile acestui dragon îngrozitoare, mai presus de pedeapsa tuturor judecăților?»"

„Mântuitorul a răspuns și i-a zis Mariei: «Nu numai că sunt mai dureroase decât toate pedepsele judecăților, dar fiecare suflet care va fi dus în acea regiune va fi închis în gheața necruțătoare,[14] în grindina și focul arzător care sunt acolo. Și în dizolvarea lumii, adică în ascensiunea pleromei, aceste suflete vor pieri în gheața necruțătoare și focul arzător și vor fi inexistente pentru totdeauna.»"

„Maria a răspuns și a zis: «Vai de sufletele păcătoșilor! Acum, deci, o, Învățătorule, focul din lumea omenirii este mai puternic sau focul din Amenti?»"

„Mântuitorul a răspuns și i-a zis Mariei: «Amin, îți spun că focul din Amenti arde mult mai tare decât focul dintre oameni, de nouă ori mai tare.»"

„Și focul care se află în pedepsele marelui haos este de nouă ori mai aprig decât focul din Amenti."

„Și focul care este în judecățile conducătorilor care sunt pe calea celui de mijloc este de nouă ori mai aprig decât focul pedepselor care sunt în marele haos."

„Și focul care este în dragonul întunericului din afară și toate chinurile pe care le conține sunt mult mai aprige decât focul care este în pedepsele și judecățile conducătorilor care sunt pe calea celui de mijloc — acest foc este mai aprig decât ele de șaptezeci de ori."

„Și când Mântuitorul i-a spus acestea Mariei, ea s-a lovit în piept, a strigat cu lacrimi și toți ucenicii împreună cu ea, zicând: «Vai de păcătoși, căci chinurile lor sunt nespus de mari!»"

Viziunea creștină gnostică asupra apocaliptismului și a Iadului întruchipează multe tradiții antice ale mitologiei egiptene, indiene și persane și prefigurează în același timp viziunea romano-catolică ulterioară, așa cum este reprezentată în arta medievală, găsindu-și desăvârșirea poetică în Divina Comedia a lui Dante.

Satan era considerat de primii creștini drept Prințul acestei lumi, iar această credință a dominat în Biserică atâta timp cât autoritățile păgâne au rămas la putere. De îndată ce acestea au fost înlocuite de conducători creștini și când creștinismul a devenit religie de stat a Imperiului Roman, Satan a fost treptat detronat, iar Dumnezeu a fost repus în guvernarea lumii.

Imperiul Cezarilor s-a prăbușit sub atacurile repetate ale vandalilor, hunilor și goților, dar Carol cel Mare a fondat un nou imperiu pe ruinele sale, care, fiind bazat pe puterea crescândă a triburilor teutonice, franconienilor și germanilor, a fost numit „Sfântul Imperiu Roman de naționalitate germană", care a durat aproximativ o mie de ani, din 800 până în 1806. Această perioadă (considerată de Stahl de fapt ca realizarea mileniului Apocalipsei) este epoca în care creștinismul a fost recunoscut oficial și s-a încercat aplicarea eticii sale prin toate mijloacele în treburile private și publice ale poporului. Este firesc ca Trinitatea să fie acum concepută după modelul guvernării imperiale a epocii; Dumnezeu era reprezentat ca împărat, Hristos ca rege, vicegerent și moștenitor, în timp ce Duhul Sfânt plutea deasupra lor ca spirit al ordinii și autorității.

Cea mai esențială și, în orice caz, practic cea mai importantă dogmă a Bisericii creștine timpurii, doctrina apropierii iminente a zilei judecății, a dispărut odată cu venirea Bisericii la putere, dar a reapărut din când în când, uneori nu foarte diferit de un atac acut de înspăimântătoare alienare a minților oamenilor, făcându-i să uite de îndatoririle prezentului viu, de dragul încercării de a scăpa de relele imaginare ale sfârșitului viitor. Scenele judecății de apoi, însă, au rămas întotdeauna un subiect favorit al artiștilor și poeților creștini, a cărui notă centrală vibrează prin vechiul imn bisericesc:

"Dies irae, dies illa,
Solvet sæclum in favila,
Teste David cum Sibylla."

---

1 τὰ τέλη τῶυ αἰώνων. Vezi și Ebr. ix. 26, unde se spune că apariția lui Hristos a avut loc la împlinirea timpului (ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων).

2 Editat de Dr. Ed. Bratke. Bonn, 1891.

3 Romani 14 și 1 Corinteni 8.

4 Vezi Matei, XXVI:38.

5 Vezi Harnack, Bruchstücke des Evangeliums und der Apokalypse des Petrus, p. 5–6.

6 Tradus în engleză după ediția lui Harnack.
7 Preferăm să omitem detalii suplimentare.
8 Vezi Harnack, Texte und Untersuchungen etc., p. 98.
9 Ibidem, pp. 94 și următoarele.
10 „Qui acceperit μυστήριον Ineffabilis, ille est ego." — „Ego sum isti, isti sum ego." — „Ego sum mysterium illud." — „Vis quae est in vobis, e me est." Harnack spune (p. 30): „Aceste scurte propoziții semnificative nu sunt inventate de autorul care îl face pe Hristos să se exprime în predici destul de diferite: ele indică, în opinia mea, o carte gnostică mai veche sau o Evanghelie gnostică".
11 Aceasta ne amintește de miturile șarpelui din Midgard și anticipează nenumăratele reprezentări medievale ale Infernului ca un dragon cu gură mare.
12 Ideea de „Ieou, primul om, supraveghetorul luminii, bătrânul primei statui" ne amintește de omul arhetipal al lui Simon Magul și al altor gnostici, precum și de Adam din Cabala.
13 În reprezentările medievale ale Infernului, care rareori duc lipsă de umor grosolan, sufletele sunt aruncate cu furci în fălcile deschise ale dragonului. Groseria descrierii Iadului din Pistis Sophia este aparent serioasă.
14 O anticipare a iadului de gheață al lui Dante.

IDEEA DE SALVARE ÎN GRECIA ȘI ITALIA

ἀλλὰ ῥῦσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ.

— Matei 6:14

Primul secol al erei noastre este o perioadă în care frica de rău duce la organizarea de instituții religioase având în vedere ispășirea păcatelor și răscumpărarea sufletului de terorile iadului. Ideile de rău, păcat, iad, mântuire și viață nemuritoare erau familiare minții grecești chiar înainte de zilele lui Platon, dar erau încă amestecate cu mitologia tradițională. Când filozofii au început să poarte război împotriva idolatriei grosolane a politeismului grec, s-a declanșat o fermentație care a pregătit națiunea greacă pentru primirea creștinismului. Spunem „pregătit", dar am putea la fel de bine spune că aceasta a dus la formarea Bisericii Creștine ca o instituție menită să elibereze omenirea de rău. Frica de pedeapsă în viața viitoare a condus în zilele sălbăticiei la sacrificii umane ca ispășire indirectă. Această practică barbară a fost abandonată în progresul civilizației prin înlocuirea victimelor animale. Dar ideea a persistat în mintea oamenilor și a fost păstrată în creștinism, unde, însă, a căpătat o nouă semnificație atunci când a fost reformulată sub influența mesajului lui Pavel despre Mântuitorul răstignit și, prin urmare, glorificat. Moartea lui Hristos era acum declarată a fi o jertfă care va fi suficientă pentru toate veacurile viitoare.[1]

Grecii, la fel ca alte națiuni, se temeau de pedeapsa după moarte ca fiind cel mai mare rău, iar credința lor în iad poate fi urmărită până în zorii istoriei Greciei.

Cea mai veche descriere a concepției grecești despre tărâmul morților, care se găsește la Homer, seamănă cu Sheolul evreiesc în măsura în care Hades este lăcașul umbrelor morților, atât ale celor buni, cât și ale celor răi. Este un loc sumbru; există o dumbravă de sălcii și plopi și o peluză mare acoperită cu asfodeli. Umbra lui Ahile declară că ar prefera să fie pe pământ muncitor zilier în slujba unui om sărac decât conducător în tărâmul morților. Deși cele mai vechi relatări nu conțin încă nicio referire la o recompensă a celor buni (căci chiar și Ahile împărtășește soarta tristă a tuturor muritorilor), aflăm despre torturile la care sunt supuși cei răi - Tantal, Danaidele, Sisif, Ixion, Oknos.

Homer îi reprezintă pe morți ca forme nesubstanțiale, precum imagini onirice. Se face însă o excepție în cazul lui Hercule, a cărui umbră se află în Hades, în timp ce Hercule însuși, care este un Nemuritor, trăiește printre zei în Olimp (Odiseea, XI, 601–626). Un alt erou a cărui soartă după moarte este mai veselă decât cea a oamenilor de rând este Menelaos. Fiind ginere al lui Zeus, soțul Elenei, care este aparent concepută ca zeița lunii, el locuiește în Elysion, unde domnește Rhadamanthys. Acolo oamenii trăiesc în liniște. Nu este zăpadă, nu este iarnă, nu este furtună, ci doar zefiri blânzi și răcoritori bat din ocean.

Originea egipteană a credinței în Elysion este garantată de numele Rhadamanthys, care este zeul Ra Amenthes, Stăpânul Lumii Ascunse, Amenti.

Când răspândirea concepțiilor gnostice a pregătit națiunea greacă pentru creștinism, vechile mituri păgâne nu au fost abandonate, ci transformate. Hesiod ne povestește în Teogonia despre lupta cumplită dintre Zeus și Titani; iar Sfântul Petru,[2] când vorbește în a doua sa scrisoare despre revoluția îngerilor care au păcătuit, spune că „Dumnezeu i-a aruncat în Tartar". Expresia, însă, este ștearsă în versiunea regelui James, deoarece cuvântul ταρώταρσας (după ce i-a aruncat în Tartar) este tradus prin „i-a trimis în iad".

Citim în Teogonia bătăliei dintre Zeus și monstrul Tifon (numit și Typhoeus):

„Când Zeus i-a alungat pe Titani din cer, imensul Pământ l-a născut pe cel mai mic fiu al ei, Tifoi,... ale cărui mâini sunt într-adevăr potrivite pentru fapte datorită puterii lor... Pe umerii lui erau o sută de capete de șarpe, de dragon feroce, jucându-se cu limbi întunecate. Din ochii capetelor sale minunate ieșea foc sub sprâncene. Din gurile sale teribile ieșeau voci de tot felul de sunete inefabile - mugetul unui taur, răcnetul unui leu, lătratul puilor și șuieratul unui șarpe. Monstrul imens ar fi domnit peste muritori dacă tatăl zeilor și al oamenilor nu l-ar fi observat repede. A tunat aspru și pământul a răsunat greu și îngrozitor în jur. Sub picioarele nemuritoare ale lui Jupiter, vastul Olimp tremura, iar pământul gemea. Cerul și marea fierbeau. Pluto tremura, monarhul morților. Titanii din Tartar tremurau și ei, dar Jupiter l-a lovit pe Tifoi și a pârjolit toate capetele minunate ale teribilului monstru. Când în cele din urmă monstrul a fost..." înăbușit, lovit de lovituri, a căzut șchiop, iar Zeus l-a aruncat în vastul Tartar."

Această descriere ne amintește nu doar de a doua epistolă a Sfântului Petru, ci și de Apocalipsa, xii. 7-9:

„Și a fost război în cer. Mihail și îngerii lui s-au luptat împotriva balaurului; și balaurul s-a luptat cu îngerii lui; și n-a biruit, și nu s-a mai găsit locul lor în cer. Și marele balaur a fost aruncat, șarpele cel vechi, numit Diavolul și Satan, care înșală toată lumea; a fost aruncat pe pământ, și îngerii lui au fost aruncați împreună cu el."

Astfel, vechii demoni greci și-au schimbat doar numele și au reapărut în personalități noi. În această formă, au fost întrupați în cărțile canonice ale Noului Testament și au devenit parte integrantă a noii religii, care la acea vreme a început să cucerească lumea.

Ideea greacă de mântuire se oglindește în legendele lui Hercule, Bellerofon, Tezeu, Dionysos și alte mituri, care deveniseră dragi minții grecești prin poveștile poeților și operele artiștilor.

Puterile răului pe care Hercule le învinge sunt reprezentate ca un leu, un dragon, un mistreț, păsări asemănătoare harpiilor și un taur. În plus, el capturează căprioara rapidă a Arcadiei, curăță grajdurile lui Augeas, îmblânzește iepele mâncătoare de oameni ale lui Diomede, o

cucerește pe Hypolite, regina amazoanelor, aduce boii lui Geryon din îndepărtatul Vest și îl poartă pe Cerber în lumea de sus.

Poetul Pisandru (care a trăit în jurul anului 650 î.Hr.) a scris o apoteoză a lui Hercule, numită Heraclea, care a contribuit mult la idealizarea eroului. Filosofii greci de mai târziu, precum Xenofon și sofistul Prodicus,[3] l-au considerat realizarea perfecțiunii divine, iar acum a devenit obișnuit să se considere vechile legende drept perversiuni ale unui adevăr religios mai profund. Epictet, care vorbește despre Hercule ca fiind salvatorul și fiul lui Zeus, spune (iii. 24): „Crezi în toate fabulele lui Homer?"

Hercule este numit respingător al răului (ἀλεξίκακος), lider în lupta (πρόμαχος), strălucitor victorios (καλλίνικος),[4] celest (ὀλύμπιος), distrugător de muște, dăunători și lăcuste (u, lăcuste). ἰπόκτονος, κορνοπίων). El, eroul solar, este identificat cu Apollo, zeul-soare, sub numele de profet (μάντις) și conducător al Muzelor (μουσαγέτης).

Legendele lui Perseu sunt în multe privințe similare cu poveștile lui Hercule. Și Perseu, prototipul grec al Sfântului Gheorghe creștin, este un salvator divin. Ajutat de Atena, el o eliberează pe Andromeda, mireasa Morții, ținută captivă de oribila Meduza, simbol al fricii mortale.[5]

Ca simbol care distruge influențele malefice, capul de Meduza apare frecvent pe scuturi și monede.

Bellerophon este un alt erou solar. El călărește pe Pegas, o reprezentare mitologică a norului de furtună,[6] și ucide Himera, un monstru pe jumătate leu, pe jumătate capră, reprezentând barbaria și sălbăticia sau alte rele similare.

Unele dintre poveștile despre salvatori divini se pot baza în cele din urmă pe tradiții grecești locale, dar multe caracteristici ale acestor mituri religioase indică faptul că au fost introduse devreme din Orient, ale cărui religii au început să influențeze națiunile occidentale chiar în zorii civilizației lor. Astfel, Hercule este Baal Melkarth din Tir, probabil identic cu Bel din Babilon - cuceritorul Tiamatului; iar cele douăsprezece munci ale sale sunt faptele zeului soare în cele douăsprezece luni ale anului. Asemenea lui Phoenix, el moare prin auto-ardere și se ridică într-o formă transfigurată din flăcările rugului. Evreii și-au însușit, de asemenea, figura acestui erou solar sub forma lui Samson, a cărui putere este condiționată de părul său, așa cum puterea soarelui rezidă în razele sale.

În ciuda puternicului amestec de mitologie străină, Hercule a devenit eroul național al Greciei, iar ideea greacă de mântuire și-a găsit în el cea mai tipică expresie, care a fost cel mai frumos elaborată de Eschil într-o mare tragedie care îl reprezintă pe Prometeu (prevăzătorul) ca o omenire care se luptă și suferă, legată de polul mizeriei de către Zeus ca pedeapsă pentru păcatul de a fi adus fericirea luminii și a focului pe pământ. Dar, în cele din urmă, sosește

salvatorul divin, Hercule și, ucigând vulturul care îi sfâșie ficatul eroului îndrăzneț, îl eliberează.

Prometeu și Hercule sunt combinați într-o singură persoană în Mântuitorul creștin, Iisus Hristos. Asemănarea dintre povestea de pe Golgota și mitul lui Prometeu nu este pur întâmplătoare. Observați că în unele dintre imaginile mai vechi, cum ar fi, de exemplu, în vaza de la Chiusi (vezi ilustrația de la pagina 210), Prometeu nu este înlănțuit de o stâncă, ci legat de un stâlp, adică de o cruce, iar autorii greci folosesc frecvent expresii precum verbul ἀιασκολοπίζεσθαι (Eschil) și ἀνασταυ ροῦσθαι (Lucian), care înseamnă „a fi răstignit”.[7]

Seneca vorbește despre Hercule ca despre idealul omului bun care trăiește exclusiv pentru bunăstarea omenirii. Comparându-l cu Alexandru cel Mare, cuceritorul Asiei, el spune (De Benef., I, 14):

„Hercule nu a obținut niciodată victorii pentru sine. A rătăcit prin cercul pământului, nu ca un cuceritor, ci ca un protector. Ce ar trebui, de fapt, să cucerească dușmanul celor răi, apărătorul binelui, aducătorul de pace, fie pe uscat, fie pe mare!”

Epictet îl laudă frecvent pe Hercule și declară că relele pe care le-a combătut au servit la scoaterea la iveală a virtuților sale și au fost menite să-l încerce (I, 6). Zeus, care este identificat cu Dumnezeu, este numit tatăl său, iar Hercule este considerat fiul său (III, 26). Hercule, când a fost obligat să-și părăsească copiii, știa că sunt în grija lui Dumnezeu. Epictet spune (III, 24):

„Știa că niciun om nu este orfan, ci că există întotdeauna și neîncetat un tată pentru toți. Nu numai că auzise cuvintele cum că Zeus era tatăl oamenilor, dar îl considera tatăl său și îl numea așa; și, privind spre el, a făcut ceea ce a făcut Zeus. Prin urmare, putea trăi fericit peste tot.”

În creștinism, luptele Mântuitorului primesc o interpretare dualistă și sunt spiritualizate într-o victorie asupra ispitelor firii pământești și a altor patimi lumești.

CONCEPȚIA RĂULUI CA IAD a primit o bază filosofică în dualismul lui Platon, care nu s-a ferit să descrie cele mai mici detalii ale acestuia; iar opiniile sale despre starea viitoare a sufletului, recompensele sale în rai și iad, sunt în strânsă concordanță cu doctrinele creștine, chiar și în majoritatea detaliilor lor, cu excepția doctrinei transmigrației sufletului.

Platon își încheie cartea despre Republică (X, 614–621) cu povestea lui Er, fiul lui Armenius, un om care murise și înviase cu scopul de a oferi omenirii informații despre lumea cealaltă, care ar putea servi la avertizarea oamenilor cu privire la ceea ce aveau să aștepte în viața viitoare.

Platon spune că acest Er, pamfilian prin naștere, a fost ucis în luptă, dar când morții au fost ridicați, trupul său a fost găsit neafectat de putrefacție și, în a douăsprezecea zi, în timp ce zăcea pe rugul funerar, s-a întors la viață. Platon continuă:

„El [Er, fiul lui Armenius] a spus că atunci când sufletul său a părăsit trupul, a plecat într-o călătorie cu un mare grup și că au ajuns într-un loc misterios în care existau două deschideri pe pământ; erau aproape una de alta, iar în fața lor se aflau alte două deschideri în cer. În spațiul intermediar erau așezați judecători, care le porunceau celor drepți, după ce dăduseră judecata asupra lor și își legaseră sentințele în fața lor, să urce pe calea cerească pe partea dreaptă; și, în mod similar, celor nedrepți li se poruncea de către ei să coboare pe calea inferioară pe partea stângă; aceștia purtau și ei simbolurile faptelor lor, dar prinse pe spate."

„Er a spus că pentru fiecare rău pe care l-au făcut cuiva, au suferit de zece ori mai mult."

Iadul este descris astfel:

„«Și aceasta», a spus Er, «a fost una dintre priveliștile îngrozitoare la care am fost martori noi înșine. Ne aflam la gura peșterii și, după ce ne-am terminat toate experiențele, eram pe punctul de a urca din nou, când, dintr-o dată, a apărut Ardiaeus [tiranul] și câțiva alții, majoritatea fiind tirani; și mai erau, pe lângă tirani, și persoane private care fuseseră mari criminali: erau, după cum își imaginau, pe cale să se întoarcă în lumea de sus, dar gura, în loc să-i primească, scotea un răcnet, ori de câte ori vreunul dintre acești păcătoși incurabili sau cineva care nu fusese suficient pedepsit, încerca să urce; și atunci oameni sălbatici cu aspect de foc, care stăteau în apropiere și auzeau sunetul, i-au apucat și i-au dus; iar pe Ardiaeus și pe alții i-au legat la cap, la picioare și la mâini și i-au aruncat jos și i-au jupuit cu biciuri și i-au târât de-a lungul drumului, lovindu-i de spini ca de lână și declarând trecătorilor care erau crimele lor și că erau duși pentru a fi aruncați în iad." Și dintre toate terorile pe care le îndураseră, el a spus că nu exista nicio teroare asemănătoare cu cea pe care fiecare dintre ei o simțea în acel moment, de teamă să nu audă vocea; și când s-a făcut tăcere, unul câte unul s-au înălțat cu o bucurie nespusă. Acestea, a spus Er, erau pedepsele și pedepsele, totuși existau binecuvântări la fel de mari."

Ideea ridicării și scufundării celor răi în iad este similară cu viziunea budistă a lui Buddhagosha, care în parabolele sale (traduse de căpitanul T. Rogers, RE, pp. 128–129) ne povestește cum cei condamnați urcă și coboară precum boabele de orez într-un cazan clocotit. Concepțiile despre gura iadului, despre chinuitorii feroci și despre diversele pedepse sunt probabil mai vechi decât Platon; ele reapar în doctrinele gnostice și au fost păstrate de creștinism până în epoca Reformei.

Credința în iad și anxietatea de a scăpa de terorile sale au produs condiții descrise drastic de Platon, care spune, vorbind despre dorința celor răi de a-și răscumpăra sufletele de o pedeapsă meritată:

„Profeții cerșetori merg la ușile bogaților și îi conving că au o putere încredințată lor de zei, de a ispăși pentru păcatele unui om sau ale strămoșilor săi prin sacrificii sau farmece, cu bucurii și ospețe... Și produc o mulțime de cărți scrise de Musaeus și Orpheus, care erau copii ai Lunii și ai Muzelor - asta spun ei - conform cărora își îndeplinesc ritualul și conving nu numai indivizi, ci orașe întregi, că ispășirile și ispășirile pentru păcate pot fi făcute prin sacrificii și distracții care umplu o oră liberă și sunt în egală măsură în slujba celor vii și a celor morți; pe acestea din urmă le numesc mistere și ne mântuiesc de durerea iadului, dar dacă le neglijăm, nimeni nu știe ce ne așteaptă."

Dualismul care stă la baza concepțiilor lui Platon a început să fie luat mai în serios de discipolii săi, neoplatonienii, și a atins o intensitate extraordinară la începutul erei creștine. Filosoful tânjea după moarte, iar oamenii de rând se temeau de terorile vieții viitoare.

Dorința filosofică pentru moarte este descrisă satiric într-una dintre epigramele lui Callimah, care spune (nr. XXIV):

„Cleombrot,[8] cel din Ambracia, și-a luat rămas bun de la soarele de pe cer:
Am sărit de pe un zid în speranța că voi ajunge mai curând Dincolo;
Nu că ar fi întâmpinat vreodată vreo nenorocire care să-i facă viața urâtă;
„Doar pentru că citise marea carte a lui Platon despre suflet."

Ideea nemuririi a devenit din ce în ce mai acceptată de masele de oameni; dar au fost mulți pentru care nu a fost o veste binevenită, căci nu a servit decât la sporirea temerilor legate de soarta omului după moarte. Cunoașterea altor religii a dezvăluit noi terori pretutindeni. Teama egiptenilor de judecata din lumea de jos, oroarea evreilor de Gheenă, dorința hindușilor de a scăpa de suferințele viitoare, s-au adăugat acum noțiunilor grecești despre Hades și le-au făcut mai teribile decât înainte. Concepția creștină despre iad este mai înfricoșătoare și, în același timp, mai drastică decât oricare dintre credințele mai vechi despre pedepsele viitoare.

Lucian povestește despre Peregrinus, supranumit Proteus, care, după diverse aventuri, s-a convertit la creștinism. Ar fi fost uitat și numele său nu ar fi fost niciodată menționat în istorie dacă nu ar fi fost faptul că, în prezența unei mari mulțimi la festivalurile olimpice, s-a ars de viu pe o grămadă mare de lemne.

Toate aceste fapte stranii erau simptome care ilustrau zelul religios al oamenilor și caracterizau tulburările vremii. Mai mult, Plutarh ne spune în Morala sa că superstițioșii sunt pedepsiți de „propria lor imaginație a unei angoase care nu va înceta niciodată". El spune:

„Larg deschise stau porțile adânci ale Hadesului despre care povestesc ei, și acolo se întinde o priveliște de râuri de foc și stânci stygiene; și totul este acoperit de un întuneric plin de fantezii, de spectre care ne amenință cu fețe teribile și scot strigăte jalnice."

Domnul FC Conybeare, în lucrarea sa „Monumente ale creștinismului timpuriu”, spune, referitor la credința în iad:

„Facem o greșeală dacă credem că această umbră cumplită nu a fost aruncată peste mintea umană cu mult înainte de nașterea creștinismului. Dimpotrivă, este o supraviețuire din stadiul cel mai primitiv al dezvoltării noastre intelectuale și morale. Misterele vechilor lumi grecești și romane au fost concepute ca modalități de ispășire și jertfă, prin care să scăpăm de aceste terori atotcuprinzătoare, iar Isus Mesia a fost ultimul și cel mai bun dintre zeii mântuitori, λυτήριοι θεοὶ. În frica de moarte și în credința în focul veșnic al iadului, care a pătruns în mințile oamenilor, cu excepția câtorva filozofi, creștinismul a avut un punct de sprijin, fără de care nu ar fi folosit nici măcar un pas spre cucerirea minților oamenilor.”

Și de ce a fost Hristos un Mântuitor mai bun decât zeii și eroii Greciei? Pur și simplu pentru că a fost uman și realist, nu mitologic și simbolic; a fost un suferind și un om - fiul omului, nu un ucigaș, nu un cuceritor, nu un erou de tip feroce, nemilos și pătat de sânge; el a împlinit idealul moral stabilit de Platon, care, probabil sub impresia concepției lui Eschil despre soarta tragică a lui Prometeu,[9] spune despre omul perfect care ar prefera să fie decât să pară drept:

„Vă vor spune că omul drept care este considerat nedrept va fi biciuit, chinuit, legat; i se vor arde ochii; și, în cele din urmă, după ce va suferi tot felul de rele, va fi spânzurat la închisoare.”

Cel mai ciudat lucru la acest pasaj este că cuvântul ἀνασχινδυλενθήσεται, care înseamnă „va fi spânzurat pe rug” sau „fixat pe o stâlp”, este un sinonim mai vechi al termenului din Noul Testament σταυρόειν, tradus în mod obișnuit „a răstigni”.

Făcând aluzie la Platon, Apollonius, un martir creștin, declară:

„Unul dintre filozofii greci a spus: Omul drept va fi torturat, va fi scuipat și, în cele din urmă, va fi răstignit. Așa cum atenienii au pronunțat o sentință nedreaptă la moarte și l-au acuzat pe nedrept, pentru că a cedat gloatei, tot așa și Mântuitorul nostru a fost în cele din urmă condamnat la moarte de către cei fără de lege.”[10]

În zilele lui Augustus și ale succesorilor săi, poporul era învățat să aștepte mântuirea, împărțirea dreptății, protecția, pacea și prosperitatea de la împărat; și așa cum avem astăzi monarhii în care regele se consideră Cel Uns prin harul lui Dumnezeu și un reprezentant al lui Dumnezeu pe pământ, tot așa împăratul roman și-a arogat onoruri divine, și chiar și filozofi precum Seneca nu au ezitat să recunoască această pretenție. Semnificația practică a acestei opinii este că guvernul ar trebui privit cu respect religios, iar funcționarii săi, ca atare, sunt divini. Creștinii care au refuzat să se închine în fața imaginilor împăratului trebuie să le fi părut romanilor din acele vremuri anarhiști și rebeli. Dar când Nero a comis matricid și alte crime extrem de scandaloase, credința în divinitatea împăratului s-a diminuat, iar ideea Dumnezeului suferind, omul care a murit pe cruce pentru că ar fi preferat să fie drept decât să pară, a câștigat teren în rândul oamenilor.

CREȘTINISMUL NU A FOST SINGURA religie care promitea eliberarea de rău prin puterea mântuitoare a sângelui și prin intermediul unei ispășiri vicariale, căci cunoaștem misterele care promit nemurirea și în special cultul lui Mithra, care a întruchipat multe idei și ceremonii întâlnite și în creștinism.

Primii creștini aparțineau exclusiv claselor sociale inferioare, iar primele autorități bisericești, cu puține excepții, nu erau nicidecum persoane cultivate sau foarte educate. Unii scriitori creștini erau oameni destul de talentați; dar puțini dintre părinții Bisericii se poate spune că s-au bucurat de o educație mai mult decât mediocră. Filosofia platonică, de exemplu, nu a pătruns direct în mintea creștinilor, ci doar prin intermediul cărților lui Filon. Astfel, este firesc ca creștinilor să le lipsească atât cunoștințele despre originea multora dintre ritualurile lor, cât și critica, iar atunci când s-au confruntat cu aceleași practici și concepții în rândul necreștinilor, au fost nedumeriți și nu au găsit altă explicație pentru astfel de coincidențe remarcabile decât vicleșugurile lui Satan. Chiar și cea mai deosebit de creștină taină, Cina Domnului, era, conform mărturiei lui Iustin Martirul, celebrată de perși în același mod ca și de creștini;[11] și Iustin este suficient de ingenuu pentru a atribui această coincidență fără cea mai mică ezitare influenței spiritelor rele. Tertulian este, de asemenea, conștient de numeroasele asemănări dintre instituțiile Bisericii și modurile păgâne de cult al lui Mithra, observație care l-a determinat să declare că „Satan imită sacramentele lui Dumnezeu”.[12] Diavolul pare să fi fost foarte viclean în acele vremuri, căci, dacă nu avea spioni îndrăzneți în cer, el însuși trebuie să fi anticipat planurile Domnului; căci instituțiile păgâne despre care se vorbește ca imitații satanice, cum ar fi sacrificiul persan haoma, consumul de prăjituri consacrate în comemorarea morților în scopul obținerii vieții nemuritoare, sunt mai vechi decât creștinismul.[13]

Concurenții creștinismului, care s-au străduit să întruchipeze idealurile religioase ale epocii, din diverse motive, nu au reușit să fie satisfăcători, lăsând terenul creștinismului, care în principalele sale doctrine era simplu și în moralitatea sa directă și practică. Este însă regretabil că fanatismul călugărilor creștini a șters aproape complet urmele altor aspirații religioase, lăsând doar fragmente împrăștiate, care sunt, totuși, foarte interesante pentru istoric, parțial datorită asemănării lor cu creștinismul, parțial prin diferențele lor.

Cunoaștem mai mulți zei orientali care au devenit la modă la Roma, printre care Mithra, Serapis cel egiptean și Iao-Abraxas au fost cei mai celebri.

Influența cultului lui Mithra asupra creștinismului este bine stabilită.[14] Menționăm în special riturile botezului, Euharistiei, îndreptarea spre Orient în rugăciune, sfințirea zilei soarelui și celebrarea solstițiului de iarnă ca zi de naștere a Mântuitorului. Referitor la această ultimă instituție, reverendul Robert Sinker spune în Dicționarul de antichități creștine al lui William Smith (pp. 357–8):

„Pe măsură ce mitraismul s-a amestecat treptat cu creștinismul, schimbându-i numele, dar nu și în totalitate substanța, multe dintre noțiunile și riturile sale antice au dispărut și ele, iar Ziua de Naștere a Soarelui, manifestarea vizibilă a lui Mithra însuși, a fost transferată în comemorarea Nașterii lui Hristos."

„Numeroase ilustrații ale observațiilor de mai sus pot fi găsite în inscripții antice, de exemplu, SOLI INVICTO ET LUNAE AETERNAE C. VETTI GERMANI LIB. DUO PARATUS ET HERMES DEDERUNT,[15] sau HAIΩ MIΘPA ANIKHTΩ[16] (Gruter, *IInscriptiones Antiquae, p. xxxiii)* În legenda de pe reversul monedelor de cupru ale lui Constantin, SOLI INVICTO COMITI,[17] păstrate mult timp după convertirea sa, există deodată o idee despre vechiul Dumnezeu Soare și despre noul Soare al Dreptății.

„Susținătorii acestei teorii citează diferite pasaje din scriitorii creștini timpurii care indică o recunoaștere a acestui punct de vedere. Predica lui Ambrozie, citată de Jablonsky, este cu siguranță falsă și este atât de marcată în cele mai bune ediții ale lucrărilor sale; furnizează, totuși, o ilustrare interesantă a unei date timpurii. Pasajul scrie astfel: „Bene quodamlem novum domincmod-em nuovo" vulgus appellat, et tanta sui auctoritate id confirmat, 'ut Judaei etiam atque Gentiles in hanc vocem consentiant Quod 'libenter amplectandum nobis est, quia oriente Salvatore, non so-'lum humani generis salus, sed etiam solis ipsius claritas innova-'tur.'[18], p.39 ed., 6. Bened.)

„În edițiile latine ale lui Hrisostom este o predică, greșit atribuită lui, dar scrisă probabil nu mult după vremea lui, în care citim: 'Sed et Invicti Natalem appelant. Quis utique 'tam invictus nisi Dominus noster, qui mortem subactam devicit? Orietur vobis timentibus nomen ipsius 'Sol Justitiae et sanitas est in pennis ejus.'[19] (Sermo de Nativitate S. Joannis Baptistae; vol. ii. 1113, ed. Paris, 1570.

„Leo cel Mare găsește vina în persuasiunea nefastă a unor 'quibus haec dies solemnitatis nostrae, non tam de Nativitate 'Christi, quam de novi ut dicunt solis ortu, honorabilis videtur.'[20] (Serm. 22,§ 6, vol. ip 72, ed. Ballerini the samed observed) A. caelo et in terra Nativitatem nul'lus nobis dies magis quam hodiernus insinuat, et nova etiam in 'elementis luce radiante, coram (al. totam) sensibus nostris mira'bilis sacramenti ingerit claritatem.'[21] (Serm. 26, § 1, p. 87.)

„Putem cita în continuare unul sau două exemple de la poeții creștini antici:. Prudentius, în imnul său Ad Natalem Domini, astfel vorbește (Cathemerinon, xi. init., p. 364, ed. Arevalus):

'Quid est, quod arctum circulum sol jam recurrens desert?
Christusne terris nascitur qui lucis auget tramitem?'[22]

Paulinus din Nola de asemenea (Poema xiv. 15–19, p. 382, ed. Muratori):

„Nam post solstitium, quo Christus corpore natus
Sole novo gelidae mutavit tempora brumae,
Atque salutiferum praestans mortalibus ortum,
Procedente die, secum decrescere noctes.[23]

Se poate face referire și la un extras din Assemani (Bibl. Or. i. 163) de Dionysius Bar-Salibi, episcop de Amida, care prezintă urme ale unui sentiment similar în Orient; de asemenea, la un pasaj al unui scriitor sirian anonim, care atribuie în mod distinct stabilirea zilei cauzei menționate mai sus; nu suntem însă dispuși să acordăm prea multă importanță acestui ultim pasaj. Mai importantă pentru scopul nostru este porunca unui conciliu de la Roma (743 d.Hr.): „Ut nullus Kalendas Januarias et broma (= brumalia) colere praesumpserit"[24] (can. 9, Labbé vi. 1548), care arată, în orice caz, că, mult timp după căderea păgânismului, multe urme ale riturilor păgâne au mai rămas."

Eon, cu fața de leu, cu cheie, torță și toiag de măsurat, este o divinitate de o importanță considerabilă în religia lui Mithra. El este Zrvan Akarana (Timpul nelimitat) al Zendavestei, nu atât o personalitate, cât o abstracțiune personificată, reprezentând starea primordială a existenței din care se naște Ahura Mazda. Înfășurăturile șarpelui care îi înconjoară corpul reprezintă revoluțiile timpului, iar aripile sale cele patru anotimpuri. Relația sa cu zeitățile panteonului grecesc, Hefaist, Esculap, Hermes și Dionisie, este indicată de prezența emblemelor lor.

Dl. WC King citează din Flaminius Vacca (nr. 117) povestea interesantă a descoperirii unei statui a unui eon, după cum urmează:

„Îmi amintesc că în via lui Sig. Orazio Muti (unde a fost descoperită comoara), vizavi de S. Vitale, s-a găsit un idol din marmură, înalt de aproximativ 5 palme (3½ picioare), stând drept pe un piedestal într-o cameră goală, cu ușa zidită. În jurul lui erau multe lămpi mici din teracotă, așezate cu duzele spre idol. Acesta avea un cap de leu, iar restul corpului de om. Sub picioarele lui era un glob, de unde ieșea un șarpe care înconjura tot idolul, iar capul acestuia îi intra în gură. Avea mâinile încrucișate pe piept: câte o cheie în fiecare, patru aripi prinse pe umeri, două îndreptate în sus, două în jos. Nu o consider o lucrare foarte veche, fiind realizată într-un mod rudimentar; sau poate este atât de veche încât la vremea când a fost realizată stilul bun nu era încă cunoscut. Sig. Orazio, însă, mi-a spus că un teolog, un părinte iezuit, i-a explicat semnificația, spunând că semnifică Diavolul, care în vremea păgânismului stăpânea peste lume; de unde și globul de sub picioarele lui; șarpele…" care îl încingea și intra în gura lui, prezicerea viitorului cu răspunsuri ambigue; cheile în mâinile sale, suveranitatea sa asupra lumii; capul de leu, conducătorul tuturor fiarelor. Aripile îi semnificau prezența pretutindeni. Aceasta a fost versiunea dată de părintele menționat. Am făcut tot posibilul să văd idolul, dar Sig. Orazio fiind acum mort, moștenitorii săi nu știu ce s-a întâmplat cu el. Nu este puțin probabil ca, la sfatul teologului, Sig. Orazio să-l fi trimis la un cuptor de var pentru a-i vindeca umezeala, căci fusese îngropat mulți și mulți ani de-a lungul anilor."

Iao, zeul cu numele adorabil (adică Abraxas),[25] poartă capul de cocoș, care este emblema lui Aesculape, zeul vindecării. Când Socrate a murit, le-a cerut prietenilor săi să-i sacrifice un cocoș lui Aesculape, deoarece sufletul său se recuperase de boala existenței trupești. Șarpele (emblema misterului, a eternității, a înțelepciunii, profetul gnozei) umblă fără picioare și, prin urmare, Iao are picioare de șarpe.

Zeul Bunătății, sau Agathodæmon, exercita un mare farmec asupra minților oamenilor. El este reprezentat pe pietre prețioase în formă de șarpe al cărui cap este înconjurat de raze solare, plutind în jurul cistei sacre, cutia cilindrică din care ieșea preotul la celebrarea misterului.

Designul Agathodæmonului este la fel de comun ca și cel al lui Iao, iar faptul că a fost folosit ca amuletă reiese dintr-un pasaj al lui Galen, care spune:

„Unii, într-adevăr, afirmă că o virtute de acest fel este inerentă anumitor pietre, cum ar fi în realitate iaspisul verde, care este benefic pentru pieptul și gura stomacului, dacă este legat de ele. Unii, într-adevăr, pun piatra într-un inel și gravează pe ea un șarpe cu capul încoronat cu raze, așa cum este prescris de regele Nechepsos în cartea sa a treisprezecea."

Cât de scuzabile erau aceste superstiții gnostice în acele vremuri reiese din faptul ciudat că un om atât de sobru precum Galen credea în eficacitatea acestor amulete. El continuă:

„Am avut o vastă experiență în acest sens, făcând un colier din astfel de pietre și atârnându-l în jurul gâtului pacientului, coborând suficient de jos pentru ca pietrele să atingă gura stomacului, și s-au dovedit a fi la fel de benefice ca și cum ar fi fost gravate în maniera stabilită de regele Nechepsos." (De Simp. Med., IX)

Pentru noi, cei care am crescut sub influența tradițiilor creștine, ideea de a-L reprezenta pe Bunul Dumnezeu sub alegoria unui șarpe pare ciudată, dar trebuie să ținem cont de faptul că alți oameni și alte epoci aveau idei diferite asociate cu șarpele. Pentru Orient, șarpele fără membre era un simbol al misterului și reprezenta sănătatea și nemurirea. Eusebiu (I, 7) ne informează:

„Șarpele nu moare niciodată în mod natural, ci numai atunci când este rănit prin violență, de unde și fenicienii l-au numit geniul bun (Agathodaemon). În mod similar, egiptenii l-au numit Cneph și i-au dat un cap de șoim datorită rapidității deosebite a acestei păsări."

Serapis, care este o formă elenizată a lui Osiris-Apis, a fost o religie care, în multe privințe, semăna cu creștinismul. Simbolul lor sacru era crucea, așa cum știm prin autorii creștini,[26] iar împăratul Adrian (nu e o autoritate neglijabilă în astfel de chestiuni) vorbește despre închinătorii lui Serapis ca fiind creștini, spunând că cei care se consacrau lui Serapis se numeau „episcopi ai lui Hristos". Chiar dacă nu ar fi avut loc o îmbinare locală a creștinismului cu cultul lui Serapis în Egipt, trebuie să recunoaștem că instituțiile monahale ale templelor serapiene au

fost un prototip exact al mănăstirilor creștine care își au originea în Egipt și au înflorit acolo mai bine decât oriunde altundeva.

Cultul lui Serapis a fost o reformare a vechiului cult egiptean al lui Osiris, introdus de Ptolemeu Soter cu scopul de a adapta vechile tradiții ale Egiptului la cultura elenică din Alexandria.
Înrudit în spirit, dar independent în dezvoltarea sa, este cultul zeului egiptean Tot, scribul cu cap de ibis al zeilor. Inițial, o personificare a lunii, Tot sau Tehuti era zeitatea oricărei măsuri și, astfel, importanța sa a crescut pentru a semnifica ordinea cosmică divină. El este numit „Ibis cel Glorios" și „Ibisul care a purces din Ptah". Osiris, zeul muribund și înviat, este identificat cu el ca „Osiris Ibisul, Cel Binecuvântat". Împreună cu zeul lunii, Xunsu și Máut, el este venerat în trinitatea Xunsu-Máut-Tehuti ca „copilul care se naște din nou pentru totdeauna".[27]

Printre greci, Tot era identificat cu Hermes, care începe acum să joace un rol foarte important ca Hermes Trismegistos, cel de trei ori mare, salvatorul sufletelor. Hermes este acum adorat ca primul fiu născut al lui Zeus și este chiar identificat cu tatăl zeilor, ca reprezentant și plenipotențiar al acestuia.

Filosofii vremii poartă amprenta epocii lor. Astfel, Seneca, Epictet, Marcus Aurelius și alți înțelepți păgâni sunt înrudiți prin spirit cu religia creștină; se află sub influența platonismului; se opun idolatriei politeismului și cer un teism pur; vorbesc despre paternitatea lui Dumnezeu; insistă asupra moralității și sunt înclinați să conceapă sufletul ca fiind distinct și superior trupului, care este considerat tabernacolul său temporal și ca sediul, dacă nu chiar cauza, a tuturor relelor. Totuși, ei sunt filozofi, nu pastori. Sunt prea aristocrați pentru a aprecia înrudirea lor cu creștinismul. Ei chiar arată dispreț pentru religia vulgului și ei înșiși se adresează gânditorilor, nu muncitorilor, nu mulțimilor, nu celor săraci în spirit.

Greco-egiptenii au dezvoltat o filozofie religioasă pe baza tradițiilor egiptene antice, compilată într-o carte numită Divinul Pimandru,[28] care conține multe ziceri frumoase care ne amintesc de concepțiile creștine; dar Divinul Pimandru (ca și alte cărți filozofice) se adresează celor puțini, nu celor mulți, iar misticismul său l-a făcut nepotrivit pentru a deveni religia omenirii.

Apollonius din Tyana este o figură similară în multe privințe, dar în niciun caz superioară lui Iisus Hristos. Căci în el filosofia epocii devine o religie. Adepții săi, însă, nu erau nici mai buni, nici mai înțelepți decât primii creștini; împărtășeau cu aceștia aceleași superstiții, nutrind aceeași încredere în miracole, totuși, din câte știm, aveau doar puține dintre trăsăturile lor mântuitoare.

Iulian, supranumit de autorii creștini Apostatul, este, în ciuda idealismului său, un om reacționar care s-a opus creștinismului pentru că a recunoscut în acesta cel mai puternic reprezentant al credinței viitoare. Acest ultim împărat păgân, este adevărat, a fost un om nobil și grijuliu care s-a opus creștinismului în principal din cauza neajunsurilor sale, a afilierilor sale evreiești și a îngustimii credincioșilor săi, dar era îndrăgostit de trecut, iar cea mai mare ambiție a sa era să reînvie barbaria instituțiilor păgâne, tendință care apare cel mai clar în

menținerea sacrificiilor sângeroase, stima sa pentru oracole și o indulgență generală în misterele neoplatonismului.

Diversele școli de gnosticism postcreștin au fost, după toate probabilitățile, cei mai periculoși concurenți ai creștinismului, ceea ce explică amărăciunea cu care Părinții Bisericii denigrează doctrinele gnostice. Dar gnosticii erau, la urma urmei, atât de asemănători cu creștinii, încât unii Părinți ai Bisericii folosesc numele de „gnostic" ca sinonim pentru creștini. Învățătorii gnostici sunt considerați mai puțin ca străini și mai mult ca eretici, iar speculațiile lor au fost un factor important în dezvoltarea dogmelor creștine.

Gnosticii, de regulă, îl reprezintă pe demiurg, adică arhitectul lumii, pe care îl identifică cu Yahveh-ul evreiesc, ca părinte al tuturor relelor. Îl descriu ca fiind irascibil, gelos și răzbunător și îl contrastează cu Dumnezeul cel Mai Înalt, care nu a avut nicio legătură cu creația. Întrucât demiurgul a creat lumea, el are dreptul la ea, dar a fost învins prin moartea lui Isus. Demiurgul a crezut că-l va învinge pe Isus atunci când l-a lăsat să moară pe cruce, dar triumful său a fost absurd, căci prin patima și moartea nevinovatului Isus a fost obținută victoria lui Dumnezeu și mântuirea omenirii a fost stabilită.

O sectă deosebit de interesantă de gnostici este numită Ofiții, sau închinătorii la șerpi. Demiurgul (așa susțin ei), recunoscând pericolul care ar putea rezulta din emanciparea omului prin gnoză (adică cunoaștere sau iluminare), i-a interzis să mănânce din fructul pomului cunoașterii. Dar Dumnezeu, Domnul cel Mai Înalt, Zeitatea atotbună și atotînțeleaptă, a avut milă de om și a trimis șarpele să-l convingă să mănânce din pomul cunoașterii, astfel încât să poată scăpa de robia ignoranței în care Yahveh, demiurgul, a încercat să-l țină.

Șarpele apare pe multe pietre prețioase gnostice și nu lipsește niciodată din monumentele lui Mithra. Se găsește frecvent pe figuri creștine, unde uneori este dificil să-l interpretezi ca reprezentant al răului.

Irineu, un adversar al concepției gnostice, l-a înlocuit pe demiurg cu Diavolul, pe care îl consideră un înger rebel, căzut prin mândrie și aroganță, invidiind creația lui Dumnezeu (Adv. hœr., nr. 40). El este însă de acord cu gnosticii, în sensul că susține că Diavolul avea pretenții asupra omului din cauza păcatului omului. Isus, însă, după ce a plătit datoria omenirii, are puterea de a răscumpăra sufletele oamenilor din ghearele Diavolului, care, tratând un om fără păcat ca pe un păcătos, a devenit el însuși un debitor al omenirii.

Această teorie juridică a morții lui Isus și a relației sale cu Diavolul a fost elaborată în continuare de Origen. Conform lui Origen, jertfa lui Isus nu este adusă pentru a face ispășire pentru Dumnezeu sau pentru a-i satisface sentimentul de dreptate (care este concepția protestantă), ci pentru a-l plăti pe Diavol. Isus este, ca să spunem așa, o momeală pentru Diavol. Satan își imaginează că trebuie să-l distrugă pe Isus, dar după ce reușește să-l omoare, descoperă, spre regretul său nespus, că a fost păcălit de Domnul. Dumnezeu îi întinsese o capcană, iar Diavolul a fost suficient de nechibzuit încât să se lase prins.

Manes, un om educat în credința zoroastriană, s-a străduit să întemeieze o religie universală prin sinteza tuturor religiilor pe care le cunoștea; și pentru că maniheismul, așa cum este numită această viziune, conține multe elemente creștine, este considerat în mod obișnuit o sectă creștină sau gnostică, dar a fost puternic denunțat ca eretic de Sfântul Augustin. Manes a propovăduit dualismul persan, dar Sfântul Augustin, care a formulat doctrina creștină ortodoxă negând existența independentă a răului, explică prezența păcatului în lume prin liberul arbitru cu care Adam a fost înzestrat la creație și consideră răul ca un mijloc pentru atingerea unui scop în planul educațional al lui Dumnezeu.

CREȘTINISMUL A TRIUMFAT ASUPRA PĂGANISMULUI, și a făcut-o prin întruchiparea în structura sa a tot ceea ce în acele vremuri era considerat adevărat, bun și înălțător. Astfel, adorarea statuilor și imaginilor, la început denunțată atât de vehement de creștini ca fiind păgână, a fost reintrodusă odată cu toate metodele păgâne de cult, arderea tămâiei, procesiunile, stropirea cu apă sfințită și alte ritualuri. Vechiul simbol al labarului a fost interpretat ca monograma lui Hristos; iar semnul sacru al două linii care se intersectează, o emblemă religioasă de mare antichitate, a fost identificat cu crucea de pe Golgota. Figura a două linii care se intersectează era un semn al mântuirii printre sirieni și alte națiuni, și probabil că reprezenta cele patru sferturi ale busolei;[29] dar acum, de când era numită cruce, și-a recăpătat într-o măsură mai mare reputația tradițională de farmec magic puternic și a fost folosită pe scară largă pentru exorcisme.[30] Nu există nicio doctrină asupra căreia părinții creștini să fie atât de pe deplin de acord ca asupra credinței că Diavolul se teme de cruce.

Zeii greci erau considerați demoni de către primii creștini, dar ideile care și-au găsit exprimarea în mitologia Greciei, în poveștile despre zeități și eroi greci, au fost păstrate și creștinate. Vechii salvatori greci pur și simplu își schimbau numele și deveneau sfinți creștini sau cel puțin contribuiau cu aspecte importante la legendele vieții lor.

Creștinismul este o religie a păcii, dar națiunile occidentale sunt războinice, iar chiar la începutul erei creștine s-a simțit nevoia ca spiritul beligeranței să fie consacrat prin sentiment religios și reprezentat în sfinți și îngeri care luptă.

Sfântul patron creștin al luptătorilor este Sfântul Gheorghe și este firesc ca englezii, care printre națiunile creștine nu sunt cele mai puțin pioase și, în același timp, nici cele mai puțin beligerante, să fi ales numele Sfântului Gheorghe pentru strigătul lor de luptă.

Legenda și picturile Sfântului Gheorghe ne amintesc puternic de miturile lui Perseu. În forma sa creștină, povestea apare pentru prima dată în Legendæ Sanctorum a lui Jacobus de Voragine, care ne vorbește despre un oraș păgân, ale cărui vecinătăți erau infestate de un dragon care trebuia potolit prin sacrificii umane. Monstrul a fost în cele din urmă ucis de Sfântul Gheorghe,

un cavaler creștin cavaleresc, care a sosit în momentul în care fiica regelui era oferită ca victimă. Prințesa, la cererea cavalerului, și-a legat brâul în jurul gâtului dragonului, care acum, deși fiara fusese raportată moartă, se ridică și o urmează pe fecioară ca un miel îmblânzit până în oraș. Oamenii sunt înspăimântați de această priveliște, dar Sfântul Gheorghe îl ucide încă o dată, de data aceasta definitiv. Sfântul Gheorghe este răsplătit din belșug, dar își împarte averea printre săraci, îl convertește pe rege și pe supușii săi la creștinism și merge într-o altă țară, unde moare ca un martir.

Sfântul Gheorghe, arhiepiscop al Alexandriei și adept al lui Arius, nu posedă nicio trăsătură a eroicului ucigaș de dragoni din legendă. Conform raportului unanim al istoricilor creștini și păgâni, a fost un om abject și stânjenitor, iar când a atins înalta funcție de arhiepiscop, s-a dovedit a fi un tiran crud și extorcat, foarte urât de popor. A fost detronat de autoritățile lumești și închis în Ajunul Crăciunului, anul 361. Dar dușmanii săi, în mare parte oameni săraci din dieceza sa, s-au săturat de întârzierea legii; o gloată a spart ușile închisorii și l-a linșat pe arhiepiscopul detronat pe 17 ianuarie 362. Moartea sa violentă a fost considerată ulterior un titlu suficient pentru gloria coroanei de martir. Cel mai important serviciu pe care l-a adus Bisericii a constat în faptul că recunoașterea oficială a unui sfânt arian a ajutat la reconcilierea adepților lui Arius.

Gelarius pare a fi primul papă romano-catolic care îl menționează pe Sfântul Gheorghe și nu știe nimic despre viața sa, dar îl numără printre acei sfinți „care sunt mai cunoscuți de Dumnezeu decât de omenire”.[31] Este dificil de spus dacă Sanctitatea Sa a fost conștient de ironia acestui pasaj.

Este o problemă nerezolvată cum ar fi putut fi identificat Sfântul Gheorghe cu zeitățile ucigașe de dragoni din mitologiile păgâne antice. Legăturile de legătură lipsesc, dar este probabil să nu existe un motiv mai profund decât o asemănare în sunetul numelor. Poate că o zeitate solară a fost undeva venerată sub numele de γεωργός, adică arător al pământului, deoarece civilizația agriculturii a învins dragonul barbariei sălbatice.

Cuceritorul final al dragonului, însă, nu este Sfântul Gheorghe, ci Arhanghelul Mihail, care, în ziua judecății, joacă rolul lui Zeus învingându-i pe giganți și pe Tifaeus, sau pe zeul teuton Thor, ucigând șarpele din Midgard; iar când victoria va fi obținută, Mihail va ține balanța în care sunt cântărite sufletele.

Spiritul beligerant nu s-a limitat la Mihail și Sfântul Gheorghe, ci a fost atribuit și altor sfinți care și-au dovedit priceperea în diverse moduri în întâlnirile lor cu Cel Rău. Se spune că Sfântul Anton din Egipt (251–356), fondatorul sistemului mănăstirilor creștine, s-a luptat cu spiritele rele în deșertul de lângă Teba, unde s-a retras din lume pentru a practica penitențe severe. Faptele sale eroice, care constau în lupte înfricoșătoare cu demonii imaginației sale, au fost consemnate de bunul episcop Atanasie, a cărui carte pe această temă prezintă un interes deosebit deoarece conține un eseu scris chiar de Sfântul Anton, care conține esența înțelepciunii și experienței sale în lupta cu spiritele rele.[32] Geniul artistic al lui Salvator Rosa a

dat o plauzibilitate concretă poveștii într-o imagine extrem de dramatică care ilustrează lupta într-un moment critic, când doar crucea l-a salvat pe sfântul neînfricat de la înfrângere în timpul unui atac îndrăzneț al demonului aflat în cea mai oribilă formă a sa. (Vezi ilustrația de la pagina 236.)

Cu greu se poate îndoi că doctrina originală a lui Isus din Nazaret era o etică a păcii; nu doar pace și blândețe în general, ci pace cu orice preț și nerezistență la rău. Spiritul războinic printre creștinii de mai târziu și venerarea arhanghelilor și sfinților beligeranți au fost introduse în scrierile Bisericii primare din surse păgâne, iar importanța acestei faze a creștinismului a crescut odată cu extinderea sa printre rasele energice din Nord. Națiunile teutonice, nordicii, germanii, anglo-saxonii și rudele lor, a căror convertire este cea mai mare cucerire pe care a făcut-o vreodată creștinismul, s-au dovedit a fi nu mai puțin beligerante decât grecii și romanii, dar le-au fost superioare în putere, generozitate, corectitudine față de dușmani și puritate morală.

---

1 Biserica creștină nu a pierdut niciodată din vedere ideea că un sacrificiu uman este indispensabil pentru ispășirea păcatelor, ispășirea fiind obținută prin efectele mistice ale credinței. De aici și referința constantă a morții lui Hristos pe cruce atât la jertfa lui Isaac de către Avraam, cât și la puterea miraculoasă de vindecare a șarpelui de aramă din deșert.

2 Sau mai degrabă autorul celei de-a doua epistole a Sfântului Petru, așa-numitul.

3 Xen., Mem., ii. 1. Platon, Symp., 177 B.

4 Cuvântul grecesc καλός nu se limitează la definiția cuvântului frumos așa cum îl folosim noi.

5 Medusa este menționată de Homer, λ 634, ca un monstru teribil al Lumii de Dincolo; era folosită ca amuletă pentru a alunga răul și, prin urmare, a devenit un element preferat pe scuturi. Originalul ilustrației de sus de la pagina 207 este colorat, ceea ce contribuie la aspectul înfricoșător al acestei imagini găsite pe Acropolele din Atena.

6 Statuia reprodusă la pagina 208 aparține unei perioade mai vechi a artei grecești, iar calul Pegas nu este încă înzestrat cu aripi, care au devenit foarte curând atributele sale nelipsite. Ideea modernă conform căreia Pegas este simbolul entuziasmului poetic datează abia din secolul al XV-lea al erei noastre și era străină grecilor.

7 În frumosul sarcofag (vezi ilustrația de la p. 212) care reprezintă mitul lui Prometeu, primul model este aparent incomplet; căci ar trebui să ne așteptăm să-l vedem pe Prometeu reprezentat furând focul și oferindu-l lui Deukalion.

8 Cleombrotus ar fi putut fi același discipol al lui Socrate menționat în Phaedo II, p. 59, a.C. Acest caz straniu de sinucidere este menționat de Sfântul Augustin în De Civ. Dei, I, 22. — Versurile sunt traduse în metrul original.

9 Vezi mai sus, p. 210.

10 Apologia și Faptele lui Apollonius, 40–41. Traducere de FC Conybeare în Monumente ale creștinismului timpuriu, p. 47.

11 Apol., 86.

12 Dei sacramenta Satans afectat. De exh. cast., 13.

13 După Chiflet, reprodus după CW King. Doi șerpi erecți stau ca niște susținători, de ambele părți. Mithra, între stelele gemenilor (Dioscuri), ține caii răsăritului și apusului, sau ai vieții și morții. Deasupra capului său, corbul; pe cer, emblemele soarelui și lunii. Dedesubt, masa cu pâinea consacrată și cupa Euharistiei.

14 Misterele lui Mithra au fost introduse în Grecia în timpul lui Alexandru. Au câștigat din ce în ce mai multă influență până când au atins punctul culminant în secolul al II-lea al erei creștine. Majoritatea numeroaselor monumente pe care venerația lui Mithra le-a lăsat în urmă în tot Imperiul Roman, în special în Galia și Germania, datează din această perioadă, când acesta devenise aproape un rival al creștinismului.
15 „Soarelui de neînvins și lunii eterne i se dăruiește aceasta de P. și H., cei doi copii ai CVG"
16 Adică Helios (sau soarele) Mithra cel invincibil.
17 „Către Soarele invincibil, protectorul."
18 „Pe bună dreptate, oamenii de rând numesc această zi oarecum sacră a nașterii Domnului «un soare nou» și o confirmă cu o autoritate atât de mare a lor, încât evreii și neamurile sunt de acord cu acest mod de vorbire. Și acest lucru ar trebui acceptat de noi de bunăvoie, deoarece odată cu nașterea Mântuitorului vine nu numai mântuirea omenirii, ci și strălucirea soarelui însuși este reînnoită."
19 „Dar ei o numesc ziua de naștere a Invincibilului (adică a lui Mithra). Cine, însă, este invincibil dacă nu Domnul nostru, care a biruit moartea? Mai mult, dacă ei spun «este ziua de naștere a soarelui», El este soarele dreptății, despre care profetul Maleahi spune: «Pentru voi, cei ce vă temeți de Numele Meu, va răsări soarele dreptății, cu vindecare sub aripile lui»." Observați în acest pasaj că profetul se gândește la soarele lui Dumnezeu după moda babiloniană și egipteană, ca având aripi care au o influență sănătoasă sau vindecătoare.
Rândurile precedente ale acestui citat din Hrisostom (Om. 31) afirmă clar că ziua nașterii lui Hristos a fost fixată în ziua nașterii lui Mithra: „În această zi (ziua nașterii lui Mithra) a fost fixată recent și la Roma ziua nașterii lui Hristos, pentru ca, în timp ce păgânii erau ocupați cu ceremoniile lor profane, creștinii să-și poată îndeplini ritualurile sfinte netulburați."
20 Unii cărora această zi a sărbătorii noastre este vrednică de onoare nu atât datorită nașterii lui Hristos, cât datorită reînnoirii soarelui."
21 „Dar nicio altă zi nu ni se pare mai potrivită decât astăzi pentru a venera în cer și pe pământ sărbătoarea Nașterii Domnului, și în timp ce chiar și în lumea materială (în elemente) strălucește o lumină nouă, El ne conferă, înaintea simțurilor noastre, strălucirea minunatei Sale taine."
22 „De ce părăsește deja soarele cercul nordic arctic?"
Nu s-a născut Hristos pe pământ și va mări calea luminii?"
23 „Cu adevărat, după solstițiu, când Hristos se naște în trup,
Cu un soare nou, el va schimba zilele geroase ale vântului de nord.
În timp ce le oferă muritorilor nașterea care le va aduce mântuirea,
„Hristos, odată cu trecerea zilelor, dă poruncă ca nopțile să se scadă."
24 „Nimeni nu va sărbători 1 ianuarie și Brumalia."
25 Abrak este un nume egiptean și înseamnă „a se închina" sau „a adora". Cuvântul apare în Biblie, Gen. 41, 43. Sas (care înseamnă Sadshi) înseamnă „nume". Abraxas este numele care trebuie adorat. (Vezi King, Gnosticii, p. 36.)
26 Vezi Socrate, Eccl. Hist., 5, 17, relatare reluată de Sozomenes.
27 R. Pietschmann. Hermes Trismegistos, p. 7.
28 Termenul „Pimandru" este explicat în mod obișnuit ca însemnând ποιμὴν ἀνδρῶν, adică „păstor al omului".
29 Crucea echilaterală a păgânismului este frecvent, deși nu întotdeauna, ornamentată cu patru puncte, câte unul în fiecare colț. Credem că nu greșim atunci când interpretăm punctele ca embleme ale soarelui în cele patru poziții respective ale sale, în est, sud, vest și nord. Picturile murale egiptene îl înfățișează pe Apis acoperit cu acest simbol sacru (vezi de exemplu Lenormant, L'Hist. Anc. de l'Orient, V, 183.) și servește ca model nu neobișnuit pe veșmintele diferitelor zeități grecești.

30 Pentru mai multe detalii, consultați articolele autorului despre Crucea, istoria și semnificația sa în The Open Court, 1899 și 1900. Publicarea lor sub formă de carte este avută în vedere de The Open Court Publishing Co.
31 Qui Deo magis quam hominibus noti sunt.
32 Vezi Acta Sanctorum a Bolandiștilor pentru 17 ianuarie, zi care este sărbătorită ca ziua Sfântului Anton. În plus, există mai multe traduceri latine ale scrisorilor Sfântului Anton existente în Biblioticia Patrum.

DEMONOLOGIA EUROPEI DE NORD

RELIGIA TEUTONILOR ERA ÎN PRINCIPAL O RELIGIE a luptătorilor și nu ezităm să spunem că ei, mai mult decât orice alt popor de pe pământ, au dezvoltat etica luptei. Războiul, conflictul și competiția sunt adesea considerate în sine detestabile și imorale, dar teutonii au descoperit că viața înseamnă conflict și că, prin urmare, curajul este rădăcina oricărei virtuți. Cel mai înalt ideal al lor nu era să se retragă din fața inevitabilului, ci să-l înfrunte direct și fără ezitare. Zeul lor principal era zeul războiului, iar cea mai nobilă împlinire a vieții lor era moartea pe câmpul de luptă. Îl disprețuiau pe lașul care se temea de răni și de moarte. Își respectau și chiar își onorau dușmanii dacă aceștia erau curajoși. Disprețuiau înșelăciunea și falsitatea și preferau să fie învinși cu cinste decât să obțină o victorie prin viclenie. Și această viziune nu a rămas o simplă teorie la ei, ci a fost practicată în viață. Teutonii au fost înfrânți în mod repetat de romani, de Marius, Cezar și de alții care erau mai puțin scrupuloși în metodele lor de luptă, dar în cele din urmă au rămas victorioși și au construit un imperiu teuton pe ruinele Romei.

Ideea răului a jucat un rol important în religia teutonilor.

Se crede că Loki, zeul focului, vicleanul năzdrăvan dintre Asa, a adus păcatul și răul în lume. În Edda tânără, Loki participă la crearea omului, pe care îl înzestrează cu simțuri, pasiuni și dorințe malefice. Copiii lui Loki sunt (1) lupul Fenris, (2) Jormungander, adică șarpele din Midgard, și (3) Hel, regina din Nifelheim, lumea morților.

Loki i-a convins pe zei să construiască fortificații, pentru care arhitectul, care era unul dintre giganți și un dușman al zeilor, trebuia, dacă își termina lucrarea într-un timp stabilit, să primească drept remunerație Freyja, zeița frumuseții și a iubirii. Dar când a devenit evident că zidurile vor fi în curând finalizate, Loki, fidel caracterului său trădător, i-a ajutat pe zei să-l înșele pe arhitect. De asemenea, l-a ajutat pe gigantul Thjasse să o fure pe Idun cu merele ei de aur dăruitoare de nemurire. Abia când zeii au amenințat că îl vor pedepsi, a devenit complice la aducerea înapoi a lui Idun. Cea mai rea faptă pe care Loki a săvârșit-o a fost moartea lui Baldur, zeul luminii și purității. După aceea, a fost scos în afara legii și nu a mai locuit în Asgard. Dar s-a întors și i-a batjocorit pe zei când aceștia s-au adunat la banchetul lui Ægir. În cele din urmă, a fost capturat și, ca pedeapsă pentru crimele sale, legat de trei pietre ascuțite chiar sub gura unui șarpe. Sigyn, soția lui Loki, rămâne cu el pentru a prinde veninul care picură într-un vas, pe care îl golește din când în când. Ori de câte ori se scoate vasul, veninul cade în fața lui Loki, care se zvârcolește de durere, ceea ce face ca lumea să tremure în ceea ce oamenii numesc cutremure.

Cea mai remarcabilă trăsătură a mitologiei teutonice este concepția apocaliptismului sau Ragnarok (amurgul zeilor), care prevestește o distrugere finală a lumii, inclusiv a tuturor zeilor. În prezent, puterile răului sunt încătușate și înfrânte, dar va veni momentul când vor fi dezlănțuite. Loki, lupul Fenris, șarpele Midgard și Hel, cu armata lor de giganți de gheață și alte

ființe malefice, se vor apropia; Heimdall, străjerul zeilor, va sufla din cornul său, iar Asașii se vor pregăti de luptă. Lupta de pe câmpul de luptă Vigrid va fi intestină, căci Asașii vor muri în timp ce ucid monștrii răutății pe care îi întâlnesc, iar flăcările lui Muspil vor devora epavele universului.

Lumea a avut un început, prin urmare trebuie să ajungă la un sfârșit; dar când lumea va fi distrusă, un nou cer și un nou pământ vor răsări din epava celui vechi, iar lumea nouă va fi mai bună decât cea veche. Leif-thraser și soția sa, Lif (reprezentând dorința de Viață și potențiala Viață) au rămas ascunși în timpul catastrofei din crângul lui Hodmimer și nu au fost răniți de flăcări. Ei devin acum părinții unei noi rase care va locui în noua locuință, numită Gimel (Himmel-ul german), iar printre ei se va găsi Odhin împreună cu fiii săi, Thor, Baldur, Fro și toți ceilalți Asa.

Creștinismul teutonizat

CÂND CREȘTINISMUL S-A RĂSPÂNDIȚI ÎN NORDUL Europei, a intrat în contact cu națiunile teutonice și celtice, care au adăugat idei noi sistemului său și au transformat mai multe trăsături caracteristice ale viziunii sale asupra lumii. Creștinismul de astăzi este în esență o religie teutonică. Etica creștinismului, care anterior era exprimată în propoziția „Nu vă împotriviți răului", a început, în acord cu spiritul combativ al rasei teutone, să sublinieze din ce în ce mai mult necesitatea luptei. Nu numai că figura lui Hristos a fost concepută după modelul unui rege războinic teuton, fiul împăratului, în timp ce discipolii săi au devenit vasalii săi credincioși; nu numai că arhanghelii au preluat trăsăturile Asa, marii zei nordici, Wodan, Donar, Fro și alții; nu numai că vechile sărbători păgâne au fost transformate în festivaluri creștine; Yuletide a devenit Crăciun, iar sărbătoarea Ostara din primăvară a fost celebrată în comemorarea învierii lui Hristos; dar trăsăturile individuale ale puterilor malefice ale Nordului au fost transferate și asupra lui Satan și a oștirii sale.

Legendele și basmele teutonice îl menționează frecvent pe Diavol, iar acolo acesta posedă multe trăsături care ne amintesc de Loki. În plus, giganții de gheață ai nordicilor, Nifelheim-ul saxonilor, Lumea de Jos a irlandezilor, toți și-au contribuit la noțiunile populare despre demonologia creștină din Evul Mediu. Însuși numele „iad" este un cuvânt teuton care inițial însemna un spațiu gol sau o peșteră subterană și denotă tărâmul lui Hel, fiica lui Loki. Și înfățișările ciudate și teribile ale zeilor au fost păstrate pentru podoaba legendelor demonice; iar Odhin, ca zeu al furtunii, a devenit „vânătorul sălbatic".

Dr. Ernst Krause, cel mai cunoscut sub pseudonimul Carus Sterne, a întreprins munca de a demonstra influența nordică asupra basmelor și legendelor sudice.[1] El constată că toate miturile care simbolizează moartea și învierea soarelui, dând naștere ideii de nemurire, apocalipsă și restaurarea finală a lumii, își au originea în țările nordice, unde în ziua de Crăciun soarele care părea pierdut se întoarce răspândind din nou lumină și viață. Filologii noștri cred

că Nibelungenlied conține caracteristici ale marilor epopei ale lui Homer; dar, potrivit Dr. Krause, s-ar părea că sursa originală a Nibelungenlied este mai veche decât Homer și că tema Völuspa, primul cântec al Eddei, fiind o viziune care proclamă distrugerea și degenerarea finală a cerului și a pământului, este anterioară profețiilor lui Hristos despre judecata viitoare. (Matei, 24.) Creștinismul ne vine din Orient, dar ideea că un Dumnezeu va muri și va învia este de origine nordică.

Dr. Krause continuă să demonstreze că ideea despre iad, așa cum este descrisă în Divina Comedia a lui Dante, care poate fi considerată drept concepția clasică a creștinismului romano-catolic, este, în toate elementele sale esențiale, produsul unei imaginații nordice.[2] Dante a urmat îndeaproape tradițiile teutonice, care în vremea sa deveniseră o posesiune comună în lumea creștină prin scrierile lui Saxo Grammaticus, Beda Venerabilis, Albericus, Caedmon, Caesarius de Heisterbach și alții. Este demn de remarcat în mod special faptul că cel mai adânc iad din Infernul lui Dante nu este, așa cum obișnuiesc oamenii din Sud să descrie locul de tortură, un lac de sulf arzător, ci pustiirea hibernală a unui palat de gheață. Faptul că acest iad de gheață poate fi urmărit până în zilele gnosticismului ar dovedi doar că această influență nordică poate, în multe dintre trăsăturile sale cele mai caracteristice, să dateze dintr-o epocă preistorică.

Viziunea lui Dante nu este nicidecum produsul propriei sale imaginații. Ea întruchipează un număr mare de tradiții vechi. Dante a reprodus în descrierea sa despre Satan și iad viziunile mitologice despre Nord atât de populare în vremea sa. Cântecele sale nu numai că ne amintesc de călătoria lui Ulise și Virgil în Lumea de Jos, ci și, în principal, de coborârea Cavalerului Owain în Purgatoriul Sfântului Patrick din Irlanda și de viziunea iadului așa cum a fost descrisă de Beda, Albericus și Cavalerul Tundalus. În ultimul cântec al Infernului, Dante descrie reședința suveranului iadului, care este înconjurată de o ceață densă, astfel încât poetul trebuie să fie condus de mâna ghidului său. Acolo, palatul de gheață stă aproape inaccesibil din cauza viscolului rece care bate în jurul său; și acolo stau conducătorul iadului și cei mai blestemați camarazi ai săi cu corpurile parțial înghețate în gheața transparentă.

Portretul demonului malefic pe care îl numește „Dis” de către Dante corespunde exact cu înfățișarea principalului zeu nordic al răului, deoarece acesta era venerat în mod obișnuit de celți, teutoni și slavi. Dis are trei fețe: una în față și una pe fiecare parte. Fața din mijloc este roșie, cea din dreapta este alb-gălbuie, cea din stânga este neagră. Astfel, ideea de trinitate a fost transferată la Satan din cauza idolilor deformați ai artei rudimentare a civilizației nordice. Descrierea lui Dis de către Dante ne amintește nu numai de gigantul cu trei capete și roșu din Edda, Hrim-Grimnir, care trăiește la ușa morții, ci și de trinitatea diferiților zei păgâni, în special de Triglaf, zeitatea trinitară a slavilor.

Când episcopul Otto de Bamberg i-a convertit pe pomerani la creștinism, a spart, în 1124, idolul Triglaf cu trei capete din templul din Stettin și i-a trimis capul Papei Honorius al II-lea la Roma. Dr. Krause sugerează că, din moment ce Dante, care în calitate de ambasador al Florenței a

vizitat Roma în 1301, trebuie să fi văzut cu propriii ochi capul Triglafului pomeranian, nu este nicidecum imposibil să-l fi folosit ca prototip pentru descrierea Satanei sale trinitare.

Giganții

ESTE INTERESANT SĂ OBSERVĂM transformarea vechilor giganți teutoni, care erau simple personificări ale forțelor brute ale naturii, în diavoli creștini. Mitologia nordică îi reprezintă pe giganți, fie ei giganți de munte, giganți ai furtunii, giganți ai gerului, giganți ai ceții sau orice altceva, ca fiind proști, iar aceștia sunt adesea cuceriți de înțelepciunea zeilor sau de viclenia și invenția umană. Există nenumărate legende care păstrează vechea concepție și pur și simplu înlocuiesc numele giganților cu diavoli; și putem observa că toate cuceririle omului asupra naturii sunt, în sensul vechi al mitologiei teutonice, descrise ca exemple în care giganții sau diavolii sunt păcăliți într-un fel sau altul.

Giganții, ca reprezentanți ai munților, pădurilor, râurilor, lacurilor și ai solului pământului, sunt mereu hotărâți să colecteze rentele datorate proprietarului pământului, căci oamenii sunt doar arendași ai pământului, care aparține de drept giganților. Giganții îi invidiază pe oameni pentru confortul lor și încearcă să le distrugă munca. Astfel, gigantul de ceață Grendel apare noaptea în sala regelui Hrodhgar și devorează la fiecare vizită treizeci de oameni. Beowulf, eroul soarelui, se luptă cu el și îi taie brațul; apoi o întâlnește pe mama lui Grendel, gigantica din mlaștina de unde se ridică ceața și, în cele din urmă, reușește să-i omoare atât pe Grendel, cât și pe mama sa.

Paradele familiilor de giganți, care formează o caracteristică importantă a carnavalurilor olandeze și flamande, ar putea fi o relicvă a unor obiceiuri mai vechi, reprezentând vizitele stăpânilor pământului care își colectează rentele, care se oferă ca băutură răcoritoare în timp ce oamenii cântă cântecul giganților[3] cu refrenul:

„Keer u eens om, reuzjen, reuzjen!"

[Întoarce-te încă o dată, micule uriaș, micule uriaș.]

Îngroparea de viu

PRIVILEGIU DE A COLECTA RENTA, pe care se presupunea că o dețin forțele naturii, fie ele zei, demoni sau giganți, și mai târziu în locul lor, Diavolul, a condus la ideea de a oferi sacrificii pentru plata datoriei față de proprietarii puternici și răuvoitori, proprietarii pământului. Și această noțiune a dus la superstiția de a îngropa de vii fie ființe umane, fie animale, o practică

care, într-o anumită etapă a civilizației, probabil era aproape universală și a primit chiar și sancțiunea Dumnezeului lui Israel.[4]

Grimm spune (Mitologie, p. 109):

„Adesea se considera necesar să se înmormânteze în temelia unei clădiri ființe vii și chiar oameni, un act considerat un sacrificiu adus solului, care trebuia să suporte greutatea structurii. Prin acest obicei crud, oamenii sperau să obțină permanență și stabilitate pentru clădirile mari."

Există nenumărate povești care păstrează înregistrări ale acestui obicei barbar și nu există nicio îndoială că multe dintre ele sunt istorice și că practica a continuat până într-o perioadă relativ recentă. Citim în Thiele (Dänische Volkssagen, I, 3) că zidurile Copenhaga se prăbușeau mereu, deși erau reconstruite constant, până când oamenii luau o fetiță inocentă, o așezau pe un scaun în fața unei mese, îi dădeau jucării și dulciuri și, în timp ce ea se juca veselă, doisprezece zidari acoperiau bolta și terminau zidul, care de atunci a rămas stabil. Se spune că Scutari a fost construit într-un mod similar. O fantomă a apărut în timp ce fortăreața era în curs de construcție și a cerut ca soția unuia dintre cei trei regi, care urma să aducă mâncarea zidarilor a doua zi, să fie înmormântată în fundație. Fiind o tânără mamă, i s-a permis să-și alăpteze copilul și s-a lăsat o gaură în acest scop, care era închisă imediat ce copilul era înțărcat.

Citim în „Sitten und Gebräuche" (Das Kloster, vol. XII) de F. Nork că, atunci când în 1813 gheața s-a spart barajul râului Elba și inginerii au avut mari dificultăți în repararea lui, un bătrân s-a adresat inspectorului digului, spunând: „Nu vei repara niciodată digul dacă nu îngropi în el un copilaș nevinovat", iar Grimm aduce un exemplu chiar mai modern (Sagen, p. 1095) care datează din anul 1843. „Când a fost construit noul pod din Halle", ne spune Grimm, „oamenii vorbeau despre un copil care ar trebui îngropat în temeliile lui".

Aceste superstiții au continuat atât de mult timp după ce ritul crud fusese abandonat; și au fost păstrate nu numai în ciuda moralității superioare propovăduite de creștinism, ci chiar și în numele creștinismului. În Canti Populari de Tommaseo este citat un exemplu al vocii unui arhanghel din cer care le poruncea constructorilor unui zid să o înmormânteze pe soția arhitectului în temelia sa. Practica este considerată aici creștină și este evident că există cazuri în care autoritățile creștine au fost suficient de ignorante pentru a o sancționa, căci chiar și ridicarea bisericilor se presupunea că necesită același sacrificiu crud; și au existat cazuri în care, în funcție de sfințenia specială a locului, s-a considerat necesar să se îngroape un preot, deoarece copiii sau femeile nu erau considerați suficienți. În Sagenbuch des Deutschen Volkes de Günther (Vol. I, p. 33 și următoarele) citim că catedrala din Strassburg necesita sacrificiul a două vieți omenești și că doi frați zac îngropați în temelia sa.

PREZENȚA TUTUROR bolovanilor mari care zac împrăștiați în zonele joase ale Germaniei este atribuită fie uriașilor, fie diavolilor; se spune uneori că sunt boabe de nisip pe care uriașii le-au scos din încălțăminte sau că au fost aruncați la pământ de furie când s-au trezit înșelați de ale lor de către umorul muritorilor.

Există o poveste despre un fermier care a început să cultive un pământ până atunci necultivat, iar Diavolul (adică uriașul care deținea pământul și nu văzuse nimic altceva decât stânci sterile și deșerturi pustii) privea cu uimire plantele verzi care răsăreau din pământ. A cerut jumătate din recoltă, iar fermierul i-a lăsat să aleagă dacă va lua jumătatea superioară sau inferioară. Când Diavolul a ales jumătatea inferioară, fermierul a plantat grâu, iar când a ales jumătatea superioară, a plantat napi, lăsându-i când miriștea și când vârfurile de napi inutile. Indiferent în ce direcție se îndrepta Diavolul, era păcălit.[5]

Povestea a ajuns în sud, în Arabia, unde a fost descoperită de Friedrich Rückert, care a repovestit-o în poemul său „Diavolul păcălit”,[6] pe care domnul EFL Gauss, din Chicago, l-a tradus cu amabilitate în scopul special al citării în acest context:

„Arabii și-au arat câmpurile aliniindu-se,
Apoi a venit Diavolul într-o erupție
Protestând: „Jumătate din lume este a mea,”
„Și din recoltele tale vreau partea mea.”

„Arabii au spus, căci sunt vicleni,
„Jumătatea de jos ți-o vom da,”
Dar Diavolul, mereu țintind sus,
A răspuns: „Aceasta va fi partea superioară!”

„Napii au semănat peste tot câmpul lor,
Și când a venit să împartă recoltele,
Arabii au profitat de roadele subsolului,
Și Diavolul a primit frunzele de napi.

„Și când a venit încă un an
Diavolul a vorbit cu dispreț plin de mânie:
„Sunt obligat să am jumătatea de jos!”
Arabii au semănat apoi grâu și porumb,

„Când a venit din nou momentul să împărtășim,
Arabii au luat snopii în harababură,
Diavolul a dezgolit miriștea
Și a hrănit cu ele focul iadului.”

Există nenumărate alte legende despre diavoli proști. Un morar de la moara diavolului din Kleinbautzen l-a legat pe diavol de roata de apă.[7] Un fierar căruia, datorită ospitalității sale, i s-a îndeplinit odată o dorință de către Hristos, l-a vrăjit pe diavol și l-a pus pe Lucifer, șeful diavolilor, pe nicovala sa, ceea ce l-a speriat atât de tare încât fierarul, când a murit, nu a fost admis în iad.[8] Și există un cântec popular german plin de umor despre un croitor, care începe astfel:

Un croitor s-a dus să rătăcească,
Luni, dimineața,
Și acolo l-a întâlnit pe Diavol,
Hainele și pantofii lui erau toate rupte.
Hei, croitorule, urmează-mă!
În iad, băieții au nevoie de tine;
Căci trebuie să îmbraci demonii
Oricare ar fi costul.

Croitorul, la sosirea în iad, i-a maltratat pe toți diavolii cu ustensilele sale de croitor în încercarea de a-i îmbrăca, iar aceștia au jurat că nu vor mai permite niciodată unui croitor să se apropie de ei, chiar dacă ar fi furat oricâtă stofă.[9]

O altă poveste comică este relatată despre Dunstan, starețul de Glaston, mai târziu arhiepiscop de Canterbury. În timp ce era ocupat cu fabricarea unei cupe euharistice, Diavolul i s-a arătat brusc. Dar sfântul nu s-a temut; a scos pensetele din foc și l-a apucat pe Satan de nas, care a fugit urlând și nu a mai îndrăznit niciodată să-l molesteze. Evenimentul este comemorat într-o rimă veche, astfel:

„Sfântul Dunstan, după cum spune povestea,
Odată l-a tras pe Diavol de nas
Cu un clește încins, care îl făcea să urle
Că a fost auzit la cinci kilometri sau mai mult."

Se povestește despre Sfântul Cuthbert un act de curaj. Sir Guy Le Scoope (așa cum ne spune Thomas Ingoldsby, urmărind îndeaproape cronica de la Bolton) aștepta musafiri, dar găsind la ora stabilită sala de banchet goală, deoarece oaspeții fuseseră ținuți departe printr-o glumă proastă a mesagerului invitant, i-a chemat pe Diavol și pe zece mii de demoni să mănânce cina și să ia cu ei tot ce era acolo în regiunile infernale. Diavolul a venit cu compania sa diabolică și toți oamenii lui Sir Guy au fugit, lăsându-l în urmă pe micul moștenitor, care a fost imediat prins de Black Jim, conducătorul companiei diabolice. În anxietatea sa, Sir Guy a strigat la Sfântul Cuthbert de Bolton, care și-a făcut apariția sub forma unui bătrân palmier și a forțat mulțimea demonizată să predea copilul, dar le-a permis cu generozitate să rămână ca oaspeți ai lui Sir Guy, adăugând:

„Dar fii cumpătat, te rog, și ține minte atât,
Din moment ce sunteți tratați ca niște gentlemeni, arătați-vă astfel,
Și nu întârzia, dar ai grijă și mergi drept.
Acasă la culcare când ai terminat - și nu fura farfuria
Nici să smulgi ciocănelul — sau clopoțelul de la poartă.
Plecați în pace, ca niște diavoli respectabili,
Și nu te „îngâmfa" cu ceasul și nu enerva poliția!
După ce și-a spus astfel cuvântul, acel Palmer gri
A luat micul Le Scoope și a plecat calm,
În timp ce Demonii pregătesc un „Hip! hip! ura!"
Apoi au căzut cu dinții și ghearele asupra mâncării, pe măsură ce
Fuseseră oaspeți la Guildhall în ziua Primăriei,
Toți se luptă și se luptă pentru ceea ce era înaintea lor,
Fără grijă pentru precedență sau decență comună.

O altă poveste despre curajul sfânt este relatată despre Sfântul Medard, care, în timp ce se plimba odată pe țărmul Mării Roșii din Egipt, l-a văzut pe Bătrânul Nick cărând într-o pungă mai mulți păcătoși pierduți. Sfântul a avut milă de sufletele sărace și a tăiat punga lui Satan, moment în care prizonierii Bătrânului Nick au scăpat.

„A plecat quakerul, a plecat brutarul,
A plecat Călugărul - acea fantomă frumoasă și grasă,
A cărui măduvă Bătrânul Nick intenționase să o culeagă,
Îmbrăcat ca un cocoș de pădure și servit pe pâine prăjită!

„A plecat nepoata drăguță a cardinalului,
Și frumoasele Grisete și Donii din Spania,
Și echipajul Corsairului, și evreul care tăia monede,
Și au alergat, ca niște felinari, peste câmpie!
„Bătrânul Nick este, în cel mai bun caz, un tip cu aspect de negru,"

Da, chiar și atunci când e mulțumit; dar niciodată înainte
Arătase atât de negru ca atunci când i-a văzut sacul
Astfel tăiate în fante pe țărmul Mării Roșii."

Bătrânul Nick a luat o piatră și a aruncat-o asupra sfântului.

„Dar Sfântul Medard a fost remarcabil de greu
Și solid în jurul osului parietal."

Piatra s-a retras.

„Și s-a ondulit, s-a învârtit și s-a învârtit în aer,
În timp ce această piatră imensă zbura la tangentă!
La limită, coroana i-a scăpat în sfârșit
Dulce pe pantoful ortopedic al lui Nick!

„I-a zdrobit tibia și i-a zdrobit copita,"
În ciuda pantofului său ortopedic robust;
Și așa este, din aceeași zi,
Bătrânul Nick a devenit ceea ce francezii numesc Boiteux!

Unul dintre cele mai vechi triumfuri ale priceperii umane în construirea de poduri a dat naștere Podului Diavolului, care traversează cu îndrăzneală defileul căscat al râului Reuss, unde drumul de munte trece spre furca râului St. Gotthard. Un pod nou a fost construit de inginerii din secolul al XIX-lea chiar deasupra celui vechi; dar cel vechi a rămas mult timp la locul său, până când s-a prăbușit în ultimii ani. Legenda spune că un păstor l-a angajat pe Diavol să construiască podul cu condiția ca sufletul primei creaturi vii care îl va traversa să fie pierdut. Când lucrarea a fost terminată, tânărul a împins o capră neagră peste pod, pe care, văzând că a fost înșelat și a pierdut prețul la care se așteptase, Diavolul l-a sfâșiat în bucăți, plin de mânie.[10]

Toate aceste povești sunt noțiuni păgâne creștinizate despre răul învins fie prin istețime și umor, fie cu ajutor divin; și chiar doctrinele bisericești despre păcat și mântuire se bazează pe concepții precreștine care datează în cele din urmă din sacrificiile umane și din riturile mistice ale canibalismului, în care omul spera să aibă parte de divinitate și nemurire mâncând carnea și bând sângele Dumnezeului său întrupat sau al reprezentantului său.

Schema creștină a mântuirii poate fi numită pe scurt ispășirea vicarială a păcatului omului prin sângele lui Hristos. Mânia lui Dumnezeu asupra rasei umane vinovate este purificată prin suferințele și moartea omului-zeu nevinovat. Dreptatea divină este satisfăcută prin sacrificiul Iubirii divine.

Misterul acestei doctrine și, de asemenea, al doctrinei păcatului originar, care în sensul său literal poate fi cu greu considerată lăudabilă, are un sens profund care apare atunci când luăm în considerare unitatea organică a rasei umane. Nu numai că moștenim consecințele rele ale faptelor rele ale strămoșilor noștri, ci suntem, de fapt, alcătuiți din înclinațiile lor rele. Astfel, păcatul părinților noștri este blestemul nostru, deoarece este al nostru și, în același fel, meritul fraților noștri devine sau poate deveni propria noastră binecuvântare. Putem cu ușurință să împărtășim beneficiul care va rezulta din invențiile sau alte progrese făcute de un singur om, dacă suntem dispuși să acceptăm lecția pe care ne-o învață exemplul său.

Ideea unei mântuiri prin ispășire vicarială a devenit mai estompată în ultima vreme. Vechea interpretare care ne amintea de sacrificiile sângeroase ale sălbaticilor începe să scadă, deși cu

greu poate fi considerată complet abandonată; nu este abandonată, ci doar transformată și poate fi numită acum ideea de mântuire prin sacrificiu.

---

1 Die Trojaburgen Nord-Europas. Glogau, Carl Flemming, 1893.

2 Vossische Zeitung, 1896, 2, 9, 10 feb.; Sonntagsbeilagen.

3 Geschichte des Grotesk-Komischen a lui Floegel, de Ebeling, p. 286, citează cântecul uriaș cântat în Ypern.

4 1 Cartea Regilor, xvi. 34.

5 Grimm, Märchen, No. 189. Deutsche Mythologie, No. 981. Müllenhoff. Nr. 377. Thiele, Dänische Sagen, Nr. 122.

6. Der betrogene Teufel.

7 Preusker, Blicke in die vaterländische Vorzeit, I, p. 182.

8 Menționat în Märchen lui Grimm.

9 Traducere de autor. Cântecul poate fi găsit în diverse culegeri de cântece populare germane. Prima sa strofă sună astfel:

“Es wollt ein Schneider wandern.
Des Montags in der Fruh.
Begegnet ihm der Teufel,
Hat weder Kleider noch Schuh.

Es koste was es wöll.
Du sollst die Teufel kleiden,
Du musst mit mir zur Höll,
“He, he, du Schneidergesöll.”

10 Grimm, Deutsche Sagen, 336, și Tobler, Appenzeller Sprachschatz, 214.

Primordialul diavolului

Miracole și magie

UN PROVERB LATIN SPUNE: „SI duo faciunt idem, non est idem" (dacă doi fac același lucru, nu este același lucru); și acest lucru este valabil nu numai pentru indivizi, ci și pentru națiuni și religii. Este un obicei comun în rândul tuturor claselor de oameni să tolereze greșelile propriei generații, dar să fie severi cu cele ale altora. Oracolele din Delfi erau divine pentru mintea grecilor, dar erau de origine diabolică conform judecății creștinilor. Isus era un magician în ochii păgânilor, în timp ce creștinii îl venerau ca fiu al lui Dumnezeu și ca un om care făcea miracole.

Preoții faraonului și ai lui Moise îndeplinesc aceleași trucuri pe care le îndeplinesc și astăzi vrăjitorii de șerpi din Egipt și India, dar numai faptele lui Moise sunt considerate miracole, iar israeliții susțin că el putea realiza mai mult decât egiptenii. Părintele Juan Bautista (din jurul anului 1600) ne spune că printre nativii din Mexic există magicieni care „invocă norii și pot face un băț să arate ca un șarpe, un covoraș ca un centiped, o piatră ca un scorpion și alte înșelăciuni similare".[1]

Primii creștini credeau că Simon Magul și ucenicii săi posedă putere asupra demonilor;[2] dar Simon era un concurent al apostolilor și, prin urmare, faptele sale nu erau considerate divine. În fața unui tribunal imparțial, metodele și aspirațiile ambelor părți s-ar fi asemănat mai mult decât par la prima vedere să justifice afirmațiile unilaterale ale autorilor creștini. Acuzația adusă lui Simon de Luca, că le-ar fi oferit bani apostolilor pentru că i-ar fi împărtășit Duhul Sfânt, nu dovedește o depravare a inimii, așa cum credeau creștinii de mai târziu; căci Simon a primit mustrarea în spiritul cuvenit și, aparent, a rămas în relații bune cu apostolii. Relatările părinților bisericii care îi fac pe Petru și Simon rivali în facerea de miracole dezvoltă povestea în spiritul epocii; ele caracterizează superstițiile vremii; totuși, deși probabil reflectă fapte istorice, ele sunt la fel de nesigure ca și acuzațiile autorilor păgâni aruncate împotriva creștinilor.

Primii creștini practicau vindecarea bolnavilor prin punerea mâinilor și prin rugăciune; la fel făceau și terapeuții și alți gnostici; totuși, credința, vindecarea și știința creștină nu sunt aprobate de bisericile de astăzi.

Minucius Felix[3] pune în gura lui Cæcilius noțiunile comune, care în vremea sa predominau în Grecia și Italia cu privire la practicile creștinilor, care îi descrie ca o clasă disperată de bărbați vulgari și femei credule care amenință bunăstarea omenirii. El afirmă că sunt atei, deoarece nutresc dispreț pentru temple, scuipă zeilor și ridiculizează ceremoniile religioase; că propriul lor cult este un amestec de superstiție și depravare; că posedă simboluri secrete prin care se recunosc unii pe alții; se numesc frați și surori și degradează aceste cuvinte sacre prin

senzualitate. Mai mult, se spune că adoră un cap de măgar și că cultul lor este obscen. Calomnia culminează cu afirmația că primirea noilor membri este sărbătorită prin sacrificarea și devorarea unui copil acoperit peste tot cu făină, ceea ce este o perversiune evidentă a Împărtășaniei, dar Cæcilius declară că se face acest lucru deoarece participarea la vinovăție este cel mai bun mijloc de a asigura secretul. În cele din urmă, adaugă că în zilele de sărbătoare celebrează sărbători de dragoste care, după stingerea luminilor, se termină cu excese sexuale.

Acuzații similare se găsesc la diverși autori, și chiar și nobilul și nobilul Tacit vorbește despre creștini cu dispreț; în timp ce, pe de altă parte, creștinii nu se dau bătuți să ridiculizeze cele mai sfinte și mai nobile forme de păgânism. De exemplu, Minucius Felix, un creștin de cel mai înalt tip și cu cea mai bună educație, vorbește despre Socrate ca fiind „bufonul atenian".[4]

Justinus Martirul în Apologia sa face afirmația că creștinii sunt nevinovați, dar lasă deschisă întrebarea dacă ereticii, cum ar fi gnosticii, ar putea fi vinovați de aceste abominații (App. II, p. 70), iar Eusebiu susține direct că practicile care predominau printre eretici au fost cauza directă a zvonurilor rele despre viața creștinilor.

Deși trebuie să ținem cont de faptul că rigiditatea morală a gnosticilor nu lasă în general nicio îndoială cu privire la puritatea vieții lor, putem admite probabilitatea prezenței oilor negre printre ei. Dar același lucru este valabil și pentru creștini, după cum știm cu siguranță din autoritatea Sfântului Pavel, care în Prima sa Epistolă către Corinteni, după o enumerare a păcătoșilor care nu vor moșteni Împărăția (v. 8-11 - pasajul ar fi mai bine să rămână necitat) spune: „și astfel erau unii dintre voi". Prin urmare, nu poate exista nicio îndoială că au existat abuzuri în Biserica din Corint. Sfântul Pavel crede zvonul unui păcat „care nici măcar nu este numit printre neamuri", iar a doua Epistolă este cea mai bună dovadă că corintenii nu au negat faptele. Ei se pocăiesc, după care Sfântul Pavel recomandă caritatea față de principalul vinovat (2 Cor. ii. 6-11), spunând: „Cui iertați voi ceva, iert și eu".

Diversele aberații din rândul creștinilor, care erau foarte evidente la mulți dintre cei mai proeminenți lideri ai lor, cum ar fi Constantin cel Mare, nu trebuie să ne uimească, deoarece creștinismul a apărut într-o epocă de neliniște, iar noua mișcare a fost centrul de atracție pentru tot felul de excentricități. În ciuda diverselor excrescențe, nu putem decât să spunem că creștinismul a deschis lumii noi perspective ale adevărului. Reprezentat de oameni precum Sfântul Pavel, acesta tindea spre puritatea inimii; dar același lucru este valabil și pentru gnostici și manihei. Acuzațiile de ambele părți se bazează în principal pe declarații partizane și nu pot fi considerate de încredere sau cel puțin trebuie folosite cu rezerva cuvenită. Dar este firesc ca aici, ca întotdeauna, aceleași lucruri să nu mai fie aceleași atunci când sunt relatate despre oameni de altă credință. Astfel, virtuțile păgânilor sunt pentru Sfântul Augustin doar „vicii șlefuite", iar eroismul martirilor creștini este simplă încăpățânare în opinia pretorilor romani.

Privim cu dispreț la profetul indian care se prezintă drept un aducător de ploaie, dar citim povestea lui Ilie cu mare edificare și, deși justificăm zelul sfânt al acestuia din urmă, nu am lua în considerare severitatea reformatorilor indieni care nu reușesc să cruțe viețile rivalilor lor. Un exemplu va fi suficient: Tenskwatawa, profetul Shawano, a predicat la începutul secolului al XIX-lea o religie mai nobilă și o moralitate mai pură triburilor din prerie și a fost venerat de adepții săi ca o încarnare a lui Manabozho (adică primul care face). Beția, păcatul chinuitor al indienilor de când i-au cunoscut pe albi, și superstiția tradițională practicată de vraci au încetat. Dar reforma a fost însoțită de persecuție. Tenskwatawa „a inaugurat o cruciadă împotriva tuturor celor suspectați că se ocupă de vrăjitorie sau arte magice" și a profitat de credința adepților săi „pentru a scăpa efectiv de toți cei care se opuneau pretențiilor sale sacre". Toți rivalii săi au fost succesiv marcați de profet și condamnați să fie arși de vii.[5]

Toate aceste fapte sunt tot atâtea exemple care dovedesc adevărul proverbului, conform căruia dacă doi oameni fac același lucru, nu va fi considerat același lucru: și astfel, miracolul propriei noastre religii este doar magie și vrăjitorie în alte religii.

UNA DINTRE CELE MAI CARACTERISTICE trăsături ale epocii pre-științifice este dorința omului de a realiza ceea ce este de neatins prin mijloace naturale. Credința în magie va prevala inevitabil atâta timp cât concepția dualistă despre lume domină mințile oamenilor, iar în acea perioadă de civilizație faptele supranaturale sunt așteptate ca acreditări indispensabile ale tuturor profeților religioși. Este epoca miracolelor și a vrăjitoriei.

Acum știm că oriunde se cred lucruri contranaturale, acolo vor fi trăite cele mai ciudate evenimente de către cei care sunt sub sugestia credinței; și atunci, imediat, va apărea o competiție între cei care reprezintă religia consacrată și alții care săvârșesc sau pretind că săvârșesc fapte similare. Primii sunt profeți și sfinți și fac miracole; cei din urmă sunt vrăjitori și vrăjitoare, iar arta lor se numește vrăjitorie.

Miracolele și vrăjitoria au acest lucru în comun: ambele se presupune că înlocuiesc legile naturii, dar există această diferență: miracolul este considerat a fi puterea supranaturală a propriei religii, în timp ce vrăjitoria este miracolul ereticilor. Miracolul este orice lucru contranatural, care este legitim; iar vrăjitoria este același lucru, dar ilegitim; prima se presupune că este făcută cu ajutorul lui Dumnezeu, cea de-a doua cu ajutorul lui Satan; prima este lăudată ca fiind cea mai înaltă glorie a Bisericii, cea de-a doua este denunțată ca fiind cea mai mare urâciune posibilă.

Este firesc ca vrăjitorii și vrăjitoarele să fie întotdeauna reprezentați ca fiind nesuferiți și se spune că arta lor este practicată pentru a dăuna bunăstării omenirii. Cu toate acestea, unele fapte foarte josnice sunt considerate miracole,[6] în timp ce faptele bune, dacă sunt săvârșite doar

de credincioșii în alți zei, sunt etichetate drept vrăjitorie. Mai mult, toți preoții sunt unanimi în a condamna aplicarea farmecelor și vrăjilor, cu excepția celor din propria lor religie, chiar dacă acestea sunt folosite în cele mai bune și mai pure scopuri. O vindecare prin credință de către eretici și chiar o operație reușită prin abilitatea neobișnuită a unui chirurg ar fi considerate fapte întunecate de către cei care cred într-o religie a miracolelor,[7] dar procesiunile oficiale cu rugăciuni și stropire cu apă sfințită sunt încă folosite, așa cum s-a putut observa în timpul unei epidemii târzii de variolă din Canada franceză.

Credința în magie este o fază naturală în evoluția omenirii, producând vraciul care alungă bolile prin farmece, profetul care, apelând la Divinitatea sa (fie că este vorba de zeul soare al indienilor americani, fie de Baal al fenicienilor, fie de El sau Yahveh al israeliților) se angajează să facă ploaia și mediumul care vacitează sau prezice viitorul și cheamă morții din Tărâmul Spiritelor.

Preoții ploii joacă un rol extrem de important în viața tuturor indienilor americani. Dansul șarpelui printre indienii Pueblo din Mexic este o rugăciune pentru ploaie.[8] Adesea, soarele este invocat pentru ploaie. Visele, viziunile și extazele sunt considerate cele mai bune mijloace de revelație divină, iar punga cu medicamente posedă puteri magice. Spiritul devoțional nu este mai puțin intens printre păgânii din prerie decât era printre israeliții antici și primii creștini.[9]

Orice încercare de a practica magia și o religie care promite succes în viață și își propune să realizeze mântuirea omului prin miracole, fie că este vorba de miracolele fondatorilor lor sau de miracolele continue ale instituțiilor bisericești, cum ar fi sacramentele, pelerinajele, stropirea cu apă sfințită, citirea în slujbă sau alte rituri despre care se presupune că au o semnificație diferită de cea pur simbolică, este o religie a magiei. Pe scurt, o religie a magiei se bazează pe credința în contranatural și, de îndată ce o religie a magiei devine o instituție consacrată, va dezvolta noțiunea de vrăjitorie printr-o discriminare între propriile miracole și cele ale altor oameni care nu sunt necredincioși.

Cât de similare sunt noțiunile de miracole legitime și ilegitime se poate afla din scrierile lui Agrippa din Nettesheim (1486–1535), unul dintre cei mai mari înțelepți și filozofi ai epocii Reformei, care a proclamat că perfecțiunea filosofiei poate fi atinsă prin magie, pe care, spre deosebire de magia neagră[10], o numea magie „naturală” sau „celestală” și care, presupunea el, duce la o uniune perfectă cu Dumnezeu. Cartea sa, De Occulta Philosophia, scrisă în 1510, dar publicată abia în 1531, își arată credința în posibilitatea de a crea ură și iubire prin vrăji, de a descoperi hoți, de a încurca armatele, de a provoca furtuni și ploaie, toate acestea pe care se așteaptă să le realizeze prin magie printr-o uniune mistică cu Dumnezeu. Ne este greu să înțelegem cum un om de calibrul său ar putea crede în eficacitatea vrăjilor și a cheilor mistice; dar dacă admitem realitatea magiei, astfel de aberații devin experimente legitime. Vrăjitoarele au fost acuzate frecvent de aceleași isprăvi, doar că se spunea că le-au săvârșit cu ajutorul Diavolului. În ciuda asemănării pe care Agrippa o descoperise inconștient între vrăjitorie și miracole, el a rămas netulburat, căci opiniile sale erau la acea vreme acceptate în general. Nici nu ar fi stârnit vreodată ostilitatea partidului papal dacă nu ar fi ținut prelegeri cu fervoare la

Universitatea din Dôle, Burgundia (1509), despre cartea lui Reuchlin, De Verbo Mirifico, și dacă nu ar fi îndrăznit, în 1519, pe când era sindic la Metz, să salveze viața unei vrăjitoare care căzuse în mâinile inchizitorului Nicolas Savini.[11]

Ce amestec ciudat de ocultism cu observații exacte, bazate pe măsurători anatomice, este conținut în capitolul despre „Proporțiile corpului uman". Matematica, științele naturale și misticismul sunt toate combinate în Occulta Philosophia a lui Agrippa, iar autorul învățat este incapabil să facă diferența între fapte și fantezie.[12]

Magia cerească a lui Agrippa nu este diferită de magia neagră; căci ambele tipuri de magie constau în speranța unor realizări contranaturale. Când, după ani de diverse dezamăgiri, Agrippa a descoperit că nu există magie, fie ea neagră sau albă, a ajuns la concluzia că nu există știință. Așa cum agnosticul care, după ce a formulat greșit problemele filosofiei și și-a găsit mintea încurcată fără speranță în confuzie, pronunță doctrina sumbră a imposibilității cunoașterii, tot așa Agrippa din Nettesheim a început să dispere nu numai de magie, ci și de știință; și a scris, în 1526, „Propoziția sa despre incertitudinea și vanitatea științelor și artelor; și despre excelența cuvântului lui Dumnezeu".[13]

În concluzie, constatăm că o religie a magiei implică o credință în vrăjitorie. Acolo unde sacramentele sunt folosite ca exorcisme, fiecare încercare de a exercita puteri extraordinare este considerată nu ca fiind imposibilă, ci ca o lipsă de loialitate. Prin urmare, erezia și vrăjitoria sunt întotdeauna declarate a fi strâns legate, deoarece vrăjitoria nu este altceva decât săvârșirea de miracole fără licența unei Biserici consacrate, care pretinde că are monopolul asupra supranaturalismului.

Credința în vrăjitorie și urmărirea acesteia sunt rezultatul necesar al unei religii magice ferm stabilite. Toate religiile magice sunt în mod natural intolerante. De îndată ce una dintre ele triumfă asupra rivalelor sale, de îndată ce este transformată într-un crez sistematic și organizată într-o instituție precum Biserica, ea, ca toate combinațiile sau trusturile, cu toate mijloacele de care dispune, își va asigura și perpetua supremația. Având în vedere că Biserica medievală era practic o religie a magiei, urmărirea vrăjitoarelor a fost rezultatul inevitabil al ascensiunii Papei și a continuat în țările protestante ca o moștenire a Evului Mediu atâta timp cât credința în magie a fost păstrată.

Exorcism

CREDINȚA ÎN SATAN, așa cum este ea înțeleasă de mulți creștini astăzi, este inofensivă și blândă în comparație cu vechea concepție, care era luată în serios. E adevărat, Satan era considerat dușmanul omenirii, dar nu exista nicio îndoială cu privire la puterea sa, iar ideea predomina că serviciile sale puteau fi ușor obținute de cei gata să-i predea sufletele lor.

De îndată ce Biserica a căpătat putere, aceasta s-a dedicat imediat suprimării magiei și vrăjitoriei. Constantin a început politica de a amenința cu cele mai severe pedepse toate tipurile de artă neagră, permițând aplicarea acesteia doar pentru vindecarea bolilor și prevenirea grindinei și a furtunilor de ploaie în timpul recoltei. Iar succesorii lui Constantin nu au ezitat să păstreze tradiția.

Interdicția de a pescui implică faptul că există un pescuit bun, ceea ce îi tentează pe mulți să încerce. În același mod, politica autorităților creștine a fost echivalentă cu o recunoaștere oficială a vrăjitoriei ca o armă puternică și puternică, care putea fi mânuită de cei inițiați atât pentru bine, cât și pentru rău; și astfel nu putea să nu consolideze credibilitatea Diavolului, precum și să dezvolte în mod exuberant o demonologie medievală specifică. Credința în vrăjitorie a devenit rapid atât de răspândită încât aproape toate țările aveau legi împotriva magicienilor, ghicitorilor și vrăjitoarelor. O singură excepție remarcabilă se găsește în codul de legi al lombarzilor, care conține declarația că vrăjitoarele nu pot săvârși isprăvi precum devorarea oamenilor de vii și, prin urmare, arderea unei femei sub pretextul că este vrăjitoare este interzisă.

Există o carte latină remarcabilă, intitulată „Dialoguri despre viața și miracolele părinților italieni”,[14], care caracterizează spiritul superstițios care predomina atât în rândul laicilor, cât și al clerului. Este plină de tot felul de povești ridicole care sunt luate în serios. Ni se spune, de exemplu, că Grigore cel Mare, când a consacrat o biserică ariană pentru cultul romano-catolic, l-a exorcizat cu succes pe Diavol cu ajutorul unor relicve sacre; Satan a zburat din fața lui sub forma unui porc uriaș și a părăsit complet locul în noaptea următoare cu mare zgomot.

Diavolul a căpătat din ce în ce mai multă importanță în secolele al VIII-lea și al IX-lea. Botezul era considerat o expulzare a spiritului rău. Convertitul trebuia, potrivit lui Dionisie, să expire de trei ori, iar conform euhologionului grecesc, să scuipe și pe podea. Sinodul de la Leptine din anul 743 a adăugat la mărturisirea credinței o „renunțare” la Diavol.

O formulă în limba germană de jos care renunță la cele trei zeități germane principale, împreună cu toate oștirile lor[15], constă în întrebări și răspunsuri, care sună astfel:

„Î. Îl părăsești pe Diavol?”
„A. Îl părăsesc pe Diavol!”
„Î. Și toate breslele Diavolului?”
„A. Și renunț la toate breslele Diavolului.”
„Î. Și toate lucrările Diavolului?”
„A. Și părăsesc toate lucrările și cuvintele diavolului, pe Thonar (Thor) și Wodan și Saxnot (Fro) și pe toți cei răi care sunt tovarășii lui.”[16]

Adevărul este că însuși creștinismul era considerat un fel de magie care, spre deosebire de magia neagră sau necromanție, ar trebui clasificată împreună cu magia albă. Sacramentele erau

considerate metode miraculoase de efectuare a unor fapte supranaturale, destul de analoage exorcismelor, iar biserica însăși era, în mintea oamenilor, o instituție a vrăjitoriei sacre.

Credința în vrăjitorie

CU CREDINȚA ÎN VRĂJITORIE începe o nouă perioadă în evoluția omenirii. Diavolul devine mai mare și mai respectat ca niciodată; într-adevăr, aceasta este perioada clasică a istoriei sale și apogeul vieții sale. Se încheiau contracte cu Diavolul, în care oamenii își predau sufletele pentru tot felul de servicii din partea sa.

În secolul al XIII-lea, Diavolul a atins apogeul influenței sale și este posibil să oferim doar o schiță sumară a activității Diavolului în această perioadă. Nimic extraordinar nu se putea întâmpla fără să i se atribuie, iar pentru oamenii Evului Mediu multe lucruri, obișnuite pentru noi, erau cu adevărat extraordinare.

Gervasius Tilberiensis a compus o colecție de fabule stupide pe care le-a publicat în 1211 sub titlul Otia Imperialia, dedicându-le împăratului Otto al IV-lea. El repetă câteva povești fantomă ale lui Apuleius ca evenimente petrecute în Franța și Anglia și inventează noi povești care le depășesc pe cele vechi doar prin cruditate. Acceptă explicația medicală a coșmarurilor ca fiind datorată unei imaginații supraîncălzite, dar dovedește chiar și atunci prezența influenței demonice, pe autoritatea Sfântului Augustin.

În Dialogus Miraculorum,[17] de Caesarius von Heisterbach (care a murit în jurul anului 1245), aflăm că nu numai furtunile cu tunete, grindina, inundațiile, bolile, ci și zgomotele neașteptate, foșnetul frunzelor, urletul vântului i-au fost atribuite Bătrânului Nick. El apare ca urs, maimuță, broască râioasă, corb, vultur, ca domn, soldat, vânător, țăran, dragon și negru.

Cartea lui Caesarius a devenit faimoasă, și pe bună dreptate, nu datorită vreunui merit particular al autorului său, ci pentru că este o imagine fidelă a concepției medii a vremii.[18]

Cartea este scrisă în principal pentru instruirea tinerilor călugări. Inițialele ediției originale sunt împodobite cu imagini pioase, iar tendința tuturor poveștilor este că nu există o mântuire mai sigură decât în frăția călugărilor cistercieni, ordinul căruia îi aparține autorul. El declară că „nu există un drum mai sigur decât ordinul cistercieni; nici nu coboară mai puțini oameni în regiunile inferioare decât membrii acelei religii”.[19] Cezar îl face pe Domnul să apară ca un suveran care consideră că este de datoria sa să-și protejeze slujitorii credincioși și se interesează să le ascundă crimele. El face o minune specială, pentru ca calomnia unui cleric să nu devină publică (Cartea I, p. 23). Diavolul, după ce a făcut un om să păcătuiască împotriva celei de-a șasea porunci, nu este capabil să acuze și să pedepsească păcătosul sau să-și facă cunoscută vina, deoarece acesta din urmă scapă de toate efectele rele prin spovedanie (Cartea a III-a, p. 4). Diavolul s-a dus odată la un duhovnic și s-a spovedit. După ce și-a enumerat păcatele,

duhovnicul a declarat că o mie de ani nu ar fi fost de ajuns pentru a le săvârși pe toate, iar Diavolul a răspuns că, într-adevăr, era mult mai în vârstă decât o mie de ani, căci era unul dintre demonii care au căzut odată cu Lucifer. Preotul a considerat păcatele sale de neiertat și l-a întrebat dacă vrea să facă penitență. „Da", a spus el, „dacă penitența nu este prea grea pentru mine". „Ei bine", a răspuns duhovnicul, „închină-te de trei ori pe zi, spunând: «Dumnezeule, Domnul și Creatorul meu, am păcătuit împotriva ta; iartă-mă»." „Nu", a spus Diavolul, „asta ar fi prea umilitor pentru mine" (III, 26 și IV, 5).

Aroganța și înfumurarea sunt principalele motive ale caracterului lui Satan. O paralelă curioasă cu Peregrinus este povestea unei femei care, pentru a-și curăța sufletul de păcate, se arde de viață (Cartea a VI-a, p. 35). Spiridușii sunt văzuți jucându-se cu cupidoni la alaiul unei doamne nobile (Cartea a V-a, p. 7). Un bărbat se joacă cu Diavolul și își pierde sufletul (V, 34).

Teoria incuburilor și succubilor este prezentată în toată indecența sa pe autoritatea Sfântului Toma de Aquino, care în comentariul său la Iov (Cap. 40) îl interpretează pe Behemot (un animal mare, probabil elefantul) ca fiind Diavolul și derivă din menționarea forței sexuale a animalului (versetul 16) teoria conform căreia demonii malefici pot avea relații sexuale cu ființele umane. Se presupune că Satan servește mai întâi ca succub (sau diavol feminin) pentru bărbați și apoi ca incub (sau diavol masculin) pentru femei; iar Sfântul Toma declară că copiii născuți în acest fel ar trebui considerați copiii bărbaților cărora Satan le-a servit ca succub. Aceștia ar fi, însă, mai vicleni decât copiii normali din cauza influenței demonice la care au fost expuși în starea lor prenatală. Matthæus Paris menționează că în șase luni un astfel de bebeluș-incub și-a dezvoltat toți dinții și a atins dimensiunea unui băiat de șapte ani, în timp ce mama sa a devenit tuberculoasă și a murit.

Superstițiile credinței în amestecul personal al Diavolului în treburile umane au dispărut, dar ne-au lăsat o literatură vastă și interesantă, care va rămâne pentru totdeauna o mină bogată pentru antropolog, anticar, istoric, psiholog, poet și filosof. Există nenumărate miracole și povești despre Sfânta Maria, mama lui Isus, dar puține dintre ele sunt suportabile, în timp ce tonul general al narațiunii este nedemn de orice femeie - darămite de cel mai înalt ideal feminin al creștinismului. Un câine a fost botezat de ticăloși și înnebunește (X, 145). În ceasul morții, oamenii pioși văd cerurile deschizându-se, în timp ce necredincioșii sunt torturați de bărbați negri, corbi și vulturi (XI); iar pentru edificarea credincioșilor, cei condamnați sunt aruncați în craterul unui vulcan (XII).

Abatele Richalmus, care a scris în jurul anului 1270 o carte de revelații despre intrigile și persecuțiile demonilor, recunoaște mâna Diavolului în fiecare mică neplăcere pe care ar putea să o întâmpine. Diavolii sunt cei care îl fac să se simtă neliniștit când a mâncat prea mult; îl fac să adoarmă la breviar. Când își expune mâna, îi dau o senzație de frig; când o ascunde sub mantie, o gâdilă și o mușcă ca puricii. „Odată, spune el, „pe când adunam pietre pentru a construi un zid, am auzit un diavol exclamând: «Ce muncă obositoare!». A făcut-o doar ca să ne ispitească și să ne facă rebeli." Nu se aude niciun zgomot, dar un diavol vorbește din el. „În timp ce mă trag de mânecă", spune el, „se aude un foșnet, iar diavolii vorbesc prin acest sunet. Când

mă scarpin, zgârierea este vocea lor... Oamenii umili sunt mai ales seduși de furie și tristețe, dar cei bogați și puternici de aroganță și mândrie."[20]

O altă concepție favorită despre creștinism își are originea în ideea romană de a considera religia ca o chestiune juridică. Trebuie să fi fost un avocat cel care a avut lovitura fericită de a prezenta cazul Satan versus omenire sau versus Hristos din punct de vedere juridic, sub forma unui proces obișnuit, în care, desigur, Satan este în cele din urmă învins. Broșura, care poartă titlul Processus Sathanœ, a devenit atât de populară încât a fost editată în mod repetat de diverși autori și există încă în diverse redacții, una dintre cele mai bune și mai vechi fiind cea a lui Bartolus, un avocat care a trăit între 1313 și 1355.[21]

Diavolul a jucat rolul unui glumeț în piesele Patimilor, iar rolul său a devenit din ce în ce mai proeminent. În Franța a predominat ideea că marile mistere ar trebui să aibă întotdeauna cel puțin patru diavoli, o utilizare menționată în Rabelais. De aici și proverbul „Faire le diable à quatre". În misterele medievale, Dumnezeu Tatăl, Dumnezeu Fiul și Satan apar pe scenă, iar ultimul este practic actorul principal al întregii drame. El a fost intrigantul care, după revoluția sa reușită împotriva Domnului, și-a întemeiat propriul imperiu în Iad; și fără intrigile Diavolului, întreaga intrigă a căderii omului și a mântuirii lui Hristos ar fi imposibilă.[22]

Operele lui Caesarius, Heisterbach, Richalmus, Bartolus și ale altora nu sunt nicidecum singurele care tratează despre înțelepciunea diavolului; ele sunt tipice pentru o mare parte a producțiilor literare similare.

În timp ce Biserica, în luptele sale pentru supremație, aspirând la puterea lumească, a început să-și neglijeze îndatoririle spirituale, oamenii au căutat alinare în secte. Maniheii s-au înmulțit, catarismul s-a răspândit rapid și au fost fondate multe secte noi, cum ar fi albigenzii. Aproape toți sectanții erau sinceri și serioși din punct de vedere moral, însă caracterul general al acestor secte era similar cu cel al maniheilor, un dualism declarat în mod deschis. Tendințele vremii erau dualiste, iar Biserica se afla și ea sub influența unor concepții dualiste. Cu toate acestea, creștinismul ortodox, cel puțin în cei mai nobili exponenți ai săi, precum Toma de Aquino și alți filozofi creștini, nu a pierdut niciodată din vedere idealul monist, în ciuda tuturor erorilor sale demonologice. Demonologia Evului Mediu era, în esență, o excrescență mitică, căci puterea Diavolului era mereu considerată o simplă farsă, ca o Blendwerk. El încă servea scopurilor superioare ale Dumnezeului omnipotent, care îl folosea pentru scopurile sale înțelepte și bine calculate. Astfel, a fost o consecință naturală ca Diavolul să apară, în ciuda inteligenței sale, ca o păcălită a lui Dumnezeu; Soarta lui a fost mereu să fie învins și ridiculizat. Ca atare, el apare în mistere, în piesele de Paște și de Crăciun, în care joacă unul dintre cele mai importante roluri, cel de intrigant, arlechin și prost.

Superstiții înrudite

CREDINȚA ÎN VRĂJITORIE a fost doar principalul rezultat al autorității stabilite a unei religii magice, care implică credința într-un Diavol personal. Există și alte consecințe care, deși mai puțin importante, sunt uneori suficient de rele în sine. Menționăm câteva dintre ele: (1) Au existat persoane care au încercat efectiv să încheie contracte cu Diavolul. (2) Oamenii posedați de o imaginație plină de viață au început să viseze că se află în tot felul de relații cu Cel Rău. Există cazuri în care vrăjitoare imaginare s-au predat de bunăvoie Inchiziției. (3) Soldații au nutrit speranța de a se proteja de gloanțe. (4) Au fost concepute multe metode pentru a prezice viitorul. (5) Au existat o mulțime de nebuni care au încercat să se îmbogățească prin magie; și (6) cel mai rău dintre toate, oamenii care știau mai bine decât cei autoproclamați gardieni ai dreptei credințe au fost persecutați neobosit, chiar și pe moarte.

Se credea că Diavolul ținea curtea și sărbătorește sabaturile vrăjitoarelor, ocazii cu care i se aduceau omagii, iar sacramentele creștine erau travestite cu o răutate diabolică.

Cel mai remarcabil caz de demonolatrie bestială, cu toate crimele sale incidentale, este consemnat în analele Franței, unde Giles De Rais (scris și Raiz și Retz), unul dintre cei mai mari demnitari ai statului, descendent al celor mai înalte familii nobile din Bretania și mareșal al Franței, a fost acuzat de răpirea a aproximativ o sută cincizeci de femei și copii, care, după ce au fost supuși la tot felul de ultraje, au fost sacrificați solemn lui Satan.[23] Faptele par imposibile, dar înregistrările complete ale cazului există încă, conform cărora Rais a fost condamnat și executat în 1440. Istoria vieții sale a contribuit aparent la formarea legendei Barbei Albastre.

Printre persoanele care s-au predat Inchiziției o menționăm pe Katharine Jung din Amdorf, Hessia, care i-a mărturisit propriului tată că este vrăjitoare. Bietul om a considerat că este de datoria lui să o denunțe și, după zece zile, pe 11 mai 1631, fata a fost executată.

Un alt caz relativ recent s-a petrecut în Alvebrode, Hanovra. O bătrână fată, fiica văduvei Steingrob, avea un frate care suferea de atacuri de astm. Mama ei era oarbă și șchioapă, iar sora ei murise de tuberculoză. Unii oameni din sat au sugerat că atacurile care i-au asistat fratelui ei se datorau vrăjitoriei și, în cele din urmă, bătrâna fată însăși a declarat că este vrăjitoare și și-a descris relația cu Diavolul în termeni foarte mici. Era convinsă că își vrăjise mama și sora și că putea răni oamenii cu o simplă privire. Îngrijorată de bunăstarea sătenilor, i-a avertizat să o evite și a încercat să se înece în timpul unui atac de melancolie, dar a fost salvată și închisă. Medicul, un om sensibil și uman, a declarat, judecând după simptomele fizice, că suferea de o boală care îi confuza mintea, dar nu a putut fi convinsă să se supună tratamentului. Ea a insistat că este sănătoasă ca un pește și că Diavolul nu poate fi alungat cu medicamente. Ea a spus: „E în zadar să încerci să vindeci o vrăjitoare. Merit moartea și voi muri cu bucurie, dar te rog nu mă arde, condamnă-mă la moarte cu sabia. Totul va fi bine când voi muri." Atunci medicul a recurs la o stratagemă. A convins-o că gâtul ei era rezistent la sabie și a reușit să o determine să ia medicamente pentru a-și face gâtul din nou moale pentru decapitare. Apoi a fost tratată conform prescripțiilor medicului ei, cu exerciții fizice, dietă regulată și somn, până când mintea i s-a îmbunătățit și a uitat complet de vrăjitorie și de gâtul ei rezistent la sabie.

Christian Elsenreiter, un student al orașului Passau, i-a certat pe soldații creduli pentru că i-au făcut antiglonț o bucată de hârtie pe care a scris: „Diavolul să mă ajute, îți dau trup și suflet!" Hârtia trebuia înghițită, iar Elsenreiter a susținut că cine va muri din cauza ei în douăzeci și patru de ore va merge în iad, dar cine va supraviețui va fi antiglonț toată viața.

Un colonel saxon fusese lovit de două ori în timpul carierei sale militare de un glonț, dar în fiecare caz îl protejase un Mansfeld-Thaler. Acest incident a dat naștere ideii că Mansfeld-Thalerii fac un antiglonț și nu exista niciun ofițer în armata imperială în timpul războaielor turcești care să nu poarte cel puțin unul dintre ei asupra sa. Prețul Mansfeld-Thalerii la acea vreme era de cincisprezece ori mai mare decât valoarea lor nominală.

Diverse tipuri de baghete magice și bastoane de ghicit, care se presupunea că indică locul unde erau ascunse comorile, erau fabricate în cantități mari. Există nenumărate formule magice și exorcisme, majoritatea invocându-L pe Dumnezeu sau pe Sfânta Treime, sau pe Iisus Hristos, în ebraică sau latină; în special cuvintele Yahveh () și Adonai () joacă un rol important și se credea că sunt foarte eficiente. Printre simbolurile magice care se întâlnesc în documentele vechi, sunt preferate triunghiul, crucea, pentagrama și semnele planetelor; dar și alte figuri, cum ar fi pătratele, hexagramele, cercurile și combinațiile fantastice de linii neregulate sunt destul de frecvente. Invocațiile se făceau conform diverselor prescripții; un cerc era desenat la miezul nopții unde se intersectează două drumuri; acesta era aprins cu lumânări de ceară făcute după rețete specifice. Vrăjitorul trebuia să se pregătească prin posturi și rugăciuni, uneori prin luarea la sfânta împărtășanie la biserică, iar când în cele din urmă nu reușea să găsească comoara sau să-și îndeplinească scopul, oricare ar fi fost acesta, avea motive să creadă că a făcut o greșeală minoră în pregătirile sale.

Cea mai la modă metodă de prezicere a viitorului era horoscoapele, care încă le serveau astronomilor din secolul al XVII-lea ca mijloc de trai. Kepler, care se bucura de încrederea împăratului superstițios Rudolf al II-lea, a simțit umilința profundă a poziției sale, dar a suportat-o cu bună dispoziție, după cum știm de la el însuși. El scrie:

„Astrologia este într-adevăr un copil prostuț, dar, Doamne Dumnezeule, unde ar fi mama ei, înțeleapta astronomie, dacă nu ar avea acest copil prostuț! Nu este lumea și mai prostuță, atât de prostuță, într-adevăr, încât bătrâna mamă sensibilă (adică astronomia) trebuie introdusă oamenilor... prin prostia fiicei sale... Dar când presupunerile se limitează la da și nu, cineva are întotdeauna aproximativ jumătate din șanse în favoarea sa... Presupunerile corecte sunt ținute minte, eșecurile uitate și astfel astrologul rămâne în onoare."[24]

Unul dintre motivele pentru care au existat întotdeauna atât de mulți nebuni care, în ciuda fricii lor de condamnarea veșnică, încercau să încheie contracte cu Prințul Întunericului a fost ideea răspândită, ilustrată în multe legende vechi, că era foarte posibil să te eschivezi de la obligații; într-adevăr, se presupunea că Dumnezeu și toți sfinții sunt întotdeauna gata să-i ajute pe oameni să-l înșele pe Diavol de la propriile obligații. Ca exemplu care caracterizează această

credință, destul de comună în Evul Mediu, citățm legenda Sfintei Gertrude, o poezie germană veche de autor necunoscut.[25]

„Un cavaler era lovit de o mare sărăcie,
Și-a risipit toate bunurile,
Și toată averea lui a dispărut de la el;
O dorință atât de amară a gustat
Că intenționa să-și ia viața.

„A călărit spre pădurea întunecată și slab luminată,
Dar acolo, Diavolul aștepta
Cavalerul i-a spus:
„Vei fi repus în drepturi”
Dacă vrei să mă ajuți în secret.

„Îți voi da cufere pline cu aur strălucitor
În schimbul iubitei tale fecioare,
Atunci poți trăi bine, liber și îndrăznește,
Până când vei muri. Bine încărcat
„Vei fi plin de bucurii cât vei trăi.”

„Și fericită era fata frumoasă,
Noua bogăție îi încânta inima;
„Dar spune-mi, Doamne”, a întrebat ea, „de unde
„Vin bogățiile?” Apoi, înspăimântat,
Cavalerul a fost atent la privirea și întrebarea ei.

„O, dragă doamnă, vrei să călărești cu mine
Printr-o pădure verde și plăcută?
Păsările pădurii se joacă acolo cu bucurie,
Și cântecele se aud acum neîncetat
Pe care vesele păsările cântă.

„Împreună au ajuns într-o pădure verde;
Și lângă drum stătea
O mică capelă, unde bărbații implorau
Maria, ale cărei brațe se întindeau
Tuturor: vrednica noastră mamă, doamna noastră.

„Cavalerul i-a spus fata: «Lasă-mă să
Aici oprește-te cu sentimente pioase
În capelă să mă rog un Ave Marie.
La altar, ea îngenunchea

Cu brațele încrucișate.

„Ea a adormit acolo, uitând de grija ei,
Și Maria a ieșit de la altar
Și la cavaler ea a venit frumoasă înflorind,
În mâna ei purtând rozariul și psaltirea,
Și a încălecat, ca și cum ar fi fost fata.

„Amândoi au ajuns curând, în deasa pădurii,
Răscrucea unde stătea Diavolul,
Furia lui când i-a văzut a fost intensă.
„M-ai înșelat!”, întreba el,
„Mincinos trădător, șarlatan!”

„Ai promis că o vei aduce aici pe frumoasa ta doamnă,
Și o aduci pe Regina Cerului!
Cu ea nu pot împărtăși cuceririle mele,
Din prezența ei trebuie să fiu alungat
Da, alungat de lângă ea pentru totdeauna.

„Maria a spus:

„Duh rău, pleacă cu tine,”
Tovarășilor tăi îți se va da,
Doamna pe care trebuie să o lași cu mine!
În împărăția Fiului meu va trăi ea,
„Acum și în veci! Amin.”

Ceea ce încântă ideea exercițiilor magice asupra minții unui om poate fi aflat din faptul că până și Goethe, unul dintre cei mai limpezi oameni ai timpurilor moderne, a trecut printr-o perioadă a vieții sale (așa cum știm din lucrarea sa „Wahrheit und Dichtung”) în care a reflectat asupra posibilității ocultismului. Reminiscențe de acest fel și-au găsit expresia clasică în balada sa „Căutătorul de comori”, care, datorită frumuseții sale practice și a lecției morale solide, merită să fie tradusă și citată.[26] Căutătorul de comori spune:

„Bolnav la suflet, sărac în posesii”
Mi-a târât zilele până la sfârșit,
Sărăcia este cel mai mare dintre blesteme,
Bogățiile sunt cel mai înalt bun!
Și să pun capăt depresiei mele dureroase
Am ieșit să caut comori,
„Fie sufletul meu la voia ta!”
Am scris cu propriul meu sânge.

„Desenarea unui cerc în cerc,"
Flăcări minunate pe care le-am adunat apoi
Până la ierburi și oase, selectate,
Și a invocat o vrajă a puterii,
Apoi, într-un mod copleșitor,
După cum am învățat, am săpat după comori
Pe loc am găsit după măsură.
Neagră și furtunoasă era noaptea.

„Și am văzut o lumină formându-se
Strălucind până la consistența unei stele,
Venind de la cea mai îndepărtată distanță
Chiar când a bătut miezul nopții.
Zadarnică a fost pregătirea suplimentară,
Și o tinerețe frumoasă, cu strălucire
Splendoarea unei cupe care revărsă
Răspândește o strălfulgerare cu putere de căutare.

„Totuși, ochii lui mi-au încântat sufletul;
Sub o bogăție de flori fragede,
Cu acea cupă de splendoare cerească
A păși el în inelul magic;
Prietenos, eu sunt invitat să beau,
Și m-am gândit: această tinerețe atât de pură
Oferind daruri din cer, cu siguranță
Nu poate fi regele malefic.

„«Bea curajul și plăcerea pură a vieții»,"
El a spus: „Învățați din această ocazie,
Că prin conjurare neliniștită
Locul acesta nu își poate permite niciun binecuvântare.
Nu mai săpați după comori deșarte!
Muncă în timpul zilei, iar oaspeții la dispoziție,
Săptămâni grele și plăceri de sărbătoare,
„Fie viitorul tău cuvânt magic!"

Culmea nebuniei de care este capabilă credința într-o religie a magiei a fost atinsă în persecuția oamenilor de știință ale căror doctrine intrau în conflict cu tradiția. Nu doar reformatorii religioși, precum Savonarola și Huss, au fost condamnați să fie arși de vii și să moară ca eretici, ci și gânditori precum Giordano Bruno. Galileo, la vârsta de șaptezeci de ani, a fost închis și predat Inchiziției la cererea Papei Urban. Amenințat cu tortura, a fost forțat să renunțe public la erezia mișcării Pământului.[28]

Religia miracolelor devenise, în cursul natural al evoluției, religia magiei. Religia magiei se dovedise a fi o credință în vrăjitorie, iar credința în vrăjitorie adusese roadele teribile ale urmăririi vrăjitoarelor cu toate superstițiile înrudite, printre care ura față de știință nu era cea mai puțin dăunătoare religiei adevărate și celor mai înalte interese ale omenirii.

Credința în vrăjitorie a încetat în mod natural odată cu ascensiunea științei. Cu cât creștinismul se îmbibează mai mult cu spiritul științific al secolului al XVIII-lea, cu atât mai rar devenea lemnul de foc, iar focurile se stingeau în cele din urmă pentru totdeauna. Atâta timp cât creștinismul a fost interpretat ca o religie a magiei, nimic nu a putut opri teribila manie de a arde vrăjitoare, nici teama de pedepse viitoare pentru torturile aplicate multor victime nevinovate, nici mușcăturile de conștiință pe care le simțeau din când în când judecătorii, nici caritatea și dragostea creștină. Exista un singur remediu, și anume o înțelegere clară a naturii lucrurilor care dezvăluia imposibilitatea vrăjitoriei; dar acel remediu oferea un leac infailibil.

---

1 Cf. Al paisprezecelea Raport anual al Facultății de Etică, 1892–1893, p. 150.

2 Iren. adv. haer., I, 20–21; Justin Martir., App. II, p. 69–70; Epifan, ad. haer., XXII, 1; Euseb., II. E., II, p. 13.

3 Octavius, ein Dialog des M. Minucius Felix. Editat de B. Dombart. Ediția a doua. Erlangen, 1881. Ante Nicene Chr. Libr., voi. XIII, p. 451 și urm.

4 Octavius, Cap. 38. „Socrates scurra Atticus".

5 Pentru detalii, vezi al paisprezecelea raport anual al Biroului de Etnologie, partea a 2-a, p. 673 și următoarele, și Drake, Tecumseh, 2.

6 În apocrifele creștine există miracole atribuite chiar și lui Isus însuși, ceea ce ar fi o infracțiune.

7 În 1521, un chirurg din Hamburg a fost executat pentru vrăjitorie, deoarece salvase viața unui copil pe care moașa îl considerase pierdut. (Vezi Soldan, Hexenprocesse, p. 326.)

8 Vezi, de exemplu, Al paisprezecelea raport anual al Biroului de Etnologie, 1892–1893, p. 561.

9 Observați, de exemplu, spiritul profund religios al dansului fantomelor, învățat indienilor nord-americani de profetul Wovoka. Devoțiunea adepților lui Wovoka este bine ilustrată în ilustrațiile însoțitoare ale unor atitudini caracteristice în dansul fantomelor. Cf. Raportul anual al Biroului American de Etnologie, 1892–1893.

10 Ideea și denumirea magiei negre provin dintr-o corupție a cuvântului necromanție în nigromanție.

11 De Vanitate Scientiarum, Cap. 96; Epist. libr., II, p. 38–40, citat de Soldan, Hexenprocesse, p. 325.

12 Ilustrațiile însoțitoare sunt reproduse din ediția originală a lucrării Occulta Philosophia, Cap. XXVII.

13 De Incertitudine et Vanitate Scientiarum et Artium, atque Excellentia Verbi Dei Declamatio. Publicat în 1530.

14 De vita et miraculis patr, Italic. libri, IV. Vezi Roskoff, Geschichte des Teufels, p. 292.

15 Massmann, „Die deutschen Abschwörungs-, Glaubens-, Beicht- und Betformeln". Bibliographie der Geschichte der Nationalliteratur. Vol. VII. Roskoff, Geschichte des Teufels, p. 292; Otto Henne am Rhyn, Kulturgeschichte des deutschen Volkes.

16 Originalul, care este în limba germană veche jos, este următorul text:
Q. „Forsachistu diabolæ?" A. „Ec forsacho diabolæ!" – Î. „Încheierea cu allum diabol gelde?" A. „End ec forsacho allum diabol gelde."—Î. „Încheierea cu allum diaboles uuercum?" A. „End ec forsacho allum diaboles uuercum, end uuordum, Thunaer, ende Uuoden, ende Saxnote, ende allem dem unholdum the hira genotas sint."

17 Illustrium miraculorum et historiarum memorabilium libri XII, ante annos fere CCCCa Cæsario Heisterbacensi, ordinis Cisterniensis, … Colon. 1599. O nouă ediție a fost făcută de Josephus Strange, publicată de JM Heberle.
18 Pentru un scurt rezumat vezi Wolfgang Menzel, Deutsche Literaturgeschichte, pp. 310–312. Vezi și Roskoff, Geschichte des Teufels, p. 317–326.
19 „Non est via securior quam ordo Cisterniencis neque inter omne genus hominum pauciones descendunt ad inferos quam personæ illius religionis." Eu, cap. 33.
20 Roskoff, pp. 535–545.
21 Referitor la Processus Sathanæ, vezi Dr. R. Stintzing, Geschichte der populären Litteratur des röm. poate. Rechts in Deutschland, Leipsic, 1867. Cartea lui Roskoff despre Diavol conţine la pp. 349–355 extrase din Stintzing.
22 Geschichte des Grotesk-Komischen a lui Floegel, bearbeitet von Fr. W. Ebeling. p. 70–71, 119–120.
23 Vezi Enciclopedia Britanică, vol. XX, p. 258.
24 Traducere din Carus Sterné, Die allgemeine Weltanschauung, p. 56.
25 Traducere de EFL Gauss din Deutscher Liederhort, (Erk & Böhme) Vol. III. Vezi și Das Kloster, Stuttgart, 1846, Vol. II, Partea I, p. 176. Manuscrisul original al poemului este păstrat la Biblioteca din Heidelberg.
26 Traducere de EFL Gauss, din Chicago, Illinois.
27 Cel mai probabil, aceasta este poezia despre care Schiller îi scrie lui Goethe într-o scrisoare datată 23 mai 1797: „Este atât de exemplară, frumoasă, rotundă și perfectă, încât am simțit foarte puternic, citind-o, cum chiar și un întreg mic, o idee simplă, ne poate oferi bucuria celei mai înalte noțiuni, printr-o prezentare perfectă."
28 Cea mai completă expunere a acestui trist capitol din istoria civilizației se găsește în lucrarea în două volume a președintelui Andrew Dickson White, „O istorie a războiului dintre știință și teologie în creștinătate", New York, 1896.

INCHIZIȚIA

Ereticii scoși în afara legii

CEA MAI TRISTĂ LATURĂ A ISTORIEI Diavolului apare în persecuția celor despre care se credea că sunt adepți ai Diavolului; și anume, sectari, eretici și vrăjitoare. Cele mai ridicole acuzații au fost făcute și crezute la adresa maniheilor, montaniștilor, puritanilor novațieni sau catarilor (καθαροί), albigenzilor și a altor dizidenți. Se spunea că se închină Diavolului prin cele mai obscene ceremonii, iar relațiile lor cu el erau descrise cel mai detaliat ca fiind indecente și scandaloase. În vremurile unei credințe generale în vrăjitorie și puterea Diavolului, nimeni nu era în siguranță împotriva acuzației de a fi în slujba lui Satan. Astfel, familia Stedinger, după ce s-a opus eficient episcopului de Bremen când acesta a încercat să le ia zeciuiala prin forța armelor, a fost învinsă și măcelărită cu cruzime după ce a fost denunțată ca închinătoare a Diavolului. Ordinul Templierilor, cel mai bogat, mai puternic și chiar cel mai ortodox ordin al creștinismului, a fost acuzat de cea mai josnică și mai bestială idolatrie, pur și simplu pentru că un rege avar al Franței era nerăbdător să-i priveze de bogățiile și bunurile lor valoroase; și nenumărați cetățeni privați, oameni săraci de regulă în mod nechibzuit și oameni bogați în mod deliberat, au fost transformați într-un fel sau altul victime ale acestei superstiții rușinoase, uneori în beneficiul ecleziasticismului, alteori pentru a servi interesele celor puternici, alteori din pură ignoranță și uneori chiar cu cele mai pure și sincere intenții de a face ceea ce este corect pentru binele omenirii și cu dorința pioasă de a asculta de cuvântul Domnului: „Să nu lași vrăjitoarea să trăiască” (Exodul 22:18).

Mania urmăririi vrăjitoarelor era o boală generală și comună a epocii. Pe de o parte, nu poate fi atribuită (așa cum se presupune adesea) doar influenței Bisericii și, pe de altă parte, ar fi o greșeală gravă să absolvi instituțiile ecleziastice de crimele cumplite ale acestei superstiții; căci cele mai înalte autorități atât ale creștinismului catolic, cât și ale celui protestant nu numai că au susținut ideea urmăririi vrăjitoarelor, dar au impus-o și în executarea legii în toate consecințele ei cele mai teribile.

Era firesc ca ereticii să fie întotdeauna considerați ca aparținând aceleiași categorii cu vrăjitoarele și vrăjitorii, căci și ei erau, conform logicii raționamentului ecleziastic, „închinători ai Satanei”. Deuteronomul poruncește că profeții și visătorii de vise, care prin semne sau minuni care se împlinesc, îi vor convinge pe israeliți să asculte de alți zei, „vor fi pedepsiți cu moartea” (xiii, 5-11). Citim:

„Dacă fratele tău, fiul mamei tale, sau fiul tău, sau fiica ta, sau nevasta sânului tău, sau prietenul tău, care este ca propriul tău suflet, te ademenește în ascuns, zicând: «Haidem să mergem și să slujim altor dumnezei, pe care nu i-ai cunoscut nici tu, nici părinții tăi;»”

„Anume, dintre dumnezeii popoarelor care sunt în jurul vostru, aproape de voi sau departe de voi, de la o margine a pământului până la cealaltă margine a pământului;

„Să nu-i îngăduiești, nici să nu-l asculți; ochiul tău să nu-l îndure, nici să nu-l cruți, nici să-l ascunzi.

„Dar să-l omori neapărat; mâna ta să fie întâi asupra lui ca să-l omori, și după aceea mâna întregului popor."

„Să-l ucizi cu pietre, ca să moară; pentru că a căutat să te îndepărteze de Domnul Dumnezeul tău, care te-a scos din țara Egiptului, din casa robiei."

„Tot Israelul va auzi, se va teme și nu va mai face o nelegiuire ca aceasta în mijlocul vostru."

Bazându-se pe acest pasaj, Sfântul Ieronim (340–420 d.Hr.) nu a ezitat să recomande aplicarea pedepsei capitale ereticilor; iar Leon cel Mare (Papă, 440–461 d.Hr.) are aceeași opinie.[1]

Priscilian, episcop al Spaniei, om învățat și cu o morală pură, a fost primul eretic care a fost torturat și, împreună cu unii dintre adepții săi, decapitat la Treves în anul 385. Adepții lui Priscilian au venerat memoria învățătorului lor ca pe cea a unui martir și au format o sectă care a continuat să existe mult timp, în ciuda excomunicării Bisericii. Papa Leon cel Mare a justificat și a lăudat condamnarea lui Priscilian.

Sub Papa Alexandru al III-lea, titlul de „Inchizitor", în sensul de judecător în probleme de credință, a fost folosit pentru prima dată la conciliul de la Tours (în 1163). Sinodul de la Verona (în 1184) i-a blestemat pe toți ereticii și a ordonat ca, în caz de recidivă, să fie predați autorităților seculare pentru pedeapsa capitală. Papa Inocențiu al III-lea (1198–1216), în scopul zdrobirii albigenzilor, a dat putere emisarilor papali să-i dea în judecată pe eretici și a poruncit tuturor episcopilor, sub pedeapsa de depunere, să ajute la descoperirea și urmărirea penală a necredincioșilor. Urmând pașii lui Grigore al VII-lea, el a justificat supremația Bisericii asupra Statului; l-a umilit pe Filip August al Franței, l-a detronat pe împăratul Otto al IV-lea, l-a obligat pe Ioan al Angliei să recunoască suveranitatea feudală a Papei și să plătească tribut. El a instigat a patra cruciadă (1202–1204) și i-a exterminat pe albigenzi. Sub papalitatea sa, la sugestia lui Dominic castilian și a episcopului de Toulouse, a fost instituit noul ordin al dominicanilor, destinat să devină forța activă a Inchiziției. Papa Grigore al IX-lea a urmat politica tradițională cu mare vigoare, înființând un birou inchizitorial regulat pentru Italia sub numele de „Sfântul Oficiu", în 1224.

Politica lui Grigore a fost codificată într-un instrument de patruzeci și cinci de articole de către Conciliul de la Toulouse, în 1229, și astfel Inchiziția a devenit o instituție bisericească consacrată, a cărei numire și supraveghere au constituit o prerogativă importantă a Papei. Abia în această perioadă Papa a devenit conducătorul absolut al Bisericii, căci acum chiar și episcopii puteau fi citați în fața tribunalului papal al Inchiziției. Grigore al IX-lea i-a numit (în 1232) pe

dominicani ca inchizitori papali, care au îndeplinit teribilele îndatoriri ale funcției lor cu atâta credință încât au câștigat cu adevărat titlul de Domini canes, „câinii detectivi ai Domnului", care își are originea într-un joc de cuvinte cu numele lor.

O frescă faimoasă din Santa Maria Novella din Florența, intitulată „Domini canes", pictată de Simone Memmi, reprezintă ideea inchizitorială sub alegoria unei haite de câini care alungă lupii din stână.

Grigore al IX-lea (1227–1241) l-a trimis pe Conrad de Marburg în Germania și i-a dat putere nelimitată de a cita în fața tribunalului său pe toți cei suspectați de vrăjitorie, poruncindu-i să-i aducă pe cei vinovați la vrăjitorie. Și acest om diabolic s-a supus cu bucurie stăpânului său, pe care îl venera ca Vicar al lui Hristos pe pământ. A întâmpinat multă opoziție, căci oamenii s-au răzvrătit, iar chiar și arhiepiscopii de Köln, Treves și Mayence au încercat să i se opună. Dar Conrad a rămas ferm; practicile sale aveau sancțiunea neechivocă a Sanctității Sale Papă și nu a ezitat să înceapă proceduri chiar și împotriva acestor trei înalți demnitari ai Bisericii din Germania. Oriunde apărea Conrad, se aprindeau vrăjitorii, iar mulți oameni nevinovați deveneau victimele fanatismului său. Arhiepiscopul de Mayence, hotărât să oprească acest diavol, i-a scris Papei o scrisoare, în care spunea:

„Oricine cădea în mâinile lui nu avea decât de ales între o mărturisire gata făcută pentru a-și salva viața și o negare, după care era ars rapid. Orice martor fals era acceptat, dar nu se acorda nicio apărare justă - nici măcar persoanelor proeminente. Persoana pusă sub acuzare trebuia să mărturisească că era eretic, că atinsese o broască râioasă, că sărutase un om palid sau un monstru. Mulți catolici se lăsau arși nevinovați decât să mărturisească astfel de crime cumplite, de care știau că nu erau vinovați. Cei slabi, pentru a-și salva viața, mințeau despre ei înșiși și despre alți oameni, în special despre cei proeminenți ale căror nume le-au fost sugerate de Conrad. Astfel, frații își acuzau frații, soțiile pe soții lor, servitorii pe stăpânii lor. Mulți dădeau bani clerului pentru sfaturi bune despre cum să se protejeze și astfel s-a născut cea mai mare confuzie." (Alberici Monachi chron. ad. a. 1233.)[2]

Scrisoarea Arhiepiscopului nu a reușit să impresioneze Sanctitatea Sa și nu a schimbat deloc cursul lucrurilor. Dimpotrivă, Roma și-a urmat mai energic ca niciodată vechea politică, care a fost în sfârșit formulată definitiv de Papa Urban al V-lea în bula sa „In cœna Domini", proclamată în 1362, care a sunat sloganul împotriva tuturor celor care îndrăzneau să se dezidă de Roma și a condamnat solemn erezia în termeni fermi și neechivoci.

Între timp, succesul Inchiziției fusese puternic pus în pericol de opoziția pe care Conrad de Marburg a întâmpinat-o în Germania. Când Inchizitorul General l-a acuzat pe contele Henry de Sayn de erezie, acesta a fost citat în fața Dietei Germane care s-a ținut la Mayence. Dieta nu a fost înclinată să respecte autoritatea lui Conrad și a adoptat un vot de cenzură. Hotărât să se răzbune pentru insulta primită, Inchizitorul a plecat spre Paderborn, dar înainte să poată face alte rele, a fost ajuns din urmă de mai mulți nobili pe 30 iulie 1233, lângă Marburg, pe Lahn, și ucis.[3] Astfel, a căzut martir al profesiunii sale sângeroase. Germanii au respirat mai liber, dar

Grigore al IX-lea l-a canonizat ca sfânt și martir și a ordonat construirea unei capele pe locul unde a fost ucis.

În timp ce înființarea Sfântului Oficiu în Germania s-a confruntat cu dificultăți serioase, inchizitorii au fost primiți cu brațele deschise în Franța de Ludovic cel Pios, Filip cel Frumos și Carol al IV-lea.

Inchizitorul Hugo de Beniols a ars de vii la Toulouse, în 1275, mai multe persoane proeminente, printre care și Angèle, Doamnă de Labarthe, o femeie de șaizeci și cinci de ani acuzată de relații sexuale cu Satan. Se spune că aceasta născuse un monstru cu cap de lup și coadă de șarpe, a cărui unică hrană consta în bebeluși. Sub domnia lui Carol al IV-lea a fost construită faimoasa Bastilia, deoarece închisorile nu mai erau suficiente pentru a-i ține pe ereticii acuzați.

Domnia lui Carol al VI-lea se distinge printr-o acalmie temporară în urmărirea penală a vrăjitoriei în Franța, în principal din cauza slăbiciunii papalității, rezultată din marea schismă dintre Roma și Avignon. Blestemele pe care cei doi papi le-au aruncat reciproc adepților lor par să se transforme în binecuvântări. Sinodul de la Langres (1404) vorbește despre ghicitori ca despre impostori și le oferă celor aflați în puterea lui Satan speranța mântuirii prin pocăință și penitență. Tribunalul de la Toulouse (1606) nu a pronunțat alte pedepse pentru treisprezece persoane decât amenzi, posturi, pelerinaje și milostenie, în timp ce Inchizitorul a fost judecat și condamnat pentru deturnarea de proprietăți confiscate. Regele Carol al VI-lea a ordonat ca acesta să fie privat de salariu.[4]

În Spania, Inchiziția a prosperat cel mai bine. Directorium inquisitorum al lui N. Eymerich (Roma 1587), inchizitorul general al Castiliei, ne oferă o perspectivă completă asupra procedurilor Sfântului Oficiu, a sistemului său de spionaj, a metodelor sale de interogare și tortură, precum și a prăzii sale. Torquemada și Ximenes au fost cei mai hotărâți și necruțători succesori ai lui Eymerich.[5] Cei mai bogați, cei mai puternici, cei mai învățați au fost amenințați deopotrivă, și chiar și Arhiepiscopul Carranza, primatul Bisericii Spaniei, nu a putut scăpa de urmărirea penală a inchizitorilor.

La începutul secolului al XV-lea, Johannes Nider, un călugăr german și dominican, a publicat o carte despre vrăjitoarele și înșelăciunile lor.[6] În același timp, Papa Eugen al IV-lea (1431–1447) i-a încurajat pe inchizitori, într-o scrisoare circulară, să procedeze cu severitate, „sumar, fără formalități și fără nicio formă judiciară”.[7]

Priorul de la Saint-Germain, William von Edelin, care predicase împotriva realității vrăjitoriei, a trebuit să ceară iertare public în Capela Episcopală din Évreux pe 12 septembrie 1453 și să mărturisească că el însuși l-a venerat pe Satan, a renunțat la credința sa în cruce și a predicat că vrăjitoria este o iluzie la porunca specială a Diavolului pentru propagarea stăpânirii satanice.[8] Edelin a rămas încarcerat și a fost eliberat curând de persecuții suplimentare prin moarte.

În 1458, J. Nicolaus Jaquerius a apărut în domeniu cu o altă publicație numită flagelul ereticilor sau Flagellum heriticorum fascinariorum[9] (Frankfort, 1581), în care cazul lui Edelin este prezentat[10] ca un argument printre multe altele pentru realitatea vrăjitoriei. Și acum, în sfârșit, toată opoziția față de practicile acuzatorilor de vrăjitoare a fost înăbușită.

Inchizitorul Pierre le Broussart, membru al ordinului dominican, a citat în absența episcopului de Arras mai multe persoane în fața tribunalului său și le-a pus să mărturisească pe tortură că fuseseră cu valdenzii; le-a promis că le va cruța viața dacă vor fi de acord să mărturisească public toate crimele abominabile de care fuseseră acuzați valdenzii. La o adunare publică, acuzații au apărut pe un eșafod; purtau șepci care afișau imagini ale cultului diavolului. Li s-au citit diverse ceremonii de demonolatrie obscenă și au fost întrebați dacă sunt vinovați. Toți acuzații și-au afirmat vinovăția, după care, neglijând complet promisiunile anterioare, au fost condamnați și predați autorităților seculare pentru a fi arși de vii. În zadar au strigat acum că au fost înșelați, că nu știau nimic despre crimele de care fuseseră acuzați și că mărturisiseră doar pentru că li s-a promis că vor fi eliberați cu o pedeapsă nominală. Broussart era hotărât să dea un exemplu și i-a executat în 1560, în ciuda protestelor privind nevinovăția lor.

Ciocanul vrăjitoarei

URMĂRIREA ÎMPOTRIVA VRĂJITOARELOR a primit un nou impuls în anul 1484 prin bula Papei Inocențiu al VIII-lea, care începea cu cuvintele Summis desiderantes affectibus. Inchizitorii Germaniei, Heinrich Institoris (al cărui nume german era Krämer) și Jacob Sprenger, s-au plâns că au întâmpinat rezistență în timp ce își îndeplineau îndatoririle, iar Papa le-a acordat asistența dorită în scopul întăririi credinței catolice[11] și al prevenirii oribilelor crime și excese ale vrăjitoriei.[12]

Bula Papei Inocențiu al VIII-lea se referea doar la Germania; dar alți papi, Alexandru al VI-lea, Iulius al II-lea, Leon al X-lea și Hadrian al IV-lea, au emis bulele scrise în același spirit, instigând zelul inchizitorilor să facă tot posibilul pentru purificarea credinței și suprimarea vrăjitoriei.

Bula odioasă a Papei Inocențiu al VIII-lea a fost cauza imediată a scrierii Malleus Maleficarum, sau Ciocanul Vrăjitorului, care a primit sancțiunea Papei și un brevet de la împăratul Maximilian. Cu Ciocanul Vrăjitorului în mână, Sprenger și Institoris s-au prezentat în 1487 în fața facultății teologice din Köln și au cerut aprobarea lor, care a fost dată cu reticență și după lungi ezitări. Forma originală a documentului este foarte rezervată și aprobă principiile pedepsirii vrăjitoriei doar „în măsura în care acestea nu contrazic canoanele sacre”. Acest lucru nu a părut suficient, iar inchizitorii au insistat asupra unui verdict mai decisiv. Există încă patru articole care conțin o cerere neechivocă adresată autorităților seculare de a ajuta inchiziția în interesul credinței catolice.

În plus, inchizitorii au obținut un certificat notarial privind brevetul împăratului și aprobarea facultății teologice; dar este demn de remarcat faptul că brevetul împăratului nu este reprodus literal; și nici nu a fost (conform opiniei lui Soldan[13]) publicat vreodată. Notarul declară doar că împăratul promite să protejeze bula papală și să-i asiste pe ambii inchizitori.

Aceasta este prima introducere a Ciocanului Vrăjitor în Germania, iar cartea a fost imediat recunoscută de zeloți ca principala sursă de informații despre vrăjitorie. Damhouder, marele criminalist al secolului al XVI-lea, considera autoritatea sa aproape egală cu legea;[14] iar influența sa dăunătoare se întinde pe o perioadă de trei secole.

Malleus Maleficarum, sau Ciocanul Vrăjitoarei, este una dintre cele mai faimoase și infame opere scrise vreodată. Numele său indica faptul că avea scopul de a zdrobi vrăjitoria. Nu este menționat niciun autor, dar spiritul lui Sprenger este recunoscut atât în prefața sa (Apologia), cât și în diferitele capitole ale cărții. Stilul său este sărac, ideile sale sunt prostești, intențiile sale sunt ticăloase, iar sfaturile date anchetatorilor cu privire la procedura lor trădează o perfidie diabolică. Cartea conține cele mai confuze prostii, adesea auto-contradictorii, și este în întregime irațională și superstițioasă. Ciocanul Vrăjitoarei sfătuiește să se înceapă procesul cu întrebarea „dacă persoana judecată crede sau nu în vrăjitorie". Se adaugă afirmația: „Rețineți că vrăjitoarele, în general, neagă întrebarea." Dacă vinovatul neagă, anchetatorul continuă: „Ei bine, atunci, ori de câte ori vrăjitoarele sunt arse, sunt condamnate pe bună dreptate." Negarea vrăjitoriei pecetluia imediat condamnarea acuzatului, căci Ciocanul Vrăjitorului declară: „Cea mai mare erezie este să nu crezi în vrăjitorie" (haeresis est maxima opera maleficarum non credere). Totuși, dacă acuzatul afirma întrebarea, torturile îl făceau să mărturisească tot ce știa despre ea și dacă învățase și practicase sau nu arta neagră. Invocarea ignoranței nu avea niciun efect, căci refuzul unei mărturisiri era considerat o crimă sub numele de maleficium taciturnitatis. Nu exista scăpare, iar cea mai bună cale pentru victima torturii era să mărturisească dintr-o dată, fără o recidivă în negări, căci aceasta cel puțin scurta procedura și punea capăt tragediei fără terorile incidentale. De regulă, prizonierii Inchiziției cer moartea ca o binecuvântare și, ori de câte ori era posibil, se sinucid; căci tortura făcea din fiecare un invalid fără speranță, inapt nici pentru muncă, nici pentru bucuria vieții, chiar dacă ar fi putut fi eliberat. Achitările, însă, erau rare, iar Ciocanul-Vrăjitor îi sfătuiește pe inchizitori să nu achite niciodată, ci doar să oprească temporar procedurile. A nolle pros era recomandată ca fiind calea mai sigură. Vinovatul trebuia predat autorităților seculare pentru pedeapsa capitală, mai ales dacă sentința de a fi ars de viu era redusă la decapitare,[15] o pedeapsă pe care Biserica evita să o aplice; căci „Biserica nu însetează de sânge" (ecclesia non sitit sanguinem). Un duhovnic și chiar judecătorul însuși sunt sfătuiți să vorbească în privat cu prizonierul și, pe baza promisiunii de iertare și milă, să obțină o mărturisire. Ciocanul-Vrăjitor sugerează că judecătorul poate spune: „«Dacă mărturisești, nu te voi condamna la moarte», căci poate oricând să cheme un alt judecător să-i ia locul, care este liber să pronunțe sentința."

Victimele Inchiziției erau practic lipsite de orice ajutor, deoarece vrăjitoria era considerată o crimă excepțională (crimen atrocissimum și crimen exceptum) pentru care regulile de procedură obișnuite nu erau obligatorii. Aceasta aparținea tribunalului secular, dar și celui

ecleziastic (crimen fori mixti). Vinovatul trebuia tratat conform maximei Papei Bonifaciu al VIII-lea (1294–1303), „simplu și direct, fără zgomotul și forma avocaților și judecătorilor”.[16] Pentru noi, cei care trăim într-o epocă a gândirii mai calme și a investigațiilor mai exacte, este greu de înțeles cum ar fi putut fi vreodată crezut în Ciocanul Vrăjitoarei.

Tortura

ACUZAREA ÎMPOTRIVA VRĂJITOARELOR ne apare ca o ticăloșie pură și simplă, dar nu era așa. A fost rezultatul unei convingeri religioase ferme și profund înrădăcinate, așa cum se poate afla din Antipalus maleficiorum, o lucrare a lui John Trithemius, starețul Mănăstirii Spongheim (1442–1516), care, la cererea lui Joachim, Markgrave de Brandenburg, a investigat subiectul și, după ani de studiu conștiincios, și-a prezentat lumii opiniile într-o carte de patru volume, care a fost finalizată pe 16 octombrie, în anul 1508, când piosul stareț ajunsese la vârsta matură de șaizeci și șase de ani.

Trithemius distinge patru clase de vrăjitori și vrăjitoare: (1) Cei care îi rănesc și îi ucid pe alții prin otravă și alte mijloace naturale. (2) Cei care îi rănesc pe alții prin arta formulelor magice. (3) Cei care conversează personal cu Diavolul. (4) Cei care au încheiat efectiv un contract cu Diavolul și astfel i-au obținut ajutorul pentru planuri malefice. Trithemius consideră că nu există altă modalitate de a proteja comunitatea împotriva influenței neplăcute a acestor răufăcători decât prin extirparea lor, dar cel mai bine este prin arderea lor de vii. El spune:

„Este de regretat faptul că numărul vrăjitoarelor din toate țările este foarte mare, căci, într-adevăr, nu există un sat, oricât de mic, care să nu adăpostească cel puțin una din a treia și a patra clasă. Dar cât de rari sunt judecătorii care pedepsesc aceste crime împotriva lui Dumnezeu și a naturii!”

Și într-un alt pasaj, starețul se plânge:

„Oameni și animale mor din cauza infamiei acestor femei și nimeni nu consideră că acest lucru se datorează malignității vrăjitoriei. Sunt mulți care suferă de boli grave și nici măcar nu știu că sunt vrăjiți.”

Marile pericole ale vrăjitoriei păreau să necesite mijloace extraordinare pentru combaterea relelor sale; și astfel, tortura, care anterior fusese aplicată doar în cazuri excepționale și speciale, a început să se dezvolte într-un mod formidabil și barbar.

Persoanele suspecte erau supuse încercărilor cu foc și apă, dar ultimul test era preferat; și acesta este motivul, așa cum citim în lucrarea lui König pe această temă:

„Se cunoaște un caz în care persoana acuzată a trecut cu succes prin proba focului. Aceasta s-a întâmplat imediat înainte de apariția Ciocanului Vrăjitor. În arhivele din Donau-Eschingen există un document conform căruia o anume Anna Henne din Röthenbach, în Pădurea Neagră, în 1485, s-a absolvit de suspiciunea de vrăjitorie purtând un fier înroșit."

Referitor la încercarea apei, același autor spune:

„Ordalia apei este foarte veche. Ludwig cel Pios a abolit-o, dar Hinkmar de Rheims i-a apărat practica. Pe vremea lui Bernhard de Clairvaux, era folosită împotriva maniheilor. Papa Inocențiu al III-lea a abolit-o din nou la Conciliul Lateran din 1215. Faimoasa carte de legi, Oglinda saxonă, scrisă de Eike von Repkow în anul 1230, prevede că, dacă doi oameni pretind același lucru și vecinii nu pot depune nicio mărturie, ordalia apei va decide."

„Oglinda șvabilor", tot din secolul al XIII-lea, conține aceeași propoziție. În secolul al XVI-lea, practica era aproape universal stabilită. Cât despre ideea de bază, König spune:

„Există opinii opuse aplicate calvarului apei. Conform uneia, întrebarea era cât timp putea rămâne acuzatul sub apă; conform celeilalte, nevinovăția acuzatului era dovedită prin scufundare, iar vinovăția prin înot. În ambele cazuri, a prevalat opinia că vrăjitoarele posedau o anumită ușurință și s-a adoptat regula că «Apa refuza să-i primească în adâncurile sale pe cei care se scuturaseră de apa baptismală printr-o renunțare la credința lor»." (Ausgeb. d. Menschenwahns, pp. 100 și următoarele)

Cine poate contempla fără indignare și mânie sfântă instrumentele de tortură folosite de inchizitori în infama lor vocație? Există șuruburi cu cap striat, există clești și pensete de fierar pentru a smulge unghiile sau pentru a fi folosite încinse pentru a ciupi; există tortura, cizme spaniole, gulere, lanțuri etc., există scânduri și role acoperite cu țepi ascuțiți; există „Fiica Gunoierilor", dar și „Fecioara de Fier", un instrument gol de mărimea și silueta unei femei, cu cuțite în interior aranjate astfel încât, la închidere, victima ar fi sfâșiată în îmbrățișarea sa mortală.

O ingeniozitate incredibilă a fost demonstrată în inventarea acestor instrumente de tortură; iar una dintre săbiile călăului, care încă se află în Seiful Torționarilor din Nürnberg, în partea stângă a intrării, prezintă într-o latină proastă inscripția blasfemică „Solo Deo Gloria!"[17]

Călăii erau mândri de profesia lor și se considerau rușinați dacă nu-și puteau face victimele să mărturisească orice doreau inchizitorii. Amenințarea lor obișnuită, atunci când le era predat un eretic, un vrăjitor sau o vrăjitoare, era: „Veți fi torturați până veți fi atât de slabi încât soarele va străluci prin voi." Instrumentele arătau destul de oribil, dar practica era mai oribilă decât poate înfățișa cea mai sălbatică imaginație.

Înainte de începerea torturii, acuzații erau forțați să bea supă de vrăjitoare, o băutură dezgustătoare amestecată cu cenușa vrăjitoarelor arse și despre care se presupunea că îi

protejează pe torționari de influența nefastă a vrăjitoriei. Mizeria[18] din temnițe era un mijloc foarte eficient de a-l descuraja pe prizonier și de a-l pregăti pentru orice mărturisire pe baza căreia putea fi condamnat. Acesta era adesea legat cu cătușe de fier fixate în perete sau plasate sub grinzi grele care îi împiedicau folosirea liberă a membrelor, făcându-l o pradă neajutorată pentru șobolani, șoareci și dăunători de tot felul.

Luați în considerare doar detaliile diabolice ale torturii aplicate unei femei în anul 1631, în prima zi a procesului ei:[19]

„(1) Călăul o leagă pe femeie, care era însărcinată, și o pune pe cherestea. Apoi a chinuit-o până când inima ei era pe punctul de a-și frânge inima, dar nu a avut milă. (2) Când nu a mărturisit, tortura a fost repetată, călăul i-a legat mâinile, i-a tăiat părul, i-a turnat coniac peste cap și l-a ars. (3) I-a pus sulf la subraț și l-a ars. (4) Mâinile i-au fost legate la spate și a fost trasă până la tavan și aruncată brusc în jos. (5) Această ridicare și aruncare în jos s-a repetat timp de câteva ore, până când călăul și ajutoarele sale s-au dus la cină. (6) Când s-au întors, maestrul călău i-a legat picioarele și mâinile de spate; coniac i-a fost turnat pe spate și ars. (8) Apoi, greutăți mari i-au fost puse pe spate și a fost trasă în sus. (9) După aceasta, a fost din nou întinsă pe cherestea. (10) O scândură cu țepi este pusă pe spate și este trasă din nou până la tavan. (11) Maestrul îi leagă din nou picioarele și se agață de le-a dat un bloc de cincizeci de livre, ceea ce o face să creadă că inima îi va exploda. (12) Acest lucru s-a dovedit insuficient; prin urmare, maestrul i-a dezlegat picioarele și i-a fixat picioarele într-o menghină, strângând fălcile până când sângele curge pe la degetele de la picioare. (13) Nici acest lucru nu a fost suficient; prin urmare, a fost întinsă și ciupită din nou în diferite moduri. (14) Acum, călăul lui Dreissigacker a început al treilea grad de tortură. Când a așezat-o pe bancă și i-a pus „cămașa”, a spus: „Nu te iau pentru una, două, trei, nu pentru opt zile, nici pentru câteva săptămâni, ci pentru jumătate de an sau un an, pentru toată viața ta, până când mărturisești: și dacă nu vei mărturisi, te voi tortura până la moarte și vei fi arsă până la urmă.” (15) Ginerele călăului a tras-o de mâini până la tavan. (16) Călăul lui Dreissigacker a biciuit-o cu un bici. (17) A fost pusă într-o menghină unde a rămas timp de șase ore. (18) După aceea, a fost din nou biciuită fără milă. Asta a fost tot ce s-a făcut în prima zi.”

Aceasta nu este barbarie, aceasta nu este bestialitate, este satanism. Și astfel de fapte ar putea fi săvârșite în numele lui Dumnezeu, de dragul religiei lui Isus și prin porunca celor mai înalte autorități ale Bisericii Creștine!

Din numărul mare de urmăriri penale pentru vrăjitorie, selectăm un singur exemplu, care, însă, nu este nici tipic, nici extraordinar prin ororile sale.

Citim în expunerea populară a superstițiilor umane a lui König,[20] p. 240:

„Într-un sat din Boemia de Sud trăia un fermier pe nume Veit. Era faimos pentru spiritul și umorul său neobișnuit. În același timp, era puternic fizic și, ori de câte ori exista o ceartă la han, ieșea învingător. S-a răspândit zvonul că era inviolabil, deoarece uneori se presupune că

vânătorii sunt blindați împotriva gloanțelor, iar Veit nu a negat niciodată acest lucru. În scurt timp, a fost considerat un vrăjitor și, cum vitele sale prosperau cel mai bine și câmpurile sale produceau cele mai bogate recolte, s-a presupus curând că era aliat cu Cel Rău. Acum s-a întâmplat ca satul să fie afectat de șoareci, iar Veit a fost suspectat că a provocat ciuma. Când a fost întrebat despre asta, a recunoscut într-un moment de umor că el trimisese șoarecii, dar că îi va alunga în curând și a promis că va demonstra la următorul târg bisericesc că poate face șoareci. Când a venit ziua stabilită, hanul era supraaglomerat, iar fermierul Veit a apărut cu un sac mare sub braț, în care a cerut invitaților să arunce douăzeci de pietricele. Au făcut-o fără să observe că sacul era dublu. Și în timp ce o parte era goală,..." celălalt conținea douăzeci de șoareci. Când pietricelele au fost puse în pungă, Veit a murmurat o formulă magică și i-a lăsat pe șoareci să se elibereze în prezența publicului său înspăimântat.

„Această performanță, însă, a avut rezultate neașteptate și tragice. Oamenii erau convinși că era opera iadului, iar Veit a scăpat cu greu din han. Veit a fost arestat în noaptea următoare și dus la tribunalul penal. O aluniță de pe corpul său era considerată a fi un stigmat al Diavolului, iar toți martorii au fost de acord că era un vrăjitor autentic. Cazul său a fost investigat temeinic și chiar și Universitatea din Praga a fost consultată; verdictul semnat de Rectorul Magnific cu propria sa mână a fost împotriva lui, iar Veit, care și-a susținut cu tărie nevinovăția, a trebuit să îndure toate torturile inchiziției. În cele din urmă, a fost ars de viu, iar cenușa corpului său a fost aruncată în vânt. Citim în înregistrările procesului că Veit a urcat pe rug „fără să arate căință sau să facă penitență". Și când i s-au pus lanțuri la gât, în jurul corpului și în jurul picioarelor, a strigat cu voce tare: „Dumnezeul meu, mor nevinovat". Judecători, profesori, medici și teologi au fost de acord în unanimitate în condamnarea acestui om nevinovat."

Volume întregi ar putea fi pline cu relatări ale miilor de cazuri diferite de acuzare a vrăjitoarelor, iar fiecare caz în parte este atât de sfâșietor încât preferăm să-l trecem cu tăcere. Acuzațiile sunt aproape întotdeauna foarte circumstanțiale și clare, majoritatea fiind de indecență brutală și ridicol de imposibile.

Îngerul din Augsburg

URMĂRIREA VRĂJITOARELOR ERA O ARMĂ LA ÎNDEMÂNA oamenilor fără scrupule pentru a realiza scopuri necinstite sau pentru a satisface o răzbunare privată. Unul dintre cele mai tragice și patetice cazuri este moartea tristă a lui Agnes Bernauer, o femeie frumoasă, fiica unui bărbier și iubita lui Albrecht, Ducele Bavariei.

Agnes s-a născut în jurul anului 1410 în Biberach și se pare că era o simplă servitoare în Augsburg în perioada în care Ducele Albrecht de Württemberg, fiul Ducelui Ernest, a făcut-o cunoștință. Povestea conform căreia Agnes era de origine patriciană și că îndrăgostiții s-au întâlnit la marele turnir este doar o legendă, dar un lucru sigur este că Agnes era extraordinar de frumoasă, cu părul auriu și trăsături delicate și nobile. Nici dușmanii ei nu s-au putut abține

să nu-i laude noblețea înfățișării. Știm puțin sau nimic despre relațiile dintre Ducele Albrecht și Agnes, cu excepția faptului că el a curtat-o și a luat-o cu el la reședința sa din comitatul Vohnburg.

Ducele Ernest, tatăl lui Albrecht, știa de prezența lui Agnes la Vohnburg, dar nu i-a păsat prea mult, până când a devenit îngrijorat de ideea de a avea un moștenitor legal al ducatului său. Apoi i-a cerut fiului său să se căsătorească cu fiica ducelui Erik de Brunswick, dar Albrecht a refuzat din cauza dragostei pe care o purta pentru Agnes.

Când persuasiunea părea să fie în zadar, Ducele Ernest s-a gândit la alte mijloace pentru a-și separa fiul de fata de origine umilă. La un turneu public, a ordonat judecătorilor să-l refuze pe Albrecht să-l primească pe motiv că, de dragul unei concubine, își neglijase îndatoririle filiale. Albrecht a fost foarte exasperat și, de îndată ce s-a întors la Vohnburg, a recunoscut-o pe Agnes drept soția sa. Cu consimțământul unchiului său, Ducele William, s-a mutat la castelul Straubing, pe care i l-a donat și, înconjurând-o cu o curte ducală, a numit-o de acum înainte Ducesa Agnes.

Biata femeie nu se bucura de splendoarea curții. Se temea de mânia bătrânului duce și, presimțind melancolic soarta ei, și-a construit propria capelă funerară în mănăstirea carmelitanilor din Straubing. Fericirea ei a fost de scurtă durată.

În absența lui Albrecht, Ducele Ernest a capturat-o pe Agnes, a închis-o și a denunțat-o ca vrăjitoare. Condamnarea ei fusese decisă înainte de începerea procesului, iar verdictul a declarat-o vinovată de vrăjirea Ducelui Albrecht și, prin urmare, de comiterea unei infracțiuni împotriva Ducelui Ernest. Hotărârea a dispus ca ea să fie înecată în râu, iar Ducele Ernest a semnat verdictul.

Călăii au dus-o pe tânără la podul de la Straubing și au aruncat-o în apă, în prezența unei mulțimi de spectatori. Dar curentul a dus-o spre țărm și ea și-a ridicat brațele albe implorând oamenii să ajute. Oamenii au fost mișcați și ea ar fi putut fi salvată dacă unul dintre călăi, temându-se de mânia bătrânului duce, nu ar fi apucat o prăjină și, prinzându-i părul lung și blond, nu ar fi ținut-o sub apă până când a murit. Acest lucru s-a întâmplat în anul 1435.

A fost înmormântată în cimitirul Sf. Petru din Straubing.

Când tânărul duce, la întoarcerea sa, a fost informat despre moartea cumplită a iubitei sale Agnes, a jurat răzbunare și, în alianță cu vărul său, ducele Ludwig de Bavaria-Ingolstadt, a început să ducă un război aprig împotriva propriului său tată. Prin mijlocirea împăratului, însă, s-a împăcat cu tatăl său la conciliul de la Basel.

Ducele Ernest a construit o capelă peste mormântul victimei sale inocente și a ținut o liturghie anuală pentru ea, spre binele sufletului ei. Prin urmare, Ducele Albrecht a fost de acord să se

căsătorească cu Anna, Prințesă de Brunswick, cu care a avut zece copii, deși nu se poate spune că viața sa de căsătorit a fost una fericită.

În 1447, ducele Albrecht a ordonat transferul trupului lui Agnes în capela pe care și-o construise în mănăstirea carmelită; și a ordonat ca locul de veci al rămășițelor ei să fie împodobit cu o frumoasă imagine din marmură a ei în formă completă, cu inscripția simplă:

"Obiit Agnes Bernauerin. Requiescat în ritm."

Poeții care i-au imortalizat numele[21] și locuitorii Bavariei, printre care memoria ei este încă prețuită, o numesc „îngerul din Augsburg".

Una dintre cele mai comice procese pentru vrăjitoare a avut loc în 1474 împotriva unui cocoș diabolic care fusese atât de îndrăzneț încât să depună un ou. Biata creatură a fost judecată solemn, după care a fost condamnată la moarte pe rug și arsă public din ordinul autorităților orașului Basel.

Ne abținem de la a intra mai departe în detaliile urmăririi penale a vrăjitoarelor, care s-a dezvoltat treptat într-o afacere sistematică ce implică salarii mari pentru judecători, torționari, călăi, inchizitori, denunțători, martori și toate persoanele implicate în proces. Este o muncă jalnică să parcurgi simplele statistici ale autodafe-urilor, iar fiecare poveste despre un proces de vrăjitorie nu poate decât să ne stârnească cea mai profundă indignare; și chiar și acum credința în vrăjitorie nu este încă dispărută în rândul așa-numitelor rase civilizate ale omenirii.

---

1 Vezi Epist. xv, ad Turribium.

2 Roskoff, Geschichte des Teufels, II, p. 215–216.

3 Vezi Konrad von Marburg, de Henke (Marburg, 1861), și o altă lucrare cu același titlu de Beck (Breslau, 1861). Conrad a fost părintele duhovnic al Elisabetei, văduva landgrafului de Turingia. Biata femeie s-a supus unor pedepse corporale indecente și a fost sfântă drept recompensă. Dacă aceleași evenimente s-ar fi întâmplat astăzi, atât landgrava, cât și părintele ei duhovnic ar fi fost probabil transferați de la Wartburg la un spital de nebuni. Este puțin credibil, dar totuși adevărat, că o carte a apărut în apărarea lui Conrad ca inchizitor și a faptelor sale diabolice de către Kaltner sub titlul „Konrad von Marburg und die Inquisition in Deutschland". Praga, 1882.

4 Lamothe-Langon, III, p. 299, iar Soldan, p. 193.

5 F. Hoffmann, Geschichte der Inquisition, Bonn, 1878. Llorente, Geschichte der spanischen Inquisition. germană, din spaniolă.

6 fr. Joannes Nider, Suevi ordi. praedicat. s. teolog. profess, et hereticae pestis inquisitoris, liber insignis de maleficiis et eorum deceptionibus.

7 „Summarie simpliciter et de plano, ac sine strepitu et figura judicii." – Papa Eugeniu în scrisoarea sa circulară către inchizitori din 1437.

8 Vezi Raynald ad. an. 1451.

9 Cartea este frecvent anexată la Malleus Maleficarum.

10 Capitolul IV conține formula abjurării.

11 „… ut fides catholica nostris potissime temporibus ubique augeatur et floreat, ac omnis heretica pravitas de finibus fidelium procul pellatur… Sane nuper ad nostrum non sine ingenti molestia pervenit auditum quod… complures utriusque sexus personæ … cum dæmonibus incubis et succubis in animation partibus, suis succubis animation partibus fœtus, terræ fruges… periri, suffocari et extingui facere…" (Vezi Soldan, Hexenprocesse, p. 222. Roskoff, I, pp. 226–292.)

12 Giovanni Ballista Cibo, când a fost ales papă în 1484, a ales numele Inocențiu, probabil în comemorarea lui Inocențiu al VII-lea. Oamenii din vremea sa, considerând că nu merita acest nume, l-au numit Nocens. A avut șapte copii naturali, poate chiar mai mulți. Un distih umoristic îl pedepsește astfel:

„Octo Nocens pueros genuit, totidenique puellas.

Hunc merito poterit dicere Roma patrem."

13 Hexenprocesse, p. 222.

14 „Ita recepta est in hoc scribendi genere eorum authoritas ut pro lege apud omnes habeatur." — Praxis rerum criminalium a lui Damhooder.

15 „Saecularem curiam affectuose deprecamur quatenus citra sanguinis effusionem et mortis periculum suam sententiam moderatur", era clauza obișnuită când inchiziția își preda victimele autorităților seculare.

16 „Simpliciter et de plano, absque advocatorum et judiciorum strepitu et figura", o expresie care, după cum am văzut, a fost aproape literal repetată de Papa Eugeniu al IV-lea.

17 Ar trebui să fie Soli Deo Gloria.

18 Carceris squalores este expresia folosită de autorul cărții Ciocanul vrăjitoarei.

19 Traducere din König, Ausgeburten des Menschenwahns, p. 130. Vezi și Soldan, Hexenprocesse, p. 269–270.

20 Ausgeburten des Menschenwahns, ein Volksbuch, Rudolstadt.

21 Cântec popular despre Agnes die Pernawerin. Contele Törring (1780), Böttger (1846), Melchior Meyr (1862). Friedrich Hebbel (1855), Otto Ludwig (un proiect fragmentar postum al unei drame începute în 1852). König, Ausgeburten des Menschenwahns recapitulează povestea așa cum o spune legenda. Pentru o trecere în revistă critică și o expunere a faptelor istorice vezi articolul dr. Christian Meyer despre Agnes Bernauer în Die Gartenlaube, 1873, p. 454.

EPOCA REFORMEI

Reforma, deși în multe privințe a reprezentat un mare progres, nu a introdus o schimbare bruscă în credința în Diavol. Cu toate acestea, devine din ce în ce mai evidentă tendința de a-l interpreta pe Satan în termeni psihologici și, în loc să-l așteptăm în ororile naturii sau în realitatea obiectivă a împrejurimilor noastre, să-l găsim în propriile noastre inimi, unde apare ca ispită în toate formele, ca ademenire, ambiție, vanitate, ca o căutare zadarnică a averii, puterii și plăcerilor lumești.

Creștinismul a fost împărțit în două partide, conservatorii care au rămas fideli supremației spirituale a Romei și protestanții progresiști care s-au opus autorităților tradiționale ale Bisericii și au cerut reforme în diferitele moduri de viață. Vremurile tulburi de acest fel sunt favorabile satirei și sarcasmului, iar Diavolul a jucat, în mod firesc, un rol important în polemicile de ambele părți.

În același timp, seriozitatea morală a reformatorilor a forțat autoritățile Bisericii să abandoneze multe dintre cele mai grave utilizări greșite, iar astfel reforma Reformei nu a rămas limitată la Bisericile reformate, ci și-a extins binecuvântările asupra Bisericii Romane însăși. Mișcarea antireformă, a cărei coloană vertebrală era iezuiții, a fost o mișcare extrem de serioasă și riguros pură, născută dintr-o profundă evlavie religioasă; dar a fost întunecată chiar de la început de un misticism care se învecina cu superstiția grosolană și i-a lipsit acea dragoste de libertate, de progres, de investigație științifică și dorința de a afla adevărul care îi caracterizează pe exponenții protestantismului. Este de remarcat, însă, că elementul moral este împins în prim-plan, iar ambele părți încep să fie de acord în această privință: moralitatea este testul suprem al religiei.

Ideea de a-l concepe pe Satan ca păcat și ispită nu este nouă (gândiți-vă doar la ilustrațiile din Hortus Deliciarum), dar conceptul de păcat și ispită începe acum să fie mai bine înțeles ca o condiție psihologică a stărilor subiective.

Luther

LUTHER A FOST, ÎN DEMONOLOGIA SA, un adevărat copil al timpului său; îl vedea pe Diavol peste tot, se lupta cu el constant și îl învingea prin încrederea sa în Dumnezeu. El îl considera pe Papă o întruchipare a lui Satan sau Antihristul, iar Biserica Romană ca împărăția Diavolului. El cânta despre el:

„Și dacă lumea aceasta ar fi plină de diavoli”
Care amenință să ne distrugă;

Nu ne vom teme, căci Dumnezeu a voit
Adevărul Său să triumfe prin noi.
Străvechiul nostru dușman vicios
Încă încearcă să-și aducă necazul.
Meșteșugul și puterea lui sunt mari
Și înarmați cu o ură crudă.
Pe pământ nu este egalul lui.
.....
„Prințul acestei lumi
Steagul său s-a desfășurat;
Și totuși nu va face rău nimănui
Căci el este complet distrus;
„Un singur cuvânt mic îl învinge."

Pentru Luther, Diavolul era o putere reală, vie, o personalitate concretă, și îl caracteriza drept călăul bunului Domn și instrumentul mâniei și pedepsei sale.[1] Dumnezeu are nevoie de Diavol ca slujitor și folosește răutatea lui pentru procrearea binelui (x, 1259).

Credința lui Luther în Diavol nu era doar foarte realistă, ci și aproape copilărește de ingenuă. Când era la serviciu, era pregătit pentru intervenția lui neîncetată, iar când se ducea la odihnă se aștepta să fie deranjat de el. Luther nu se temea de el, totuși eforturile pe care le-a depus pentru a-l învinge pe Cel Rău sunt dovezi suficiente că îl considera foarte puternic. A protestat că va merge la Worms, chiar dacă fiecare țiglă de pe acoperișurile orașului era un Diavol; l-a văzut pe diavol rânjind la el în timp ce traducea Biblia și și-a aruncat călimara spre Majestatea Sa Satanică.[2]

Încetul cu încetul, familiaritatea dintre Luther și Diavol a crescut: „În această dimineață devreme", ne spune Luther în Tischreden, „când m-am trezit, demonul a venit și a început să se certe cu mine. «Ești un mare păcătos», a spus el. Am răspuns: «Nu poți să-mi spui ceva nou, Satano?»"

Luther era înclinat să creadă în puterea Diavolului de a-i ajuta pe vrăjitori și vrăjitoare în planurile lor malefice. Urmând autoritatea Sfântului Augustin, el a recunoscut posibilitatea incubilor și succubilor, deoarece Satan, sub forma unui tânăr chipeș, iubește să ademenească fetele tinere. De asemenea, a acceptat superstiția schimbătorilor și a declarat că vrăjitoarele ar trebui să fie omorâte; dar odată ce s-a confruntat cu un caz real, a insistat, atunci când i s-a cerut sfatul, asupra celei mai scrupuloase circumspecții. I-a scris judecătorului:

„Vă rog să explorați totul cu exactitate, astfel încât să nu lăsați nicio urmă de fraudă... căci am experimentat atâtea înșelăciuni, fraude, trucuri, minciuni, trădări etc., încât abia mă pot hotărî să cred. Prin urmare, vedeți și convingeți-vă singuri spre propria satisfacție, ca nu cumva să vă înșelați și eu să mă înșel prin voi."[3]

Deși este adevărat că opiniile lui Luther despre Diavol erau la fel de copilărești ca cele ale contemporanilor săi, ar fi o priză să condamnăm Reforma pentru că nu a realizat niciun progres și nu a făcut nimic pentru a suprima superstițiile barbare ale demonologiei. Concepția lui Luther despre Dumnezeu era mai pură și mai nobilă decât concepția despre Dumnezeu a principalilor biserici și papilor din vremea sa și, astfel, credința sa, în ciuda cruduității sale, a condus, până la urmă, la concepții mai pure, care erau destinate să depășească treptat vechiul dualism tradițional.

Luther a cerut ca Hristos să fie recunoscut nu doar ca Mântuitor al omenirii, ci ca fiecare om să poată spune: „El a venit să mă mântuiască personal și individual". Astfel, Luther a dus viața religioasă în inimile oamenilor și a declarat că nu există mântuire în ceremonii, absoluții sau sacramente; decât dacă cineva, individual, în propria natură și ființă, a învins ispitele lui Satan. Cei mai periculoși idoli sunt, potrivit lui Luther, amvonul și altarul, căci sacramentele și ceremoniile nu pot mântui. Sunt simboluri instituite pentru a ne ajuta. Cei care cred că ceremoniile au vreo putere proprie sunt încă sub influența noțiunii păgâne că relele pot fi evitate prin sacrificii și exorcisme.

Succesorii lui Luther

Deși Luther detesta instinctiv persecuțiile de orice fel, el își păstra acele credințe care erau cauza finală a urmăririi vrăjitoarelor. Prin urmare, nu trebuie să fim surprinși să vedem chiar și în țările protestante o renaștere a ororilor inaugurate de Inchiziție.

Cea mai curioasă lucrare de demonologie protestantă este Theatrum Diabolorum de Sigmund Feyerabend, o colecție voluminoasă a opiniilor ortodoxe ale adepților lui Luther cu privire la existența, puterea, natura și comportamentul diavolilor.

Credința lui Luther în Diavol era grosolană, dar chiar și aici el era măreț din punct de vedere moral, puternic în sentimentul său religios și serios în cerința sa ca fiecare persoană să poarte un război sincer cu puterile răului și ca nicio biserică, nicio mijlocire a sfinților, nicio formulă sau ritual să nu aibă vreo putere salvatoare. Adepții lui Luther păstrează toate rudimentele maestrului lor și, într-o oarecare măsură, seriozitatea sa morală, dar acestea se situează sub bărbăția spiritului său.

„Theatrum Diabolorum" de Feyerabend, „care", așa cum spune titlul, „este o carte utilă și sensibilă", conține un număr mare de eseuri scrise de autorități proeminente precum Jodocus Hockerus Osna-burgensis, Hermannus Hamelmannus, Andreas Musculus, Andreas Fabricius Chemnicensis, Ludovicus Milichius și alții. Reverendul Hocker explică în patruzeci și opt de capitole aproape toate problemele posibile legate de diavoli, al căror număr în capitolul VIII este, potrivit lui Borrhaus, calculat a fi nu mai puțin de 2.665.866.746.664. Alții descriu tipuri speciale de diavoli, cum ar fi diavolul blasfemiei, VI; diavolul dansului, VII; diavolul

servitorului, VIII; diavolul vânătorului, IX; diavolul băutorului, X; diavolul căsătoriei, XI; diavolul desfrânării, XII; diavolul avarului, XIII; diavolul tiraniei, XIV; diavolul lenei, XV; diavolul mândriei, XVI; diavolul pantalonilor, XVII; diavolul jucătorilor de noroc, XVIII; diavolul curtenului (reprezentat într-o dramă în cinci acte, scena fiind la curtea lui Darius), XIX; și diavolul ciumei, XX. Autorul acestui ultim capitol, reverendul Hermann Strack, încheie spunând: „Când putem obține medicamente, să nu disprețuim darurile prețioase ale lui Dumnezeu, ci, în același timp, să ne încredem întotdeauna și tot timpul în singurul Dumnezeu."

Aceeași concepție despre Diavol este prezentată cu ceva mai multă măiestrie poetică de Jacob Ruffs, care a dramatizat povestea lui Iov și parabola viei. Aceasta din urmă, care a fost pusă în scenă la Zürich, Elveția, pe 26 mai 1539, îl prezintă pe Satan în timp ce seamănă semințele revoltei în mintea slujitorilor viei și îi determină să-l ucidă pe fiul stăpânului lor.

Aproape toate aceste tratate, oricât de sărace ar putea fi îndemnuri literare, teologice sau pastorale, totuși arată tendința raționalistă de a-l descoperi pe Diavol în viciile omului, iar această metodă a devenit din ce în ce mai consacrată până când, în aceste zile din urmă, Satan însuși a fost declarat în mod îndrăzneț și direct de către teologii protestanți a fi o simplă idee abstractă și o personificare a răului. Totuși, acest pas nu a fost făcut imediat, iar omenirea a trebuit să treacă mai întâi printr-o lungă perioadă de opinii șovăielnice, de propuneri conflictuale, incertitudini, controverse veninoase și cercetări anxioase ale adevărului.

Shakespeare

DIAVOLUL PROTESTANT A DEVENIT CEVA mai cult decât diavolul catolic, căci progresul vizibil în civilizația țărilor protestante s-a extins și la el. Mefisto spune în Faust:

„Cultura care netezește întreaga lume linge
„De asemenea, se lipește de Diavol."

Pentru a observa progresul, să-l comparăm pe Wyntoun, care a scris la începutul secolului al XV-lea, cu Shakespeare. Vrăjitoarele lui Wyntoun sunt niște babe urâte și bătrâne; cele ale lui Shakespeare, deși nicidecum frumoase, sunt totuși interesante și poetice; sunt „atât de ofilite și atât de sălbatice în îmbrăcămintea lor, încât nu arată ca locuitorii pământului și totuși se află pe el". Este o ficțiune poetică care reprezintă ispita. Și în același sens, chiar cuvântul Diavol este folosit frecvent de Shakespeare. Ni se spune: „Ochiul copilăriei este cel care se teme de un Diavol pictat", iar un demon, așa cum citim la Shakespeare, este spiritul invizibil al vinului. „Diavolul", citim în Hamlet, „are puterea de a lua o formă plăcută". Iar sensul acestei propoziții este evident psihologic, așa cum aflăm dintr-un alt pasaj în care Polonius îi spune fiicei sale:

„Cu chipul devotamentului
Și acțiuni pioase ne îndulcim

„Diavolul însuși.”

Milton

DIAVOLUL PROTESTANT, CA FIGURĂ POETICĂ, a primit ultimele retușuri de la Milton. Iar Diavolul lui Milton dobândește o noblețe sufletească, o forță morală, o independență și o bărbăție pe care niciunul dintre strămoșii săi nu le poseda, nici Satan, nici Azazel, nici verii săi mândri, Tifonul egiptean și Ahrimanul persan. Cea mai bună caracterizare a Satanului lui Milton este dată de Taine. El ridiculizează descrierea lui Milton despre Adam și Eva, care vorbesc ca un cuplu căsătorit din vremea poetului. „Ascult și aud o familie engleză, doi oameni care vorbesc în sânul vremii - colonelul Hutchinson și soția sa. Ceruri! Îmbrăcați-i! Oameni atât de cultivați ar fi trebuit să inventeze mai întâi o pereche de pantaloni.” Imaginea Bunului Dumnezeu este criticată și mai aspru. El spune: „Ce contrast între Dumnezeu și Satan!” Taine continuă:

„Iehova al lui Milton este un rege serios care menține un stat adecvat, ceva de genul lui Carol I.”
„Dumnezeul lui Goethe, pe jumătate abstracție, pe jumătate legendă, sursă de oracole calme, o viziune tocmai zărită după o piramidă de strofe extatice, îl întrece cu mult pe acest Zeu miltonic, un om de afaceri, un învățător, un om de paradă! Îl onorez prea mult dându-i aceste titluri. Merită un nume mai rău.”

„Vorbește și ca un sergent instructor. «Avangardă la dreapta și la stânga frontului se desfășoară.» Face glume la fel de stângace ca cele ale lui Harrison, fostul măcelar devenit ofițer. Ce rai! E suficient cât să te dezguste cu Paradisul; ai prefera să intri în trupa de lachei ai lui Carol I sau în Flancurile de Fier ale lui Cromwell. Avem ordine ale zilei, o ierarhie, supunere strictă, îndatoriri suplimentare, dispute, ceremoniale reglementate, prosternare, etichetă, arme întreținute, arsenale, depozite de care și muniții.”

Cât de diferită este locuința lui Satan. Taine spune:

„Cel mai bun lucru în legătură cu acest Paradis este Iadul.”
„Infernul lui Dante nu este decât o sală de torturi, ale cărei celule, una sub alta, coboară până la cele mai adânci fântâni.”

Iadul lui Milton este azilul independenței; poate fi sumbru, dar este casa libertății care disprețuiește servilismul abject. Milton descrie locul astfel:

„«Aceasta este regiunea, acesta este solul, clima,»”
Atunci ultimul Arhanghel a spus: „Acesta este scaunul
Că trebuie să ne schimbăm pentru rai? această întunecime tristă
Pentru acea lumină cerească? Fie așa, din moment ce el,

Cine este acum Sovran, poate dispune și licita
Ce va fi corect: cel mai departe de el este cel mai bine,
Pe care rațiunea l-a egalat, forța l-a făcut suprem
Deasupra egalilor săi. Adio, câmpuri fericite,
Unde bucuria locuiește veșnic! Trăiască, orori, trăiască,
Lume infernală! și tu, infern cel mai adânc
Primește-ți noul posesor; pe cel care aduce
O minte care nu poate fi schimbată de loc sau timp.
Mintea este propriul ei loc și în sine
Poate face un rai din iad, un iad din rai.
Nu contează unde, dacă sunt tot același,
Și ceea ce ar trebui să fiu; aproape mai puțin decât el
Pe cine a făcut tunetul mai mare? Cel puțin aici
Vom fi liberi; Cel Atotputernic nu a zidit
Aici, din invidie, nu ne va alunga de aici:
Aici putem domni în siguranță; și în alegerea mea
A domni merită ambiție, chiar dacă în iad:
„Mai bine să domnești în iad decât să slujești în rai."

S-a remarcat adesea că Satan lui Milton este eroul din Paradisul pierdut și, într-adevăr, el apare ca figură cea mai simpatică din cea mai mare epopee religioasă a literaturii engleze. Mândria sa nu este lipsită de respect de sine, pe care nu putem să nu-l admirăm; Satan exclamă:

„Nu există niciun loc
Rămas pentru pocăință, nimeni pentru iertare?
Nu a mai rămas nimic decât prin supunere: și
„Cuvântul ăsta dispreț mă interzice..."

Și cât de nobil apare Satanul lui Milton! Milton personifică în Satan spiritul Revoluției Engleze; Satanul lui Milton reprezintă onoarea și independența națiunii afirmate în fața unui guvern incapabil. Înfățișarea lui Satan arată putere și demnitate:

„El este deasupra celorlalți"
Prin formă și gest, eminent cu mândrie
Stătea ca un turn."

Iar caracterul său se distinge prin dragostea de libertate. Taine îl descrie astfel:

„Diavolul ridicol al Evului Mediu, un vrăjitor cu coarne, un bufon murdar, o maimuță meschină și năzdrăvană, conducător al unei gloate de bătrâne, a devenit un uriaș și un erou."

„Deși mai slab în forțe, el rămâne superior în noblețe, întrucât preferă independența suferindă în locul servilității fericite și își primește înfrângerea și chinurile ca pe o glorie, o libertate și o bucurie."

Diavolul dobândește în mod natural trăsături nobile care îl fac mai puțin diabolic și mai divin în măsura în care concepția despre Dumnezeu a unei epoci devine întruchiparea conservatorismului claselor conducătoare. Atunci când numele și ideea de Dumnezeu sunt aplicate greșit pentru a reprezenta stagnarea, Satan ar putea schimba locul cu Dumnezeu. O nouă sectă de închinători ai Diavolului care aspiră la avansare și progres în numele lui Satan ar fi putut apărea dacă protestantismul, defăimat cu secole în urmă ca fiind opera Diavolului, nu ar fi câștigat atât de multă influență încât, în timp, a devenit el însuși o mare putere conservatoare în lume; iar faptul că aspirațiile sale nobile au fost atribuite inițial influenței Diavolului este păstrat doar în versuri și fabule.

Diavolul din inima omului

OAMENII DE RÂND DIN ȚĂRILE PROTESTANTE nu știau nimic despre puternicul erou al Paradisului Pierdut; îl cunoșteau pe Satan doar prin Noul Testament și, fiind puțin afectați de progresul științelor naturale, îl luau la fel de în serios ca primii creștini și dominicanii Inchiziției. Există însă această diferență: spiritul Reformei s-a odihnit asupra lor atât cu seriozitatea sa morală, cât și cu subiectivismul său. Clasele de mijloc, de regulă, nu au căzut pradă aberațiilor vremurilor trecute; nu practicau exorcisme și nu arătau nicio înclinație de a continua, ci își limitau eforturile la mântuirea propriilor suflete.

Producțiile clasice ale literaturii de acest tip sunt „Călătoria pelerinului" și „Inima omului", ambele extrem de interesante din punct de vedere psihologic, deoarece ambele prezintă într-o mare măsură metodele subiective ale introspecției și, ca exemple de autoobservare și analiză naivă, dar extraordinară, își vor păstra o valoare durabilă.

Deși autorul cărții „Călătoria pelerinului", numele său și vicisitudinile vieții sale sunt bine cunoscute, „Inima omului" a apărut anonim, mai întâi în franceză și apoi în germană. Originalul francez pare să se fi pierdut și odată cu el și data primei apariții. Prima traducere în germană a fost publicată la Würzburg, în anul 1732, sub titlul „Geistlicher Sittenspiegel". A fost retipărită încă o dată în 1815 sub titlul mai potrivit „Das Herz des Menschen", prezentând o serie de ilustrații care reprezintă inima umană ca câmp de luptă al puterilor binelui și răului.

Prima imagine prezintă inima umană în perversitatea ei naturală, dar păcătosul se pocăiește în a doua imagine, iar Duhul Sfânt ia în stăpânire sufletul său, în a treia imagine. A patra imagine ne arată o contemplare a suferințelor Mântuitorului, iar Sfânta Treime sălășluiește în suflet, așa cum este ilustrat în a cincea imagine. Dar ispitele și persecuțiile lumești, reprezentate prima de un om cu un pahar și a doua de un alt om cu un pumnal, învinge inima și îi zdruncină bunele

rezoluții, ceea ce se vede în a șasea imagine; până când, în cele din urmă, în a șaptea imagine, Satan, împreună cu alte șapte duhuri mai rele decât el, reintră, iar ultima stare a acelui om este mai rea decât prima. Aplicația practică a acestei analize a inimii umane este dată în două ilustrații care prezintă moartea omului pios și nelegiuit. Primul, a cărui inimă este înfățișată în a noua imagine, este înfățișat în a zecea imagine, ca fiind chemat de Mântuitor să se bucure de fericirea veșnică a Raiului; în timp ce a opta imagine prezintă condamnarea celui de-al doilea, care este pierdut pentru totdeauna în Iad.

Trăsătura interesantă a acestor ilustrații constă în metoda de prezentare a elementelor sufletului omului, a pasiunilor și aspirațiilor sale ca puteri străine care intră, ies și reintră. Inima însăși apare ca un gol, iar caracterul său este stabilit de tendințele care o înconjoară. Psihologia care stă la baza credinței autorului nu este clar pronunțată; poate fi fie teoria brahmanică a sinelui, ca ființă în sine, fie doctrina budistă a iluziei sinelui, dar se pare că sinele, așa cum este reprezentat în cap deasupra inimii, este doar un reflex al procesului care are loc în sufletul uman și, prin urmare, ar trebui considerat doar ca principiul unității, a cărui valoare morală depinde de natura elementelor sale. Autorul acestor desene, în analiza sa naivă a inimii umane, a abordat o concepție științifică a sufletului mai îndeaproape decât se presupune că era conștient de sine însuși.

O renaștere a urmăririi penale a vrăjitoarelor

ÎN MOMENTUL Reformei, urmărirea vrăjitoarelor a încetat pentru o vreme. Aceasta a făcut loc unei alte manii nu mai puțin urâte și condamnabile. Locul ei a fost ocupat de persecuția ereziei. Nu numai că guvernele romano-catolice își îngrijorau supușii protestanți aproape de moarte, confiscându-le proprietățile, urmărindu-i cu câini la masă, exilând districte întregi și executându-le în mod ignominios liderii; dar și protestanții, la rândul lor, considerau că este de datoria lor religioasă să facă același lucru cu toți disidenții. Luther însuși, fie spus spre onoarea sa veșnică, nu a persecutat; și atâta timp cât a trăit, a reușit să prevină printre adepții săi toate persecuțiile. Calvin, însă, a ordonat ca Servetus să fie ars de viu, deoarece credința sa în treime era diferită de a sa; iar regele Henric al VIII-lea al Angliei a înăbușit cu fermitate, cu mână înaltă, orice opoziție față de opiniile religioase pe care se întâmpla să le susțină la acea vreme; nici nu s-a ferit să verse sânge, deși trebuie să recunoaștem că a dat dovadă de multă judecată, limitându-și persecuția la un număr relativ mic de adversari puternici.

În timp ce teama de vrăjitorie a fost astfel înlăturată pentru o vreme, credința periculoasă în puterea lui Satan a continuat și a zăcut ascunsă precum cărbunii aprinși sub cenușă. Superstițiile religioase au rămas practic aceleași și este firesc ca epidemia să fi reapărut, deși într-o formă mai puțin virulentă. Chiar și țările protestante (Germania de Nord, Suedia, Anglia, Scoția și coloniile engleze din America de Nord) au fost afectate de această ciumă spirituală și au apărut o serie de judecători laici care au arătat același zel ca și inchizitorii dominicani din țările catolice.

Odată cu scăderea zelului pentru arderea vrăjitoarelor, apărătorii vrăjitoriei au devenit mult mai numeroși decât înainte. Printre aceștia se numără Dr. Thomas Erastus din Heidelberg[4] și Jean Bodin, un francez.[5] Episcopul sufragan Peter Binsfeld[6] și judecătorul Nicolaus Remigius[7] au apărat în cărți voluminoase cu argumente noi politica Ciocanului Vrăjitor, iar regele James I al Angliei a scris o demonologie[8] plină de toate superstițiile Evului Mediu; Martin Delrio,[9] un iezuit, consideră necesară o revizuire a credinței în vrăjitorie, dar ajunge la concluzia că răul există și că nu există alt remediu decât folosirea relicvelor, a apei sfințite, a exorcismelor, a sfintei sacramente a Bisericii Romano-Catolice.

Muzeul Național de Antichități Germanice din Nürnberg deține un afiș mare care conține o relatare a trei femei care au fost arse ca vrăjitoare la Dernburg în anul 1555. Deși nu au fost arse în aceeași zi, ilustrația le reprezintă stând împreună pe lemne și se spune că, într-un caz, când focul a fost aprins, Satan a apărut și și-a dus vizibil iubita prin aer.

Tragedia de la Dernburg este doar un caz printre multe altele. Primarul Pheringer din Nördlingen a jurat să extermine întreaga familie de vrăjitori, iar judecătorul Benedict Carpzov Jr. (1595–1666) din Leipzig, urmând pașii tatălui său, a condamnat peste o sută de persoane la moarte pe rug pentru vrăjitorie.

Prelați sensibili

Protestanții din secolele al XVI-lea și al XVII-lea erau, în medie, poate mai serioși în credințele lor religioase decât romano-catolicii din aceeași perioadă și astfel s-a întâmplat ca unii prelați francezi ai Bisericii Romano-Catolice, fiind mai înțelepți din punct de vedere lumesc și mai profund impregnați de spiritul înaintat al epocii decât mulți protestanți bigoți, să dea dovadă de infinit mai mult bun-simț decât frații lor din Bisericile Reformate.

Acest lucru a devenit deosebit de evident în faimosul caz al Marthei Brossier, o țărancă franceză, care, în 1588, a pretins că este posedată de un diavol. Emoția a fost mare, iar amvoanele au răsunat de denunțuri alarmante, apte să reînnoiască toate terorile din fostele procese împotriva vrăjitoarelor. Dar episcopul Miron de Angers și cardinalul De Gondi, arhiepiscopul Parisului, și-au păstrat liniștea și au investigat cazul nu doar conform unei metode cu adevărat raționale, ci chiar și cu umor. Când au fost administrate testele inegalabile cu exorcisme prin cărți sacre și apă sfințită, episcopul Miron a aranjat lucrurile astfel încât fata posedată a fost determinată să tragă concluzii greșite și iată! apa simplă de izvor și citirea unui vers din Virgil provocau în mod regulat crize epileptice, în timp ce nici vechile exorcisme de încredere, nici apa sfințită nu produceau niciun efect atunci când fata nu înțelegea textele sacre.

Credincioșii în posedarea satanică nu au fost mulțumiți de experimentele episcopului Miron, deoarece le considerau o dovadă a vicleniei Diavolului care își înșela astfel dușmanii. Cazul a fost adus în fața arhiepiscopului De Gondi, dar și acesta s-a dovedit sceptic și a declarat, după niște experimente judicioase, că comportamentul fetei posedate era un rezultat mixt al nebuniei și simulării.

Urban Grandier

ÎN CIUDA JUDECĂȚII SĂNĂTOASE de care s-au bucurat aceștia și alții prelați, urmărirea penală a vrăjitoarelor a continuat. În cazul lui Urban Grandier, un preot, acuzat de călugărițele ursuline de la Loudun, în vestul Franței, că le-ar fi exercitat puteri satanice asupra minților, arhiepiscopii de Bordeaux au recunoscut ostilitatea răuvoitoare și amărăciunea isterică cu care călugărițele au depus mărturie împotriva predicatorului lor. Grandier nu era nevinovat în alte privințe, dar existau mulți preoți a căror morală nu era mai bună. Având în vedere nenumăratele contradicții din declarațiile dușmanilor săi, arhiepiscopul a clasat cazul și a fost reinstalat cu onoruri în funcție. Dar nu a fost vorba doar de asta. S-a întâmplat ca M. de Laubordemont, un văr al priorei, în timp ce se ocupa de niște treburi ale guvernului francez din Loudun, să afle de poveste și să prezinte un raport foarte colorat cardinalului Richelieu, la cererea căruia ancheta a fost reluată. În al doilea proces, Grandier nu a avut nicio șansă; căci Laubordemont a fost numit judecător. El a acceptat cele mai ridicole dovezi. Diavolii care vorbeau din gura călugărițelor obsedate au fost chemați ca martori și au fost prezentate două documente care pretindeau a fi pactul original al lui Grandier cu Satan. Unul dintre ele este semnat de Grandier, celălalt poartă semnătura a șase diavoli, a căror autenticitate este garantată de Baalbarith, secretarul Majestății Sale Satanice. Scrierea este realizată în oglindă. Patru doctori experți ai Sorbonei, deși nu s-au îndoit niciodată nici de documente, nici de realitatea diavolilor călugărițelor obsedate, au considerat potrivit să avertizeze judecătorii să nu admită mărturia lui Satan, deoarece calomniatorul și mincinosul nu putea fi un martor de încredere. Dar părinții exorcizatori, toți călugări carmelitani, au stabilit principiul că un diavol exorcizat corespunzător nu se poate abține să nu mărturisească adevărul. Grandier a fost torturat cu cruzime și executat pe 18 august; dar Petru Lactanțiu, exorcistul șef pe care Grandier, aflat pe moarte, îl provocase să se prezinte în fața tribunalului lui Dumnezeu, a murit ca un maniac delirant la exact o lună după moartea victimei sale, pe 18 septembrie.

Execuția unei vrăjitoare protestante

S-A SPUS ȘI S-A SCRIS MULT despre cruzimea metodelor romano-catolice de urmărire a vrăjitoarelor, dar protestanții nu au fost cu nimic mai buni, poate cu excepția faptului că au adăugat la proceduri mult mai multă incantație pioasă și au însoțit execuțiile cu o ungere religioasă care le-a făcut conduita și mai detestabilă. Ca un caz tipic, citățm un raport prescurtat

despre execuția a trei vrăjitoare, Susanna, Ilse și mama lor Catharine, care a avut loc la Arendsee, 5 august 1687:[10]

„Cazul a fost supus unei noi revizuiri, timp în care șase clerici au îngrijit zilnic cei trei prizonieri și i-au îndemnat să se roage, să cânte și să se pocăiască. Apoi au fost citați în fața instanței unul după altul, iar clericii au stat în spatele lor. Președintele instanței i-a întrebat încă o dată, mai întâi pe Susanna dacă a primit un incubus; (răspuns: Da!) În al doilea rând, pe Ilse dacă mama ei i-a dat un incubus; (răspuns: Da!) și în al treilea rând pe Catharine dacă i-a dat un incubus lui Ilse; (răspuns: Da!) După aceea, notarul, domnul Anton Werneccius, a citit hotărârea, iar călăul s-a dus la instanță și a cerut milă în cazul în care nu ar reuși imediat să le decapiteze pe Susanna și pe Ilse. S-a pus întrebarea dacă există vreo altă nemulțumire. Apoi, toiagul a fost rupt, masa și scaunele instanței au fost răsturnate, iar procesiunea s-a deplasat spre Köppenberg, locul execuției."

„O parte din gardă a deschis calea. Fiecare dintre cele trei vrăjitoare era însoțită de o parte și de alta de câte un preot și condusă cu o frânghie de un călău. În același timp, șase cetățeni înarmați au înconjurat-o. O altă parte a gărzii a închis procesiunea."

„Pe drum, rugăciunile alternau cu îndemnuri și cântarea imnurilor."

„Înaintea porții Seehausen s-a făcut un cerc și Susanna a fost condusă până când publicul a terminat de cântat imnul «Dumnezeule, Tatăl nostru, locuiește cu noi»."

„Când i-a fost tăiat capul, oamenii au cântat: «Ție ne rugăm, Duhule Sfinte»."[11]

„Apoi a venit Ilse, care a fost ucisă în același fel, însoțită de cântarea acelorași imnuri."

„În timp ce cântau, Catharine a fost așezată pe lemne și i s-a legat gâtul cu un lanț de fier, care a fost tras atât de strâns încât fața i s-a umflat și s-a învăluit într-o culoare maronie. Mănușile au fost aprinse și toți cei prezenți, clerici, școlari și spectatori, au cântat până când trupul ei a fost mistuit de foc."

Urmărirea penală a vrăjitoarelor în America

NU MAI PUȚIN TERIBIL DECÂT în Europa, credința în vrăjitorie a avut un impact asupra solului liber al Americii protestante. Condamnările la moarte pentru vrăjitorie au avut loc de mai multe ori după fondarea coloniilor din Noua Anglie; dar ultima și cea mai teribilă izbucnire a avut loc în Salem, Massachusetts, așa cum este consemnat în Istoria vrăjitoriei din Salem a lui Upham și în Iluzia vrăjitoriei din Noua Anglie a lui Drake. Sub influența nefastă a învățăturilor religioase ale lui Increase Mather și ale fiului său, Cotton Mather,[12] doi clerici din Boston, reverendul Samuel Parris, ministru al Bisericii din Salem, au început să investigheze un caz de vrăjitorie, care, după cum spune președintele Andrew Dickson

White,[13] „ar fi fost cea mai bogată farsă dacă nu ar fi dus la evenimente atât de tragice". Posedații s-au comportat ca niște maniaci în instanță și au acuzat o sărmană bătrână indiancă că i-ar fi vrăjit. Soțul ei, un prost ignorant, a fost convins să depună mărturie împotriva ei. Acest succes ușor i-a încurajat pe credincioșii în vrăjitorie, printre care familia Putnam a jucat un rol important. Au început să-i urmărească penal pe unii dintre cei mai importanți oameni din Noua Anglie; mai mulți bărbați și femei au fost executați, mulți au fugit pentru a-și salva viața și a urmat un regim de teroare. Orice persoană odată suspectată și acuzată era condamnată. Ca exemplu, citățm cazul domnului Burroughs, un cleric, care, din cauza unor mici certuri parohiale cu familia Putnam, fusese demis din slujire. Președintele White spune:

„Domnul Burroughs dusese o viață ireproșabilă, singurul lucru care i-a fost reproșat vreodată de către familia Putnam fiind că a insistat cu înverșunare ca soția sa să nu urmeze parohia vorbind despre propriile probleme de familie. A fost acuzat că a agresat copiii, condamnat și executat. În ultimul moment a repetat Rugăciunea Domnească solemn și complet, lucru pe care se presupunea că niciun vrăjitor nu-l putea face, iar acest lucru, împreună cu declarațiile sale creștine directe de la execuție, a zdruncinat credința multora în realitatea posedării diabolice."

Președintele White continuă:

„Nu după mult timp s-a aflat că una dintre fete recunoscuse că mințise niște persoane care fuseseră executate, în special pe domnul Burroughs, și că ceruse iertare; dar o vreme acest lucru nu a servit la nimic. Persoanele care nu voiau să mărturisească erau legate și supuse unui fel de tortură eficientă în obținerea de noi dezvăluiri."

„În cazul lui Giles Cory, ororile persecuției au atins apogeul. Văzând că soarta sa era sigură și dorind să-și protejeze familia de condamnare și proprietatea de confiscare, a refuzat să pledeze. Prin urmare, a fost obligat să moară și, când, în ultimele agonii, limba i-a fost scoasă din gură, șeriful i-a împins-o înapoi cu bastonul."

Increase și Cotton Mather au fost ultimii apărători ai posedărilor diabolice și ai vrăjitoriei pe pământ american; acesta din urmă a văzut în ultimii ani o nouă eră răsărind în țara sa. Cenzurat energic și cu succes de Robert Calef, un negustor curajos din Boston, el a deplâns decăderea spiritului religios în rândul generației în creștere și chiar până la ultima clipă a considerat simpla necredință în vrăjitorie ca un atac la adresa gloriei Domnului.

Generația actuală ar putea zâmbi la noțiunile sale religioase greșite; dar dacă i se permite să admită că vechea concepție despre Dumnezeu ca făcător de minuni și ființă individuală a egoului, după modelul personificărilor păgâne, este corectă, ideea sa despre importanța credinței în vrăjitorie este logic corectă. Dacă vrăjitoria este imposibilă, atunci nu poate exista un zeu-vrăjitor care să transforme bețele în șerpi, care să oprească soarele din cursul său, să inverseze umbra cadranului, să fie gelos pe alți zei și pe spiritele familiare ale vrăjitoarelor. Abandonarea credinței în vrăjitorie a implicat tacit abandonarea credinței în Dumnezeu ca

făcător de minuni și a pregătit calea pentru o credință religioasă mai nobilă, care a renunțat la ideea de a-L căuta pe Dumnezeu în presupusa posibilitate de a încălca legile naturii și, în cele din urmă, l-a găsit în ordinea cosmică însăși, adică în unitate, armonie, corectitudine a acelor factori eterni ai existenței care sunt condițiile rațiunii, ale adevărului și ale dreptății.

---

1 Walch, Tischreden, v, 839; v, 1109; viii, 1234, x, 1257; xii, 481 și 2043.

2 Povestea a fost pusă la îndoială, totuși, având în vedere caracterul lui Luther, este nu doar posibilă, ci și probabilă. Dacă Luther nu a aruncat călimara în Diavol, anecdota este, ca să spunem așa, ben trovato; caracterizează excelent atitudinea sa față de Satan.

3 Angeli Annales Marchicæ Brandenburgicœ, p. 326 (citat de Soldan, p. 302). Originalul spune: „Rogo te, omnia velis certissime explorare, ne subit aliquid doli… Nam ego tot fucis, dolis, technis, mendaciis, artibus, etc., hactenus sum exagitatus ut cogar difficilis esse ad credendum… Quare vide et prospice tibi quoque ne fallar et ego per te fallare et ego per te fallare.

4 De Lamiis et strigibus, 1577.

5 De Magorum dœmonomania seu detestando lamiarum et Magorum cum Satan commercio, 1579.

6 Tractatus de confessionibus maleficorum et sagarum, 1589.

7 Dœmonolatria, care a apărut în latină și în germană. Vezi Soldan, p. 351.

8 Demonologie, 1597. Vezi și sfatul de a suprima vrăjitoria, dat fiului său în a doua carte a Basilicon Doron, 1599.

9 Disquisitiones magicœ, 1599.

10 Vezi Horst, Zauberbibliothek, 2, pp. 411–413, citat din Reichardt, vol. I, pp. 100–126.

11 Se credea că în special ultimul cântec, Nun bitten wir den Heilgen Geist, oferă protecție împotriva vrăjitoriei. Când un superintendent pios de la Universitatea din Giessen a fost odată înconjurat de studenți îmbrăcați în diavoli, a intonat în anxietatea sa acest imn în speranța de a-i alunga astfel pe chinuitorii săi.

12 Comparați cu Cotton Mather, Minunile lumii invizibile; relatare a încercărilor mai multor victorii, executate recent în Noua Anglie (prima ediție londoneză, 1693).

13 A se vedea „Noile capitole în războiul științei”, Popular Science Monthly, mai 1889, p. 11. Compară și König, Ausgeburten des Menschenwahns, pp. 488–494.

ABOLIREA PERSECUȚIEI VRĂJITOARELOR

Molitor și Erasmus

ORORILE CULTULUI DIAVOLULUI, ale Inchiziției și ale urmăririi penale a vrăjitoarelor au fost consecințele naturale ale unei concepții greșite despre natura răului. Au fost pedepsele care au urmat în mod necesar pe urmele unei ignoranțe extrem de abandonate. Au asuprit omenirea ca un coșmar îngrozitor, ca halucinațiile oribile ale unui creier febril, iar boala a dispărut încet, foarte încet, doar atunci când lumina științei, care este revelația divină care are loc acum, a început treptat să risipească umbrele sumbre ale nopții și a dezvăluit caracterul superstițios al credinței care a născut crimele epocilor întunecate.

Primele proteste împotriva urmăririi penale a vrăjitoarelor au fost ridicate în momentul în care cei doi inchizitori Sprenger și Institutoris, întăriți de autoritatea neechivocă a Sanctității Sale Papa, și-au continuat profesia criminală în cel mai îndrăzneț mod. Ultrajurile Inchiziției au fost subliniate într-o broșură intitulată *Dialogus de lamiis et pythonibus mulieribus*, scrisă în 1489 de Dr. Ulrich Molitoris, un avocat din Constance. Alți doi oameni proeminenți ai profesiei juridice, Alciatus și Ponzinibius, s-au exprimat în același spirit; au declarat că excursiile corporale ale vrăjitoarelor și lucruri similare sunt pure imaginații. Dar argumentele lor nu au fost de niciun folos, căci Bartholomæus de Spina, stăpânul sfântului palat, a declarat că juriștii nu pot înțelege cazul vrăjitoriei.

Momentul nu era încă copt; oamenii încă se agățau de credința în viziuni și miracole, vise, apariții și vrăjitorie. Majoritatea producțiilor nebunești (cum ar fi, de exemplu, Noua interpretare a miracolelor ciudate de Grünbeck, care a apărut în anul 1507) au atras atenția lumii și au trecut drept revelații divine. Cu cât erau mai stranii, cu atât mai mare era creditul pe care îl primeau.[1]

Există un exemplu remarcabil înregistrat în care călăul din Viena a refuzat să-și îndeplinească funcția pe 21 octombrie 1498. Execuția a trebuit să fie amânată până când s-a putut găsi un alt călău.[2] Un alt caz este menționat de Soldan.[3] Katharine Hensel din Feckelberg a fost condamnată la moarte în iunie 1576, dar când la locul execuției și-a pledat nevinovăția, călăul a refuzat să o execute. Cazul a fost trimis la Palsgrave George John din Veldenz, care, după o examinare atentă a procesului, a dispus achitarea și a condamnat orașul Feckelberg la suportarea cheltuielilor de judecată.[4]

Celebrul Erasmus din Rotterdam a publicat o scrisoare în anul 1500 în care vorbea despre contractele diabolice ca despre o invenție făcută de procurorii vrăjitoarelor; dar satira sa nu a avut niciun efect; căci, între timp, cioburile ardeau constant în toată Europa.

Weier, Meyfart și Loos

PRIMA ÎNCERCARE REUȘITĂ – reușită doar temporar și într-o măsură limitată – de a opri urmărirea penală a vrăjitoarelor a venit de la un medic protestant, Johannes Weier (latin „Wierus" sau „Piscinarius"). S-a născut în Grave, în 1515, studiase medicina la Paris și călătorise în Africa, unde, după cum ne spune, avusese o bună ocazie să studieze vrăjitoria. Apoi a mers în Creta și, la întoarcere, a fost ales medic specialist al ducelui William de Cleves. Lucrarea sa de șase cărți, De præstigiis Dæmonum et incantationibus ac Veneficiis, a apărut în 1563. El încă mai crede în Diavol și în magie, dar respinge posibilitatea vrăjitoriei și încheie pacte cu Diavolul. Îi acuză cu îndrăzneală pe călugări și clerici că sunt, sub pretextul slujirii religiei, cei mai zeloși slujitori ai lui Belzebut. William, duce de Cleves, Frederic, conte de Palatin și conte de Niurwenar au urmat sfatul lui Weier și au suprimat toate urmărirea penală împotriva vrăjitoarelor.

Douăzeci de ani după Weier, un alt om eroic, un protestant pe nume Meyfart, rector al școlii latine din Coburg, și-a ridicat glasul de avertizare. Broșura sa era o predică de „Avertismente către prinții puternici și predicatorii conștiincioși", cuvinte prin care se referea la părinții dominicani care erau procurorii oficiali ai vrăjitoarelor. Le-a amintit de ziua judecății, când vor fi trași la răspundere pentru fiecare tortură și lacrimă a victimelor lor.

Weier și Meyfart au lăsat o impresie profundă. Dar a urmat o reacție. Cât de puțin a reușit Weier, la urma urmei, să învingă credința în vrăjitorie, pe care o zdruncinase temporar, putem învăța din faptul că în Electoratul protestant al Saxoniei a fost emisă o ordonanță criminală în anul 1572, care amenința pe toți oamenii care făceau un pact cu Diavolul „să fie aduși de la viață la moarte pe ciocăniță".

Cornelius Loos, canonicus și profesor la Universitatea din Treves și creștin catolic devotat, a avut ghinionul să fie mai limpede decât episcopul său, Peter Binsfeld. Recunoscând josnicia judecătorilor în cazurile de vrăjitorie, a scris o carte intitulată „De vera et falsa magia". Cartea nu a fost niciodată publicată; a fost oprită în tipar, iar autorul său trimis la închisoare. În 1593, Loos a fost forțat să se retragă în genunchi în fața demnitarilor Bisericii adunați. A murit în 1595 de ciumă, care probabil l-a salvat de la o execuție pe rug. Se presupunea că manuscrisul lui Loos era pierdut, dar a fost descoperit recent de profesorul George Lincoln Burr de la Universitatea Cornell.[5]

Trei nobili iezuiți

ADAM TANNER[6] (1572–1632) ȘI PAUL Laymann (1575–1635), doi iezuiți din sudul Germaniei, i-au sfătuit insistent pe judecători să fie foarte atenți în procesele împotriva vrăjitoarelor. Când moartea l-a cuprins pe Tanner în timpul unei călătorii, într-un loc mic numit Unken, enoriașii

au refuzat să-i acorde o înmormântare creștină, deoarece printre lucrurile sale a fost găsit un „mic spiriduș păros” pe o farfurie de sticlă. Era o insectă pregătită pentru microscop.[7] Virocul din Unken a reușit însă să-și convingă enoriașii de natura inofensivă a „spiriului” și, în cele din urmă, au consimțit la înmormântarea în cimitirul lor.

Cea mai emoționantă este narațiunea unui alt iezuit, un om cu o minte nobilă, care ocupă un loc proeminent printre luptătorii împotriva superstiției sumbre a arderii vrăjitoarelor. Acest om este Friedrich Spee von Langenfeld (1591–1635), poet și autorul unei colecții de cântece numite Trutznachtigall (privighetoarea de ciudă), ale cărui avertismente au rămas neascultate, „ca un glas care strigă în pustie”. Lucrarea sa Cautio criminalis (publicată anonim[8] în 1631) a fost un apel, foarte necesar la acea vreme, către autoritățile germane cu privire la procedurile lor legale împotriva vrăjitoarelor.

Spee era angajat în Franconia ca pastor și pregătise pentru moartea lor pe rug nu mai puțin de două sute de persoane acuzate de vrăjitorie. La doar treizeci de ani, a fost întrebat într-o zi de Philip de Schoenborn, episcopul de Würzburg, de ce părul îi încărunțise. „Din cauza durerii”, a spus el. „Dintre numeroasele vrăjitoare pe care le-am pregătit pentru moarte, niciuna nu a fost vinovată.” Răspunsul trebuie să-i fi întipărit în sufletul celui care îl întreba, pentru totdeauna, după ce Philip de Schoenborn a rămas sub influența acesteia. Spee i-a mărturisit episcopului că el era autorul lucrării Cautio criminalis, iar episcopul nu i-a trădat încrederea tânărului iezuit.
Spune Spee în Cautio criminalis:

„În aceste proceduri, nimănui nu i se permite să beneficieze de asistență juridică sau apărare, oricât de onest ar fi condus. Căci se susține că infracțiunea este un crimen exceptum, una care nu este supusă regulilor procedurilor judiciare obișnuite. Și chiar dacă i s-ar permite prizonierului să vorbească cu un avocat, acesta din urmă ar fi suspectat de la bun început ca patron și protector al vrăjitoarelor, astfel încât toate gurile sunt închise și toate stilourile sunt tocite și nimeni nu poate nici vorbi, nici scrie... Jur solemn că dintre numeroasele persoane pe care le-am însoțit la rug, nu a existat niciuna care să poată fi considerată condamnată în mod corespunzător; și alți doi pastori mi-au făcut aceeași mărturisire din experiența lor. Tratează-i pe conducătorii Bisericii, pe judecători, pe mine, în același mod ca pe acei nefericiți, fă-ne să trecem prin aceleași torturi și ne veți condamna pe toți ca vrăjitori.”

Spee nu a negat posibilitatea vrăjitoriei; el era un credincios fidel dogmelor susținute de Biserica epocii sale. El doar a obiectat la abuzurile vrăjitoriei și a recomandat clemența.
Filip de Schoenborn a devenit arhiepiscop de Mayence și, spre onoarea sa, trebuie spus că sub guvernul său nu s-au aprins fiare de foc.

Reducerea urmăririi penale împotriva vrăjitoarelor

HORST (ÎN ZAUBERBIBLIOTHEK, VI, 310) publică un exemplu ciudat al fanatismului secolului al XVII-lea, care a apărut anonim sub titlul Druten-Zeitung, în 1627, lăudând în versuri sărace marile fapte ale Inchiziției. Conform autorității lui Horst, acestea sunt scrise de un protestant care își exprimă bucuria și recunoștința față de Dumnezeu că în țările catolice învecinate extirparea vrăjitoriei a fost continuată cu o vigoare neobosit. Astfel, este evident că, în ciuda lui Weier și Spee, ideea de vrăjitorie și a necesității urmăririi penale a vrăjitoarelor era încă adânc înrădăcinată în mintea multor oameni. Totuși, autoritățile au început să-și piardă încrederea în necesitatea urmăririi penale a vrăjitoarelor, iar apărătorii cauzei pierdute consideră că este mai înțelept să caute adăpostul publicațiilor anonime.

În Olanda, urmărirea penală împotriva vrăjitoarelor a fost abolită în 1610; la Geneva, în Elveția, aceasta a încetat în 1632.

Christina, regina Suediei, ca prim act după urcarea sa pe tron, a emis o proclamație pe 16 februarie 1649, care se aplica și tuturor posesiunilor suedeze de pe teritoriul german, pentru a opri toate procedurile de urmărire penală a vrăjitoarelor. Gabriel Naudé, un francez (a murit în 1680) a scris împotriva urmăririi penale a vrăjitoarelor și, deși Parlamentul Franței, care s-a întrunit la Rouen, a insistat asupra existenței vrăjitoriei și asupra necesității pedepsei capitale pentru vrăjitoare, Ludovic al XIV-lea a decretat în 1672 că toate cazurile de vrăjitorie trebuie clasate. El a fost obligat să reintroducă legea pedepsei capitale pentru vrăjitoare în 1683, dar nu a ezitat să limiteze puterea judecătorilor.

Matthias Hopkins, numit în mod obișnuit „generalul căutător de vrăjitoare", a profitat de tulburările războaielor civile engleze din secolul al XVII-lea și a făcut o afacere specială din descoperirea vrăjitoarelor. A avut destul succes, până când propriile sale metode au fost testate pe propria persoană și, deoarece nu s-a scufundat în încercarea apei, oamenii l-au declarat vrăjitor și l-au ucis (1647).[9] Butler descrie cariera lui Hopkins în Hudibras astfel:

„Nu a avut acest Parlament actual
Un tâlhar trimis diavolului,
Pe deplin împuternicit să trateze despre
Să găsești vrăjitoare revoltate?
Și nu a făcut-o în decurs de un an
Șaizeci dintre ei au spânzurat într-un comitat?
Unii doar pentru a nu se îneca,
Și unele pentru a sta deasupra solului
Zile și nopți întregi pe pantalonii lor,
Și simțind durere, au fost spânzurați pentru vrăjitoare.
Și unii pentru trucuri ticăloase
Pe gâște verzi sau pui de curcan;
Sau porci care au murit brusc
De dureri nefirești, cum ghicea el,
Care s-a dovedit în cele din urmă o vrăjitoare

Și și-a făcut o prăjină pentru propria culă."

Urmărirea penală a vrăjitoarelor a fost în cele din urmă abolită în Anglia în anul 1682. Glanville, un englez fanatic din Somerset, s-a simțit obligat să respingă scrierile lui Gabriel Naudé și a găsit mulți adepți, dar Dr. Webster, un medic, s-a opus propunerilor superstițioase ale lui Glanville. Glanville a început apoi să vâneze vrăjitoare, dar guvernul englez i-a ordonat domnului Hunt, un judecător de pace din Somerset, să-l oprească.

La sfârșitul secolului al XVII-lea, polemicile împotriva credinței în Diavol au început să devină din ce în ce mai îndrăznețe. Un medic olandez, Anton van Dale, nu mai atribuie oracolele păgâne influenței Diavolului, ci fraudei preoțești (De oraculis Ethnicorum, Amsterdam, 1685) și i-a pus pe oameni să reflecteze asupra urmăririi penale a vrăjitoarelor (vezi lucrarea sa Dissertationes de origine ac progressu Idolatriæ, etc., 1696). Astfel, el a pregătit calea pentru cei doi mari reformatori, Bekker și Thomasius, care au denunțat deschis și categoric vrăjitoria ca o superstiție și, în cele din urmă, au reușit să abolească urmărirea penală oficială a vrăjitoarelor de către autoritățile statului și ale bisericii.

Balthasar Bekker, un cleric olandez de origine germană, a publicat în 1691–1693 o lucrare intitulată „Lumea fermecată" (De betoverde Weereld), care era o examinare amănunțită și atentă a credinței în diavoli, vrăjitoare și a proceselor intentate împotriva vrăjitoarelor. Bekker este un creștin credincios care își propune să demonstreze că existența unui diavol personal este o presupunere superfluă. Cartea sa este un atac formidabil asupra Inchiziției și a obiceiurilor acesteia de a-și prinde victimele nevinovate. Iar succesul cărții a fost pe cât de mare a fost. În două luni s-au vândut patru mii de exemplare. Și totuși, Bekker nu a reușit să-și convingă contemporanii. A apărut un potop de respingeri, iar sinodul căruia i-a prezentat lucrarea, un organism protestant, i-a condamnat opiniile și l-a demis din slujire.

Semințele semănate de Bekker au fost culese de Christian Thomasius (1656–1718), profesor la Universitatea din Halle, care a dus un război neobosit împotriva urmăririi penale a vrăjitoarelor. În anul 1698, i-a fost prezentat un caz de vrăjitorie și, împotriva sfatului unuia dintre colegii săi, a condamnat la moarte o femeie săracă. Cu toate acestea, după executarea sentinței, argumentele adversarului său l-au câștigat până când s-a convins de propria eroare; și acum a considerat că este de datoria sa să-și dedice întreaga influență a autorității abolirii urmăririi penale a vrăjitoarelor. El a ieșit cu îndrăzneală și ferm în condamnarea acestei practici și a negat corporalitatea Diavolului, ceea ce i-a servit drept argument pentru a infirma posibilitatea de a face o înțelegere cu el. Principalele sale scrieri sunt Dissertatio de crimine magiæ și De origine et progressu processus inquisitorii contra sagas.

Thomasius a avut mai mult succes decât predecesorii săi. Toate urmăririle oficiale împotriva vrăjitoarelor au încetat, iar Diavolul nu a mai fost un obiect al venerației universale.

INCHIZIȚIA ÎNCĂ EXISTA în primul sfert al secolului al XIX-lea în Spania, o țară distinsă prin concepția sa ultra-romană asupra creștinismului. Când, în 1808, după bătălia de la Ramosiera, trupele franceze sub comanda generalului La Salle au cucerit Toledo, au deschis temnițele Inchiziției. Celulele erau niște gropi întunecate și murdare, abia suficient de mari pentru a permite unui om să stea în picioare, iar majoritatea prizonierilor aduși la lumina zilei deveniseră înțepeniți și schilodiți din cauza maltratărilor torționarilor. Din păcate, ei și eliberatorii lor, o trupă detașată de lăncieri, au fost separați de corpul principal al armatei franceze de o gloată furioasă de spanioli. Generalul La Salle s-a grăbit să-i salveze, dar a venit prea târziu; a găsit doar trupurile sfâșiate ale celor măcelăriți.

Într-o boltă subterană, generalul La Salle a găsit o statuie de lemn a sfintei fecioare îmbrăcată în mătase, cu capul înconjurat de o aureolă de aur, iar mâna dreaptă ținea stindardul Inchiziției. Era frumoasă la aspect, dar pieptul îi era acoperit de o armură cu țepi; iar brațele și mâinile îi erau mobile prin intermediul unor mașini ascunse în spatele statuii. Slujitorii Inchiziției i-au explicat generalului La Salle că aceasta era folosită pentru a aduce ereticii la spovedanie. Delincventul primea sacramentul la altar în prezența statuii slab iluminate și era rugat încă o dată să se spovedească. Apoi, doi preoți l-au condus la statuia Mamei Doloroase, care părea în mod miraculos să-l întâmpine întinzându-și brațele. „Ea te chiamă la pieptul ei”, i-au spus ei; „în brațele ei, cel mai încăpățânat păcătos se va spovedi”, după care brațele s-au închis, apăsând victima pe țepi și cuțite.

Napoleon I a suprimat Inchiziția (în Spania pe 4 decembrie 1808 și la Roma un an mai târziu), dar a fost reînviată de Ferdinand al VII-lea, regele Spaniei, pe 21 iunie 1813. Ultimele sale victime au fost un evreu care a fost ars și un învățător quaker care a fost spânzurat în 1826.

Descrieri ale Iadului

Părintele iezuit Caussin, părintele confesor al regelui Ludovic al XIII-lea, scrie despre iad în cartea sa, La Cour Sainte, o lucrare care a atins o faimă considerabilă în vremea sa, după cum urmează:

„Ce este iadul? O tăcere; căci tot ce se spune despre iad este mai puțin decât iadul însuși. Niciun om drept nu se poate gândi la el fără să verse mii de lacrimi. Dar vrei să știi ce este iadul? Întreabă-l pe Tertulian. El îți va spune că iadul este o groapă adâncă și întunecată de duhoare în care se adună toate resturile întregii lumi. Întreabă-l pe Hugo de Sfântul Victor. El va răspunde: «Iadul este un abis fără fund, care deschide porțile disperării și unde orice speranță este abandonată». «Este un iaz veșnic de foc», spune Sfântul Ioan cel Dumnezeiesc (Apocalipsa, XIV, 20); «aerul său vine din cărbuni aprinși, lumina sa din flăcări pâlpâitoare. Nopțile iadului sunt întuneric; locurile de odihnă ale celor condamnați sunt șerpi și vipere; speranța lor este disperarea. O, moarte veșnică! O, viață fără viață! O, nenorocire fără sfârșit!»”

Justus Georg Schottel,[10] pe vremea când era membru al Consistoriului din Brunswick-Lüneburg și consilier al ducelui, doctor în jurisprudență și un om învățat, nu lipsit de merite în poezia și literatura germană, a manifestat un interes deosebit pentru misterele regiunilor infernale și și-a publicat opiniile într-o carte de 328 de pagini, în care explica torturile roții de fier a torturii iadului veșnic:

„Dragă cititorule", spune el, „privește această roată de jur împrejur și citește cu atenție ce este scris pe ea. Cât timp și suferință, câtă anxietate și tortură a disperării trebuie să fie trecute în iad, trebuie îndurate, suportate, experimentate și realizate, de sute, de mii, de sute de mii, de milioane de ani în smoală arzătoare, în sulf aprins, în fier încins, în flăcări puternice de suflată, cu plâns, vaiete și scrâșnet de dinți infinit; cu foame și sete miraculoase; în duhoare și întuneric crud; înainte ca această roată să fie învârtită o singură dată. Dar acum, această roată a eternității este făcută din fier pur veșnic și trebuie să se învârtă de sute, ba chiar de milioane și de milioane de ori și nu poate îmbătrâni niciodată, nu poate pieri niciodată, nu se poate uza niciodată și nu poate sta nemișcată în toată eternitatea. Pe când tu poți concluziona și descoperi prin reflecție această infinitate atot confortantă, atot teribilă și atot crudă a torturii iadului. S-ar putea înnebuni și să se minuneze luând în considerare această eternitate de foc și acești ani veșnici de fier etc. etc."

Roata Vieții a Dr. Schottel este de un interes deosebit, deoarece amintește de Roata Vieții budistă pe care Spiritul Rău o ține în ghearele sale.[11]

Idei similare cu privire la grozăviile suferințelor din iad sunt oferite în predicile lui Abraham a Sancta-Clara, care a fost cel mai influent predicator din Viena la începutul secolului al XVIII-lea.

Secolul al XVIII-lea este epoca zorilor intelectuali, dar în timp ce razele luminii încep să se răspândească, umbrele nopții zăbovesc, iar întunericul lor pare mult mai intens decât înainte.
Reverendul Părinte Gilbert Baur scrie în anul 1785 următoarele:

„Știi ce se întâmplă când carnea este sărată. Sarea pătrunde în toate părțile, în fiecare nerv și în fiecare os și comunică tuturor părților calitățile sale acre; și totuși carnea nu este dizolvată și nici anihilată de sare, ci dimpotrivă, este păstrată de putrefacție. În același fel, focul iadului va pătrunde în măduva cea mai interioară și se va răspândi în toate măruntaiele. Va cuprinde toate arterele și nervii și va face creierul să fiarbă cu dureri furioase, fără a provoca moartea sau anihilarea."

Unii geografi teologi au plasat iadul în soare, alții în lună, iar alții în centrul pământului. Dar problema cu privire la care dintre cele trei opinii este corectă nu a fost încă decisă.
Un cântec popular slav cântă despre iad astfel:[12]

„Priviți fălcile cumplite! Cât de arzător și adânc este locul torturii! Niciun ochi nu-i poate descoperi fundul.”

„O scânteie singură provoacă o durere imensă, dar împotriva furiei acestui foc nu este decât o picătură de rouă.”

„Rațiunea nu poate înțelege și limba nu poate exprima ce ar putea fi în focurile Iadului.”
„Diavolii se prefac în câini, în animale sălbatice, în șerpi și dragoni; urlă, răcnesc și urlă; ce teroare provoacă!”

„Fiecare sărman păcătos trebuie să plătească aici tribut dreptății lui Dumnezeu; și pentru fiecare faptă rea trebuie să sufere o durere specială.”

După o enumerare a suferințelor pentru diverse păcate și vicii, poemul continuă:

„Poate exista o nenorocire mai rea? Într-adevăr, nu există; căci din acest loc întunecat, ochiul celor condamnați nu va vedea niciodată fața lui Dumnezeu.”

„«Vai, vai!» urlă ei; «Unde am plecat noi, creaturi nenorocite? O! de ne-ar crede oamenii; n-ar cădea niciodată în păcat.»”

„«Moarte, unde ești? O, trăsnete, ucideți-ne! O, Doamne, vrem să murim, căci nu putem îndura aceste dureri!»”

„Vai! În zadar doriți moartea, suflete pierdute în veșnicie. Sunteți condamnați să trăiți, murind veșnic.”

„Nici măcar o durere de dinți n-ai putea îndura o veșnicie. Cu cât mai cumplit trebuie să fie focul veșnic!”

„Gândește-te, așadar, păcătosule, la nenorocirea care te așteaptă. Cine știe dacă nu cumva vei ajunge la destinul tău mâine?”

„În seara asta te duci la culcare în păcatul tău, iar mâine s-ar putea să te trezești arzând în focurile Iadului.”

Aceste descrieri ale iadului sunt, în toate trăsăturile lor esențiale, încă actuale în „cea mai întunecată Europă” și, de asemenea, în „cea mai întunecată Americă”. Imaginea iadului, reprodusă aici, depășește prin frumusețea drastică și grandoarea efectului scenic picturile celebrului Breughel al Iadului. Aceasta posedă interesul suplimentar de a fi încă pe piață, fiind chiar și acum promovată și vândută printre alte picturi religioase.

Nu e de mirare că există creștini buni care ar schimba cu bucurie locurile cu animalele brute. Un tânăr iezuit care a devenit ulterior protestant spunea în memoriile sale că obișnuia să invidieze câinele de pază din curte, pentru care moartea însemna anihilare fără terorile iadului. Există mult curaj moral în mângâierea pe care, după cum spune povestea, i-a oferit-o un bătrân fermier necredincios fiului său pe moarte, spunând: „Nu mergem la biserică, iar preotul ne urăște; acum, când veți muri, veți merge în iad; dar nu ne rușinați familia urlând și scrâșnind din dinți. Ceea ce pot îndura alții putem îndura și noi." Nu trebuie oare ca Domnul să fi fost mai mulțumit de îndrăzneala necredincioasă decât de supunerea credinciosului rob?

Schwenter și Kircher

ORDINUL IEZUIT DUCE principiul romanismului și al ascultării de autoritățile bisericești la extreme. A fost fondat cu scopul de a crea și susține o contrareformă la protestantism și, prin urmare, pentru protestanți este cel mai inacceptabil ordin romano-catolic. Dar, orice s-ar spune împotriva iezuiților, a metodelor și principiilor lor înguste, trebuie să recunoaștem că unii dintre membrii lor au fost oameni foarte proeminenți și erudiți; iar Athanasius Kircher este unul dintre cei mai mari oameni de știință pe care i-au produs. Născut la Geisa, lângă Fulda, Germania, în 1601, a fost profesor de filosofie și matematică la Universitatea din Würzburg, pe care a părăsit-o în timpul Războiului de Treizeci de Ani, pentru Avignon, în Franța. A călătorit cu cardinalul Frederic de Saxonia la Malta și și-a încheiat viața ca profesor de matematică și ebraică la Roma. Investigațiile sale nu au nicio legătură directă, ci doar indirectă, cu urmărirea penală a cazurilor de vrăjitorie. A făcut câteva experimente curioase cu găini și porumbei, care au rămas o problemă pentru psihologi și sunt încă repetate de aceștia astăzi. A așezat o găină pe podea și i-a făcut o linie cu cretă de-a lungul ciocului, după care găina a rămas nemișcată, ca și cum ar fi fost paralizată, rămânând în această poziție stângace până când a fost eliberată printr-o mișcare a mâinilor experimentatorului.

Trebuie să adăugăm aici că, deși lui Kircher i se atribuie în general inventarea acestui experiment, deoarece a devenit cunoscut în principal prin intermediul său,[13], profesorul Preyer a dovedit că a reprodus pur și simplu experimentul realizat de Daniel Schwenter,[14] care și-a publicat descoperirea cu zece ani înainte de apariția lucrării „Ars Magna Lucis et Umbræ" a lui Kircher.

Atitudinea găinii, pe care Kircher o atribuie imaginației sale, a fost numită mai târziu, în secolul al XVIII-lea, fenomen de magnetism sau mesmerism, iar în secolul al XIX-lea, hipnotism. Indiferent de valoarea științifică pe care ar putea-o avea acest fapt izolat, descoperirea sa a marcat începutul unui tratament științific al fenomenelor psihice care a tins în mod natural la o mai bună înțelegere a condițiilor anormale ale minții umane și, prin urmare, nu a putut decât să exercite o influență benefică.

LA MIJLOCUL SECOLULUI AL XVIII-LEA, Pater John Joseph Gassner, vicar al Klösterle din Chur, un cleric romano-catolic, a acționat pe baza teoriei că majoritatea bolilor proveneau din posesiuni demonice și s-a vindecat pe sine și pe enoriașii săi prin exorcizare. Succesul vindecărilor sale a făcut mare agitație în lume și a amenințat cu o reacție periculoasă. Unii au declarat că era un șarlatan, în timp ce alții au crezut în el.

La cererea Electorului Bavariei, Mesmer a făcut investigații și a spus că își explica miracolele ca fiind influențe magnetice spiritiste, în timp ce Lavater a susținut că elementul curativ constă exclusiv în numele glorios al lui Isus. Gassner a trăit o vreme la Constanța, apoi la Ratisbona, parțial protejat, parțial lipsit de încredere de superiorii săi ecleziastici. În 1775 s-a dus la Amberg, apoi la Sulzbach, unde aureola vindecărilor sale miraculoase a scăzut. Prințul-Episcop de Ratisbona s-a declarat în favoarea sa, dar împăratul Iosif al II-lea i-a interzis exorcismele în întregul imperiu roman. Arhiepiscopii de Praga și Salzburg l-au respins și chiar Papa Pius al VI-lea l-a dezaprobat.

Exorcismele lui Gassner au reînnoit interesul față de problema existenței Diavolului. Chestiunea a fost discutată în mai multe publicații, printre care menționăm „o petiție umilă pentru informații către oamenii mari care nu mai cred în Diavol", scrisă anonim din punct de vedere ortodox de către profesorul Köster din Giessen, redactor al unei publicații religioase. A primit răspuns într-o altă broșură: „Răspuns umil al unui cleric de la țară", al cărui autor susține că Satan biblic este o alegorie, idolii sunt numiți „nimicuri" în ebraică, iar Diavolul este unul dintre aceste nimicuri. El oferă explicații raționaliste ale Bibliei, reprezentându-l, de exemplu, pe ispititorul lui Hristos ca „un mesager viclean și spion al sinagogii" și declarând teoria unui Diavol ca fiind idolatrie deghizată în ortodoxie și un maniheism sublimat. Autorul concluzionează: „Aș prefera ca oamenii să se teamă de Dumnezeu decât de Diavol. Frica de Dumnezeu este începutul înțelepciunii, dar frica de Diavol, oricare ar fi rezultatele ei, nu este o podoabă creștină."

Numărul anti diaboliștilor a crescut rapid, chiar și în rândul clerului; totuși, credința într-un Diavol personal a rămas punctul de vedere ortodox și, dacă nu ne înșelăm, este încă considerată o dogmă esențială a credinței creștine de către mulți teologi, în special printre cei care manifestă dispreț pentru cultura lumească și știința seculară.

Cele mai rele superstiții deveniseră inofensive, dar dorința de miracole nu încetase încă. Diabolismul își pierduse influența asupra omenirii, dar misticismul a reapărut în forme noi; iar contrastele care au predominat în secolul al XVIII-lea nu pot fi mai bine caracterizate decât prin viziunile lui Swedenborg în comparație cu respingerea viselor vizionarilor de către Kant.

Credința în misticism dă naștere la fraude; iar cel mai îndrăzneț, mai viclean și mai de succes impostor al secolului al XVIII-lea a fost Giuseppe Balsamo din Sicilia, care a călătorit sub

numele fals de Conte Cagliostro, găsind victime ușoare printre credulii de toate felurile, în special printre francmasoni. Trucurile sale, însă, au fost demascate de Contesa Elizabeth von der Recke și, fiind ulterior exilat din fiecare țară în care a intrat, a căzut în cele din urmă în mâinile Inchiziției, al cărei prizonier a murit în anul 1795.

Demonologia secolului al XIX-lea

MIȘCAREA LIBEREI GÂNDIRI DIN SECOLUL AL XVIII-LEA și o concepție științifică mai bună a naturii a eliberat omenirea de frica inutilă de Diavol, iar secolul al XIX-lea a putut începe să studieze problema în mod imparțial, în fundamentele sale istorice și filosofice.

Kant a găsit principiul răului în inversarea ordinii morale mondiale. „Scripturile stabilesc", spune el, „relația morală a omului sub forma unei istorii, reprezentând principiile opuse în om ca fapte eterne, precum raiul și iadul. Semnificația acestei concepții populare, care abandonează orice misticism, este că există o singură mântuire pentru om, care constă în îmbrățișarea în inima sa a maximelor morale."

Urmând exemplul lui Kant, teologii au început să ofere o explicație rațională a Diavolului. Daub, un discipol al lui Schelling, a încercat să construiască un diavol filosofic, în cartea sa Iuda Iscarioteanul, sau Răul în relația sa cu Bunătatea, definindu-l pe Satan, Anticristul și dușmanul lui Dumnezeu, ca fiind ura față de tot ce este bine.

Schenkel îl consideră pe Cel Rău ca pe o manifestare care apare în totalitatea lucrurilor și îl caracterizează ca fiind ceea ce este rău în mod colectiv. „Satan, prin urmare, este o «persoană juridică»", iar acest lucru explică puterea sa extraordinară și supraindividuală; dar el nu a reușit încă să devină o singură personalitate concretă și, să sperăm, probabil că nu o va face niciodată. Hase nu neagă posibilitatea unei influențe a puterilor spirituale, atât a binelui, cât și a răului, asupra omului, „dar", spune el, „Diavolul apare doar atunci când se crede că există; iar efectele influenței sale fiind explicabile doar în lumina naturii umane, realitatea unor astfel de ființe rămâne problematică."

Reinhard, deși înclinat spre supranaturalism, se îndoiește că Diavolul scriptural trebuie luat în serios; iar De Wette vorbește despre Diavol ca despre o concepție populară (Volksvorstellung). Schleiermacher, în celebra sa lucrare Credința creștină conform doctrinelor Bisericii Evanghelice (1821; ediția a patra, 1842), declară că ideea Diavolului, așa cum a fost dezvoltată istoric, este „de nesuportat" și „neesențială pentru credința unui creștin în Dumnezeu".

Martensen crede în Diavol nu ca pe o idee, ci ca pe o „persoană istorică". El este la început doar principiul ispitei; ca atare, este un principiu cosmic. Nu este încă rău, ci potențialitatea răutății. El nu devine cu adevărat Diavol până când omul nu i-a permis să intre în conștiința sa. Prin urmare, omul dă existență Diavolului. Lücke se opune lui Martensen: „Diavolul ca simbol este

absolut rău, dar ca creatură decăzută nu poate fi absolut rău. Nu avem altă concepție despre Diavol decât ca reprezentant al păcatului." Aceasta este o încercare de a reconcilia concepția teologică cu filosofia timpului său.

David Friedrich Strauss nu a considerat necesar să respingă doctrina personalității lui Satan, pe care o considera complet răsturnată. Misticismul modern, pe de altă parte, arată o înclinație de a sublinia importanța satanologiei tradiționale.

Teologii dogmatici din rândurile protestanților englezi și americani se străduiesc să păstreze concepțiile tradiționale despre iad și Diavol, fără a face însă prea multă utilizare practică a acestor doctrine. Ei nu mai discută problema pe larg, dar susțin în continuare credința în personalitatea Celui Rău. De exemplu, profesorul Schaff abia intră într-o expunere detaliată a subiectului, iar Dr. William GT Shedd, care dedică în marea sa lucrare Teologie Dogmatică unul sau mai multe capitole fiecărei dogme creștine, omite o discuție anume despre Satan. Cu toate acestea, pasaje din capitolul despre iad dovedesc că el crede atât într-un Satan personal, cât și într-o pedeapsă personală eternă, pe baza dovezilor scripturale.

Teologia liberală de astăzi susține că Isus face din setea de dreptate, din iubirea de Dumnezeu și de om, condițiile pentru a intra în Împărăția lui Dumnezeu. Se susține că o credință în Diavol nu este nicăieri cerută și, ca să spunem cel puțin, nu poate fi considerată esențială; nu este atât creștină și evreiască, cât păgână; este o supraviețuire a cultului politeist al naturii și a dualismului păgân, destul de naturală într-o vreme în care științele erau încă la început, caracterizate de astrologie și alchimie și când irefragabilitatea legilor naturii nu era încă înțeleasă. Prin urmare, credința într-un Diavol personal și toate practicile rezultate din aceasta se datorau mai degrabă ignoranței decât religiei.

Încă există mulți credincioși într-un Diavol personal printre cei care se numesc ortodocși, dar influența lor a încetat să mai aibă vreo importanță. Vilmar consideră credința într-o personalitate diabolică individuală o calificare indispensabilă a unui teolog adevărat, spunând: „Pentru a învăța și a prelua în mod corect conducerea sufletelor, trebuie să-l fi văzut pe Diavol scrâșnind din dinți, și o spun trupește, nu figurativ; trebuie să-i fi simțit puterea asupra bietelor suflete, blasfemia sa, în special disprețul său." În mod similar, un alt teolog german, superintendentul Sanders, dă dovadă de un mare zel în apărarea Diavolului biblic în pamfletul său Doctrina Scripturilor despre Diavol (1858), iar Dr. Sartorius, urmând ortodoxia lui Hengstenberg, spune că „cine neagă pe Satan nu-l poate mărturisi cu adevărat pe Hristos". Twesten, însă, deși acceptă credința într-un Diavol personal, admite că necesitatea existenței sale nu poate fi dedusă din conținutul conștiinței noastre religioase. Părintele Reiff (în *Zeitfragen des christlichen Volkslebens*, VI, 1, 1880) declară că există un Împărăție al Răului la fel de mult cum există un Împărăție al lui Dumnezeu. Credința într-un Prinț personal al Întunericului este echivalentul unui Dumnezeu personal. Iar Erhard a scris o apologie a Diavolului, nu atât de dragul Diavolului, cât pentru ideea tradițională că răul și păcatul sunt realități.

BISERICA ROMANO-CATOLICĂ de astăzi încă susține, teoretic, aceleași opinii ca în Evul Mediu; dar autoritățile seculare nu se vor mai lăsa niciodată influențate în procedurile lor legale de opiniile inchizitorilor.

Görres[15], unul dintre cei mai capabili și moderni apărători ai Bisericii Romano-Catolice, se plânge de „viziunea pur medicală" a istoricilor care consideră urmărirea penală a vrăjitoarelor ca pe o simplă epidemie. El găsește cauza finală a vrăjitoriei și a vrăjitoriei în apostazia față de Biserică, care devenise la modă în acele vremuri. Dr. Haas, un alt romano-catolic, adoptă aceeași opinie în ancheta sa asupra urmăririi penale a vrăjitoarelor.[16] El recunoaște că vrăjitoria este o renaștere a noțiunilor păgâne amestecate cu o concepție falsă despre creștinism (p. 68), dar încă împărtășește cu inchizitorii de altădată și cu Papa Inocențiu al III-lea credința în realitatea vrăjitoriei. La fel ca Görres, Haas consideră „vrăjitoria ca fiind produsul ereziei" și o numește pe prima „o verișoară" și „o fiică" a celei de-a doua. Ambele, pentru el, rezultă din „necredință, neclaritate, mândrie, excentricitate". Ambele sunt manii sau iluzii (Wahngeschöpfe); „Ei maltratează și sunt maltratați și astfel se înmulțesc până când li se opune rațiunea și vigoarea." Singura problemă era că remediul „rațiunii și vigorii" inchizitoriale era mai rău decât boala. Haas continuă: „Căci mințile multora nu erau încă libere de eroare (adică erezie), iar când casa era măturată și curățată, intrau spirite mai rele, iar lucrurile erau mai rele ca niciodată."
Inchiziția, rezultatul natural al credinței în Diavol, este acum neputincioasă; „încă", spune reverendul G.W. Kitchin, în Enciclopedia Britannica:

„Vocea sa se aude uneori; în 1856, Pius al IX-lea a emis o enciclică împotriva somnambulismului și clarviziunii, cerând tuturor episcopilor să investigheze și să suprime scandalul, iar în 1865 a rostit o anatemă împotriva francmasonilor, dușmanii seculari ai Inchiziției."

Reverendul Kitchin rezumă starea actuală a lucrurilor astfel:

„Ocuparea Romei în 1870 a împins papalitatea și Inchiziția la Vatican, iar acolo, în sfârșit, viziunea lui John Bunyan pare să-și fi găsit împlinirea. Totuși, deși neputincioasă, instituția nu este fără speranță; scriitorii catolici pe această temă, după o lungă tăcere sau scuze neliniștite, recunosc acum faptele și caută să le justifice. În primele vremuri ale «Sfântului Oficiu», prietenii săi i-au acordat o mare onoare; Paramo, inchizitorul, declară că a început cu Adam și Eva înainte ca aceștia să părăsească Paradisul; Paul al IV-lea a anunțat că Inchiziția spaniolă a fost fondată prin inspirația Duhului Sfânt; Muzarelli o numește «un substitut indispensabil Bisericii pentru darul original al miracolelor exercitat de apostoli»." Și acum, din 1875 până în ziua de azi, o mulțime de apărători s-a ridicat: părintele Wieser și iezuiții din Insbruck, în jurnalul lor (1877), tânjesc după restabilirea ei; Orti y Lara în Spania, benedictinii Gams în Germania și C. Poullet în Belgia adoptă același ton; este un fenomen remarcabil, datorat parțial disperării față de progresul societății, parțial fanatismului regretatului papă, Pius al IX-lea. Este greu de crezut că cineva poate spera și aștepta cu adevărat să vadă în viitor judecățile

iresponsabile ale intoleranței clericale din nou duse la îndeplinire cu umilință, chiar până la moarte, de către brațul secular.

Autorii romano-catolici sunt, de regulă, prea înțelepți din punct de vedere lumesc pentru a precipita sau provoca o discuție despre istoria Inchiziției sau a doctrinei Diavolului, dar ori de câte ori nu pot evita o discuție pe această temă, susțin că Inchiziția a fost o instituție seculară (așa Gams din Ratisbona și episcopul Hefele) sau apără măsurile luate de Inchiziție. Ei nu au dobândit încă suficientă perspicacitate sau, dacă au perspicacitate, nu posedă curajul moral de a condamna întreaga instituție și, odată cu ea, politica papilor Inocențiu al III-lea, Grigore al IX-lea, Urban al IV-lea, Ioan al XXII-lea și alții ale căror nume sunt compromise în chestiuni de urmărire penală a vrăjitoarelor.

Exorcismul diavolului nu este încă dispărut în țările romano-catolice. Exorcismul efectuat în Germania de către părintele Aurelian asupra lui Michael Zilk, fiul unui tată catolic și al unei mame protestante, cu permisiunea specială a episcopului Leopold von Eichstadt, este o dovadă suficientă a întunericului egiptean care încă pătrunde în mințile unei mari mase de frați creștini, printre care și membri ai clerului superior.[17]

Dl. EP Evans, care citează curiosul incident,[18] oferă un alt fapt interesant. El spune:

„Papa Leon al XIII-lea este considerat pe bună dreptate un om cu o inteligență mai mult decât obișnuită și mai profund impregnat de spiritul modern decât oricare dintre predecesorii săi, totuși a compus și a emis, la 19 noiembrie 1890, o formulă de «Exorcismus in Satanm et Angelos Apostatas». Sanctitatea Sa nu încetează niciodată să repete acest exorcism în rugăciunile sale zilnice și îl recomandă episcopilor și celorlalți clerici ca un mijloc puternic de a respinge atacurile lui Satan și de a alunga demonii."

Haina sfântă de la Treves își exercită încă puterea asupra minților multor oameni creduli și face minuni în care se crede cu adevărat, în timp ce procesiunea dansantă de la Echternach nu numai că nu este abolită, dar este încurajată de Biserică. Papa Leon al XIII-lea a acordat o absolvire de șase ani tuturor celor care iau parte la spectacol. Există, în medie, aproximativ zece mii de persoane care se alătură anual acestei supraviețuiri stupide a Evului Mediu.

DIAVOLUL PERSONAL ESTE MORT în știință, dar este încă viu chiar și în țările protestante printre cei needucați, iar numărul celor care aparțin acestei categorii este legiune. Armata Salvării este încă printre noi cântând:

„Alătura-ți-vă armatei noastre, dușmanul trebuie alungat;
Lui Isus, căpitanul nostru, lumea va fi dată.
Dacă iadul ne-ar înconjura, ne vom înghesui prin mulțime.

Armata Salvării merge mai departe."

Următorul verset energic amintește de parseism:

„Creștine, trezește-te, războiul face ravagii."
Dumnezeu și demonii se luptă,
Fiecare putere răscumpărată angajându-se,
Rupe vraja Ispititorului.
Îndrăznești să mai stai întins visând cu drag,
Învăluit în ușurință și planuri lumești,
În timp ce mulțimile se revarsă
„În jos, în iad?"

O bună ilustrare a atitudinii lor personale față de Cel Rău apare în aceste rânduri:

„Diavolul și cu mine nu putem fi de acord,"
Îl urăsc și el mă urăște.
M-a avut odată, dar m-a lăsat să plec,
„Mă vrea din nou, dar eu nu voi pleca."

Diavolul Armatei Salvării dovedește că există încă nevoie de reprezentarea ideilor spirituale în alegorii drastice; dar, deși Satan este încă pictat în culori stridente, el a devenit inofensiv și nu va mai iniția urmăriri penale împotriva vrăjitoarelor. Este înfrânat și închis, astfel încât să nu mai poată face nicio răutate. Îi zâmbim așa cum îi zâmbim unui tigru în spatele gratiilor dintr-o grădină zoologică.

Importanța religioasă a științei

INCHIZITORII ȘI PROCURORII DE VRĂJITOARE nu au fost nicidecum niște ticăloși pur și simplu. Cu siguranță existau și ticăloși printre ei; dar nu există nicio îndoială că mișcarea Inchiziției și a urmăririi vrăjitoarelor și-a avut originea din motive mai pure. Pentru papi și marii inchizitori, precum și pentru mulți prinți și alte persoane care au promovat politica, era o chestiune de conștiință; ei pur și simplu o respectau ca pe o datorie religioasă, uneori chiar cu inima grea și nu fără mare durere.

Torquemada, marele inchizitor al Spaniei, a fost în viața sa privată unul dintre cei mai puri și mai conștiincioși oameni și era atât de blând încât a fost obligat să părăsească tribunalul inchizitorial și încăperea imediat ce începea tortura unui eretic. Plângea de încăpățânarea celor care se predaseră lui Satan; dar, deși inima îi sângera, condamna mii și mii de oameni la cele mai crude torturi și la cea mai cumplită moarte de dragul mântuirii și al gloriei lui Dumnezeu -

a acelui zeu-monstru în care credea, acelui idol abominabil care era mai rău decât Moloh-ul din antica Fenicia.

Când plângerile cu privire la cruzimea lui Conrad de Marburg, primul Inchizitor General al Germaniei, au ajuns la Papa Inocențiu al III-lea, acesta a spus: „germanii erau întotdeauna furioși și, prin urmare, aveau nevoie de judecători furioși". Papa Leon al X-lea, referindu-se la cazurile de vrăjitorie care au avut loc în Brixen și Bergamo, se plânge într-un scurt din 1521 de „încăpățânarea vinovaților, care preferau să moară decât să-și mărturisească crimele". În același document, Sfântul Părinte se plânge de impietatea Senatului venețian, care i-a împiedicat pe inchizitori să-și îndeplinească îndatoririle. Și expresii similare nu sunt rare în bulele și scurtele papale ulterioare, toate dovedind că ororile Inchiziției se datorează în cele din urmă nu rea-voinței sau chiar dorinței de putere, ci erorii care luase forma unei convingeri religioase profunde.

Printre protestanți, calviniștii sunt cei mai zeloși decât inchizitorii romano-catolici. La Geneva, Elveția, patria lui Calvin, cinci sute de persoane au fost executate, în decurs de trei luni, pentru erezie și vrăjitorie. Protocoalele orașului din anul 1545 declară că munca torturii și a execuției a depășit puterea călăului; și se plânge că „indiferent de tortura aplicată, răufăcătorii refuză totuși să mărturisească".

Faptele privind urmărirea penală a vrăjitoarelor, împreună cu superstițiile înrudite, sunt o lecție practică. Cât de greșiți se înșală cei care cred că religia nu are nicio legătură cu etica și că o convingere religioasă nu exercită nicio influență asupra conduitei unui om! Există eticieni, profesori de etică și predicatori ai eticii, care își imaginează că etica poate fi predată fără a preda religia și că moralitatea oamenilor poate fi îmbunătățită fără a interfera cu convingerile lor cu privire la natura lumii și importanța vieții. Dar o concepție greșită despre lume va genera o moralitate greșită; o religie falsă va produce în mod inevitabil o etică rea și dăunătoare; iar cele mai grosolane erori, dacă își vor atinge scopul, își vor găsi expresia în cele mai grosolane abominații ale unei conduite greșite. Pe de altă parte, un leac radical trebuie să meargă la rădăcina răului. Nu este suficient să îndepărtezi simptomele bolii, trebuie să înlocuiești religia falsă cu religia adevărată.

Nu ar fi bine să spunem, împreună cu prietenii noștri agnostici, că religia se ocupă de chestiuni necunoscute și că, prin urmare, trebuie să o lăsăm în pace! Religia este cea mai importantă problemă a vieții și o putem ignora la fel de puțin ca o depozitare nechibzuită de dinamită în zonele aglomerate ale marilor orașe. Trebuie să investigăm problema religioasă și să înlocuim vechile erori cu superstițiile lor dualiste cu puncte de vedere solide și corecte din punct de vedere științific. La baza tuturor terorilor Inchiziției și a urmăririi vrăjitoarelor se află o strădanie serioasă de a face ceea ce este corect; iar această putere poate fi utilizată atât pentru progresul și elevarea omenirii, cât și pentru suprimarea rațiunii și a judecății sănătoase.

Religia este cea mai puternică forță motrice din lume; prin urmare, nimic nu este mai dăunător decât convingerile religioase false și nimic nu este mai de dorit decât adevărul.

Să facem din dragostea pentru adevăr religia noastră. Feriți-vă de misticism și străduiți-vă să fim clari și exacți. Există la fel de puțin adevăr în misticism cât există lumină în ceață. Nici nu ar trebui să ne bazăm pe tradiție, căci tradiția este incertă, dar adevărul (adică afirmațiile generalizate ale faptelor sau legile naturii) poate fi făcut cert în mod neechivoc și va rămâne verificabil pentru orice cercetător competent. Este datoria omului, în toate domeniile vieții, să caute adevărul cu cele mai bune și mai științifice metode de care dispune, iar aderarea la acest principiu este „Religia Științei".

Este un fapt că încrederea în știință a devenit deja o convingere religioasă pentru majoritatea dintre noi. Credința în adevărul demonstrabil științific a prins rădăcini încet, foarte încet și în grade aproape imperceptibile, dar constant și sigur, în inimile oamenilor. Astăzi este cel mai puternic factor al civilizației noastre, în ciuda diverselor dogme bisericești declarate a fi deasupra criticii și argumentelor științifice; căci aceste dogme devin literă moartă. Există mai mulți oameni ai bisericii conservatori și proeminenți care mărturisesc public că dogmele Bisericii trebuie considerate documente istorice și nu adevăruri eterne.

Cei care se îndoiesc de importanța religioasă a științei nu trebuie decât să ia în considerare ce a făcut știința pentru omenire prin abolirea radicală a urmăririi penale a vrăjitorilor și se vor convinge că știința nu este indiferentă din punct de vedere religios, ci că este cel mai puternic factor în purificarea religiilor omenirii.

Concepția despre lume a vieții noastre industriale și sociale, a relațiilor internaționale și a tuturor mișcărilor serioase pe linia progresului uman, a devenit chiar și acum, într-o mare măsură, Religia Științei, deși faptul nu este încă recunoscut definitiv și deschis; și orice credință sectariană care se străduiește să-și revendice recunoașterea o face și o poate face doar pe motiv că este una cu adevărul științific. Căci nu există nimic universal adevărat, nimic catolic, nimic autentic ortodox, cu excepția acelor adevăruri care sunt demonstrate pozitiv de știință.

---

1 Cruci se vedeau peste tot; în îmbrăcămintea oamenilor și pe cer; de asemenea, coroane de spini, cuie, biciuri etc., ceea ce l-a determinat pe episcopul de Liège să ordone posturi speciale și să atragă atenția împăratului asupra pericolelor care amenințau lumea.

2 Schlager, Wiener Skizzen aus dem Mittelalter, II, n. F., p. 35; amintit de Roskoff, II, p. 294; König și alții.

3 Hexenprocesse, p. 255.

4 Citat în Neue Zusätze din traducerea germană a De præstigiis dæmonum a lui Weier

5 Vezi The New York Evening Post, 13 noiembrie 1886.

6 Uneori scris „Thanner". Vezi König, ibid., II, p. 572 și Roskoff, II, p. 308.

7 König spune că a fost un țânțar, iar Roskoff un purice.

8 Leibnitz a descoperit că Spee von Langenfeld a fost autorul lucrării Cautio criminalis.

9 Pentru detalii, vezi Scrisori despre demonologie și vrăjitorie, de Walter Scott.

10 Acest text, precum și citatele care urmează, sunt preluate din J. Scheible, vol. I, pp. 196 și următoarele.

11 Comparați ilustrațiile de la paginile 119, 121 și 123.

12 Citat într-o traducere germană de Scheible, vol. I, p. 208 și următoarele.
13 A se vedea capitolul „Un experiment minunat cu imaginația unei găini (Experimentum Mirabile de Imaginatione Gallinæ), în Ars Magna Lucis et Umbræ de Kircher, Roma, 1646.
14 Vezi Daniel Schwenter, Deliciae Physico-Mathematicæ etc. Nürnberg, 1636.
15 Die Hexenprocesse, ein culturhistorischer Versuch. Tübingen. 1865.
16 Citat din Roskoff, p. 239. din Christliche Mystik, III, 66.
17 Die Teufelsaustreibung in Werndive. Nach den Berichten des P. Aurelian für das Volk critisch beleuchtet von Richard Treufels. Munich, Schuh & Co. 1892. Acest tratat curios nu mai poate fi obținut pe piața de carte.
18 Publicația lunară de știință populară, decembrie 1892, p. 161.

ÎN VERSETE ȘI FABULE

Diavolul din folclor are dreptul la admirația noastră necondiționată pentru energia sa neobosită. Există nenumărate pietre-diavol aruncate în biserici, există ziduri-diavol, poduri-diavol, catedrale, mănăstiri, castele, diguri și mori, construite de el cu scopul de a seduce și câștiga suflete. Și-a pus degetul în bătaie peste tot și pare a fi aproape omniprezent și omniscient.

În literatura populară, Diavolul joacă un rol extrem de important. Deși este încă considerat întruchiparea tuturor relelor fizice și morale, funcția sa principală a devenit cea de făcător de războaie în univers; fără el nu ar exista nicio intrigă, iar povestea lumii și-ar pierde interesul. El apare ca critic al bunului Dumnezeu, ca reprezentant al nemulțumirii față de condițiile existente, inspiră oamenilor dorința de a crește bogăția, puterea și cunoașterea; este purtătorul de cuvânt al tuturor celor care își doresc o schimbare în chestiuni politice, sociale și ecleziastice. El este identificat cu spiritul progresului atât de incomod pentru cei care sunt mulțumiți de starea existentă a lucrurilor și, prin urmare, i se atribuie inovații de tot felul, aspirația la îmbunătățire, precum și dorința de răsturnare a legii și a ordinii. Într-un cuvânt, este caracterizat ca patronul atât al reformei, cât și al evoluției.

Povești cu diavoli

LITERATURA POVEȘTILOR CU DIAVOLUL ESTE foarte vastă. Am selectat dintre acestea câteva dintre cele mai reprezentative povești.

Mai multe legende indică o origine prin halucinație: De exemplu, Sfântul Ilarion, când era flămând, a văzut o serie de preparate rafinate. Sfânta Pelagia, care fusese actriță în Antiohia, a trăit viața unei pustnice religioase într-o peșteră de pe Muntele Măslinilor. Odată, Diavolul i-a oferit o serie de inele, brățări și pietre prețioase, care au dispărut la fel de repede pe cât au venit. Rufin din Aquileia povestește despre un călugăr, un om cu o mare abstinență, care trăia într-un deșert. Într-o seară, o femeie frumoasă a apărut la schitul său, cerând adăpost pentru o noapte. La început se comportă cu modestie, dar curând începe să zâmbească, să-i mângâie barba și să-l mângâie. Călugărul se entuziasmează și o îmbrățișează cu fervoare, când, iată! întreaga apariție dispare, lăsându-l singur în chilia sa. Aude râsete demonice în aer și, disperând de mântuire, se întoarce în lume și cade pradă ușoară ispitelor lui Satan.

În timp ce creștinismul se afla încă sub influența gnosticismului orientalizat, Biserica credea în perversitatea existenței trupești și, prin urmare, se agăța de noțiunea că întreaga natură era opera Diavolului. Astfel, călugărul se retrăgea din lume, dar lua cu el în singurătatea sa imaginile amintirilor vieții sale. Imaginile amintirilor fac parte din sufletul nostru, iar un om

care întrerupe brusc toate impresiile noi, astfel încât viața sa prezentă devine goală, va avea halucinații la fel de natural cum un om care adoarme va avea vise. Întunericul prezentului scoate în evidență puternic cele mai vii amintiri ale trecutului; golul unui mod de existență solitar face ca imaginile amintirilor adormite să apară aproape în realitatea trupească.

O scrisoare foarte interesantă a Sfântului Ieronim către fecioara Eustochia, care exemplifică adevărul acestei explicații, există și astăzi. Sfântul Ieronim scrie:

„Vai! de câte ori, când trăiam în deșert, în acea singurătate mohorâtă, arsă de soare, care servește drept locuință călugărilor, credeam că mă desfătez în plăcerile Romei. Stăteam singur, cu sufletul plin de suferință, îmbrăcat în zdrențe jalnice, cu pielea arsă de soare ca a unui etiopian. Nu trecea zi fără lacrimi și suspine, iar când somnul mă învingea, trebuia să mă întind pe pământul gol. Nu pomenesc de mâncat și băut, căci călugării beau, chiar dacă sunt bolnavi, doar apă și consideră gătitul un lux. Și dacă eu, care mă condamnasem din frica iadului la o astfel de viață, fără altă companie decât scorpionii și animalele sălbatice, mă imaginam adesea înconjurat de dansatoare, fața mea era palidă de post, dar în trupul rece sufletul ardea de dorințe, iar într-un om a cărui carne era moartă se aprindeau flăcările poftei. Atunci m-am aruncat neputincios la picioarele lui Isus, le-am udat cu lacrimi, le-am uscat din nou cu părul și am învins carnea rebelă prin posturi de o săptămână întreagă. Nu mi-e rușine să-mi mărturisesc nenorocirea; sunt mai degrabă..." „Îmi pare rău că nu mai sunt așa cum eram. Îmi amintesc încă cât de des, postind și plângând, noaptea urma zilei și cum nu încetam să-mi bat pieptul până când, la porunca lui Dumnezeu, pacea nu s-a întors."

Legenda lui Merlin, așa cum este relatată de Bela în vechile cronici, caracterizează o întreagă clasă de povești.

Satan, învins, își propune să-și recâștige puterea prin aceleași mijloace prin care Dumnezeu l-a învins. El decide să aibă un fiu care să anuleze lucrarea de răscumpărare a lui Hristos. Toate intrigile iadului sunt folosite pentru a ruina o familie nobilă până când rămân doar două fiice. Una cade în rușine, în timp ce cealaltă rămâne castă și rezistă tuturor ispitelor. Într-o noapte, însă, a uitat să se închine și astfel Diavolul s-a putut apropia de ea - chiar și împotriva voinței ei. Fata pioasă a suferit cea mai aspră penitență, iar când i-a venit vremea, a avut un fiu al cărui aspect păros i-a trădat originea diabolică. Copilul, însă, a fost botezat și a primit numele Merlin. Emoția din cer a fost mare. Ce triumf ar fi să-l câștige pe propriul fiu al Diavolului de partea cauzei lui Hristos. Diavolul i-a dat fiului său toată cunoștința despre trecut și prezent; Dumnezeu a adăugat cunoștința despre viitor, iar aceasta s-a dovedit a fi cea mai bună armă împotriva încercărilor malefice ale tatălui său rău. Când Merlin a crescut, și-a disprețuit tatăl și a săvârșit multe lucruri minunate. Era plin de înțelepciune, iar profețiile sale erau demne de încredere. În general, se presupune că, după moartea sa, nu a coborât în iad, ci s-a dus în rai.

Similară este povestea lui Robert Diavolul, eroul unei opere moderne. Ducesa de Normandia, ne spune vechea legendă, nu a avut copii. După ce a implorat în zadar ajutorul lui Dumnezeu, s-a adresat Diavolului, care i-a îndeplinit imediat dorința. A avut un fiu care a fost un ticălos încă

din copilărie. Fiind foarte curajos și puternic, a devenit șeful unei bande de tâlhari. A fost înnobilat, pentru a-și potoli răutatea, dar acest apel la sentimentul său de onoare nu a avut niciun efect. Într-un turnir a ucis treizeci de cavaleri; apoi a plecat în lume în căutarea aventurilor. La întoarcere, a devenit din nou tâlhar. Într-o zi, când tocmai strangulase toate călugărițele dintr-o mănăstire, și-a amintit că are o mamă și a decis să o viziteze. Dar când și-a făcut apariția, slujitorii ei s-au împrăștiat îngroziți. Pentru prima dată în viața lui, a fost impresionat de ideea că devenise odios pentru semenii săi și, conștient de natura sa rea, a vrut să știe de ce era mai rău decât alții. Cu sabia scoasă, și-a forțat mama să mărturisească secretul nașterii sale. A fost cuprins de groază, dar nu a disperat. S-a dus la Roma, s-a spovedit unui pustnic pios, s-a supus de bunăvoie celei mai aspre penitențe și i-a luptat pe sarazinii care asediau Roma. Împăratul i-a oferit fiica sa drept recompensă. Și acum cele două relatări despre soarta lui Robert devin contradictorii. Necunoscând adevărul, le afirmăm pe amândouă imparțial. Unii spun că Robert s-a căsătorit cu fiica împăratului, care era îndrăgostită de el; alții declară că a refuzat căsătoria și coroana și s-a întors la duhovnicul său pustnic, în pustie, unde a murit binecuvântat de Dumnezeu și de omenire.

Nu toți fiii Diavolului se alătură însă cauzei bunului Dumnezeu. Eggelino, tiranul din Padova, își obligă mama să mărturisească secretul, acela că el și fratele său, Alberico, erau fii ai lui Satan. Eggelino se laudă că va trăi așa cum se cuvine unui fiu al Celui Rău. Reușește, cu ajutorul fratelui său, să devină tiranul din Padova, comite crime teribile și, în cele din urmă, moare în mizerie și disperare. Povestea este dramatizată de Albertino Mussato în lucrarea sa „Eccerius”.

În partea dreaptă a altarului principal al bisericii Sfântul Denys, lângă Paris, un basorelief ilustrează legenda morții Sfântului Dagobert, care dovedește puterea mântuitoare de suflete a sfinților creștini. Ni se spune că „un pustnic de pe o insulă din Mediterana a fost avertizat într-o viziune să se roage pentru sufletul regelui franc. Apoi l-a văzut pe Dagobert în lanțuri, grăbit de o ceată de demoni, care erau pe punctul de a-l arunca într-un vulcan. În cele din urmă, strigătele sale către Sfântul Denys, Sfântul Mihail și Sfântul Martin i-au adus în ajutor pe acele trei persoane venerabile și glorioase, care i-au alungat pe demoni și, cu cântece de triumf, au dus sufletul salvat la sânul lui Avraam.”[1]

Printre romanele care reprezintă lupta omului cu ispita și puterile răului, „Regina zânelor” de Spenser și „Pilgrim's Progress” de Bunyan sunt bine cunoscute și nu necesită comentarii suplimentare. Ideea de bază, însă, nu este originală la acești autori din secolele al XVI-lea și al XVII-lea, ci datează din secolele al XIV-lea și al XIII-lea. O copie manuscrisă a romanului „Le Romant des trois Pélerinages” de Guillaume de Guillauille descrie aventurile omului în pelerinajul său prin viață. Într-o vale adâncă, pelerinul întâlnește lăcomia, pe care Didron[2] o descrie astfel:

„Idolul purtat pe capul ei este «moneda de aur sau de argint pe care este imprimată figura Domnului țării». Dumnezeul fals care orbește pe cel ce își întoarce ochii spre el și îi face pe nebuni să-și plece ochii în jos. Acest Dumnezeu de care a fost desfigurată și defăimată este

Lăcomia. Mâinile din spate, ca niște gheare de grifon, simbolizează «Răpirea, Coutteburse și Latrosynie».”

„În următoarele mâini ține un vas pentru pomană sau pentru banii pe care îi stoarce prin cerșetorie și un cârlig, cu care intră în casa lui Hristos și îi prinde pe slujitorii Săi. Luându-le cârligele și toiagurile de păstor, le oferă în schimb acest țepușă diavolească, pescuită de ea din întunericul Iadului, iar această mână se numește Simonie. În următoarele mâini ține o măsurătoare, o pungă și un cântar. Cu măsura împarte lungimi false, cu balanța cântărește măsuri false, iar în pungă pune câștigurile obținute necinstit din trădarea, jocurile de noroc și necinstea ei. De gâtul ei atârnă o pungă și nimic din ce se pune în ea nu poate ieși vreodată; toate lucrurile rămân acolo să putrezească.”

Contracte Diabolice

DIAVOLUL, LUPTÂND CU DUMNEZEU pentru posedarea omenirii, se presupunea că are o pasiune specială pentru prinderea sufletelor. Fiind prințul lumii, putea cu ușurință să îndeplinească chiar și cele mai extravagante dorințe și uneori era dispus să plătească un preț mare atunci când un om promitea să fie al lui pentru timp și veșnicie. Așa a apărut ideea de a face pacte cu Diavolul; și este demn de remarcat faptul că în aceste pacte Diavolul este foarte atent să-și stabilească titlul asupra sufletului omului printr-un document legal impecabil. El are, după cum vom afla, suficiente motive să nu aibă încredere în toate promisiunile făcute de oameni și sfinți. Urmând autoritatea vechilor legende, descoperim că până și bunul Dumnezeu își acordă frecvent ajutorul pentru a-l înșela pe Diavol de ale sale. El este întotdeauna păcălit și se recurge la cele mai josnice trucuri pentru a-l înșela. În timp ce Diavolul, profitând de experiență, insistă întotdeauna să-și asigure drepturile printr-un instrument neechivoc (care în secolele ulterioare este semnat cu sânge); La rândul său, el este încredințat fără teamă că își va respecta promisiunea, iar acesta este un fapt care trebuie menționat spre onoarea sa, căci, deși se spune că este un mincinos de la început, nu se cunoaște niciun caz în toată tradiția diavolului în care Diavolul să încerce să-i înșele pe cei care îl țineau. Astfel, el apare ca fiind cea mai nedrept defăimată persoană și ca un martir al onestității simple.

Cea mai veche poveste despre un contract cu diavolul este legenda lui Teofil, relatată pentru prima dată de Eutychian, care declară că a fost martor la întreaga întâmplare cu propriii săi ochi.

Teofil, un funcționar al bisericii și un om pios, locuind în Adana, un oraș din Cilicia, a fost ales în unanimitate de cler și de laici ca episcop al lor, dar a refuzat onoarea din pură modestie. Așa că un alt om a devenit episcop în locul său. Noul episcop l-a deposedat pe nedrept pe Teofil de funcția sa, care acum își regreta fosta smerenie. Dar, în umilința sa, Teofil s-a dus la un vrăjitor faimos și, cu ajutorul acestuia, a făcut o înțelegere cu Satan, renunțând la Hristos și la Sfânta Fecioară. Satan îl face imediat pe episcop să-l repună pe Teofil în funcția sa, dar acum Teofil se

pocăiește și se roagă la Sfânta Fecioară pentru iertare. După patruzeci de zile de post și rugăciune, este mustrat pentru crima sa, dar nu este mângâiat; așa că postește și se roagă încă treizeci de zile și primește în cele din urmă absolvirea. Satan, însă, refuză să renunțe la pretențiile sale asupra lui Teofil, iar Sfânta Fecioară îl pedepsește atunci atât de sever pe dușmanul lui Dumnezeu și al oamenilor, încât acesta în cele din urmă predă documentul fatal. Acum Teofil povestește întreaga întâmplare în prezența episcopului adunaților din biserică; și după ce și-a împărțit toate bunurile săracilor, moare în pace și intră în splendorile Paradisului.

Se spune că chiar și papi au făcut pacte cu Diavolul. Un călugăr benedictin englez, William de Malmesbury, spune despre Papa Silvestru al II-lea, născut în Franța, al cărui nume secular era Gerbert, că a intrat în mănăstire încă din copilărie. Plin de ambiție, a zburat în Spania, unde a studiat astrologia și magia printre sarazini. Acolo a furat o carte de magie de la un filosof sarazin și s-a întors zburând prin aer în Franța. Acum a deschis o școală și a dobândit o mare faimă, astfel încât regele însuși a devenit unul dintre discipolii săi. Apoi a devenit episcop de Reims, unde a construit un ceas magnific și o orgă. După ce a strâns comoara împăratului Octavian, care zăcea ascunsă într-un seif subteran la Roma, a devenit Papă. Ca Papă, a fabricat un cap magic care răspundea la toate întrebările sale. Acest cap i-a spus că nu va muri până nu va citi Liturghia la Ierusalim. Așa că Papa a decis să nu viziteze niciodată Țara Sfântă. Dar odată s-a îmbolnăvit și, întrebându-l pe capul său magic, a fost informat că numele bisericii în care citise Liturghia zilele trecute era „Sfânta Cruce a Ierusalimului". Papa a știut imediat că trebuie să moară. I-a adunat pe toți cardinalii în jurul patului său, și-a mărturisit vina și, ca penitență, a ordonat ca trupul său să fie tăiat de viu, iar bucățile să fie aruncate afară din biserică ca fiind necurate.

Sigabert povestește moartea Papei într-un mod diferit. Nu există nicio penitență din partea Papei, iar Diavolul îi duce sufletul în iad. Alții ne spun că Diavolul l-a însoțit constant pe Papă sub forma unui câine negru, iar acest câine i-a dat profeția echivocă.

Adevărul istoric al poveștii este că Gerbert era neobișnuit de talentat și bine educat. Era familiarizat cu înțelepciunea sarazinilor, căci Borrell, ducele Spaniei Civice, l-a adus în tinerețe în țara sa, unde a studiat matematica și astronomia. A intrat devreme în contact cu cei mai influenți oameni ai timpului său și a devenit Papă în 999. A fost suficient de liberal pentru a-i denunța pe unii dintre predecesorii săi nedemni drept „monștri ai unei nelegiuiri mai presus de omenească" și drept „Antihrist, stând în templul lui Dumnezeu și jucând rolul lui Dumnezeu"; dar, în același timp, a urmat o politică papală independentă și viguroasă, prefigurând în obiectivele sale atât pretențiile lui Grigore cel Mare, cât și cruciadele.

Cea mai faimoasă, cea mai semnificativă și cea mai profundă poveste dintre legendele contractelor cu diavolii este saga Dr. Johannes Faustus. Dacă eroul legendei Faust își derivă numele din latinescul faustus, adică cel favorit, sau de la cunoscutul aurar din Mayence, Fust, tovarășul lui Gensfleisch vom Gutenberg, inventatorul tiparului, sau dacă nu a fost o personalitate istorică, este o întrebare deschisă. Cert este că toate poveștile marilor naturaliști și gânditori pe care oamenii din acea vreme îi considerau vrăjitori i-au fost atribuite treptat, iar

figura Dr. Faustus a devenit centrul unui cerc extins de tradiții. Poveștile despre Albertus Magnus, Johannes Teutonicus (în germană), Trithemius, starețul de Sponheim, Agrippa de Nettesheim, Theophrastus și Paracelsus au fost repovestite despre Faust, iar Faust a devenit o personificare poetică a marilor aspirații revoluționare din perioada imediat anterioară și următoare Reformei.

Forma originală a legendei lui Faust reprezintă punctul de vedere romano-catolic. Faust se aliază cu Diavolul, își face miracolele prin arta neagră și plătește pentru practicarea acesteia cu sufletul său. Își începe cariera la Wittenberg, universitatea la care a predat Luther și este întruchiparea științelor naturale, a investigației istorice, a Renașterii și a descoperirilor și invențiilor moderne. Ca atare, el supune natura, readuce la viață eroii Greciei antice, acumulează cunoștințe despre ținuturi îndepărtate și o reînvie pe Elena, idealul frumuseții clasice.

Așa cum căderea Diavolului este, conform autorității biblice, atribuită mândriei și ambiției, tot așa progresul și spiritul de investigare au fost denunțate ca fiind opera lui Satan, iar orice cercetare a misterelor naturii a fost considerată magie. Gândiți-vă doar la Roger Bacon, acel călugăr studios și nobil și un om de știință mai mare decât omonimul său mai faimos, Lord Bacon! În anii treizeci ai secolului al XIII-lea, la Universitatea din Paris, când Roger Bacon, făcând niște experimente cu lumina, a făcut să apară culorile curcubeului pe un ecran, publicul a fugit îngrozit de el, iar viața sa a fost pusă în pericol pentru că era suspectat că practica arta neagră.

Legenda lui Faust

FAUST ESTE REPREZENTANTUL bărbăției științifice. El investighează, chiar dacă acest lucru l-ar putea costa dreptul creștin la fericirea cerească; studiază cu îndrăzneală natura, deși va fi condamnat pentru aceasta în iad; caută adevărul cu riscul de a-și pierde sufletul. Conform teologiei medievale, Satan a căzut pur și simplu din cauza ambiției sale bărbătești și a aspirațiilor înalte, și totuși Faust îndrăznește să rupă și să mănânce din fructul interzis al pomului cunoașterii. Conform lui Faust al lui Marlowe, Lucifer a căzut nu numai din insolență, ci mai întâi de toate „prin aspirație la mândrie”. Mefisto pare să regrete, dar Faust îl consolează, spunând:

„Ce este marele Mefistofel atât de pasionat,
Pentru că ai fost lipsit de bucuriile raiului?
Învață de la Faust tăria bărbătească,
Și disprețuiește acele bucurii pe care nu le vei avea niciodată.”

Cea mai veche carte despre Faust, datată 1587 (numită Volksbuch), există într-un singur exemplar, care este acum păstrat cu grijă la Ulm, iar Scheible a republicat-o în lucrarea sa Dr. Johannes Faust (3 volume, Stuttgart, 1846).

Prefața Volksbuch-ului menționează că editorul primise manuscrisul de la un bun prieten din Speyer și că povestea originală fusese scrisă în latină. Conținutul acestei cele mai vechi versiuni a legendei lui Faust este următorul:

Faust, fiul unui fermier din Rod, lângă Weimar, a studiat teologia la Wittenberg. Ambițios să fie omniscient și omnipotent precum Dumnezeu, s-a cufundat în cunoștințele secrete ale magiei, dar neputând face prea multe progrese, l-a invocat pe Diavol într-o pădure deasă de lângă Wittenberg. Deloc intimidat de comportamentul zgomotos al Diavolului, l-a forțat să-i devină slujitor. Faust, după ce a dobândit stăpânire asupra demonilor, nu și-a considerat mântuirea în pericol, iar când Diavolul i-a spus că totuși va primi pedeapsa completă după moarte, s-a înfuriat extrem de tare pe el și i-a poruncit să plece de la el, spunând: „De dragul tău, nu vreau să fiu condamnat". După ce Diavolul a plecat, Faust a simțit o neliniște nemaiîntâlnită până atunci, căci se obișnuise cu serviciile sale. Prin urmare, i-a ordonat Diavolului să se întoarcă, care s-a prezentat acum ca Mefistofel. Numele este derivat din grecescul μὴ τό φῶς φιλής, „care nu-iubește lumina", și a fost ulterior schimbat în Mefistofel. Acum a făcut un pact cu Diavolul, care a consimțit să-i slujească timp de douăzeci și patru de ani, iar Faust i-a permis ulterior să se poarte cu el după bunul plac. Contractul a fost semnat de Faust cu sângele său, pe care l-a scos cu un briceag din brațul stâng. Sângele, curgându-se din rană, a format cuvintele: Homo fuge (omule, zboară!). Acest lucru îl sperie pe Faust, dar acesta rămâne hotărât.

Mefisto și-a distrat stăpânul cu tot felul de iluzii vesele, cu muzică și viziuni. I-a adus mâncăruri delicate și haine scumpe furate din casele regale. Faust a devenit luxos și a dorit să se căsătorească. Diavolul a refuzat, deoarece căsătoria este un sacrament. Faust a insistat. Apoi Diavolul a apărut în forma sa reală, care era atât de teribilă încât Faust s-a speriat. A renunțat la ideea căsătoriei, dar Mefisto i-a trimis diavoli care au luat forma unor femei frumoase și l-au făcut desfrânat.

Faust a conversat cu slujitorul său despre subiecte escatologice și a auzit multe lucruri care i-au nemulțumit profund vanitatea. Mefistofel a spus: „Sunt un diavol și acționez după natura mea. Dar dacă aș fi om, m-aș umili mai degrabă înaintea lui Dumnezeu decât înaintea lui Satan."

Faust s-a săturat de plăcerile sale deșarte. Ambiția lui era să fie recunoscut în lume ca un om care putea explica natura, prevesti evenimente viitoare și astfel stârni admirația. Primind suficiente informații despre lumea cealaltă, a vrut să intre în contact direct cu ea, iar Mefisto i-a prezentat o serie de diavoli distinși. Când vizitatorii au plecat, casa era atât de plină de viermi încât Faust a trebuit să se retragă. Cu toate acestea, nu și-a neglijat noii cunoștințe din acest motiv, ci le-a făcut o vizită în propria lor casă. Călare pe un scaun construit din oase omenești, a vizitat iadul și a contemplat cu îndelete flăcările cuptoarelor sale și chinurile celor condamnați.

Întorcându-se în siguranță din regiunea infernală, a fost dus într-o trăsură trasă de dragoni spre cer. A făcut o călătorie sus în văzduh, mai întâi spre est, peste întreaga Asie, apoi în sus, spre stele, până când acestea au crescut sub ochii lui la apropierea sa de lumi mari, în timp ce pământul a devenit mic ca gălbenușul unui ou.

Curiozitatea sa fiind satisfăcută în această direcție, și-a concentrat atenția asupra pământului. Mefistofel a luat forma unui cal înaripat pe care a vizitat toate țările planetei noastre. A vizitat Roma și a regretat că nu a devenit Papă, văzând luxul vieții acestuia din urmă. S-a așezat invizibil la masa Papei și i-a luat cele mai delicioase îmbucături și vinul de pe buze. Papa, crezându-se asaltat de o fantomă, i-a exorcizat bietul suflet, dar Faust a râs de el. În Turcia a vizitat haremul sultanului și s-a prezentat drept profetul Mahomed, ceea ce i-a dat deplină libertate să acționeze după bunul plac. Dincolo de India, a văzut în depărtare cele mai binecuvântate grădini ale Paradisului.

Faust, fiind invitat în calitatea sa de magician să-l viziteze pe împăratul Carol al Quintelea, i-a făcut să apară în fața întregii curți pe Alexandru cel Mare, pe frumoasa Elena și pe alte persoane importante din antichitate. Faust s-a îndrăgostit de Elena, astfel încât nu a mai putut trăi fără ea. A ținut-o în compania sa și a avut un copil cu ea, un băiat minunat care putea dezvălui viitorul.

Când cei douăzeci și patru de ani aproape se scurseseră, Faust se melancoliza, dar Diavolul îl bătea în râs. La miezul nopții, chiar în ultima zi, niște studenți care fuseseră în compania lui au auzit un zgomot înspăimântător, dar nu au îndrăznit să intre în camera lui. A doua zi dimineață l-au găsit sfâșiat. Elena și copilul ei dispăruseră, iar servitorul său Wagner moștenise cărțile sale despre arta magică.

Acesta este pe scurt conținutul Volksbuch-ului despre Faust.

O transcriere a legendei Faust în rime a fost publicată încă din 1587 la Tübingen. O altă versiune de Widman a apărut la Hamburg în 1599. Este mai puțin completă decât prima carte despre Faust și îi lipsește profunzimea concepției, în timp ce abundă în incidente grosolane. Ediția lui Widmann a devenit baza mai multor interpretări ulterioare, una în 1674 de Pfitzer la Nürnberg, alta în 1728 la Frankfurt și Leipzig. Faust trebuie să fi apărut pe scenă în secolul al XVII-lea, deoarece clerul din Berlin a depus o plângere că Faust l-a renegat public pe Dumnezeu pe scenă. Piesa de păpuși Faust a fost compilată pentru amuzamentul țăranilor și copiilor, în târguri și piețe. Totuși, a fost suficient de puternică pentru a-l inspira pe Goethe, care a văzut-o încă jucată când era băiat, să scrie marea dramă care a devenit cea mai faimoasă operă a vieții sale.
Legenda lui Faust și-a găsit o continuare în povestea lui Christoph Wagner, famul și tovarășul lui Faust. Povestea lui Wagner, însă, nu conține nimic nou și nu este decât o simplă repetiție a aventurilor și a sfârșitului jalnic al lui Faust.

Edițiile în limba engleză au apărut foarte devreme, iar Marlowe, cel mai mare dramaturg pre-shakespearian, a folosit povestea lui Faust pentru una dintre dramele sale, care există și astăzi.

Faustul lui Goethe

CONCEPȚIA LUI GOETHE DESPRE FAUST REPREZINTĂ punctul de vedere protestant. Faust se aliază cu spiritul negației și promite să plătească prețul sufletului său cu condiția să găsească satisfacție; dar Faust nu găsește nicio satisfacție în darurile spiritului care neagă. Cu toate acestea, el găsește satisfacție, după ce a abandonat goana după plăceri deșarte, în munca activă și de succes pentru binele omenirii. Faust-ul lui Goethe îl folosește pe Diavol, dar se ridică deasupra negativismului său. Cu toate acestea, el moștenește din mișcarea revoluționară a epocii care a dat naștere legendei, dragostea de libertate. Faust spune pe moarte:

„Și aș vrea să văd o asemenea mulțime,—
„Stai pe pământ liber printre un popor liber."

Acest Faust nu poate fi pierdut. Sufletul său este salvat. Mefistofel încetează acum să mai fie o simplă încarnare a răutății; negarea sa devine spiritul criticii. Spiritul criticii, deși distructiv, duce la opera pozitivă de construcție; și astfel Faust devine un reprezentant al spiritului îndrăzneț de investigație și progres care caracterizează epoca actuală.

Diavolul din Volksbuch este real; actorii și spectatorii cred în puterea sa și se tem să cadă în ghearele sale. În Faust al lui Goethe, mitologia poveștii este resimțită ca o simplă alegorie și a devenit parte a mașinăriei dramatice. Acest lucru se vede clar în scena Nopții Walpurgiei, care a devenit un intermezzo satiric al timpului lui Goethe.

Umoriști

FIGURA RĂULUI începea încet-încet să-și piardă venerația pe care o exercita în Evul Mediu asupra imaginației oamenilor, iar Hans Sachs îl tratează pe Diavol în poeziile sale ca pe o ființă de care niciun om curajos nu trebuie să se teamă. Astfel, halebardierul german, spune el, râde de el, căci Bătrânul Nick nu ar îndrăzni să primească în regatul său un Landsknecht de rangul lor.

Primul om, însă, care (din câte știu eu) a fost suficient de înțelept pentru a adopta, ca principiu, o viziune umoristică asupra Diavolului și a iadului a fost Dionysius Klein. În Tragico-Comædia sa, publicată în anul 1622, el descrie călătoria sa atât în rai, cât și în regiunea infernală, despre care se spune că este bine dotat cu energie hidraulică și utilaje bune, așa cum erau folosite acestea la începutul secolului al XVII-lea.

În timpurile moderne, caracterul umoristic al lui Satan se dezvoltă în măsura în care nu mai este considerat o ființă individuală, ci se transformă în principiul răului.

În Insulele Britanice, unde majoritatea oamenilor încă mai cred într-un Diavol personal, există o lege nescrisă care prevede: „Să nu iei numele Diavolului în zadar”. În Germania și Franța, însă, și în toate celelalte țări ale continentului european, oamenii folosesc cuvântul liber, într-un mod care trebuie să șocheze sentimentele unui englez bine educat.

Victor Hugo îl folosește pe Diavol ca decor pentru satira sa politică. Nu se poate imagina un sarcasm mai tranșant în formă poetică decât versurile sale despre Napoleon al III-lea și Papa Pius al IX-lea. El spune:

„Într-o zi, Domnul se juca
Pentru sufletele omenești (se spune)
Cu Maiestatea Satanei.
Și fiecare și-a arătat arta:
Cel care l-a jucat pe Bonaparte,
Celălalt Mastaï.

„Un abate viclean și pătrunzător,
Un prințișor nenorocit și ticălos,
Și un ticălos, pe bază de jurământ.
Dumnezeu Tată a jucat atât de prost,
A pierdut meciul și, cu siguranță,
Diavolul i-a învins pe amândoi.

„— Ei bine, ia-le! — a strigat Dumnezeu Tată,
„O să le găsești cam inutile!”
Diavolul a râs și a înjurat:
„Sper că îmi vor servi cauza.”
Cel pe care îl voi face papă,
„Celălalt împărat!”[3]

Diavolul din literatura de astăzi este de același fel: un individ inofensiv pe cheltuiala căruia cititorul se bucură de un râs zdravăn. Romanul lui Lesage, Diavolul pe două bețe, este o ficțiune slabă, iar Memoriile lui Satan ale lui Hauff sunt destul de lungi.

Heinrich Heine a spus în glumă:

„Nu-ți bate joc de Diavol, prietene,
Căci scurtă este calea vieții;
Și veșnica osândă
„Nu este doar un sport al preoților.”

Într-o altă poezie, Heine povestește cum l-a cunoscut pe Satan și ce impresie a făcut acesta asupra poetului. Conform traducerii domnișoarei Emma Lazarus, Heine spune:

„L-am chemat pe Diavol și a venit,
Trebuie să-i scanez chipul plin de uimire;
Nu este urât, nu este șchiop,
Este un bărbat încântător și fermecător;
Un bărbat în floarea vârstei, de fapt,
Politeț, amabil și plin de tact.
Și un diplomat, cu cercetări ample
Cine vorbește cu abilitate despre Stat și Biserică.
Puțin palid, dar asta este în règle
Deocamdată studiază sanscrita și Hegel.

„A spus că este mândru că m-a cunoscut”
Și ar fi prețuit prietenia mea și s-a înclinat în timp ce vorbea.
Și ne-a întrebat dacă nu ne-am mai întâlnit
La casa ambasadorului Spaniei.
Apoi i-am observat trăsăturile rând cu rând,
Și l-am găsit o veche cunoștință de-a mea.”

În timpurile moderne a devenit destul de obișnuit în ziarele franceze, germane și americane să-l înfățișeze pe Diavol fără teamă și bine dispus, și puțini sunt cei care s-ar ofensa de această priveliște.

„Hell Up to Date” este o producție autentică din Chicago, în stil modern. Autorul se prezintă ca un reporter de ziar care îl intervievează pe „Sate” și este condus prin Infern. El descoperă că „Iadul este acum condus pe planul american general”. „Căpitanul” Charon, care și-a început cariera ca barcagiu cu o mică „barcă cu vâsle”, conduce acum vapoare mari pe Styx, „singurul râu navigabil din iad”. Judecătorul Minos se întrunește în instanță, iar un polițist irlandez îi prezintă pe bieții nenorociți unul câte unul. Avocații sunt condamnați să fie ținuți la gură, iar obiecțiile lor sunt respinse de Satan; inventatorul gardului de sârmă ghimpată este așezat gol pe un gard de sârmă ghimpată; vagabonzii sunt spălați; polițiștii sunt bătuți până când văd stele; doctorii șarlatani sunt vindecați după propriile metode; fanii pokerului, jucătorii de noroc și povestitorii despre pește sunt tratați după cum merită; monopoliștii sunt copți ca floricelele de porumb, iar clericii sunt condamnați să-și asculte propriile predici, care au fost înregistrate cu fidelitate în fonografe.

POVESTIRILE CU DIAVOLI SUNT MITURI ÎN CARE mitologia creștină este dusă la extrem. Simbolurile sunt luate în serios, iar din credința literală a dogmei creștine, imaginația țese aceste imagini care pentru strămoșii noștri erau mai mult decât simple povești ce împodobesc o morală.

---

1 Gesta Dagob. (cc. 23, 44). Baronius (647. 5). D. Buchet. Rec. des histoires de France, or. ii. p. 593. Didron, Iconografia creștină, ii. p. 132.

2 O copie manuscrisă a unei traduceri engleze vechi există la Biblioteca Universitară din Cambridge, Anglia.

3 Traducere realizată special de EF L Gauss.

PROBLEMA FILOZOFICĂ A BINELUI ȘI RĂULUI

Chestiunea naturii răului este de departe cea mai importantă problemă pentru considerațiile filosofice, religioase și morale. Prezența intrinsecă a suferinței este cea mai evidentă trăsătură care determină caracterul existenței de-a lungul întregii vieți, dar dă în același timp originea celor mai importante binecuvântări care fac viața să merite trăită. Durerea este cea care pune gândurile în gândire; o stare de fericire netulburată ar face ca reflecția, cercetarea și invenția să fie redundante. Moartea este cea care naște aspirația de a se păstra dincolo de mormânt. Fără moarte nu ar exista religie. Și păcatul este cel care dă valoare virtuții. Dacă nu ar exista rătăcire, nu ar exista căutarea căii drepte; nu ar exista merit în bunătate. Vina și lauda nu ar avea niciun sens. În această absență a lipsurilor, imperfecțiunii și a tot felul de rele, nu ar exista idealuri, nu ar exista progres, nu ar exista evoluție către obiective superioare.

Mitologia răului

MITOLOGIA FIIND ÎNTOTDEAUNA O METAFIZICĂ POPULARĂ, este firesc că ideea răului a fost personificată printre toate națiunile. Nu există nicio religie în lume care să nu aibă demonii sau monștrii ei malefici care reprezintă durerea, mizeria și distrugerea. În Egipt, puterile întunericului erau temute și venerate sub diverse nume precum Set sau Seth, Bess, Typhon etc. Deși vechii zei ai brahmanismului nu sunt pe deplin diferențiați în zeități rele și bune, avem totuși victoria lui Mahâmâya, marea zeiță, asupra lui Mahisha, regele giganților.[1] Budiștii numesc personificarea răului Mâra, ispititorul, tatăl poftei și păcatului și aducătorul morții. Înțelepții caldeeni personifică haosul care a fost la început, în Tiamat, monstrul adâncurilor. Perșii îl numesc Angra Mainyu sau Ahriman, demonul întunericului și al răutății, evreii îl numesc Satan, fiorul, primii creștini, Diavol (διάβολος), adică calomniator, deoarece, la fel ca în povestea lui Iov, el acuză omul, iar acuzațiile sale sunt false. Vechii teutoni și nordici îl numeau Loki. Evul Mediu este plin de diavoli, iar demonologiile japonezilor și chinezilor sunt poate mai extinse decât ale noastre.

Evoluția ideii de rău ca personificare este unul dintre cele mai fascinante capitole din istorie, iar schimbările care caracterizează fazele succesive sunt instructive. Deși vechile concepții păgâne supraviețuiesc atât în demonologiile ebraice, cât și în cele creștine, ne confruntăm constant cu adunări și noi interpretări. Franz Xaver Kraus, în lucrarea sa „Istoria artei creștine[2]", recunoaște că concepția noastră actuală despre demonii răului este radical diferită de cea a primilor creștini. El spune:

„Concepțiile populare ale primilor creștini despre diavoli sunt în esență diferite de cele din prezent. Șarpele sau dragonul ca imagine a Diavolului apare nu numai în Vechiul Testament (Geneza iii. 1), ci și în literatura babiloniană, în Apocalipsa Sfântului Ioan (xii. 9) și în Faptele

Martirilor. Citim în Viziunea Perpetuei: «Sub balanță [adică pentru cântărirea sufletelor] zace dragonul, de o mărime minunată».”[3]

Viața intelectuală a omenirii se dezvoltă printr-o creștere treptată. Vechile concepții sunt, de regulă, păstrate, dar transformate. Nicăieri nu există un început absolut nou. Fie ideea principală este păstrată, iar detaliile sunt schimbate, fie invers, ideea principală este contestată, în timp ce detaliile rămân aceleași. Gunkel a dovedit[4] că splendida descriere a Leviatanului (în Iov xli) ca monstru al adâncurilor protejat de solzi este o reproducere a mitologiei caldeene, iar lupta lui Dumnezeu cu monștrii adâncurilor este o repetare a cuceririi Tiamatului de către Bel Merodach. Schimbări de natură radicală au loc în concepțiile religioase ale omenirii, dar legătura istorică este păstrată.

Conceptul răului în personificările sale succesive ar fi amuzant dacă majoritatea paginilor sale (în special cele despre urmărirea penală a vrăjitoarelor) nu ar fi în același timp foarte triste. Dar din acest motiv trebuie să recunoaștem prestigiul Diavolului. Originea celui Rău este mai veche decât cea mai veche aristocrație și familii regale europene; este anterioară Bibliei și este mai veche decât Piramidele.

După ce am schițat în capitolele precedente istoria Diavolului, vom dedica acum concluzia acestei cărți unei considerații filosofice asupra ideii de rău; și aici ne confruntăm mai întâi cu problema existenței obiective a răului.

Era subiectivismului

ÎNTREBAREA SE PREZINTĂ: „Nu este răul produsul unei simple iluzii? Nu este el un termen relativ care ar trebui abandonat ca o concepție unilaterală a lucrurilor? Nu există el oare pur și simplu pentru că privim viața din punctul nostru de vedere subiectiv și nu trebuie el să dispară de îndată ce învățăm să înțelegem lumea în realitatea ei obiectivă?” Tendința de a considera răul ca un termen pur negativ este în prezent foarte răspândită, deoarece este în acord cu spiritul vremurilor și este una dintre cele mai populare noțiuni de astăzi.

În vremurile străvechi, omul avea obiceiul de a obiectiva diversele aspirații și impulsuri ale sufletului său. Pentru a înțelege frumusețea, mintea greacă a modelat idealul Afroditei, iar autoritatea morală a dreptății i se apărea evreului ca Iahveh Domnul, Legislatorul Muntelui Sinai. Aspirațiile religioase erau actualizate în Biserică prin intermediul ceremonialelor și instituțiilor ecleziastice.

Lucrurile s-au schimbat la începutul acelei ere din evoluția omenirii, numită în mod obișnuit istorie modernă. O nouă eră a fost pregătită prin invențiile prafului de pușcă, ale busolei și ale tiparului și a început la sfârșitul secolului al XV-lea odată cu descoperirea Americii și cu Reforma. Cu cât orizontul lumii cunoscute se extindea mai mult, cu atât omul începea să

înțeleagă importanța propriei subiectivități. Tendința filosofiei de la Descartes încoace și a religiei de la Luther încoace a fost de a concentra totul în conștiința individuală a omului. Numai aceasta ar trebui să aibă o valoare care devenise parte a sufletului omului. Conștiința omului a devenit lumea sa și, astfel, în religie, conștiința a început să fie considerată baza ultimă a conduitei. Oamenii simțeau că religia nu ar trebui să fie un factor extern, ci intern. Toleranța a devenit o cerință universală, iar subiectivitatea a fost transformată în piatra de temelie a vieții publice și private. Astfel, epoca Reformei s-a arătat ca o mișcare revoluționară, care, proclamând dreptul la individualism și subiectivitate, a răsturnat autoritatea tradițională a unei obiectivități externe.

Inițiatorii acestei mișcări nu au intenționat să renunțe la orice autoritate obiectivă, dar spiritul nominalismului care i-a dominat a prevalat asupra mișcării lor în progresul său ulterior. Ultimele consecințe ale principiului subiectivității, care începe cu faimoasa presupunere cogito ergo sum, nu au fost anticipate de Descartes, căci el presupune în mod naiv existența obiectivă pe baza unuia dintre cele mai banale argumente. Nici Luther, cu educația sa deosebită și îngustimea sa încăpățânată, care nu erau nicidecum însoțitoare inconsistente ale măreției sale, nu ar fi susținut vreodată teoriile ulterioare bazate pe aspectul pur subiectiv al conștiinței; dar rămâne faptul că ultima consecință a recunoașterii supremației principiului subiectiv este negarea oricărei autorități obiective în filosofie, politică, religie și etică, ceea ce duce în politică la anarhism, adică la individualism împins la extrem; în filosofie la agnosticism, adică negarea oricărei obiectivități cognoscibile, elaborată cel mai sistematic în idealismul critic al lui Kant. În etică este refuzul de a recunoaște orice autoritate obiectivă în morală; ceea ce duce fie la egoismul etic și hedonismul lui Bentham, fie la intuiționism și, în final, la imoralismul lui Nietzsche.

Civilizația noastră actuală se bazează pe idealul protestant al individualismului și nimeni dintre cei care trăiesc și se mișcă în timpul nostru nu poate fi orb la enormele beneficii pe care le obținem de pe urma lui. Cu toate acestea, trebuie să fim atenți la unilateralitatea subiectivismului. Obiectivismul nu este atât de eronat în principiu, pe cât pare din punctul de vedere al subiectivismului modern. Metodele externe ale Bisericii Romane sunt greșite; tirania sistemului său ierarhic, care înlocuiește autoritatea lui Dumnezeu cu autoritatea preotului și o papalitate infailibilă, este radical greșită; iar principala sarcină a protestantismului a constat în a protesta împotriva acestei autorități, care, în ciuda catolicității sale autoafirmate, se bazează pe autoritatea umană a muritorilor falibili, o autoritate care a fost folosită greșit mai frecvent prin bigotism și ignoranță decât prin răutate și egoism.

Există protestanți care ar putea obiecta că protestantismul nu este doar negativ; este și pozitiv. Nu este doar un protest, ci și o afirmație. Adevărat, într-adevăr! Dar majoritatea afirmațiilor protestante sunt pur și simplu relicve ale vechiului romanism care a legat conștiințele omului și i-a paralizat puterea de raționament. Fanaticii dintre protestanți nu sunt nicidecum prieteni ai libertății și ai liberei cercetări; iar puterea pozitivă, noul factor din istorie care era destinat să construiască o nouă civilizație, nu era altceva decât Știința. Prin urmare, protestantismul nu este încă ultimul cuvânt rostit în dezvoltarea religioasă a omenirii. Trebuie să privim spre

obiective mai înalte și probleme mai pozitive, iar o nouă reformă a Bisericii le va obține doar cu condiția ca aceasta să recunoască din nou importanța obiectivității.

Omenirea nu se va întoarce la sistemul dogmatic al instituțiilor ierarhice, care nu ar face decât să lege din nou conștiințele oamenilor printr-o autoritate creată de om. Însă trebuie recunoscut faptul că adevărul nu este o simplă concepție subiectivă; trebuie înțeles că adevărul este o afirmație a faptelor și, prin urmare, că conține un element obiectiv, iar acest element obiectiv este partea esențială a adevărului stabilit.

În vechea perioadă a obiectivismului, autoritatea supremă se afla în oameni mari, profeți, reformatori și preoți, al căror spirit, după ce a fost adaptat nevoilor celor puternici, a fost întruchipat în instituțiile bisericești. Noul obiectivism respinge orice autoritate umană; se bazează în cele din urmă pe știință, care este un apel la fapte. Adevărul nu mai este ceea ce învață Biserica sau ceea ce un om infailibil poate considera înțelept să proclame; și nici nu este ceea ce mi se pare mie sau ție adevărat; ci este ceea ce, conform criticii metodice, a fost dovedit a fi obiectiv adevărat, adică, dovedit în așa fel încât oricine îl investighează îl va descoperi.

Adevărul obiectiv, demonstrabil prin dovezi și capabil de revizuire, sau, într-un cuvânt, Știința, este cea mai înaltă, cea mai de încredere și cea mai valoroasă revelație a lui Dumnezeu. Dumnezeu se revelează în faptele vieții, printre care includem suferințele și experiențele noastre personale; Dumnezeu vorbește în conștiința noastră, care este, cum ar spune, instinctul moral, rezultatul tuturor experiențelor noastre moștenite și dobândite, și acesta este motivul pentru care vocea conștiinței se face auzită în sufletul nostru cu acea forță automată caracteristică tuturor reacțiilor subconștiente profunde. Dumnezeu apare și în sentimentele noastre, în aspirațiile noastre ideale, în devoțiunile noastre, în speranțele și dorințele noastre. Toate aceste manifestări diverse sunt importante și nu trebuie pierdute din vedere; dar mai presus de toate este obiectivitatea adevărului care vorbește prin știință.

Este imposibil ca toți oamenii să fie oameni de știință, dar din acest motiv nu este necesar ca mințile și inimile lor să fie înrobite de o credință oarbă. Credința fiecărui om ar trebui să fie încrederea în adevăr, nu în basme care trebuie luate de bune, ci în adevăr - adevărul care, în liniile sale principale, este suficient de simplu pentru a fi înțeles de toți - adevărul că această lume a noastră este o armonie cosmică în care niciun rău nu se poate face fără a produce efecte malefice în jur.

Credința în autoritatea obiectivă a adevărului este următorul pas în evoluția religioasă a omenirii. Ne aflăm acum în pragul celei de-a treia perioade, care va fi, pentru a o caracteriza într-un cuvânt, o eră a obiectivismului științific. Tendința celei de-a doua ere a fost negativă, revoluționară, teoretizată; tendința celei de-a treia va fi pozitivă, constructivă, practică.

Negativismul și subiectivismul apar din perspectiva pozitivismului și obiectivismului din prima perioadă ca fiind opera distrugătorului, a spiritului negativ, Diavolul. Este o reacție. Aceasta explică de ce Satanul lui Milton a devenit de fapt un erou. Milton a fost protestant,

revoluționar, subiectivist și a simpatizat inconștient cu Satan, care, în termenii unui filosof al epocii, declară:

„Mintea este propriul ei loc și în sine”
Poate face un rai din iad, un iad din rai.
Nu contează unde, dacă sunt tot la fel
Și ceea ce ar trebui să fiu.”

Negativismul celei de-a doua perioade nu este o greșeală. A fost o condiție indispensabilă pentru cea de-a treia perioadă; căci a fabricat instrumentele pentru un pozitivism superior și mai bun - critica. Dar critica este insuficientă pentru o construcție pozitivă; trebuie să avem rezultate concrete, muncă metodică și probleme pozitive; iar profetul secolului al XX-lea consideră necesar să sublinieze din nou importanța obiectivității.

Este răul pozitiv?

O FABULĂ MODERNĂ CARACTERIZEAZĂ relativitatea binelui și răului în povestea unui fermier care, plivind câmpul său cu un cultivator, blesteamă zorelele care cresc luxuriant pe tulpinile sale de porumb ca fiind creată de Diavol. Între timp, fiica sa împletește o cunună din aceleași flori și laudă frumusețea lucrării lui Dumnezeu. Răul și binele pot fi relative, dar relativitatea nu implică inexistența. Relațiile sunt și ele fapte. Dacă răul este cauzat de lucruri bune care sunt nelalocul lor, răul nu devine himeric, ci este la fel de pozitiv ca orice altă realitate.

În același fel, relativitatea cunoașterii nu dovedește (așa cum susțin unii filozofi agnostici) imposibilitatea cunoașterii. Lucrurile concrete, cum ar fi pietrele și alte corpuri materiale, nu sunt singurele realități; și relațiile sunt actuale, iar același lucru poate fi, în condiții diferite, fie bun, fie rău.

O înțelegere corectă a relativității binelui și răului, departe de a invalida obiectivitatea idealului moral, va deveni un mare stimulent care va lucra pentru realizarea binelui, căci nu ar trebui să existe nimic atât de rău încât să nu poată fi valorificat printr-o gestionare judicioasă. Răul, însă, este uneori considerat o simplă negație și se afirmă că nu este un factor pozitiv. Căutând cel mai caracteristic reprezentant al acestei viziuni printre cei mai capabili autori ai timpului nostru, găsim o afirmație scrisă de cunoscuta autoare a romanului Arme la sol! Bertha von Suttner, una dintre cele mai proeminente susținătoare ale păcii universale pe pământ. Ea știe la fel de bine ca Schopenhauer că relele vieții sunt pozitive, căci descrie toate ororile războiului în realitatea lor drastică. Cu toate acestea, Bertha von Suttner dedică în ingenioasa sa carte Inventarul unui suflet un întreg capitol propoziției „Principiul răului, o fantomă”.[5] Ea spune:

„Nu cred în fantomele răutății, mizeriei și morții. Sunt doar umbre, zerouri, nimicuri. Sunt negații ale lucrurilor reale, dar nu lucruri reale în sine... Există lumină, dar nu există întuneric: întunericul este doar inexistența luminii. Există viață, moartea este doar o încetare locală a fenomenelor vieții... Admitem că Ormuzd și Ahriman, Dumnezeu și Diavolul, sunt cel puțin imaginabili, dar există și alte opusuri în care este evident că unul este inexistența celuilalt. De exemplu: zgomotul și tăcerea. Gândiți-vă la o tăcere atât de puternică încât să suprime un zgomot... Întunericul nu are grad, în timp ce lumina are. Există mai multă lumină sau mai puțină lumină, dar diverse nuanțe de întuneric pot însemna doar puțină sau mai puțină lumină. Astfel, viața este o magnitudine, dar moartea este un zero. Ceva și nimic nu pot fi în luptă unul cu celălalt. Nimic nu este fără arme, nimic, ca idee independentă, nu este doar un avort al slăbiciunilor umane... două sunt necesare pentru a produce luptă. Dacă sunt în cameră, sunt aici; dacă ies din ea, sunt..." „nu mai sunt aici. Nu poate exista nicio ceartă între prezentul și absența eului meu."

Aceasta este cea mai ingenioasă și completă negare a existenței răului pe care o cunoaștem și este prezentată cu mare forță. Este expresia negativismului filosofiei de la Descartes la Spencer. Pare a fi monism consecvent. Și totuși, nu o putem accepta.

Este adevărat, ideea unui Diavol personal este la fel de imaginară ca o zână, un elf sau un spiriduș; este adevărat, de asemenea, că nu există rău în sine și nici bunătate în sine; dualismul maniheilor este de nesuportat. Principiul răului nu poate fi conceput ca o substanță, esență sau entitate independentă. Dar din acest motiv nu putem închide ochii la existența sa reală și pozitivă. Deși este adevărat că tăcerea este absența zgomotului, zgomotul nu este bunătate, nici tăcerea nu este răutate. În timp ce gândesc sau scriu, zgomotul este pentru mine un rău, în timp ce tăcerea este fericire. Tăcerea, unde se așteaptă sau este nevoie de un cuvânt de încurajare, poate fi un rău foarte pozitiv, iar o minciună nu este doar o absență a adevărului. Absența hranei este o simplă negație, dar considerată în raport cu împrejurimile sale, ca un stomac gol, este foame; iar foamea este un factor pozitiv în această lume a noastră. Boala poate fi considerată o simplă absență a sănătății, dar boala este cauzată fie de o tulburare a sistemului, fie de prezența unor influențe dăunătoare, ambele fiind, fără îndoială, pozitive. O datorie este un factor negativ în registrele debitorului, dar ceea ce este negativ pentru debitor este pozitiv pentru creditor.

Dacă ideile negative ar fi „simple avorturi ale slăbiciunii umane", așa cum susține Bertha von Suttner, cum ar putea matematicienii să aibă vreo nevoie de semnul minus? Și dacă ideea răului ar fi o superstiție deșartă, cum ar putea influența sa asupra omenirii să fie atât de durabilă? Pe de o parte, este adevărat că orice existență este pozitivă, dar pe de altă parte, ar trebui să știm că existența în abstract nu este nici bună, nici rea; binele și răul depind de relațiile dintre diversele lucruri existente. Și aceste relații pot fi atât bune, cât și rele. Unele existențe distrug alte existențe. Anumiți bacili sunt distructivi pentru viața umană, anumite antidoturi distrug bacilii. Există peste tot paraziți care trăiesc asupra altor vieți, iar ceea ce este pozitiv sau care susține viața pentru unul este negativ și distructiv pentru celălalt, iar fiecare astfel de negație este o realitate, a cărei eficacitate neutralizează acțiunea unei alte realități.[6]

Ideea de bine nu este nicidecum echivalentă cu existența, iar răul cu non-existența. Existența este realitatea; este întregul indivizibil, unul și totul. Binele și răul, însă, sunt perspective luate dintr-un anumit punct de vedere dat, iar din acest punct de vedere, binele și răul sunt trăsături care formează un contrast, dar ca atare sunt întotdeauna realități; nici unul, nici celălalt nu sunt doar nimicuri. Întrebarea este doar dacă avem dreptul să ne considerăm propriul punct de vedere ca fiind unul pozitiv, reprezentând ceea ce este bine, și toate puterile care împiedică viața umană ca fiind negative sau rele.

Răspunsul la această întrebare pare a fi că orice ființă își va considera în mod natural propriul punct de vedere ca fiind un fapt dat pozitiv și fiecare factor care îl distruge ca fiind negativ; plăcerea sa îi apare drept standardul bunătății.

Și admitem că fiecare ființă are dreptul să adopte acest punct de vedere și că subiectivismul formează în mod natural etapa inițială a oricărei evaluări etice. Dar nu ne putem mulțumi cu principiul autonomiei subiective ca soluție a problemei binelui și răului.

Există un standard obiectiv al bunătății?

PRESUPUNÂND CĂ BINELE AR FI ÎNTR-ADEVĂR pur și simplu ceea ce îmi oferă plăcere sau îmi îmbunătățește viața, iar răul ceea ce provoacă durere sau amenință să o distrugă, standardul binelui și al răului ar fi pur subiectiv. Faimosul șef sălbatic citat de Tylor, și de Spencer după Tylor, ar fi înțeles problema binelui și răului atunci când a declarat că „răul este dacă cineva îi ia soția, dar dacă ia soția altcuiva, atunci ar fi bine”.[7] Binele ar fi ceea ce îmi face plăcere; iar binele ca realitate obiectivă nu ar exista. Ar exista ceva bun pentru mine, pentru tine și pentru mulți alții, dar ceea ce ar putea fi bun pentru mine ar putea fi rău pentru tine. Bunătatea și răul ar fi calități pur subiective, fără nicio valoare obiectivă.

Concepția care bazează etica pe luarea în considerare a plăcerii și durerii și definește bunătatea ca fiind ceea ce oferă cea mai mare cantitate de sentimente plăcute se numește hedonism. Cea mai grosieră formă de hedonism (așa cum este reprezentată de Bentham) face ca plăcerea individului să fie supremă; își bazează etica pe egoism și vede în altruism doar egoismul rafinat. Se spune că altruistul nu se iubește decât pe sine în ceilalți.

Permiteți-mi să adaug aici că intuiționistul care își bazează etica pe vocea conștiinței sale este, dacă luăm în considerare îndeaproape, și un hedonist, sau cel puțin un subiectivist, deoarece el găsește autoritatea supremă pentru conduită în sine, și anume în plăcerea acelor idei motrice ale sale pe care le numește conștiința sa: ceea ce consideră cu plăcere etic, el crede că este etic. Standardul său de moralitate este subiectivitatea convingerii sale, pe care nu este capabil nici să o analizeze, nici să o urmărească până la originea ei. El diferă de hedonismul egoismului etic al lui Bentham doar prin faptul că plăcerea conștiinței sale prevalează asupra plăcerilor inferioare ale simțurilor.

Utilitarismul modern, așa cum este reprezentat de dl. Spencer, rămâne o etică pur subiectivă, căci face din cea mai mare fericire a celui mai mare număr maxima eticii; și, procedând astfel, nu introduce niciun principiu obiectiv, ci pur și simplu propune să înlocuiască fiecare subiectivitate în parte cu suma totală a tuturor subiectivităților; iar maximele etice subiective nu sunt încă cu adevărat etice; ele rămân la nivelul concepției despre lume a sălbaticului lui Tylor.

Toate teoriile etice subiective nu reușesc să vadă punctul cardinal al eticii, căci însăși natura eticii este obiectivă. Dacă nu există o autoritate obiectivă pentru conduita morală, ar fi mai bine să declarăm deschis că etica este o iluzie și ceea ce numim etică este pur și simplu un calcul aritmetic în care plăcerile și durerile sunt cântărite unele împotriva altora, iar moralitatea este, în cel mai bun caz, doar o dietetică a sufletului. De fapt, însă, cel care își deschide ochii va vedea că există o autoritate obiectivă pentru conduita în viață. Viața și factorii din viață nu sunt pur și simplu ceea ce noi îi facem noi. Aici trebuie să alergăm o cursă, iar cursul individului, la fel ca și cel al omenirii și al tuturor ființelor vii, este prescris într-un mod foarte definit și inconfundabil, pe liniile a ceea ce de la Darwin încoace ne-am obișnuit să numim evoluție. Trebuie să învățăm să recunoaștem necesitatea progresului care ne conduce mai departe pe o cale dreaptă și îngustă. Cei care se supun de bunăvoie legilor progresului înaintează pe cale, în ciuda spinilor ei, cu bucurie și bucurie. Cei reticenți sunt îndemnați înainte și simt usturimea biciului naturii, în timp ce cel care refuză cu încăpățânare să respecte legile ordinii cosmice se duce la zid.

Natura nu are nicio considerație pentru sentimentele noastre, fie că sunt plăceri sau dureri. Fericit este cel care se delectează acționând conform legilor ei. Dar cel care caută alte plăceri este sortit eșecului. Privește situația din orice punct de vedere ai privi, criteriul binelui și al răului, al binelui și al falsului, nu constă în cantitatea mai mare sau mai mică de plăcere și durere, ci în acordul acțiunilor noastre cu ordinea cosmică; iar moralitatea este ceea ce este în acord cu legea evoluției. Etica ne învață să facem în mod voluntar ceea ce, până la urmă, trebuie să facem, indiferent dacă ne face plăcere sau nu.

Într-un cuvânt, etica este de neconceput fără datorie, iar elementul esențial al datoriei este realitatea sa obiectivă, severitatea sa inflexibilă și autoritatea sa austeră.

Hedonistului îi spunem că o acțiune bună nu este morală pentru că oferă plăcere, ci pentru că este în conformitate cu datoria; și nu trebuie să căutăm ceea ce ne oferă plăcere, ci trebuie să ne străduim să găsim cea mai înaltă plăcere făcând ceea ce ne cere legea cosmică (sau, din punct de vedere religios, Dumnezeu).

Cei care neagă existența vreunei norme obiective a binelui și răului în univers sunt înclinați să susțină, împreună cu Huxley, că omul a supraviețuit nu datorită moralității sale, ci, dimpotrivă, datorită imoralității sale. S-a spus că omul este mai lacom, mai egoist, mai imoral decât brutele. Fără a nega faptul că un om imoral poate părea uneori mai brutal decât o brută, nu putem

considera că omul este la fel de imoral ca, sau chiar mai imoral decât, brutele. Dar cazul merită luat în considerare.

Lupul din fabula lui Esop spune: „De ce este drept să mănânci mielul, când pentru mine se presupune că este greșit?" Nu se află omul în aceeași situație ca și lupul și nu măcelărește omenirea mai multe animale decât au mâncat vreodată toți lupii din lume?

Presupunând că pledoariile lupului sunt întemeiate, observăm că omul trăiește, dar lupii sunt exterminați, ceea ce pare o dovadă bună în favoarea faptului că omul este în mai mare acord cu legile cosmice. Și totuși, acțiunile ambelor părți, ale lupului și ale omului, par a fi identice; sau mai degrabă, dacă întunecimea unei crime ar depinde de măsurarea cantitativă prin adunare, ar trebui să decidem în favoarea lupilor; căci omul, în prezent, ucide mai multe oi, porci și alte animale într-un an decât ar putea devora lupii într-un secol. Totuși, omul are obrăznicia de a-l numi pe lup tâlhar și de a-l alunga din turmă ori de câte ori încearcă să imite lăcomia omului. Care este justificarea sacrificării într-un caz și care este condamnarea acesteia în celălalt?

Răspunzând la această întrebare, nu vom idealiza modul de viață al omului din carnea semenilor săi. Căci se pare că, dintr-un punct de vedere moral, ar fi preferabil să existe o viață fără a sacrifica miei și viței, păsări și pești. Cazul nu trebuie considerat dintr-un punct de vedere abstract sau ideal, ci pur și simplu tratat ca o comparație a conduitei lupului cu conduita omului; și descoperim că, cu cât un om mănâncă mai multe oi, cu atât crește mai multe. Lupul le mănâncă fără să le crească. Lupul ucide mielul. Cu toate acestea, sacrificarea mielului de către om nu este o crimă, căci servește la creșterea și susținerea sufletelor umane, iar sufletele omului posedă mai mult adevăr și o perspectivă mai înaltă asupra naturii. Mielul moare ca jertfă pe altarul umanității, iar această jertfă este corectă și bună dacă și în măsura în care înlocuiește o viață inferioară cu o viață superioară. Subiectiv, lupul are același drept ca și omul de a ucide un miel; și, de asemenea, același drept pe care l-ar avea mielul de a ucide lupi sau oameni. Diferența dintre acțiunile omului și cele ale lupului apare doar atunci când luăm în considerare condițiile obiective ale superiorității omului, conferindu-i o stăpânire mai largă a puterii pe care o poate menține deoarece sufletul său reflectă mai bine adevărul decât noțiunile unui lup.

Trebuie să insistăm aici că atingerea unei vieți superioare, constând într-o înțelegere mai deplină a adevărului și o dobândire mai mare de putere, este una dintre cele mai esențiale cerințe ale moralității. Moralitatea nu este o calitate negativă, ci o strădanie foarte pozitivă. Trebuie să abandonăm vechea poziție a negativismului, conform căreia bunătatea constă în a nu face anumite lucruri care sunt interzise. Bunătatea autentică constă în îndrăzneală și acțiune; și în a face ceea ce trebuie. O virtute autentică și pozitivă ispășește pentru multe păcate care constau în simple omisiuni. Oaia nu este nicidecum (așa cum se susține frecvent) mai morală decât lupul. Lupul este destul de rău, dar este cel puțin curajos și pătrunzător; oaia este o lașă și, cu toată lașitatea ei, este proastă. Este timpul să renunțăm la idealul ovin al moralității care laudă orice lipsă de energie și de realizări ca fiind cel mai înalt tip de bunătate. Ceea ce avem nevoie este o concepție pozitivă a virtuții bazată pe o analiză atentă a cerințelor vieții.

Ceea ce reprezintă viața superioară și viața inferioară nu poate fi declarată o distincție arbitrară. Nu este pur subiectivă, ci poate fi definită conform unui standard obiectiv. Pentru sălbatic, binele este ceea ce îi face plăcere, iar răul este ceea ce îl rănește. Pentru cel care a descifrat misterul religios al universului și înțelege natura lui Dumnezeu, binele este ceea ce produce o viață superioară, iar răul este ceea ce o împiedică, o pervertește sau o distruge.

Ideea de Dumnezeu

DUMNEZEU ESTE UN TERMEN RELIGIOS și se susține adesea că cunoașterea lui Dumnezeu nu intră în domeniul științei; ideea de Dumnezeu și toți ceilalți termeni religioși sunt considerați extra-științifici. Astfel, există două partide aflate ambele sub influența subiectivismului nominalist: agnosticii religioși și agnosticii necredincioși. Credința primilor este la fel de irațională ca și necredința celor din urmă. Dacă există o autoritate obiectivă pentru conduită, trebuie să o putem cunoaște; ne putem supune ei doar în măsura în care o cunoaștem. Acum, experiența ne învață că există o autoritate pentru conduită, iar teoria evoluției promite să o dovedească prin dovezi pozitive. Această autoritate pentru conduită este numită în limbajul religiei „Dumnezeu". Oamenii noștri de știință formulează sub denumirea de „legi ale naturii" ceea ce este imuabil în diversele fenomene, ceea ce este universal în varietatea întâmplărilor, ceea ce este etern în cele trecătoare, iar fiecare lege a naturii este în sfera sa o autoritate riguroasă pentru conduită care, în acest sens, este parte integrantă a ființei lui Dumnezeu.

Cele mai importante legi ale naturii în domeniul etic sunt cele care reglementează toate relațiile variate și uneori foarte delicate dintre om și om, care ne înlănțuie destinele și pun suflete laolaltă într-un răspuns reciproc benefic.

Existența este o singură armonie deplină; nu există nimic în lume care să nu fie îmbrățișat în întreg ca parte a întregului. Unu și Totul este condiția ființei fiecărei creaturi; este respirația respirației noastre, conștiința sentimentelor noastre, puterea forței noastre. Nimic nu există de la sine sau pentru sine. Toate lucrurile sunt interconectate; și așa cum toate masele sunt ținute împreună de gravitația lor într-o atracție reciprocă, tot așa există în adâncul oricărui sentiment o dorință misterioasă, o dorință pentru plenitudinea întregului, o apatie care își găsește o exprimare puternică în psalmii tuturor religiilor de pe pământ. Nicio creatură nu este o ființă izolată, căci întreaga existență afectează chiar și cele mai mici părți ale sale. Emerson spune:

„Toți sunt necesari fiecăruia,"
Nimic nu este corect sau bun de unul singur.

Unitatea întregului, intercoerența tuturor lucrurilor, unicitatea tuturor normelor care modelează viața, nu este o simplă teorie, ci o realitate; și, în acest sens, zicala scripturală „Dumnezeu este Iubire" este un adevăr demonstrabil prin știința naturii.

Știința dovedește că întreaga existență se prezintă pretutindeni ca fiind reglementată de legi; că nu este un haos, nu o enigmă de neînțeles, ci un cosmos. Ca cosmos, este inteligibil, iar creaturile simțitoare pot învăța să-i înțeleagă natura și să se adapteze la ea. Dumnezeu este acea trăsătură a lumii care condiționează și produce rațiunea; iar rațiunea nu este altceva decât o reflectare a ordinii mondiale. Ordinea cosmică a existenței, armonia legilor sale, regularitatea sa sistematică, face posibilă inteligența, iar ființele simțitoare se vor dezvolta în mod natural în minți. Dumnezeu este cel care transformă indivizii în persoane, căci rațiunea și voința rațională sunt caracteristica esențială a personalității.

Pornind de la acest temei, spunem (adoptând aici, pentru simplitate, termenul religios Dumnezeu), că acele ființe care sunt imagini ale lui Dumnezeu sunt bune.

Natura progresului nu este (așa cum spune dl. Spencer) o creștere a eterogenității, ci o creștere a sufletului. Evoluția nu este simplă adaptare la mediul înconjurător, ci o întruchipare din ce în ce mai perfectă a adevărului. Adaptarea la mediul înconjurător este, din punct de vedere etic, doar o binecuvântare incidentală a puterii oferite de conduita corectă.[8]

Toate faptele experienței sunt revelații, dar acele fapte care ne învață moralitatea (conduita omului față de semenii săi) întruchipează adevăruri de o importanță deosebită. Ele exercită o influență benefică asupra dezvoltării sufletelor noastre, chiar dacă omul primitiv nu a fost capabil să înțeleagă pe deplin de ce și de ce le sunt faptele. În lipsa unei înțelegeri clare a faptelor în sine, imaginația omului le îmbracă în veșmintele imaginilor mitologice. În zilele noastre, marii învățători ai moralității sunt încă considerați așa cum indianul îl privește pe vraci, iar sacramentele Bisericii sunt tratate ca totemurile sălbaticilor. Religia trece acum încet din vechea etapă a magiei către etapa superioară a unei înțelegeri directe a faptelor. Mitul se transformă în cunoaștere, iar alegoria parabolei începe să fie înțeleasă.

Așa cum astrologia s-a transformat în astronomie, religia miracolelor va face loc religiei științei. Auzim adesea vorbind despre Dumnezeu ca fiind bun și uneori este reprezentat ca fiind bunătate în general. Dar Dumnezeu este mai mult decât bunătate. Dumnezeu este realitatea obiectivă a existenței, considerată autoritatea supremă pentru conduită. Dumnezeu este, așadar, standardul bunătății; a-L numi pe Dumnezeu bun este un antropomorfism. Creaturile Sale sunt mai mult sau mai puțin bune, în funcție de cât sunt portrete mai mult sau mai puțin fidele ale Lui și de cât ascultă de voința Sa. Dumnezeu nu este nici bun, nici rău, nici moral, nici imoral, este imoral; totuși, natura și caracterul Său sunt criteriul suprem al bunătății și al moralității. Și voința lui Dumnezeu poate fi învățată din revelațiile Sale, care în termenii științei se numesc experiențe și pe care le formulăm cu exactitate în ceea ce se numește „legile naturii”.

Dumnezeu nu este existența însăși; El nu este, nici individual, nici colectiv, faptele lumii; El nu este suma totală a obiectelor sau existențelor. Dumnezeu este norma existenței, acel factor care condiționează ordinea cosmică și este formulat de naturaliști ca legi ale naturii. Fiind norma existenței, Dumnezeu este, mai presus de toate, acea trăsătură omniprezentă în fapte, în obiectele lumii, în realitate, care poruncește ascultare. Voința lui Dumnezeu apare ca acel ceva

în experiență la care trebuie să ne conformăm. Într-un cuvânt, Dumnezeu este standardul moralității și autoritatea supremă pentru conduită. Acesta este nomoteism, dar nu panteism, căci recunoaște distincția dintre Dumnezeu și Totul sau suma totală a existenței. Dumnezeu este ceva distinct și definit, nu o omnialitate indiferentă. Acesta este monoteism, dar nu vechiul monoteism, căci nu-L mai privește pe Dumnezeu ca pe o singură ființă individuală a egoului. Totuși, păstrează nucleul celei mai vechi concepții despre Dumnezeu și acceptă în același timp tot ceea ce este adevărat în panteism.[9]

Dumnezeu a fost întotdeauna o idee de importanță morală. Dumnezeu a fost și va rămâne (atâta timp cât cuvântul este păstrat) autoritatea supremă pentru conduită. Întrucât ordinea lumii, în cele mai generale trăsături ale sale, este de o necesitate intrinsecă, ceea ce înseamnă că în nicio condiție nu poate fi imaginată altfel, Dumnezeu este rațiunea de a fi nu numai a lumii așa cum există ea în realitate, ci și a oricărei lumi posibile; și, în acest sens, nomoteismul ne învață că Dumnezeu este supranatural. Supranaturalismul poate fi de nesuportat așa cum a fost înțeles de dogmatici, totuși există un adevăr în supranaturalism care va rămâne adevărat pentru totdeauna.

Cei care văd în faptele naturii doar materia în mișcare vor fi în mod firesc surprinși de faptul că din el se poate dezvolta un cosmos cu ființe vii și cu aspirații morale. O înțelegere mai profundă a condițiilor naturii ne dezvăluie că lumea este un cosmos bine reglementat, având propriile sale legi definite și imuabile, iar aceste legi sunt realități la fel de mult ca și lucrurile materiale. Nu sunt entități concrete, dar sunt reale, cu toate acestea, și într-adevăr de o importanță mai mare decât existența obiectelor perceptibile senzorial. Cosmosul nu este doar o masă enormă de nenumărați atomi, molecule și mase de sori și stele, dar textura sa mai fină arată că până în cele mai delicate detalii este un întreg sistematic minunat, plin de viață și consistență, posedând un caracter evident și clar inteligibil, iar ordinea mondială care face din lume un întreg posedă obiectivitate, adică este o realitate independentă de ceea ce credem noi că este. Lumea nu este așa cum credem noi că este, dar trebuie să gândim lumea așa cum este, iar datoria noastră este să acționăm în consecință.

Acestea sunt faptele simple ale științei, de care chiar și omul care nu are nicio idee despre știință trebuie să țină cont. Numai acele creaturi care acționează conform adevărului pot supraviețui, pe termen lung, al evoluției. Astfel, adevărul a fost întruchipat în reguli morale, chiar înainte ca știința să le poată deduce sau explica. Religia este o revelație în măsura în care este o anticipare a anumitor adevăruri care, la momentul inventării lor, erau încă neînțelese. Prin urmare, ideile religioase trebuiau să fie simboluri și puteau fi comunicate doar în parabole. Acum, cu cât știința progresează mai mult, cu atât vom învăța mai bine să înțelegem sensul acestor parabole.

Dumnezeu este în toate lucrurile, dar El este cel mai bine revelat în om – în special în omul care aspiră la moralitate, iar acesta este sensul idealului unui Dumnezeu-om sau Hristos – un Mântuitor ale cărui învățături sunt calea, adevărul și viața.

Concepția fiecărui om despre Dumnezeu este o măsură a propriei sale staturi. El își imaginează pe Dumnezeu conform înțelegerii sale și, prin urmare, este natural ca fiecare om să aibă o noțiune diferită despre Dumnezeu, Dumnezeul fiecăruia fiind caracteristic calibrului său mental și moral. Pe cele mai joase trepte ale civilizației, diavolii și zeii sunt aproape imposibil de distins, dar, deși se diferențiază corect în marșul înainte al omenirii, nu putem să nu detectăm paralelismul dintre Dumnezeu și Satan, care nu se pierde niciodată. Zeul sălbaticilor este o căpetenie însetată de sânge; zeul sentimentaliștilor este un bun tată bătrân; zeul superstițiosului este un magician și un șarlatan; zeul sclavului este un stăpân tiran; zeul egotistului este un suflet al lumii egoului; iar zeii înțelepților, ai drepților, ai liberilor, ai curajoșilor sunt înțelepciunea, dreptatea, libertatea și curajul. Concepția răului în toate aceste faze va fi întotdeauna contrastul cu întruchiparea ideală a întregii bunătăți.

Satan este în același timp un rebel și un tiran. El proclamă independența, dar domnia sa prevestește opresiune și sclavie. El însuși este reprezentat în lanțuri, căci libertatea păcatului, care este libertinajul, captivează mintea. Așa cum Satan este un captiv al propriei creații, tot așa toate ființele care îi aparțin sunt prizonierele sale. El este torționarul și distrugătorul lor.

O imagine extrem de drastică a lui Satan, care se găsește în cartea de rugăciuni de la Poitiers,[10] este descrisă de Didron astfel:

„Este înlănțuit de gura iadului așa cum un câine de cușca sa și totuși își mânuiește sceptrul trident ca monarh al locului pe care îl păzește. Cerber și Pluto într-unul singur, el este totuși un Cerber al artei creștine, un demon mai hidos și mai plin de energie decât a oferit arta păgână... Această imagine ilustrează diversele aspecte ale păcatului infernal, prin numeroasele sale fețe, având o față pe piept, precum și pe cap, o față pe fiecare umăr și o față la fiecare șold. Câți mai sunt în spate? Cu urechi lungi ca cele ale unui câine de vânătoare, coarne scurte și groase de taur, picioarele și brațele sale sunt acoperite cu solzi și par să iasă din gurile fețelor la încheieturi. Are un cap de leu cu colți și mâini ca ghearele unui urs. Corpul său, deschis la talie, dezvăluie un cuib de șerpi care țâșnesc și șuieră. În acest monstru găsim toate elementele unui dragon, leviatan, leu, vulpe, viperă, urs, taur și mistreț. Este un compus al fiecărei calități malefice din...” „aceste animale, întruchipate într-o formă umană.” Didron, Iconografie II, p. 118.

În timp ce Satan este rebelul care caută libertatea pentru sine și opresiunea altora, Împărăția lui Dumnezeu semnifică instaurarea dreptului, care asigură libertățile tuturor. Satan promite libertate, dar Dumnezeu dă libertate. Schleiermacher, un om învățat și chibzuit, dar cu o constituție slabă, atât fizic, cât și spiritual, se închină încă cu o venerație supusă în fața unui Dumnezeu pe care l-a conceput cel mai probabil după modelul guvernului prusac și definește religia ca fiind „sentimentul de dependență absolută”.

Sărmanul Schleiermacher! Ce religie abominabilă ai propovăduit în ciuda precauției tale filozofice care, în ochii credincioșilor zeloși, echivala cu erezie!

Merită să criticăm definiția religiei dată de Schleiermacher, deoarece aceasta a fost pe placul multor oameni, în special în cercurile liberale; căci a atras oamenii religioși liberi ca o definiție care omitea numele lui Dumnezeu și păstra substanța religiei. Nu ar fi mai bine să păstrăm numele lui Dumnezeu și să-i purificăm semnificația, decât să renunțăm la cuvânt și să păstrăm substanța și sursa vechilor superstiții? Dar este o experiență veche că liberalii sunt iconoclaști ai formalităților externe și idolatrii gândurilor reacționare. Ei păstrează cauza obstrucției și renunță la unele dintre rezultatele sale indiferente, în care se întâmplă să se exprime. Ei vindecă simptomele bolii, dar sunt foarte zeloși în a-i preamări cauza ca sursă a tot ceea ce este bine.

Schopenhauer, comentând definiția lui Schleiermacher, a spus că, dacă religia ar fi sentimentul de dependență absolută, cel mai religios animal nu ar fi omul, ci câinele.

Pentru iubitorii de libertate, sentimentul de dependență este un blestem, iar Sasha Schneider l-a descris pe bună dreptate ca pe un monstru teribil a cărui pradă sunt cei slabi - cei a căror religie este supunerea absolută.

Într-adevăr, dacă nu putem avea o religie care să ne facă liberi și independenți, să renunțăm la religie! Religia trebuie să fie în acord nu numai cu moralitatea, ci și cu filosofia; nu numai cu dreptatea, ci și cu știința; nu numai cu ordinea, ci și cu libertatea.

Omul este dependent de nenumărate condiții ale vieții sale; totuși, aspirația sa nu este să fie mulțumit cu conștientizarea situației sale dificile; aspirația sa este să devină independent și să devină din ce în ce mai stăpânul destinului său. Dacă religia este expresia a ceea ce constituie umanitatea omului, definiția lui Schleiermacher este greșită și înșelătoare, căci religia este exact opusul. Religia este ceea ce îl face pe om mai om, care îi dezvoltă facultățile și îi permite mai multă independență.

Europa monarhică l-a caracterizat în general pe Diavol drept rebelul din univers și, într-un anumit sens, chiar este. Dar el reprezintă revoluția doar în încercările sale greșite de a câștiga libertatea. Fiecare rebeliune care nu este, prin natura sa, autodistructivă, este o expresie a spiritului divin. Fiecare luptă pentru libertate este o faptă dreaptă, iar o mișcare revoluționară care are puterea și bunul simț inerent pentru a putea rezista este de la Dumnezeu.

Satan poate fi reprezentantul rebeliunii; Dumnezeu simbolizează libertatea. Satan poate promite independența printr-o chemare la arme împotriva regulilor și ordinii; Dumnezeu dă independență prin autocontrol și discreție. Satan este libertatea falsă, în Dumnezeu găsim adevărata libertate. Satan este o fază indispensabilă în manifestarea lui Dumnezeu; el este protestul împotriva dispensației lui Dumnezeu ca jug și impunere și, astfel, revolta împotriva legii pregătește calea către legământul iubirii și al bunăvoinței spontane.

Trebuie doar să învățăm că independența nu poate fi obținută printr-o rebeliune împotriva constituției universului sau prin inversarea legilor vieții și evoluției, ci prin înțelegerea lor și

adaptarea noastră la lumea în care trăim. Prin recunoașterea adevărului, care trebuie dobândită printr-o investigație minuțioasă și prin acceptarea adevărului ca maximă de conduită, omul se ridică la înălțimea autodeterminării, a dominației asupra forțelor naturii, a libertății. Adevărul este cel care ne face liberi.

Atâta timp cât adevărul ne este străin, vorbim despre ascultare față de adevăr; dar când am învățat să ne identificăm cu adevărul, obligația morală încetează să mai fie o putere tiranică deasupra noastră și ne simțim reprezentanți ai ei; se transformă în aspirații în noi. Adevărata religie este iubirea adevărului și, fiind astfel, nu va sfârși printr-un sentiment de dependență, ci va culege roadele adevărului, care sunt libertatea, libertatea, independența.

Concepția despre diavol în relația sa cu concepția despre Dumnezeu

EVOLUȚIA CONCEPȚIEI despre rău nu este nicidecum un capitol lipsit de importanță în istoria religiei, căci ideea pe care un om o are despre Satan este caracteristică naturii sale mentale și morale.

În timp ce Biblia declară că omul este făcut după chipul lui Dumnezeu, antropologii spun că oamenii își fac zeii după chipul lor: iar adevărul este că fiecare concepție despre Dumnezeu este caracteristică omului care o deține. S-a spus: Îți voi spune cine ești atunci când îmi vei spune care este concepția ta despre Dumnezeu.

Dar aceeași observație este valabilă și în ceea ce privește concepția despre Diavol și am putea la fel de bine spune: „Îți voi spune cine ești atunci când îmi vei spune care este concepția ta despre Diavol".

Există o asemănare între concepțiile noastre despre bine și rău care nu poate fi accidentală, căci este firesc ca toate gândurile noastre să aibă o anumită asemănare de familie. Ideea ta despre Diavol este cea mai bună interpretare a ideii tale despre Dumnezeu. Va fi interesant să comparăm una dintre cele mai faimoase reprezentări ale lui Dumnezeu, ținând universul în mâini, cu imaginile lui Mara, Satanul budist cu roata lumii în gheare. (Vezi pp. 119, 121, 123.)
Această asemănare poate fi dovedită din istorie.

Concepția trinității despre Satan este la fel de veche ca și concepția trinității despre Dumnezeu. Așa cum avem trinități printre zeitățile păgâne, de exemplu printre greci, Hecuba cu trei capete; tot așa avem monștri cu trei capete, cum ar fi Cerber cu trei capete; iar în istoria artei creștine există un paralelism similar între reprezentările lui Dumnezeu și reprezentările Diavolului. Ideea de a reprezenta trinitatea divină ca o persoană cu trei fețe ar putea avea originea într-o modificare a lui Janus cu două capete.

Profesorul Kraus spune despre demonii trinitari ai creștinismului:

„Dragonul diabolic este descris ca un monstru cu trei capete (probabil în amintirea lui Cerber) în Evanghelia apocrifă a lui Nicodim și în Predica din Vinerea Mare a lui Eusebiu din Alexandria, care se adresează Diavolului „Beelzebul cu trei capete" (τρικέφαλε Βεελζεβούλ.). Ideea Demonului ca șarpe cu cap de femeie apare nu mai devreme de Evul Mediu, la Bede, de la care este citată de Vincent de Beauvais."

Dante îl descrie pe Satan cu trei fețe în aceste versuri:

„O, ce priveliște!"
Cât de ciudat părea când am spionat
Pe capul lui trei fețe: una în față
De nuanță vermilion, celelalte două cu aceasta
La jumătatea distanței, fiecare umăr se unea și la creastă;
Dreapta între palid și galben părea; stânga
Să privești, cum ar fi cei de unde vin bătrânul Nil
Se coboară spre câmpiile joase. Sub fiecare țâșnire
Două aripi puternice, enorme pe cât trebuia
O pasăre atât de vastă. Nu aveau pene,
Dar aveau o textură ca a unui liliac, iar acestea
El flutura în aer, din care se mai auzea încă
Trei vânturi cu care Cocytus până în adâncul său
A fost înghețat. La șase ochi a plâns: lacrimile
În jos, trei bărbii distilate cu spumă însângerată.
La fiecare gură, un păcătos își mușca dinții,
Învinețit ca de un motor greoi; astfel încât trei
„Am fost chinuiți sub această înfățișare."

—(Iad. Cântul xxxiv)

Așa cum, conform doctrinei creștine, Dumnezeu este actualizat în Dumnezeu-omul, tot așa Satan, la rândul său, este reprezentat ca Anticristul și este înfățișat ca o caricatură umană plină de urâțenie și răutate. Profesorul Kraus continuă:

„Simultan cu concepția Diavolului ca dragon, în Faptele Martirilor se găsesc noțiuni despre el ca un negru îngrozitor (un maur sau un etiopian). Aceleași opinii se găsesc la Augustin, Grigore cel Mare și Faptele apocrife ale Sfântului Bartolomeu. În acesta din urmă, ideea este atât de dezvoltată încât îl reprezintă pe Diavol ca arhetipul diformității: el devine un negru cu bot de câine, acoperit cu păr până la degetele de la picioare, cu ochi strălucitori, foc în gură, fum ieșind din nări și cu aripi de liliac. Vedem că această descriere plăcută a Celui Rău, care se bazează probabil pe Iov xli. 9 și următoarele, conține toate elementele concepției grotești a Evului Mediu. Acestea se găsesc și în Vita S. Antonii, unde sunt menționate și coarnele Diavolului."

Comparați, de exemplu, Satanul lui Milton cu Mefistofelul lui Goethe! Unul eroic, precum națiunea engleză, protestant, rebel, dizident, subiectivist (vezi p. 351 și următoarele), celălalt înțelept, savant, filosof, precum un poet german. Mefistofelul lui Goethe nu este la fel de grandios ca Satanul lui Milton, dar nu este în felul său mai puțin interesant, căci este mai ingenios, mai învățat, mai poetic. Este un principiu filosofic, fiind spiritul criticii; și, ca atare, joacă un rol important în economia naturii.
Mefistofel se caracterizează prin aceste cuvinte:

„Eu sunt spiritul care neagă!"
Și pe bună dreptate: Căci toate lucrurile din vid
Chemați, merită să fie distruși.
Ar fi fost mai bine, atunci, dacă nu ar fi fost creat nimic.
Astfel, tot ce ai considerat ca păcat,—
Distrugere,—orice amestec rău,—
„Acesta este elementul meu propriu."

Și ce simpatie există între Mefistofel, spiritul criticii și autorul demn al Universului. Domnul spune în Preludiul la Faust:

„În indulgența de sine, omul își găsește curând nivelul"
El caută odihnă și liniște; și se oprește ca să crească.
Bucuros îi voi dărui tovarășul
Cine va provoca și trebuie să creeze ca Diavolul."

Așa cum Dumnezeu, din când în când, are nevoie de Diavol, tot așa Diavolul este nerăbdător din când în când să-și prezinte omagiile bunului Dumnezeu. După ce cerul se închide, Mefistofel rămâne singur pe scenă și spune:

„Uneori îmi place să văd bătrânul domn,
„Păstrează-ți relațiile bune cu el și sunt foarte politicos."

Șchiopătând, se oprește înainte de a părăsi scena și, întorcându-se către public, adaugă:

„E într-adevăr minunat din partea unui astfel de mare mare"
„Atât de omenește e să bârfești cu Diavolul."

Concluzie

RĂUL PERSONIFICAT PARE LA PRIMA VEDERE respingător. Dar cu cât studiem mai mult personalitatea Diavolului, cu atât devine mai fascinantă. La începutul existenței, Cel Rău este întruchiparea a tot ceea ce este neplăcut, apoi a tot ceea ce este rău, malefic și imoral. El este

ura, distrugerea și anihilarea întrupate și, ca atare, este adversarul existenței, al Creatorului, al lui Dumnezeu. Diavolul este rebelul cosmosului, independentul în imperiul unui tiran, opoziția față de uniformitate, disonanța în armonia universală, excepția de la regulă, particularul în universal, întâmplarea neprevăzută care încalcă legea; el este tendința individualizatoare, setea de originalitate, care răstoarnă trupește rânduielile lui Dumnezeu care impun un anumit tip de conduită; el răstoarnă monotonia care ar pătrunde în sferele cosmice dacă fiecare atom, în dreptate inconștientă și cu ascultare pioasă, ar urma servil un curs general prescris.

Întrebarea ingenuă „De ce nu-l ucide Dumnezeu pe Diavol?" este destul de comică, pentru că simțim instinctiv că este imposibil. Cunosc o doamnă în vârstă care se ruga zilnic cu mare fervoare și evlavie ca Dumnezeu să aibă milă de Diavol și să-l salveze. Gândiți-vă cu atenție și această atitudine este emoționantă! Câți mari teologi au discutat serios problema dacă Diavolul poate fi mântuit. La fel ca acea doamnă în vârstă, erau atât de absorbiți de credința literală a mitologiei lor, încât nu au văzut că problema implica o contradicție. Căci Dumnezeu și Diavolul sunt termeni relativi, iar Dumnezeu ar înceta să mai fie Dumnezeu dacă nu ar exista Diavolul.

Universul este de așa natură încât evoluția unei vieți superioare este posibilă doar printr-o mare strădanie. Evoluția strălucirii calde a unui suflet din lutul rece al pământului, a aspirațiilor morale din ura aprigă care animă lupta pentru existență, a inteligenței, gândirii și previziunii din indiferența brută a acelui ceva necugetător pe care îl numim materie în mișcare, se datorează unor eforturi extraordinare; este produsul muncii efectuate prin consumul unei energii enorme, iar eforturi constante sunt necesare doar pentru a păstra comorile deja câștigate. Dificultățile care trebuie depășite sunt numite în terminologia mecanicii „puterea de rezistență", iar această putere de rezistență este, privită îndeaproape, un factor esențial și chiar benefic în constituția universului.

Dacă nu ar exista putere de rezistență, dacă nu ar fi nevoie de eforturi pentru a atinge vreun scop dorit, dacă lumea ar fi plăcere și bunătate pretutindeni, nu am avea evoluție, progres, idealuri; căci toate sferele existenței ar pluti într-un ocean universal de fericire și toate lucrurile ar fi îmbătate de încântare cerească.

Durerea produce dorința a ceva mai bun, iar deficiențele trezesc dorința de îmbunătățire. Dacă substanța sensibilă a celor care mănâncă și-ar fi satisfăcut toate nevoile fără alte eforturi, omul nu s-ar fi ridicat niciodată din bythosul existenței ameboide, iar dacă omul de astăzi ar trăi într-o Schlaraffia, nu s-ar preocupa de noi invenții, progres sau vreo ameliorare; ar trăi pur și simplu în bucurii nechibzuite. Nu ar fi nevoie să depunem niciun efort, nu ar fi nevoie să luptăm împotriva relelor, nu ar fi nevoie de virtute, nu ar fi nevoie să ne descurcăm cu mântuirea. Nu ar exista răutate, dar nici bunătate. Întreaga existență ar fi îmbibată de indiferență morală.

Binele este bine doar pentru că există rău, iar Dumnezeu este Dumnezeu pentru că există Diavol.

Așa cum răul nu este o simplă negare, tot așa figura lui Satan în religie nu este o fantezie deșartă. Goethe spune:

„Ich kann mich nicht bereden lassen,
Macht mir den Teufel nur nicht klein:
Ein Kerl, den alle Menschen hassen,
„Der muss was sein!"

[„L-ai subestimat pe Diavol."
Încă nu pot fi convins!
Un tip care este complet urât,
„Trebuie să fie ceva."]

Acum, să privim figura mitică a lui Satan așa cum este reprezentată în teologie, folclor și poezie. Nu este el cu adevărat un om extrem de interesant? Într-adevăr, în ciuda faptului că este un reprezentant al tot felul de crime, el posedă multe trăsături mântuitoare pentru a fi mare și nobil. Conform relatării din capitolul al doilea al Genezei, Satan este părintele științei, căci a determinat-o pe Eva să-l facă pe Adam să guste din fructul cunoașterii, iar ofiții, o sectă gnostică, venerau șarpele din acest motiv. Satan produce tulburarea din societate, care, în ciuda multor inconveniente, face ca lumea să meargă înainte și înainte; el este patronul progresului, al investigației și al invenției. Giordano Bruno, Galileo și alți oameni de știință au fost considerați urmașii săi și persecutați din cauza lui de către Biserică. Și când aruncăm o privire peste înregistrările contractelor cu Diavolul, învățăm să avem respect pentru bătrânul domn. Satan al lui Milton este un personaj grandios, un rebel cu suflet nobil, care ar prefera să sufere o veșnicie de tortură decât să sufere umilință.

Luați în considerare doar faptul că, luând în considerare doar declarația adversarilor săi, Diavolul este cea mai demnă de încredere persoană din existență. A fost înșelat de nenumărați păcătoși, sfinți, îngeri și (conform diferitelor legende bisericești vechi) chiar și de bunul Dumnezeu însuși; și totuși, nu a fost niciodată găsit lipsit de îndeplinirea literală și meticuloasă a tuturor promisiunilor sale; și toate experiențele rele pe care le-a avut de-a lungul mileniilor nu i-au coborât deloc caracterul. Simplul său cuvânt este onorat ca cel mai sfânt jurământ sau ca cea mai bună semnătură verificată cu sigilii și martori legali. Sunt rare cazurile în care se știe că persoane cu care a avut tranzacții comerciale i-au cerut să semneze un contract, să dea un angajament sau să arate vreo dovadă că își va respecta cuvântul cu onestitate; onestitatea sa nu a fost niciodată pusă la îndoială de nimeni. Și rețineți că nu Diavolul se laudă cu integritatea sa, ci aceasta este concluzia la care ajungem din dovezile aduse de dușmanii săi.

Simpatia noastră pentru acest martir al conduitei cinstite, păcălit de Dumnezeu și de om, crește atunci când ne gândim la propria noastră natură și la relația noastră cu maiestatea sa satanică. Cu mâinile pe inimă, nu trebuie să mărturisim că fiecare dintre noi, în ciuda pretenției lăudăroase a omului de a se asemăna cu Dumnezeu, are o trăsătură sau alta care îl face rudă cu Diavolul? Nu vreau să mă refer aici la păcatul real sau la încălcări grave, ci la lucruri de care

abia ne gândim să ne pocăim. Nu am râs niciodată, într-o oră de umor, de aproapele nostru? Nu am glumit niciodată pe seama altcuiva? Nu i-am buldozerat, tachinat sau tentat niciodată pe cei mai buni prieteni ai noștri? Nu ne-am bucurat niciodată de situația stânjenitoare în care fusese prins un biet nevinovat? Și de ce nu am face-o? Dacă am lua din viață satira, glumele și alte „încercări diabolice", aceasta și-ar pierde o parte din cea mai parfumată savoare, iar dacă am construi un om alcătuit doar din virtuți, nu ar fi acel individ cea mai insuportabilă plictiseală din lume, obositoare dincolo de orice descriere? Căci o presărare de vicii mărunte este cea care îl face uman chiar și pe un om mare. O simplă mașinărie etică nu ar fi nici atractivă, nici nu ar stârni simpatia noastră.

Diavolul este tatăl tuturor geniilor neînțelese. El este cel care ne îndeamnă să încercăm noi căi; el dă naștere la originalitate în gândire și faptă. Ne ispitește să ne aventurăm cu îndrăzneală pe mări necunoscute pentru a descoperi noi căi către bogățiile Indiilor îndepărtate. Ne face să visăm și să sperăm la mai multă prosperitate și o fericire mai mare. El este spiritul nemulțumirii care ne amărăște inimile, dar în cele din urmă duce adesea la o mai bună aranjare a lucrurilor. În realitate, el este un slujitor foarte util al Celui Atotputernic, iar toate trăsăturile odioase ale caracterului său dispar atunci când luăm în considerare faptul că este necesar în economia naturii ca un stimulent sănătos pentru acțiune și ca putere de rezistență care evocă cele mai nobile eforturi ale ființelor vii.

Dumnezeu, fiind Totul în Tot, considerat autoritatea supremă pentru conduită, nu este nici răul în sine, nici bunătatea în sine; dar, cu toate acestea, El este în bine și El este în rău. El cuprinde binele și răul. Dumnezeu este în creștere și în decădere; El se revelează în viață și Se revelează în moarte. El va fi găsit în furtună, El va fi găsit în calm. El trăiește în aspirații bune și în fericirea care se bazează pe eforturi morale; dar El trăiește și în pedepsele care urmează acțiunilor rele. Vocea Lui vorbește în conștiința vinovată și El, de asemenea, este în blestemul păcatului și, în acest sens, El este prezent chiar și în răul însuși. Chiar și răul, ispita și păcatul scot la iveală binele: ele îl învață pe om. Cel care are ochi să vadă, urechi să audă și o minte să perceapă, va citi o lecție din însăși existența răului, o lecție care, în ciuda terorii pe care o inspiră, nu este cu siguranță mai puțin impresionantă, nici mai puțin divină, decât sublimitatea unei vieți sfinte; și astfel devine evident că existența lui Satan este parte integrantă a dispensației divine. Într-adevăr, trebuie să recunoaștem că Diavolul este cel mai indispensabil și mai credincios ajutor al lui Dumnezeu. Ca să vorbim mistic, chiar și existența Diavolului este plină de prezența lui Dumnezeu.

---

1 În ceea ce privește mitul originii lui Mahâmâya, care este identificat cu Durgâ, vezi „Chandi" în Mârkandeya Purâna. Vishnu, privind nenorocirea zeilor la care puterile regelui-gigant victorios Mahisha îi reduseseră, s-a înfuriat atât de tare încât izvoare de glorie au izvorât din chipul său, luând contur în figura lui Mahâmâya. Străluciri similare au izvorât de la ceilalți zei și au intrat în sistemul zeiței, care apoi a ieșit și l-a ucis pe monstrul în formă de bivol Mahisha. O altă relatare a aceluiași mit este conținută în Vâmana Purâna. Pentru detalii, vezi mitologiile hinduse sub Mahisha și Mahishamardini (ucigașul lui Mahisha).

2 Geschichte der christlichen Kunst, Vol. eu, p. 210.
3 Sub ipsa scala draco Cubans mirae magnitudinis.
4 Schöpfung und Chaos. Göttingen, 1891.
5 Inventarium einer Seele. Cap. XV.
6 Această expunere a apărut pentru prima dată în The Monist, vol. VI, nr. 4, pp. 585 și următoarele. Ca răspuns, baroneasa Bertha von Suttner a scris câteva rânduri politicoase de recunoaștere care pot indica faptul că este înclinată să accepte argumentele autorului.
7 Tylor, Cultura primitivă, vol. II, p. 318.
8 Cf. Omilii ale științei, „Testul progresului", p. 36, și „Etica evoluției", p. 41.
9 Panteismul îl identifică pe Dumnezeu și Totul. Nomoteismul învață că legile naturii nu sunt legi date de Dumnezeu, așa cum un legiuitor ar putea emite ordonanțe, ci că sunt manifestări ale lui Dumnezeu și, ca atare, părți ale Divinității. Ele sunt aspecte particulare ale normei eterne și atotcuprinzătoare a existenței. Monoteismul este teoria conform căreia există un singur Dumnezeu, iar monoteismul este înțeles în mod obișnuit ca însemnând că acest Dumnezeu este o ființă personală. Vezi autorul în lucrarea sa „Religia științei", pp. 19 și următoarele, „Autoritatea pentru conduită".
10 Vezi ilustrația de la pagina 441.